

HANDBOEK

Handboek over het Europese recht inzake de rechten van het kind

COUNCIL OF EUROPE

© Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en Raad van Europa, 2015

Het manuscript van dit handboek is voltooid in juni 2015.

Toekomstige updates zullen worden gepubliceerd op de website van het FRA (fra.europa.eu/en), op de website van de Raad van Europa (www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights) en in de rubriek „Case-Law” op de website van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (echr.coe.int).

Overname is toegestaan, mits de bron wordt vermeld.

***Europe Direct helpt u antwoord te vinden op uw vragen
over de Europese Unie.***

**Gratis nummer (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Foto (voorblad en binnenzijde): © iStockphoto

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2016

Raad van Europa: ISBN 978-92-871-9902-7

FRA – print: ISBN 978-92-9239-924-5 doi:10.2811/74638 TK-04-15-510-NL-C

FRA – web: ISBN 978-92-9239-926-9 doi:10.2811/05647 TK-04-15-510-NL-N

Printed in Belgium

GEDRUKT OP CHLOORVRIJ GERECYCLEERD PAPIER (PCF)

Dit handboek is opgesteld in het Engels. De Raad van Europa (RvE) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) aanvaarden geen enkele verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de vertaling in andere talen. De in dit handboek geuite opvattingen zijn niet bindend voor de RvE en het EHRM. In het handboek wordt verwezen naar een selectie van commentaren en handleidingen. De RvE en het EHRM aanvaarden geen enkele verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze commentaren en handleidingen, en de opname ervan in de lijst vormt op geen enkele wijze een bekrachtiging van de inhoud van deze publicaties. Aanvullende publicaties worden vermeld op de webpagina's van de bibliotheek van het EHRM op: echr.coe.int en meer bronnen kunnen gevonden worden op coe.int/children.

Handboek over het Europese recht inzake de rechten van het kind

Voorwoord

Dit handboek over de Europese wetgeving voor de rechten van het kind is een gezamenlijke productie van het Bureau voor de grondrechten van de Europese Unie (FRA), de Raad van Europa en de griffie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Het is de vierde in een reeks handboeken over Europese wetgeving die door onze organisaties gezamenlijk zijn opgesteld. Eerdere uitgaven waren gewijd aan Europese wetgeving op het gebied van het non-discriminatierecht, asiel, grenzen en immigratie en gegevensbescherming.

We zijn met dit nieuwe gezamenlijke project gestart in het kader van de viering van het 25-jarig bestaan van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties – dat door alle Europese landen is geratificeerd – om licht te werpen op de rol van Europese rechtsnormen bij het waarborgen van de universele rechten van kinderen.

Kinderen zijn volwaardig bezitter van mensenrechten. Dit handboek beoogt het bewustzijn en de kennis van rechtsnormen die deze rechten in Europa beschermen en bevorderen, te vergroten. Het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) schrijft de verplichting van de Unie voor om de bescherming van de rechten van het kind te bevorderen. Het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (EU), EU-verordeningen en richtlijnen alsook de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ) hebben bijgedragen aan de verdere vaststelling van de bescherming van de rechten van kinderen. In de Raad van Europa is een groot aantal verdragen gericht op specifieke aspecten van de bescherming van de rechten van het kind, variërend van hun rechten en veiligheid op het internet tot de adoptie van kinderen. Deze verdragen vormen een uitbreiding op de bescherming die kinderen genieten op grond van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het Europees Sociaal Handvest, met inbegrip van de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en de besluiten van het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR).

Dit handboek is bedoeld voor niet-gespecialiseerde beoefenaars van juridische beroepen, rechters, openbaar aanklagers, kinderbeschermingsautoriteiten en andere personen en organisaties die verantwoordelijk zijn voor het waarborgen van de rechtsbescherming van de rechten van kinderen.

Onze dank gaat uit naar prof. mr. Ton Liefwaard, mr. dr. Simona Florescu, Margaret Fine, prof. Karl Hanson, prof. Ursula Kilkelly, dr. Roberta Ruggiero, prof. Helen Stalford en prof. Wouter Vandenhole voor hun bijdrage aan de opstelling van dit handboek. Bovendien willen we iedereen bedanken die input heeft geleverd en geholpen heeft bij de totstandkoming van dit werk.

Snežana Samardžić-Marković

Directeur-generaal van Democracy
Council of Europe

Michael O’Flaherty

Directeur van het Bureau van de
Europese Unie voor de Grondrechten

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
AFKORTINGEN	11
HOE DIT HANDBOEK TE GEBRUIKEN	13
1 INLEIDING OP HET EUROPESE RECHT INZAKE KINDERRECHTEN: CONTEXT EN BASISBEGINSELEN	15
1.1. Kernbegrippen	17
Belangrijkste punt	17
1.1.1. Reikwijdte van het Europese recht inzake de rechten van het kind	17
1.1.2. „Kind“ als houder van rechten	18
1.2. Achtergronden bij het Europese recht inzake de rechten van het kind	20
1.2.1. Europese Unie: ontwikkeling van het recht inzake de rechten van het kind en de behandelde beschermingsgebieden	20
1.2.2. Raad van Europa: ontwikkeling van het recht inzake de rechten van het kind en de behandelde beschermingsgebieden	23
1.3. Het Europese recht inzake de rechten van het kind en het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind	27
Belangrijkste punt	27
1.4. Rol van de Europese gerechtshoven bij het interpreteren en handhaven van de Europese kinderrechten	29
1.4.1. Hof van Justitie van de Europese Unie	29
1.4.2. Europees Hof voor de Rechten van de Mens	31
1.5. Europees Comité voor Sociale Rechten	32
2 BURGERLIJKE BASISRECHTEN EN -VRIJHEDEN	35
2.1. Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	37
Belangrijkste punten	37
2.1.1. Het recht van kinderen op vrijheid van godsdienst	37
2.2. De rechten van ouders en de vrijheid van godsdienst van hun kinderen	39

2.3.	Vrijheid van meningsuiting en van informatie	41
	Belangrijkste punten	41
2.4.	Recht om te worden gehoord	44
	Belangrijkste punten	44
2.5.	Recht op vrijheid van vergadering en vereniging	47
	Belangrijkste punten	47
3	GELIJKHEID EN NON-DISCRIMINATIE	49
3.1.	Europese antidiscriminatiewetgeving	51
	Belangrijkste punten	51
3.2.	Non-discriminatie ten aanzien van ras of etnische afkomst	53
	Belangrijkste punten	53
3.3.	Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus	56
	Belangrijkste punten	56
3.4.	Non-discriminatie ten aanzien van leeftijd	58
	Belangrijkste punt	58
3.5.	Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden	60
	Belangrijkste punt	60
4	KWESTIES GERELATEERD AAN PERSOONLIJKE IDENTITEIT	63
4.1.	Geboorteregistratie en het recht op een naam	65
	Belangrijkste punt	65
4.2.	Recht op een persoonlijke identiteit	67
	Belangrijkste punte	67
	4.2.1. Vaststelling van het vaderschap	68
	4.2.2. Vaststelling van het moederschap bij anonieme geboorten	70
4.3.	Vaststelling van de afkomst bij adoptie	71
4.4.	Identiteitsdiefstal	72
	Belangrijkste punt	72
4.5.	Recht op burgerschap	73
	Belangrijkste punte	73
4.6.	Identiteit van tot nationale minderheden behorende kinderen	75
	Belangrijkste punt	75

5	FAMILIE- EN GEZINSLEVEN	77
5.1.	Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven	79
	Belangrijkste punte	79
5.2.	Recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders	80
	Belangrijkste punte	80
5.3.	Recht om contact te onderhouden met beide ouders	83
	Belangrijkste punte	83
5.4.	Ongeoorloofde overbrenging van kinderen over de grenzen heen – kinderontvoering	91
	Belangrijkste punte	91
6	ALTERNATIEVEN VOOR GEZINSZORG EN ADOPTIE	99
6.1.	Alternatieve zorg: algemene beginselen	101
	Belangrijkste punte	101
6.2.	Plaatsing van kinderen in alternatieve zorg	105
	Belangrijkste punte	105
6.3.	Adoptie	111
	Belangrijkste punte	111
7	BESCHERMING VAN KINDEREN TEGEN GEWELD EN UITBUITING	119
7.1.	Geweld thuis, op school en in andere omgevingen	122
	Belangrijkste punte	122
	7.1.1. Reikwijdte van de verantwoordelijkheid van de overheid	122
	7.1.2. Lijfstraffen	126
	7.1.3. Seksueel misbruik	128
	7.1.4. Huiselijk geweld en verwaarlozing van kinderen	130
7.2.	Kinderuitbuiting, kinderpornografie en grooming	133
	Belangrijkste punt	133
	7.2.1. Dwangarbeid	133
	7.2.2. Kinderhandel	135
	7.2.3. Kinderpornografie en kinderlokkerij	139
7.3.	Groepen met een hoog risico	141
	Belangrijkste punt	141
	7.3.1. Kinderen behorende tot een minderheid	141
	7.3.2. Kinderen met een handicap	142
7.4.	Vermiste kinderen	143

8	ECONOMISCHE, SOCIALE EN CULTURELE RECHTEN EN EEN TOEREIKENDE LEVENSTANDAARD	145
8.1.	Benaderingen van de economische, sociale en culturele rechten	148
	Belangrijkste punte	148
8.2.	Recht op onderwijs	149
	Belangrijkste punte	149
	8.2.1. Recht van minderjarige migranten op onderwijs	153
8.3.	Recht op gezondheid	158
	Belangrijkste punte	158
8.4.	Recht op huisvesting	163
	Belangrijkste punte	163
8.5.	Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid	166
	Belangrijkste punte	166
9	MIGRATIE EN ASIEL	171
9.1.	Binnenkomst en verblijf	174
	Belangrijkste punte	174
9.2.	Leeftijdsbeoordeling	177
	Belangrijkste punte	177
9.3.	Gezinshereniging voor gescheiden kinderen	179
	Belangrijkste punte	179
9.4.	Bewaring	182
	Belangrijkste punte	182
9.5.	Uitzetting	185
	Belangrijkste punte	185
9.6.	Toegang tot de rechter	190
	Belangrijkste punt	190
10	CONSUMENTEN- EN GEGEVENSBESCHERMING	193
10.1.	Bescherming van kinderen als consumenten	195
	Belangrijkste punte	195
	10.1.1. Consumentenrechten	195
	10.1.2. Oneerlijke handelspraktijken met betrekking tot kinderen	197

10.1.3. Productveiligheid	197
10.1.4. Klinische proeven bij kinderen	198
10.1.5. Voedsel bestemd voor zuigelingen en jonge kinderen	199
10.1.6. Veiligheid van speelgoed	200
10.1.7. Kinderen en reclame	200
10.2. Bescherming van de persoonsgegevens van kinderen	202
Belangrijkste punte	202
10.2.1. Europese gegevensbeschermingswetgeving	202
11 DE RECHTEN VAN KINDEREN IN STRAFRECHTELIJKE EN	
ALTERNIEVE (NIET-GERECHTELIJKE) PROCEDURES	209
11.1. Waarborgen voor een eerlijk proces	211
Belangrijkste punte	211
11.1.1. Effectieve participatie	216
11.1.2. Toegang tot een advocaat	218
11.2. Rechten van jonge daders op het gebied van bewaring	220
Belangrijkste punte	220
11.2.1. Vormen van bewaring (materiële en procedurele waarborgen)	221
11.2.2. Detentieomstandigheden	224
11.2.3. Bescherming tegen misbruik en mishandeling	226
11.3. Bescherming van minderjarige slachtoffers en getuigen	227
Belangrijkste punt	227
AANBEVOLEN LITERATUUR	235
JURISPRUDENTIE	249
ZOEKEN NAAR JURISPRUDENTIE VAN DE EUROPESE RECHTERLIJKE	
INSTANTIES	257
RECHTSINSTRUMENTEN WAARNAAR WORDT VERWEZEN	263
VN juridische instrumenten	263
Rechtsinstrumenten van de Raad van Europa	263
EU-rechtsinstrumenten	266

Afkortingen

CPT	Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing
CRPD	Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap
ECOSOC	Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties
ECPT	Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing
ECSR	Europees Comité voor Sociale Rechten
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EER	Europese Economische Ruimte
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
ESH	Europees Sociaal Handvest
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (algemeen bekend als het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, EVRM)
FCNM	Kaderverdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van nationale minderheden
FRA	Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten
GK	Grote Kamer (van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens)
GPSD	Richtlijn algemene productveiligheid
GRETA	Groep van deskundigen inzake actie tegen mensenhandel
HvJ-EU	Hof van Justitie van de Europese Unie (vóór december 2009: Europees Hof van Justitie)
IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
ICERD	Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie

- IVBPR** Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
- IVESCR** Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten
- PACE** Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa
- RvE** Raad van Europa
- UCPD** Richtlijn betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt
- UNHCR** Hoog Commissariaat der Verenigde Naties voor Vluchtelingen
- VEU** Verdrag betreffende de Europese Unie
- VN** Verenigde Naties
- VRK** Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind
- VWEU** Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie

Hoe dit handboek te gebruiken

Dit handboek geeft een overzicht van de wetgeving die van toepassing is op de grondrechten van kinderen in de lidstaten van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE). Het beslaat een breed terrein. Het handboek beschouwt kinderen niet alleen als begunstigden van alle mensen- en grondrechten, maar ook als onderwerp van speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken. Kinderrechten vormen een sectoroverstijgend rechtsgebied. In dit handboek ligt de nadruk op de rechtsgebieden die van bijzonder belang zijn voor kinderen.

Dit handboek is bedoeld om beoefenaars van juridische beroepen die niet gespecialiseerd zijn in kinderrechten, bij te staan. Het is bedoeld voor advocaten, rechters, openbaar aanklagers, maatschappelijk werkers en anderen die samenwerken met de nationale overheid, alsook voor niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en andere organisaties die te maken krijgen met juridische vragen over deze onderwerpen. Het is een naslagwerk over het EU- en het RvE-recht op deze terreinen en licht toe hoe elk onderwerp is geregeld in het EU-recht en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het Europees Sociaal Handvest (ESH) en andere RvE-instrumenten. Elk hoofdstuk begint met een tabel met het toepasselijke recht van de twee Europese rechtsstelsels. Vervolgens wordt per onderwerp het recht van de twee stelsels gepresenteerd. Hierdoor kan de lezer zien op welke punten de twee rechtsstelsels overeenkomen en op welke punten ze van elkaar verschillen. In enkele gevallen wordt ook verwezen naar het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind (VRK) en naar andere internationale instrumenten.

Beoefenaars van juridische beroepen in niet-EU-lidstaten die aangesloten zijn bij de RvE en partij zijn bij het EVRM, kunnen de voor hun land relevante informatie vinden door rechtstreeks naar de gedeelten over de RvE-wetgeving te gaan. Beoefenaars van juridische beroepen in EU-lidstaten zullen beide delen moeten gebruiken, omdat deze staten aan beide rechtsordes gebonden zijn. Voor wie behoefte heeft aan meer informatie over een bepaald onderwerp, is een lijst met verwijzingen naar meer gespecialiseerd materiaal opgenomen onder „Aanbevolen literatuur“ in dit handboek.

Het EVRM-recht wordt gepresenteerd door middel van korte verwijzingen naar geselecteerde zaken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) die verband houden met het onderwerp van dit handboek. De zaken zijn geselecteerd uit de bestaande uitspraken en beslissingen van het EHRM over kinderrechtenkwesties.

Het EU-recht is te vinden in de door de EU vastgestelde wetgevingsmaatregelen, in desbetreffende bepalingen van de Verdragen en met name in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, zoals uitgelegd in de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ-EU, tot december 2009 Europees Hof van Justitie genoemd).

De in dit handboek beschreven of aangehaalde jurisprudentie dient als voorbeeld van de uitgebreide jurisprudentie van zowel het EHRM als het HvJ-EU. Voor zover dat gezien de beperkte reikwijdte en het inleidende karakter mogelijk is, zet het handboek de rechtsontwikkelingen tot 1 januari 2015 uiteen, al zijn waar mogelijk ook latere ontwikkelingen meegenomen.

Het handboek bevat een inleidend hoofdstuk, waarin kort wordt ingegaan op de rol van de twee rechtssystemen zoals ingesteld door het RvE-recht en het EU-recht, en tien hoofdstukken over de volgende onderwerpen:

- burgerlijke rechten en vrijheden;
- gelijkheid;
- kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit;
- familie- en gezinsleven;
- alternatieve zorg en adoptie;
- bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting;
- economische, sociale en culturele rechten;
- migratie en asiel;
- consumenten- en gegevensbescherming;
- de rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve procedures.

Hoewel elk hoofdstuk een afzonderlijk onderwerp behandelt, bieden de kruisverwijzingen naar andere onderwerpen en hoofdstukken een beter inzicht in het toepasselijk rechtskader. De belangrijkste punten worden aan het begin van elke paragraaf gepresenteerd.

1

Inleiding op het Europese recht inzake kinderrechten: context en basisbeginselen

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG), artikel 2, lid 2, onder c)	„Kind” als houder van rechten	Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel, artikel 4, onder d) Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote), artikel 3, onder a) EHRM, <i>Marckx tegen België</i> , nr. 6833/74, 1979 (de minderjarige verzoeker was zes jaar oud toen het Hof uitspraak deed)
Richtlijn jonge werknemers (94/33/EG), artikel 3	Bescherming van jongeren op het werk	ESH (herzien), artikel 7 (recht van kinderen en jeugdige personen op bescherming)
Handvest van de grondrechten, artikel 14, lid 2 (recht op onderwijs)	Recht op kosteloos verplicht onderwijs	
Handvest van de grondrechten, artikel 21 (non-discriminatie)	Verbod op discriminatie op grond van leeftijd	

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 32 (verbod van kinderarbeid en bescherming van jongeren op het werk)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p>	<p>Verbod op kinderarbeid</p>	<p>ESH (herzien), artikel 7 (recht van kinderen en jeugdige personen op bescherming)</p>
<p>Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 24 (rechten van het kind)</p> <p>Verdrag betreffende de Europese Unie, artikel 3, lid 3</p>	<p>Bescherming van de rechten van het kind (algemeen)</p>	
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 7 (eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven)</p>	<p>Recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven)</p> <p>Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen</p> <p>Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)</p> <p>Verdrag inzake de omgang van en met kinderen</p> <p>Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind</p> <p>EHRM, <i>Maslov tegen Oostenrijk [GK]</i>, nr. 1638/03, 2008 (uitwijzing van de verzoeker, die als kind is veroordeeld voor strafbare feiten)</p>
<p>HvJ-EU, zaak C-413/99, <i>Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department</i>, 2002</p> <p>HvJ-EU, zaak C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i>, 2004</p> <p>HvJ-EU, <i>Carlos Garcia Avello tegen Belgische staat</i>, 2003</p> <p>HvJ-EU, zaak C-310/08, <i>London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department</i>, 2010</p> <p>HvJ-EU, zaak C-480/08, <i>Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department</i>, 2010</p>	<p>Vrij verkeer</p>	

In dit inleidende hoofdstuk wordt uiteengezet hoe het recht inzake de rechten van het kind zich op het Europese niveau heeft ontwikkeld, welke kernbeginselen aan de toepassing ervan ten grondslag liggen en welke kernaspecten van de kinderrechten aan bod komen in het Europese recht. Het hoofdstuk verschaft achtergrondinformatie bij de onderwerpspecifieke analyse in de volgende hoofdstukken.

1.1. Kernbegrippen

Belangrijkste punt

- Het Europese recht inzake de rechten van het kind bouwt voort op bestaande nationale en internationale maatregelen.

1.1.1. Reikwijdte van het Europese recht inzake de rechten van het kind

In het Europese recht inzake de rechten van het kind ligt de nadruk op de primaire rechtsbronnen (verdragen, afgeleide wetgeving en jurisprudentie) die door de Raad van Europa (RvE) en de Europese Unie (EU) zijn vastgesteld. In enkele gevallen wordt verwezen naar andere Europese bronnen die van invloed zijn op de ontwikkeling van dit rechtsgebied, waaronder belangrijke beleidsdocumenten, richtsnoeren en andere niet-bindende en zachte rechtsinstrumenten.

Kinderen worden niet alleen beschermd, maar zijn ook houders van rechten. Zij zijn begunstigen van alle mensen- en grondrechten en zijn onderwerp van speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken. Veel Europese jurisprudentie is afgeleid van door ouders of wettelijke vertegenwoordigers gestarte geschillenprocedures, aangezien kinderen beperkte rechtsbevoegdheid hebben. Dit handboek beoogt te illustreren hoe het recht voorziet in de specifieke belangen en behoeften van kinderen, maar laat ook zien hoe belangrijk ouders/voogden en andere wettelijke vertegenwoordigers zijn. Het verwijst, waar van toepassing, naar de gevallen waarin de rechten en verantwoordelijkheden voornamelijk liggen bij de verzorgers van kinderen. In dergelijke gevallen wordt

de benadering van het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind (VRK)¹ gevolgd, namelijk dat het belang van het kind vooropstaan bij de uitoefening van de ouderlijke verantwoordelijkheden, op een wijze die aansluit bij de zich ontwikkelende vermogens van het kind.

1.1.2. „Kind” als houder van rechten

In het internationale recht bepaalt het VRK in artikel 1 dat „onder een kind [wordt] verstaan ieder mens jonger dan achttien jaar”. Dit is momenteel, ook in Europa, het juridische criterium voor de definitie van „kind”.

In het EU-recht is geen unieke, formele definitie van „kind” neergelegd in de Verdragen, de daarvan afgeleide regelgeving of de jurisprudentie. Binnen het EU-recht bestaan, afhankelijk van het regelgevingskader, sterk uiteenlopende definities van „kind”. Zo worden kinderen in het EU-recht inzake het recht van vrij verkeer van EU-burgers en hun familieleden gedefinieerd als „de rechtstreekse bloedverwanten in neergaande lijn [...] beneden de leeftijd van 21 jaar of die te hunnen laste zijn”,² waarbij in wezen een biologische en economische benadering wordt gehanteerd in plaats van een benadering gebaseerd op minderjarigheid.

Sommige EU-wetten kennen verschillende rechten toe aan kinderen overeenkomstig hun leeftijd. Zo maakt Richtlijn 94/33/EG betreffende de bescherming van jongeren op het werk (richtlijn jonge werknemers)³, die de toegang van kinderen tot en de voorwaarden van formele arbeid in de EU-lidstaten regelt, onderscheid tussen „jongeren” (een overkoepelende term voor alle personen onder de 18 jaar), „adolescenten” (alle jongeren die minstens 15 en nog geen 18 jaar zijn en niet meer onder de voltijdse leerplicht vallen) en „kinderen” (alle jongeren die nog geen 15 jaar zijn – en voor wie het grotendeels verboden is om formele arbeid te verrichten).

1 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (AVVN) (1989), [Verdrag inzake de Rechten van het Kind](#), 20 november 1989.

2 Art. 2, lid 2, onder c), van [Richtlijn 2004/38/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB 2004 L 158/2).

3 Art. 3 van [Richtlijn 94/33/EG](#) van de Raad van 20 augustus 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk, PB 1994, L 216.

Op andere gebieden van het EU-recht, met name de gebieden waarop het EU-optreden een aanvulling vormt op het optreden van de lidstaten (zoals sociale zekerheid, immigratie en onderwijs), bepaalt het nationale recht wie een kind is. In die situatie wordt doorgaans de VRK-definitie toegepast.

In het RvE-recht hanteren de meeste instrumenten met betrekking tot kinderen de VRK-definitie van een kind. Voorbeelden zijn artikel 4, onder d), van het Verdrag van de Raad van Europa ter bestrijding van mensenhandel⁴ en artikel 3, onder a), van het Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote).⁵

Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) bevat geen definitie van „kind”, maar artikel 1 verplicht staten ertoe „eenieder” die onder hun rechtsmacht ressorteert de in het Verdrag vastgestelde rechten te verzekeren. Artikel 14 EVRM garandeert het genot van de in het Verdrag neergelegde rechten „zonder enig onderscheid op welke grond ook”, waaronder op grond van leeftijd.⁶ Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft verzoeken van en namens kinderen geaccepteerd, ongeacht hun leeftijd.⁷ In zijn jurisprudentie heeft het Hof de VRK-definitie van „kind” aanvaard,⁸ uitgaande van de notie „onder de 18 jaar”.

Hetzelfde geldt voor het Europees Sociaal Handvest (ESH) en voor de interpretatie ervan door het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR).⁹

-
- 4 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel](#), CETS nr. 197, 15 mei 2005.
  - 5 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 25 oktober 2007.
  - 6 EHRM, [Schwizgebel tegen Zwitserland](#), nr. 25762/07, 10 juni 2010. Zie ook FRA en EHRM (2010), blz. 102.
  - 7 Zie bijvoorbeeld EHRM, [Marckx tegen België](#), nr. 6833/74, 13 juni 1979, waar de minderjarige verzoeker zes jaar oud was toen het Hof uitspraak deed.
  - 8 EHRM, [Güveç tegen Turkije](#), nr. 70337/01, 20 januari 2009; EHRM, [Çoşelav tegen Turkije](#), nr. 1413/07, 9 oktober 2012.
  - 9 ECSR, [Defence for Children International \(DCI\) tegen Nederland](#), nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 25.

1.2. Achtergronden bij het Europese recht inzake de rechten van het kind

Tot nu toe is het Europese recht inzake kinderrechten voor het merendeel ontwikkeld door de EU en de RvE. Naast de VN hebben ook andere internationale instellingen, zoals de Haagse Conferentie voor internationaal privaatrecht, belangrijke instrumenten vastgesteld die de ontwikkeling van het Europees recht van inbreng voorzien. Hoewel deze internationale kaders afzonderlijk van elkaar functioneren, worden er steeds meer onderlinge verbanden gelegd.¹⁰ Vooral tussen de RvE en de EU is sprake van sterke interinstitutionele samenwerking.

1.2.1. Europese Unie: ontwikkeling van het recht inzake de rechten van het kind en de behandelde beschermingsgebieden

In het verleden kende de ontwikkeling van de rechten van het kind in de EU een versnipperd karakter. Van oudsher was het Europese kinderrecht grotendeels gericht op het regelen van specifieke kindgerelateerde aspecten van bredere economische en politieke initiatieven, bijvoorbeeld op het gebied van consumentenbescherming¹¹ en het vrije verkeer van personen.¹² In recentere tijden zijn de kinderrechten benaderd als onderdeel van een meer gecoördineerde EU-agenda die gebaseerd is op drie pijlpalen:

- de vaststelling van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie;
- de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon in december 2009;
- de vaststelling van de mededeling van de Commissie over een bijzondere plaats voor kinderen in het externe optreden van de EU, en van de

¹⁰ Zie bijvoorbeeld [hoofdstuk 5](#), waarin de wisselwerking tussen het EU-familierecht inzake grensoverschrijdende kinderontvoeringen en het Haags Verdrag van 25 oktober 1980 betreffende de burgerrechtelijke aspecten van internationale ontvoering van kinderen (Haags Verdrag inzake kinderontvoering) aan bod komt.

¹¹ Bijvoorbeeld [Richtlijn 2009/48/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed, PB 2009 L 170, die veiligheidsmaatregelen voor kinderspeelgoed bevat.

¹² Bijvoorbeeld [Richtlijn 2004/38/EG](#).

EU-richtsnoeren van de Raad ter bevordering en bescherming van de rechten van het kind.

De eerste mijlpaal was de vaststelling van het Handvest van de grondrechten van de EU in 2000.¹³ Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 heeft het Handvest dezelfde wettelijke status als de EU-Verdragen (artikel 6 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU)). Het Handvest verplicht de EU en de lidstaten ertoe om de in het Handvest neergelegde rechten te beschermen bij de tenuitvoerlegging van het EU-recht. In het Handvest van de grondrechten van de EU wordt voor het eerst uitvoerig verwezen naar kinderrechten op het constitutioneel EU-niveau, waaronder de erkenning van het recht van kinderen om het verplichte onderwijs kosteloos te volgen (artikel 14, lid 2), een verbod op discriminatie op grond van onder andere leeftijd (artikel 21) en een verbod op kinderarbeid (artikel 32). Van bijzonder belang in dit verband is dat het Handvest een specifieke bepaling inzake kinderrechten bevat (artikel 24). Deze bepaling noemt drie kernbeginselen op het gebied van kinderrechten: het recht om vrijelijk hun mening te uiten in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid (artikel 24, lid 1), het recht dat hun belangen de eerste overweging vormen bij alle handelingen betreffende kinderen (artikel 24, lid 2) en het recht om regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met beide ouders te onderhouden (artikel 24, lid 3).

De tweede belangrijke mijlpaal was het Verdrag van Lissabon, dat zoals hierboven aangegeven op 1 december 2009 in werking trad.¹⁴ Dit instrument bracht belangrijke institutionele, procedurele en constitutionele veranderingen aan in de EU aan de hand van wijzigingen van het VEU en het voormalige Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (nu het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (VWEU)).¹⁵ Deze wijzigingen gaven de EU meer mogelijkheden om de kinderrechten te bevorderen, niet in de laatste plaats door „de bescherming van de rechten van het kind” aan te merken als algemene doelstelling van de EU (artikel 3, lid 3, VEU) en als belangrijk aspect van het EU-beleid inzake externe betrekkingen (artikel 3, lid 5, VEU). Ook in het VWEU zijn specifieke verwijzingen naar kinderen opgenomen, die de EU in staat stellen

13 EU (2012), Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, PB 2012 C 326/391.

14 EU (2007), [Verdrag van Lissabon](#) tot wijziging van het verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, ondertekend te Lissabon, PB 2007 C 306, blz. 1-271.

15 Zie de geconsolideerde versies van Europese Gemeenschappen (2012), [Verdrag betreffende de Europese Unie \(VEU\)](#) en [Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie \(VWEU\)](#), PB 2012 C 326.

om wetgevingsmaatregelen te nemen ter bestrijding van seksuele uitbuiting en mensenhandel (artikel 79, lid 2, onder d), en artikel 83, lid 1).

Dit heeft geleid tot de vaststelling van de richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie¹⁶ en de richtlijn inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan¹⁷, die bepalingen bevatten met betrekking tot de specifieke behoeften van minderjarige slachtoffers. Ook in de recentere richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten zijn veel bepalingen gewijd aan kinderen.¹⁸

De derde belangrijke mijlpaal vond op een strategischer beleidsniveau plaats, eerst in het kader van de EU-agenda inzake externe samenwerking en de laatste tijd in het kader van het binnenlands beleid. Meer in het bijzonder heeft de Raad van de Europese Unie de „Richtsnoeren van de EU ter bevordering en bescherming van de rechten van het kind”¹⁹ aangenomen en heeft de Europese Commissie een mededeling aangenomen getiteld *Een bijzondere plaats voor kinderen in het externe optreden van de EU*²⁰, met als doel de kinderrechten op te nemen in alle EU-activiteiten die betrekking hebben op derde landen. Daarnaast heeft de Europese Commissie in 2011 de EU-agenda voor de rechten van het kind aangenomen, waarin de kernprioriteiten voor de ontwikkeling van de kinderrechtenwetgeving en het kinderrechtenbeleid in de EU-lidstaten worden uiteengezet.²¹ De agenda is ook gericht op de wetgevingsprocessen die raken aan kinderbescherming, zoals de eerder genoemde vaststelling van de richtlijn slachtofferrechten.

Dit palet is onlangs aangevuld met een door de Commissie aangenomen alomvattende strategie die de lidstaten ondersteunt bij de aanpak van armoede en

16 Richtlijn 2011/93/EU, PB 2011 L 335/ 1.

17 Richtlijn 2011/36/EU, PB 2011 L 101/1.

18 Richtlijn 2012/29/EU, PB 2012 L 315/57.

19 Raad van de Europese Unie (2007), *Richtsnoeren van de EU inzake de rechten van het kind*, Brussel, 10 december 2007.

20 Europese Commissie (2008), *Een bijzondere plaats voor kinderen in het externe optreden van de EU: Mededeling van de Commissie aan de Raad, het Europees Parlement, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's*, COM(2008) 55 def., Brussel, 5 februari 2008.

21 Europese Commissie (2011), *Een EU-agenda voor de rechten van het kind: Mededeling van de Commissie aan de Raad, het Europees Parlement, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's*, COM(2011) 0060 def., Brussel, 15 februari 2011.

sociale uitsluiting, en wel door middel van een reeks maatregelen in de vroege kinderjaren (voor kinderen in de peuter- en basisschoolleeftijd).²² Hoewel dit initiatief net als de agenda niet wettelijk bindend is, spelen beide instrumenten een belangrijke rol, omdat ze een blauwdruk vormen voor de normatieve en methodologische EU-aanpak van de kinderrechtenwetgeving – een blauwdruk die nauw verbonden is met het VRK en die geworteld is in een ethiek van kindbescherming, participatie en non-discriminatie.

De EU mag alleen wetgeving vaststellen wanneer zij daartoe op grond van de Verdragen bevoegd is (artikelen 2 tot en met 4 VWEU). Aangezien het terrein van de kinderrechten sectoroverstijgend is, moeten de bevoegdheden van de EU per geval worden vastgesteld. Tot op heden heeft de EU op de volgende terreinen uitgebreide wetgeving vastgesteld met relevantie voor de kinderrechten:

- gegevens- en consumentenbescherming;
- asiel en migratie;
- samenwerking op civielrechtelijk en strafrechtelijk gebied.

Artikel 6, lid 1, VEU en artikel 51, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU bepalen dat het Handvest de bevoegdheden van de EU niet uitbreidt, noch nieuwe bevoegdheden of taken voor de EU vaststelt of bevoegdheden of taken wijzigt. Het Handvest is alleen op de EU-instellingen en -lidstaten van toepassing wanneer zij het EU-recht ten uitvoer leggen. De bepalingen van het Handvest zijn altijd bindend voor de EU, maar worden pas juridisch bindend voor de lidstaten wanneer zij opereren binnen het toepassingsgebied van het EU-recht.

De volgende hoofdstukken geven steeds een kort overzicht van de bevoegdheden van de EU op de terreinen die in die hoofdstukken aan bod komen.

1.2.2. Raad van Europa: ontwikkeling van het recht inzake de rechten van het kind en de behandelde beschermingsgebieden

In tegenstelling tot de EU heeft de RvE sinds zijn oprichting een duidelijk mandaat om de mensenrechten te beschermen en te bevorderen. Het belangrijkste

²² Europese Commissie (2013), *Investeren in kinderen: de vicieuze cirkel van achterstand doorbreken*, Aanbeveling 2013/112/EU, Brussel.

mensenrechtenverdrag van de RvE, dat door alle RvE-lidstaten is geratificeerd, is het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), dat specifieke verwijzingen naar kinderen bevat. De belangrijkste zijn de volgende: artikel 5, lid 1, onder d), voorziet in de rechtmatige detentie van een minderjarige met het doel toe te zien op zijn opvoeding; artikel 6, lid 1, beperkt het recht op een eerlijke en openbare behandeling van een zaak wanneer dit in het belang is van een minderjarige; artikel 2 van Protocol nr. 1 voorziet in het recht op onderwijs en verplicht de staten om het recht van ouders om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun eigen godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen, te eerbiedigen. Voorts zijn alle andere algemene bepalingen van het EVRM van toepassing op iedereen, inclusief kinderen. Sommige bepalingen zijn zeer relevant gebleken voor kinderen, namelijk artikel 8, dat het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven garandeert, en artikel 3, dat foltering en onmenselijke en vernederende behandelingen en straffingen verbiedt. Het EHRM heeft aan de hand van een interpretatieve aanpak die gericht is op de positieve verplichtingen op grond van het EVRM, een uitgebreide jurisprudentie op het gebied van kinderrechten ontwikkeld, waarin vaak naar het VRK wordt verwezen. Dat gezegd hebbende, analyseert het EHRM de verzoeken per geval. Daarom biedt het geen alomvattend overzicht van de kinderrechten neergelegd in het EVRM.

Het andere belangrijke mensenrechtenverdrag van de RvE, het Europees Sociaal Handvest (ESH²³, herzien in 1996²⁴) waarborgt de bescherming van sociale rechten en bevat specifieke bepalingen inzake kinderrechten. Twee bepalingen zijn van bijzonder belang voor de kinderrechten. Artikel 7 omvat de plicht om alle kinderen tegen economische uitbuiting te beschermen. Artikel 17 vereist dat de staten alle passende en noodzakelijke maatregelen nemen om te waarborgen dat kinderen beschikken over de verzorging, de ondersteuning, het onderwijs en de opleiding die zij nodig hebben (waaronder kosteloos primair en secundair onderwijs), dat kinderen en jeugdige personen worden beschermd tegen verwaarlozing, geweld of uitbuiting en dat bescherming wordt geboden aan kinderen die de steun van hun gezin moeten ontberen. Het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR) ziet toe op de tenuitvoerlegging van het ESH en bestaat uit onafhankelijke deskundigen die in het kader van een collectieve klachtenprocedure of een nationale rapportageprocedure vaststellen of het nationaal recht en de nationale praktijken in overeenstemming zijn met het ESH.

23 Raad van Europa, [Europees Sociaal Handvest](#), CETS nr. 35, 18 oktober 1961.

24 Raad van Europa, [Europees Sociaal Handvest \(herzien\)](#), CETS nr. 163, 3 mei 1996.

Daarnaast heeft de RvE een aantal verdragen vastgesteld waarin uiteenlopende kinderrechtenkwesities aan bod komen. Het betreft daarbij het:

- Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen;²⁵
- Verdrag inzake de adoptie van kinderen, herzien in 2008;²⁶
- Verdrag inzake de omgang van en met kinderen;²⁷
- Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind;²⁸
- Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote).²⁹

Tot slot heeft de RvE op beleidsniveau in 2006 zijn programma „Bouwen aan een Europa voor en met kinderen” gelanceerd, een transversaal actieplan voor de aanpak van kinderrechtenkwesities, in het kader waarvan normatieve instrumenten zijn vastgesteld op uiteenlopende terreinen.³⁰ De huidige prioriteiten zijn gericht op vier kerngebieden:³¹

- bevordering van kindvriendelijke diensten en systemen;
- uitbanning van alle vormen van geweld tegen kinderen;
- waarborging van de rechten van kinderen in een kwetsbare situatie;
- bevordering van de deelname van kinderen.

De hoofddoelstelling van het RvE-kinderrechtenprogramma is om de tenuitvoerlegging van internationale kinderrechtennormen door alle RvE-lidstaten te ondersteunen en met name om de tenuitvoerlegging van het VRK te bevorderen,

25 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen](#), CETS nr. 85, 15 oktober 1975.

26 Raad van Europa, [Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#), CETS nr. 202, 27 november 2008.

27 Raad van Europa, [Verdrag inzake de omgang van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 15 mei 2003.

28 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#), CETS nr. 160, 25 januari 1996.

29 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 25 oktober 2007.

30 Voor meer informatie, zie <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

31 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), [Strategie voor de rechten van het kind \(2012-2015\)](#), CM(2011) 171 def., 15 februari 2012.

met als belangrijkste beginselen: non-discriminatie, het recht op leven en ontwikkeling, het belang van het kind als eerste overweging voor besluitvormers en het recht van kinderen om te worden gehoord.³²

In het kader van het programma is toezicht gehouden op de aanneming van verschillende kinderrechtinstrumenten die praktische richtsnoeren bieden in aanvulling op de bindende Europese wettelijke maatregelen, waaronder:

- Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie;³³
- Richtsnoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg;³⁴
- Aanbeveling betreffende geïntegreerde nationale strategieën voor bescherming van kinderen tegen geweld;³⁵
- Aanbeveling over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening;³⁶
- Aanbeveling over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar.³⁷

Zo heeft het programma ervoor gezorgd dat Europa een centrale rol speelt bij de vaststelling van kinderrechtennormen en op verschillende manieren het voortouw heeft genomen om de stem van kinderen daarin centraal te stellen. Het programma is ook gericht op het ondersteunen van de tenuitvoerlegging van het EVRM en het ESH en op de bevordering van andere RvE-rechtsinstrumenten met betrekking tot kinderen (participatie, bescherming en rechten), jongeren en gezinnen.³⁸

---

32 *Ibid.*

33 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

34 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke gezondheidszorg*, 21 september 2011.

35 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2009), *Aanbeveling CM/Rec(2009)10 van het Comité van Ministers aan de lidstaten betreffende geïntegreerde nationale strategieën voor de bescherming van kinderen tegen geweld*, 18 november 2009.

36 Comité van Ministers van de Raad van Europa, *Aanbeveling Rec (2011)12 over kinderrechten en kind- en gezinsvriendelijke sociale dienstverlening*, 16 november 2011.

37 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2012), *Aanbeveling Rec(2012)2 over de participatie van kinderen en jongeren jonger dan 18 jaar*, 28 maart 2012.

38 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Strategie voor de rechten van het kind (2012-2015)*, CM(2011) 171 def., 15 februari 2012.

1.3. Het Europese recht inzake de rechten van het kind en het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind

Belangrijkste punt

- Het Europees recht inzake kinderrechten is grotendeels gebaseerd op het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind (VRK).

Het feit dat alle EU- en RvE-lidstaten partij zijn bij het VRK geeft het VRK een belangrijke status op het Europese niveau. Het legt effectief gemeenschappelijke wettelijke verplichtingen op aan de Europese staten en heeft een domino-effect op de wijze waarop de Europese instellingen kinderrechten ontwikkelen en toepassen.

Op deze manier is het VRK de toetssteen geworden voor de ontwikkeling van het Europese recht inzake de rechten van het kind, met als gevolg dat de RvE en de EU in toenemende mate rekening houden met de invloed van het VRK. Door de opnemings van VRK-beginselen en -bepalingen in bindende instrumenten en jurisprudentie op Europees niveau wint het VRK aan kracht en komen er doeltreffender handhavingsmogelijkheden ter beschikking te staan van personen die in Europa een beroep doen op de rechten van het kind. Op verschillende plaatsen in dit handboek worden hier voorbeelden van gegeven.

De EU is geen partij bij het VRK en kan dat ook niet worden, omdat het VRK geen rechtsmechanisme bevat dat andere entiteiten dan staten de mogelijkheid biedt om toe te treden. De EU baseert zich echter op „algemene beginselen van het EU-recht” (schriftelijke en niet-schriftelijke beginselen die voortvloeien uit de constitutionele tradities die de lidstaten gemeen hebben) als aanvulling op en handreiking bij de uitleg van de EU-Verdragen (artikel 6, lid 3, VEU). In arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ-EU) is bevestigd dat de plichten op grond van het EU-lidmaatschap niet in strijd mogen zijn met de plichten van lidstaten op grond van hun nationale grondwet en met hun internationale mensenrechtenverplichtingen.³⁹ Aangezien alle EU-lidstaten het VRK hebben

³⁹ Zie bijvoorbeeld HvJ-EU, zaak C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen*, 14 mei 1974.

geratificeerd, moet de EU zich, in elk geval ten aanzien van kwesties die binnen het kader van de bevoegdheden van de EU vallen (zoals gedefinieerd in EU verdragen), houden aan de beginselen en bepalingen daarvan.

Die plicht wordt versterkt door andere EU-verdragen en met name door het Handvest van de grondrechten van de EU. Artikel 24 van het Handvest is rechtstreeks geïnspireerd op VRK-bepalingen, waaronder enkele bepalingen die tot de „VRK-beginselen” zijn gaan behoren: het belang van het kind (artikel 3 VRK), het beginsel van participatie van het kind (artikel 12 VRK) en het recht van het kind om te leven bij en/of betrekkingen te onderhouden met zijn ouders (artikel 9 VRK).

Het belang van het VRK als leidraad voor de ontwikkeling van de EU-kinderrechten wordt onderstreept in de EU-agenda voor de rechten van het kind: „De normen en beginselen van het VRK moeten het beleid en de maatregelen van de EU die van invloed zijn op de rechten van het kind, blijven aansturen”.⁴⁰ In deze geest wordt in kindgerelateerde wetgevingsinstrumenten bijna altijd uitdrukkelijk verwezen naar het VRK, of meer impliciet naar kinderrechtbeginselen, zoals het belang van het kind, het recht van kinderen om betrokken te worden bij besluiten die hen betreffen en het recht op bescherming tegen discriminatie.

De Raad van Europa is, net als de EU, als organisatie niet juridisch gebonden aan het VRK, hoewel alle RvE-lidstaten individuele partijen bij dit Verdrag zijn. Niettemin mag het EVRM niet in een vacuüm worden geïnterpreteerd: het moet worden uitgelegd in overeenstemming met de algemene beginselen van het internationale recht. De desbetreffende regels van het internationale recht die van toepassing zijn in de betrekkingen tussen de staten die partij zijn bij het EVRM, moeten in aanmerking worden genomen, met name de regels die betrekking hebben op de universele bescherming van de rechten van de mens. Meer specifiek moeten de verplichtingen die het EVRM op het gebied van kinderrechten oplegt aan de staten, worden uitgelegd in het licht van het VRK.⁴¹ Ook het ECSR heeft in zijn besluiten uitdrukkelijk verwezen naar het VRK.⁴² Bovendien worden de normerende en verdragsluitende activiteiten van de RvE beïnvloed door de

40 Europese Commissie (2011), *Een EU-agenda voor de rechten van het kind*, COM(2011) 0060 def., Brussel.

41 EHRM, *Harroudj tegen Frankrijk*, nr. 43631/09, 4 oktober 2012, punt 42.

42 ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) tegen Ierland*, klacht nr. 18/2003, 7 december 2004, punten 61-63; ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009.

beginselen en bepalingen van het VRK. Zo zijn de *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*⁴³ rechtstreeks geïnspireerd op een reeks VRK-bepalingen, wat zeker ook geldt voor de bijbehorende General Comments van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind.⁴⁴

1.4. Rol van de Europese gerechtshoven bij het interpreteren en handhaven van de Europese kinderrechten

1.4.1. Hof van Justitie van de Europese Unie

Het HvJ-EU vaardigt besluiten uit over vele soorten rechtshandelingen. In kinderrechtzaken heeft het HvJ-EU tot dusver voornamelijk prejudiciële vragen beoordeeld (artikel 267 VWEU).⁴⁵ Dit zijn procedures waarbij een nationale rechterlijke instantie het HvJ-EU vraagt om een uitleg van primair EU-recht (zoals de Verdragen) of afgeleid EU-recht (zoals besluiten en wetgeving) dat relevant is voor een nationale zaak die aanhangig is bij een nationale rechterlijke instantie.

Tot voor kort had het HvJ-EU slechts enkele kinderrechtzaken behandeld. Nu er duidelijkere wetgevingsmaatregelen met betrekking tot de rechten van het kind en een prominenter kinderrechtenagenda zijn vastgesteld, zullen deze rechten naar alle waarschijnlijkheid vaker aan bod gaan komen in zaken van het HvJ-EU.

Het HvJ-EU heeft zijn meeste arresten met betrekking tot kinderrechten gewezen in het kader van vrij verkeer en EU-burgerschap – terreinen waarop de EU al vele jaren bevoegd is. Het HvJ-EU heeft daarbij uitdrukkelijk erkend dat kinderen zelf de aan het EU-burgerschap verbonden voordelen genieten, waardoor

43 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

44 Zie VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), *General Comment nr. 10 over de rechten van kinderen in de jeugdrechtspraak*, 25 april 2007; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *General Comment nr. 12: Het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009; en VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment nr. 14 over het recht van het kind om zijn of haar belangen te doen gelden als de eerste overweging (artikel 3, lid 1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013.

45 De enige uitzondering is een beroep tot nietigverklaring: HvJ-EU, zaak C-540/03, *Europees Parlement tegen Raad van de Europese Unie [GK]*, 27 juni 2006.

kinderen op grond van hun EU-burgerschap ook recht hebben op een onafhankelijke verblijfsstatus, sociale zekerheid en onderwijs.⁴⁶

Slechts in één geval heeft het HvJ-EU het VRK rechtstreeks aangehaald om te bepalen hoe het EU-recht moet worden uitgelegd met betrekking tot kinderen, namelijk in de zaak *Dynamic Medien GmbH tegen Avides Media AG*. Deze zaak betreft de rechtmatigheid van Duitse beperkingen inzake de etikettering van ingevoerde dvd's en video's die al aan vergelijkbare controles werden onderworpen in het Verenigd Koninkrijk. Het HvJ-EU concludeerde dat de Duitse etiketcontroles een rechtmatige beperking van de EU-bepalingen inzake het vrije verkeer van goederen vormden (die dit soort dubbele regelgevingsprocessen normaal gesproken uitsluiten), omdat ze gericht waren op de bescherming van het welzijn van kinderen. Het HvJ-EU onderbouwde zijn besluit met een verwijzing naar artikel 17 VRK, dat de staten die partij zijn aanmoedigt om passende richtlijnen te ontwikkelen voor de bescherming van het kind tegen door de media gegenereerde informatie en materialen die schadelijk zijn voor zijn of haar welzijn.⁴⁷ Echter is op de beoordelingsprocedures die zijn opgezet om kinderen te beschermen, het evenredigheidsbeginsel van toepassing. Die procedures moesten gemakkelijk toegankelijk zijn en moeten binnen een redelijke termijn kunnen worden afgerond.⁴⁸

In andere gevallen heeft het HvJ-EU zijn arresten onderbouwd met verwijzingen naar algemene kinderrechtenbeginselen die ook in VRK-bepalingen zijn opgenomen (zoals het belang van het kind en het recht om te worden gehoord). Dat deed het Hof met name in het kader van grensoverschrijdende kinderontvoering.⁴⁹

Afgezien daarvan is de EU van oudsher terughoudend om doorslaggevend belang te hechten aan het VRK, met name op politiek gevoelige terreinen zoals

46 Zie HvJ-EU, zaak C-413/99, *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002; HvJ-EU, zaak C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department*, 19 oktober 2004; HvJ-EU, zaak C-148/02, *Carlos Garcia Avello tegen Belgische Staat*, 2 oktober 2003; HvJ-EU, zaak C-310/08, *London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department [GK]*, 23 februari 2010; HvJ-EU, zaak C-480/08, *Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010. Deze zaken komen aan bod in hoofdstuk 8 en hoofdstuk 9.

47 HvJ-EU, zaak C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG*, 14 februari 2008, punten 42 en 52.

48 *Ibid.*, punten 49 en 50.

49 HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010. Zie voorts hoofdstuk 5.

immigratiecontrole,⁵⁰ hoewel dit aan het veranderen is in de recente jurisprudentie, die in de volgende hoofdstukken aan bod komt. Sinds de vaststelling van het Handvest van de grondrechten van de EU vinden de verwijzingen van het HvJ-EU naar bepalingen over kinderrechten vaak hun weerklink in verwijzingen naar het VRK, gezien de gelijkenis tussen bepalingen.

1.4.2. Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Het EHRM doet voornamelijk uitspraak op basis van individuele verzoeken die overeenkomstig de artikelen 34 en 35 EVRM worden ingediend. De bevoegdheid van het EHRM strekt zich uit tot alle kwesties met betrekking tot de uitleg en de toepassing van het EVRM en de protocollen daarbij (artikel 32 EVRM).

In tegenstelling tot het HvJ-EU heeft het EHRM een uitgebreide jurisprudentie opgebouwd op het terrein van de kinderrechten. Hoewel veel zaken op grond van artikel 8 EVRM betreffende het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven worden behandeld vanuit het oogpunt van de ouders en niet uit dat van de kinderrechten, hebben zaken op grond van andere materiële bepalingen niet altijd betrekking op de ouders en ligt daarin de nadruk duidelijker op de rechten van het kind, zoals het recht op bescherming tegen onmenselijke of vernederende behandelingen (artikel 3 EVRM) of het recht op een eerlijk proces (artikel 6 EVRM).

Hoewel het EHRM in vorderingen van of namens kinderen vaak verwijst naar het VRK, kent het Hof er niet stelselmatig een doorslaggevend belang aan toe. In sommige zaken hebben de kinderrechtenbeginselen zoals uiteengezet in het VRK grote invloed gehad op de argumentatie van het EHRM, met name wat betreft de wijze waarop het Hof artikel 6 EVRM (recht op een eerlijk proces) uitlegt met betrekking tot de behandeling van kinderen die de wet overtreden (zie [hoofdstuk 11](#)). Op andere terreinen wijkt de benadering van het EHRM soms enigszins af van het VRK, bijvoorbeeld wat betreft het horen van kinderen door de rechter (zie [hoofdstuk 2](#)). In sommige zaken baseert het EHRM zich uitdrukkelijk op het VRK.

⁵⁰ HvJ-EU, zaak C-540/03, *Europees Parlement tegen Raad van de Europese Unie* [GK], 27 juni 2006.

Voorbeeld: *Maslov tegen Oostenrijk*⁵¹ betreft de uitzetting van de verzoeker, die als minderjarige was veroordeeld voor een aantal strafbare feiten. Het EHRM oordeelde dat de plicht om rekening te houden met het belang van het kind in het geval van de uitzetting van een minderjarige dader ook de plicht omvat om de re-integratie van het kind te bevorderen, overeenkomstig artikel 40 VRK. Volgens het EHRM zou de re-integratie niet tot stand worden gebracht door het kind uit te zetten en op die manier de gezinsbanden en de sociale banden van het kind door te snijden.⁵² Het VRK was zodoende een van de gronden waarop werd vastgesteld dat de uitzetting neerkwam op een buitensporige inmenging in de rechten van de verzoeker op grond van artikel 8 EVRM (eerbiediging van familie- en gezinsleven).

1.5. Europees Comité voor Sociale Rechten

Het ECSR bestaat uit vijftien onafhankelijke en onpartijdige deskundigen die door middel van een collectieve klachtenprocedure of een nationale rapportageprocedure vaststellen of het nationaal recht en de nationale praktijken in overeenstemming zijn met het ESH.⁵³ Aangewezen nationale en internationale organisaties kunnen collectieve klachten indienen tegen staten die partij zijn bij het ESH en die de klachtenprocedure hebben aanvaard. De tot nu toe ingediende klachten hebben betrekking op de vraag of staten de rechten van kinderen op grond van het ESH hebben geschonden met betrekking tot de economische uitbuiting van kinderen,⁵⁴ de fysieke integriteit van kinderen,⁵⁵ de gezondheidsrechten van migrantenkinderen⁵⁶ en de toegang tot onderwijs van kinderen met een handicap.⁵⁷

51 EHRM, *Maslov tegen Oostenrijk [GK]*, nr. 1638/03, 23 juni 2008.

52 *Ibid.*, punt 83.

53 Ga voor meer informatie naar de website van het ECSR: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

54 ECSR, *International Commission of Jurists (ICJ) tegen Portugal*, klacht nr. 1/1998, 9 september 1999.

55 ECSR, *World Organisation Against Torture (OMCT) tegen Griekenland*, klacht nr. 17/2003, 7 december 2004.

56 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012.

57 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

Voorbeeld: In *International Commission of Jurists (ICJ) tegen Portugal*⁵⁸ werd beweerd dat de Portugese wetgeving de minimumarbeidsleeftijd van 15 jaar, zoals vastgelegd in artikel 7, lid 1, ESH, wel eerbiedigde, maar niet naar behoren handhaafde. Het ECSR was van oordeel dat het doel en de strekking van het ESH waren om de rechten niet alleen in de theorie maar ook in de praktijk te beschermen, en derhalve dat de wetgeving daadwerkelijk moet worden toegepast. Het ECSR merkte op dat een groot aantal kinderen illegale arbeid verrichtte in Portugal en dat deze situatie een inbreuk vormde op artikel 7, lid 1, ESH

58 ECSR, *International Commission of Jurists (ICJ) tegen Portugal*, klacht nr. 1/1998, 9 september 1999.

2

Burgerlijke basisrechten en -vrijheden

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikelen 10 (vrijheid van godsdienst) en 14 (recht op onderwijs)	Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	<p>EVRM, artikelen 9 (vrijheid van godsdienst) en 14 (verbod van discriminatie) en artikel 2 van Protocol nr. 1 (recht van ouders om hun kinderen onderwijs te laten genieten dat overeenstemt met hun overtuigingen)</p> <p>EHRM, <i>Dogru tegen Frankrijk</i>, nr. 27058/05, 2008 (dragen van een islamitische hoofddoek op een openbare middelbare school)</p> <p>EHRM, <i>Kervanci tegen Frankrijk</i>, nr. 31645/04, 2008 (dragen van een islamitische hoofddoek op een openbare middelbare school)</p> <p>EHRM, <i>Grzelak tegen Polen</i>, nr. 7710/02, 2010 (alternatieven voor religieus onderricht in het primair en het secundair onderwijs)</p> <p>EHRM, <i>Lautsi en anderen tegen Italië [GK]</i>, nr. 30814/06, 2011 (tonen van crucifixen op openbare scholen)</p>
Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 11 (vrijheid van meningsuiting)	Vrijheid van meningsuiting en van informatie	<p>EVRM, artikel 10 (vrijheid van meningsuiting)</p> <p>EHRM, <i>Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 5493/72, 1976 (verbieden van een kinderboek)</p> <p>EHRM, <i>Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 10454/83, 1989 (toegang tot een tijdens de kindertijd bijgehouden dossier)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 24 (rechten van het kind) Hvj-EU, zaak C-491/10 PPU, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz</i> , 2010 (recht om te worden gehoord, internationale kinderontvoering)	Recht om te worden gehoord	EVRM, artikel 6 (eerlijk proces) Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind, artikelen 3, 4, 6 en 7 EHRM, <i>Sahin tegen Duitsland [GK]</i> , nr. 30943/96, 2003 (horen van een kind in een toegangzaak)
Handvest van de grondrechten, artikel 12 (vrijheid van vergadering en vereniging)	Recht op vrijheid van vergadering en vereniging	EVRM, artikel 11 (vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging) EHRM, <i>Christian Democratic People's Party tegen Moldavië</i> , nr. 28793/02, 2006 (bijwonen van bijeenkomsten in de publieke ruimte)

Enieder geniet de burgerlijke rechten en vrijheden die in verschillende instrumenten zijn neergelegd, met name in het Handvest van de grondrechten van de EU en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) zoals uitgelegd door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Behalve het Handvest bestaan er geen EU-rechtsinstrumenten waarin specifiek wordt ingegaan op de in dit hoofdstuk besproken burgerrechten voor zover het de toepassing daarvan op kinderen betreft. Op het niveau van de RvE zijn de reikwijdte en de uitleg van deze burgerrechten in de loop der jaren echter aanzienlijk geëvolueerd, met name aan de hand van de EHRM-jurisprudentie.

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de vrijheden zoals opgenomen in hoofdstuk II van het Handvest van de grondrechten van de EU, voor zover ze van invloed zijn op de rechten van kinderen. Het analyseert het recht van kinderen op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst ([paragraaf 2.1](#)), op vrijheid van meningsuiting en informatie ([paragraaf 2.3](#)), het recht van kinderen om te worden gehoord ([paragraaf 2.4](#)) en het recht op vrijheid van vergadering en vereniging ([paragraaf 2.5](#)).

2.1. Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

Belangrijkste punten

- De vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, zoals gewaarborgd door het Handvest van de grondrechten van de EU en het EVRM, omvat het recht om van godsdienst of overtuiging te veranderen en de vrijheid om een godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften.
- Ouders hebben het recht om zich voor hun kinderen te verzekeren van het onderwijs en de opvoeding die overeenstemmen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen.
- Ouders hebben het recht en de plicht om het kind te leiden in de uitoefening van zijn of haar recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.

2.1.1. Het recht van kinderen op vrijheid van godsdienst

Binnen het EU-recht waarborgt artikel 10 van het Handvest van de grondrechten van de EU voor eenieder de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé, een godsdienst te belijden of een overtuiging tot uitdrukking te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften. Het recht op dienstweigering op grond van gewetensbezwaren wordt erkend volgens de nationale wetten (artikel 10, lid 2).

Binnen het RvE-recht voorziet artikel 9 van het EVRM in de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Uit de EHRM-jurisprudentie zijn drie dimensies van het recht op vrijheid van godsdienst gedistilleerd: de interne dimensie; de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen en de vrijheid een godsdienst te belijden of een overtuiging tot uitdrukking te brengen. De eerste twee dimensies zijn absoluut – een staat mag deze onder geen enkele omstandigheid

inperken.⁵⁹ De vrijheid een godsdienst te belijden of een overtuiging tot uiting te brengen kan worden beperkt wanneer de wet daarin voorziet, daarmee een legitiem doel wordt nagestreefd en zulks in een democratische samenleving noodzakelijk is (artikel 9, lid 2 EVRM).

Het EHRM heeft zich in zijn jurisprudentie met betrekking tot kinderen voornamelijk gebogen over de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst in relatie tot het recht op onderwijs en tot het openbaar onderwijs. In de Europese landen vindt veel openbaar debat plaats over het godsdienstonderwijs op school.

Voorbeeld: In de zaken *Dogru tegen Frankrijk* en *Kervanci tegen Frankrijk*⁶⁰ werden twee meisjes van elf en twaalf jaar uitgesloten van het eerste jaar van een Franse openbare middelbare school, omdat zij weigerden om tijdens de gymnastieklessen hun hoofddoek af te doen. Het EHRM merkte op dat het recht van de verzoeksters om hun godsdienstige overtuiging tot uitdrukking te brengen was beperkt met het oog op het seculiere karakter van openbare scholen. Volgens de nationale overheid was het dragen van een sluier, zoals een islamitische hoofddoek, om gezondheids- en veiligheidsredenen niet verenigbaar met sportlessen. Het EHRM achtte dit redelijk, omdat de school de godsdienstige overtuigingen van de verzoeksters had afgezet tegen de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen en de openbare orde. Dientengevolge concludeerde het Hof dat de inmenging in de vrijheid van de leerlingen om hun godsdienstige overtuiging tot uitdrukking te brengen, gerechtvaardigd was en in verhouding stond tot het nagestreefde doel. Daarom stelde het EHRM geen inbreuk vast op artikel 9 EVRM.

Voorbeeld: De zaak *Grzelak tegen Polen*⁶¹ betreft het verzuim om een leerling, die van godsdienstonderwijs was vrijgesteld, ethiekonderwijs en een bijbehorend rapportcijfer te geven. Tijdens zijn gehele schooltijd (basis- en middelbare school, in de leeftijd tussen zeven en achttien jaar) genoot verzoeker geen godsdienstonderwijs, conform de wens van zijn ouders, die agnost waren. Aangezien te weinig leerlingen geïnteresseerd waren, zijn er nooit ethieklessen gegeven, waardoor op zijn schoolrapporten en -getuig-

59 EHRM, *Darby tegen Zweden*, nr. 11581/85, 23 oktober 1990.

60 EHRM, *Dogru tegen Frankrijk*, nr. 27058/05, 4 december 2008; EHRM, *Kervanci tegen Frankrijk*, nr. 31645/04, 4 december 2008 (beschikbaar in het Frans).

61 EHRM, *Grzelak tegen Polen*, nr. 7710/02, 15 juni 2010.

schriften geen cijfer vermeld stond voor „religie/ethiek”, maar een streep. Volgens het EHRM viel het ontbreken van een cijfer voor „religie/ethiek” op de schoolrapporten van de jongen binnen het negatieve aspect van de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, omdat de rapporten konden wijzen op zijn ongelovigheid. Het ontbreken van een cijfer vormde daarom een ongerechtvaardigde stigmatisering. Het verschil in behandeling tussen ongelovigen die ethieklessen wilden volgen en leerlingen die godsdienstonderwijs volgden was derhalve niet objectief en redelijk gerechtvaardigd, en er bestond geen redelijke verhouding tussen het gebruikte middel en het nastreefde doel. De beoordelingsmarge van de staat was in deze kwestie overschreden, aangezien de essentie van het recht van de verzoeker om zijn godsdienst of overtuigingen tot uiting te brengen werd geschonden, hetgeen een inbreuk betekende op artikel 14 EVRM *juncto* artikel 9 EVRM.

2.2. De rechten van ouders en de vrijheid van godsdienst van hun kinderen

De rechten van ouders in het kader van de vrijheid van godsdienst van hun kinderen worden in het Europees recht anders behandeld dan in het VRK.

Op grond van het EU-recht moet het recht van ouders om zich voor hun kinderen te verzekeren van het onderwijs en de opvoeding die overeenstemmen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen, worden geëerbiedigd, met name in het kader van de vrijheid om onderwijsinstellingen op te richten (artikel 14, lid 3, van het Handvest).

Op grond van het RvE-recht, met name artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM, moeten de staten bij de uitoefening van alle functies die zij in verband met opvoeding en onderwijs op zich nemen de (godsdienstige) overtuigingen van de ouders eerbiedigen. Volgens het EHRM is dit een brede plicht, omdat die niet alleen van toepassing is op de inhoud en de tenuitvoerlegging van schoolprogramma's, maar ook op de uitoefening van alle functies die een staat op zich neemt.⁶² Het betreft daarbij de organisatie en de financiering van het openbaar

62 Zie de desbetreffende jurisprudentie van het EHRM: EHRM, *Kjeldsen, Busk Madsen en Pedersen tegen Denemarken*, nrs. 5095/71, 5920/72 en 5926/72, 7 december 1976; EHRM, *Valsamis tegen Griekenland*, nr. 21787/93, 18 december 1996; EHRM, *Folgerø en anderen tegen Noorwegen [GK]*, nr. 15472/02, 29 juni 2007; EHRM, *Hasan en Eylem Zengin tegen Turkije*, nr. 14448/04, 9 oktober 2007; EHRM, *Lautsi en anderen tegen Italië [GK]*, nr. 30814/06, 18 maart 2011.

onderwijs, de vaststelling en planning van het programma, de objectieve, kritische en pluralistische overdracht van in het programma opgenomen informatie of kennis (waarbij de staat zich niet schuldig mag maken aan indoctrinatie die kan worden beschouwd als een inbreuk op de godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen van ouders) en de organisatie van de schoolomgeving, met inbegrip van de aanwezigheid van kruisbeelden in klaslokalen van openbare scholen.

Voorbeeld: De zaak *Lautsi en anderen tegen Italië*⁶³ betreft het tonen van kruisbeelden in klaslokalen op openbare scholen. Een ouder klaagde dat de aanwezigheid van kruisbeelden in de klaslokalen van de openbare school die haar kinderen bezochten een inbreuk vormde op de seculiere opvoeding van haar kinderen. De Grote Kamer van het EHRM oordeelde dat de overheid in het kader van haar taken op het gebied van opvoeding en onderwijs moet besluiten of kruisbeelden zijn toegestaan in de klaslokalen van openbare scholen en dat zulks valt binnen het toepassingsgebied van de tweede zin van artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM. Het Hof stelde dat dit besluit in principe binnen de beoordelingsmarge van de zich verwerende staat valt en dat er geen Europese consensus bestaat over de aanwezigheid van religieuze symbolen in openbare scholen. Het klopt dat de aanwezigheid van kruisbeelden in klaslokalen van openbare scholen – waarmee zonder twijfel wordt verwezen naar het christendom – de meerderheidsreligie van een land zichtbaar maakt in de schoolomgeving. Dat op zich is echter niet voldoende om neer te komen op indoctrinatie door de zich verwerende staat. Het EHRM is van mening dat een kruisbeeld aan de muur in wezen een passief symbool is dat niet kan worden geacht een vergelijkbare invloed te hebben op leerlingen als het gesproken woord of deelname aan godsdienstige activiteiten. Zodoende concludeerde het EHRM dat het besluit van de autoriteiten om kruisbeelden te laten hangen in de lokalen van de school die de kinderen van de verzoeker bezochten, binnen de beoordelingsmarge van de autoriteiten viel en geen inbreuk vormde op het recht van ouders om zich van opvoeding en onderwijs te verzekeren in overeenstemming met hun eigen godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen.

In het internationaal recht verplicht artikel 14, lid 2, van het VRK de Staten die partij zijn ertoe de rechten en plichten van de ouders te eerbiedigen om het kind te leiden in de uitoefening van zijn/ haar recht op vrijheid van gedachte, geweten

63 EHRM, *Lautsi en anderen tegen Italië* [GK], nr. 30814/06, 18 maart 2011.

en godsdienst, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind. Zodoende focust het VRK, in tegenstelling tot artikel 14, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU, op de uitoefening van de vrijheid van het kind zelf. Op grond van het VRK hebben ouders het recht om richting en sturing te geven, doch niet in overeenstemming met hun eigen overtuigingen maar met die van hun kinderen. De formulering van artikel 14, lid 2, van het VRK stemt overeen met de algemene opvatting van het VRK over ouderlijke verantwoordelijkheden: ouderlijke verantwoordelijkheden moeten consistent worden uitgeoefend met de zich ontwikkelende vermogens van het kind (artikel 5 VRK) en gebaseerd op het belang van het kind (artikel 18, lid 1, VRK).

2.3. Vrijheid van meningsuiting en van informatie

Belangrijkste punten

- Zowel het Handvest van de grondrechten van de EU als het EVRM garandeert het recht op vrijheid van meningsuiting. Dat recht omvat de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van het openbaar gezag.
- Het recht op vrijheid van informatie omvat niet het recht op toegang tot zorgdossiers van kinderen.
- Het kan verenigbaar zijn met artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) om de toegang tot zorgdossiers van kinderen te laten afhangen van de toestemming van de bijdrager, mits een onafhankelijke autoriteit het laatste woord krijgt over het verlenen van toegang.

Binnen het EU-recht omvat het recht op vrijheid van meningsuiting de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen (artikel 11 van het Handvest van de grondrechten van de EU).

In het RvE-recht wordt de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd door artikel 10 EVRM en kan deze uitsluitend worden beperkt indien de beperking bij wet is voorzien, een in artikel 10, lid 2, genoemd legitiem doel nastreeft en noodzakelijk is in een democratische samenleving.

In zijn jurisprudentie heeft het EHRM benadrukt dat vrijheid van meningsuiting een van de essentiële grondslagen van een democratische samenleving vormt en een van de basisvoorwaarden is voor de vooruitgang van die samenlevingen en voor de ontwikkeling van ieder mens. Deze vrijheid geldt niet alleen voor „inlichtingen” of „denkbeelden” die positief worden ontvangen of als niet-beledigend of ongevaarlijk worden beschouwd, maar ook voor die welke de staat of een deel van de bevolking krenken, verontrusten of aanstoot geven.⁶⁴

Voorbeeld: In *Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk*⁶⁵ oordeelde het EHRM dat het door de overheid ingestelde verbod op het boek *Little Red School Book* in overeenstemming was met de uitzondering als bedoeld in artikel 10, lid 2, EVRM betreffende de bescherming van de goede zeden. Deze zaak betreft het recht om kennis te nemen van informatie die overeenstemt met de leeftijd en rijpheid van het kind – een voor kinderen bijzonder relevant aspect van het recht op vrijheid van meningsuiting. Het uit het Deens vertaalde boek was geschreven voor kinderen in de schoolgaande leeftijd en stelde een reeks sociale normen aan de orde, waaronder op het gebied van seksualiteit en drugs. Jongeren zouden bepaalde passages van het boek in een cruciale fase van hun ontwikkeling kunnen zien als aanmoediging om zich al te vroeg over te geven aan activiteiten die hen schaden of zelfs om bepaalde strafbare feiten te plegen. Daarom mochten de bevoegde Engelse rechters volgens het EHRM „in het kader van hun beoordelingsbevoegdheid bepalen op welke leeftijd het boek funeste gevolgen zou hebben voor de morele ontwikkeling van veel kinderen en adolescenten die het boek lezen”.⁶⁶

Andere kinderzaken waarin naar artikel 10 EVRM wordt verwezen, betreffen het recht op toegang tot informatie over kinderen die in de zorg zijn geplaatst.

Voorbeeld: De zaak *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*⁶⁷ betreft een persoon die gedurende een groot deel van zijn kindertijd in een instelling verbleef. Tijdens die periode hield de plaatselijke overheid een geheim dossier over hem bij. Het dossier bevatte verschillende verslagen van

64 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5493/72, 7 december 1976, punt 49.

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*, punt 52.

67 EHRM, *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 10454/83, 7 juli 1989.

artsen, leraren, politieagenten en reclasseringsambtenaren, maatschappelijk werkers, gezondheidsinspecteurs, pleegouders en kostschoolmedewerkers. Toen de verzoeker voor een procedure tegen de lokale overheid wegens lichamelijk letsel toegang probeerde te verkrijgen tot het dossier, werd hem dat geweigerd. De vertrouwelijkheid van die dossiers was gerechtvaardigd door het algemeen belang met het oog op de goede werking van de kinderopvang, die anders gevaar zou lopen als degenen die het dossier bijhielden terughoudend zijn in het eerlijk rapporteren in de toekomst. Het EHRM aanvaardde dat het voor personen die als kind onder de hoede van de staat waren, essentieel was om de nodige informatie te ontvangen over en kennis te hebben van hun kindertijd en vroege ontwikkeling.⁶⁸ Hoewel de vertrouwelijkheid van openbare registers moet worden gewaarborgd, kan een systeem als het Britse, waarbij toestemming van de bijdrager nodig is om toegang te krijgen tot een dossier, in principe in overeenstemming zijn met artikel 8 EVRM, mits de belangen van het individu dat toegang wenst te verkrijgen tot het dossier worden gewaarborgd wanneer een bijdrager niet in staat is om toestemming te geven of ten onrechte weigert om toestemming te verlenen. In een dergelijk geval moet een onafhankelijke autoriteit uiteindelijk besluiten of toegang zou moeten worden verleend. De verzoeker in deze zaak beschikte niet over een dergelijke procedure, waarop het Hof een inbreuk op de rechten van de verzoeker op grond van artikel 8 EVRM vaststelde. Het EHRM stelde echter geen inbreuk op artikel 10 EVRM vast en herhaalde daarbij dat het recht op vrijheid om informatie te ontvangen verbiedt dat een regering de informatievoorziening aan een persoon beperkt wanneer anderen hem informatie willen verstrekken. Dit recht omvat echter niet de verplichting dat de staat de betreffende informatie zelf aan de persoon verstrekt.

---

68 *Ibid.*, punt 49.

2.4. Recht om te worden gehoord

Belangrijkste punten

- In het EU-recht hebben kinderen het recht om vrijelijk hun mening te uiten. Aan hun mening in aangelegenheden die hen betreffen, wordt passend belang gehecht in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid.
- In het EVRM is geen absoluut vereiste om een kind te horen in de rechtbank. Of een kind moet worden gehoord, moet worden beoordeeld in het licht van de specifieke omstandigheden van elk geval en hangt af van de leeftijd en rijpheid van het kind.
- In het VN-recht is het recht van kinderen om vrijelijk hun mening te geven over alle zaken die hen betreffen erkend als een van de algemene beginselen van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Binnen het EU-recht bepaalt artikel 24, lid 1, van het Handvest van de grondrechten van de EU dat kinderen vrijelijk hun mening mogen uiten. Aan hun mening in aangelegenheden die hen betreffen, moet passend belang worden gehecht in overeenstemming met hun leeftijd en rijpheid. Deze bepaling is algemeen toepasselijk en is niet beperkt tot bepaalde procedures. Het HvJ-EU heeft de betekenis van deze bepaling uitgelegd in samenhang met de Brussel II bis-verordening.

Voorbeeld: *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*⁶⁹ betreft het in strijd met het voogdijbesluit overbrengen van een minderjarige van Spanje naar Duitsland. Het HvJ-EU werd gevraagd of de Duitse rechtbank (de rechtbank van het land waarnaar het kind was overgebracht) zich mocht verzetten tegen de executoriale titel van de rechtbank in Spanje (het land van herkomst) omdat het kind niet was gehoord, hetgeen een inbreuk betekende op artikel 42, lid 2, onder a), van Verordening (EG) nr. 2201/2003 (Brussel II bis) en artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU. Toen het meisje tijdens een procedure bij de Duitse rechter haar mening uitte, gaf zij aan niet te willen terugkeren. Het HvJ-EU motiveerde dat het horen van een kind geen absoluut recht is, maar dat wanneer de rechter besluit dat een kind moet worden gehoord, het kind een daadwerkelijke en effectieve mogelijkheid moet worden geboden om

⁶⁹ HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010; zie ook [paragraaf 5.4](#), die nadere informatie bevat over dit arrest en over de werking van de Brussel II bis-verordening.

zijn mening te geven. Voorts oordeelde het Hof dat het recht van het kind om te worden gehoord, zoals neergelegd in het Handvest en in de Brussel II bis-verordening, vereist dat juridische procedures en voorwaarden die kinderen in de gelegenheid stellen hun mening vrij te uiten beschikbaar zijn voor hen en dat de rechtbank van deze meningen kennis neemt. Voorts moet de rechtbank alle passende maatregelen nemen om de hoorzitting te organiseren rekening houdend met het belang van het kind en de omstandigheden van het geval. Volgens het arrest van het HvJ-EU konden de autoriteiten van het land waarnaar het kind was overgebracht (Duitsland) zich echter niet tegen de terugkeer van het kind verzetten op grond van een inbreuk op het recht om te worden gehoord in het land van herkomst (Spanje).

In het kader van het RvE-recht legt het EHRM het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven (artikel 8 EVRM) niet zodanig uit dat het kind altijd door de rechter moet worden gehoord. Over het algemeen is het aan de nationale rechters om de ingebrachte bewijsstukken te beoordelen en om te beslissen over de wijze waarop de feiten worden nagevolgd. Nationale rechters zijn niet altijd verplicht om een kind te horen over de omgang met een ouder zonder voogdijrechten. Dit onderwerp moet worden beoordeeld in het licht van de specifieke omstandigheden van elk geval, rekening houdend met de leeftijd en rijpheid van het betrokken kind. Bovendien gaat het EHRM op grond van de procedurele bepaling van artikel 8 vaak na of de overheid passende stappen heeft genomen om haar besluiten te omringen met de nodige waarborgen.

Voorbeeld: In de zaak *Sahin tegen Duitsland*⁷⁰ verbood de moeder al het contact tussen de verzoeker en zijn 4-jarige dochter. De Duitse regionale rechtbank oordeelde dat toegang van de vader tot het kind schadelijk zou zijn vanwege de ernstige spanningen tussen de ouders. De rechtbank kwam tot deze uitspraak zonder aan het kind te vragen of zij haar vader wilde blijven zien. Ten aanzien van het horen van het kind in de rechtbank verwees het EHRM naar de uitleg die een deskundige had gegeven aan de regionale rechtbank in Duitsland. Na verschillende ontmoetingen met het kind, haar moeder en de verzoeker, oordeelde de deskundige dat onder-

70 EHRM, *Sahin tegen Duitsland [GK]*, nr. 30943/96, 8 juli 2003, punt 73. Voor meer jurisprudentie over de beoordeling door nationale rechters van de door hen verkregen bewijsstukken en over de relevantie van de bewijsstukken die verdachten willen aanvoeren, zie EHRM, *Vidal tegen België*, nr. 12351/86, 22 april 1992, punt 33.

vraging van het kind een risico voor haar kon meebrengen dat met speciale maatregelen in de rechtbank niet kon worden weggenomen. Het EHRM oordeelde dat de impliciete procedurele vereisten van artikel 8 EVRM inzake het horen van een kind in de rechtbank in deze omstandigheden niet inhielden dat het kind rechtstreeks moest worden ondervraagd over haar relatie met haar vader.

Voorbeeld: In *Sommerfeld tegen Duitsland*⁷¹ had de 13-jarige dochter van de verzoeker de duidelijke wens uitgesproken om de verzoeker niet te zien, zoals al enige jaren het geval was. De nationale rechters waren van mening dat verplicht contact met de verzoeker haar emotionele en psychologische evenwicht ernstig zou verstoren. Het EHRM aanvaardde dat het besluitvormingsproces de verzoeker de nodige bescherming van zijn belangen bood.⁷²

Het Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind behandelt onder meer het recht van kinderen om vrijelijk hun mening te uiten.⁷³ Dit verdrag beoogt de kinderrechten te bevorderen door kinderen specifieke waarborgen te verlenen in familiezaken voor een rechterlijke instantie, met name in procedures betreffende de uitoefening van de ouderlijke verantwoordelijkheid, zoals verblijf en toegang tot kinderen. Artikel 3 van het verdrag verleent kinderen het procedurele recht om te worden geïnformeerd en om hun mening te uiten in procedures. Artikel 4 verleent kinderen het recht om te verzoeken om de benoeming van een speciale vertegenwoordiger in procedures voor een rechterlijke instantie die hen betreffen. Overeenkomstig artikel 6 moet de overheid ervoor zorgen dat het kind alle relevante informatie ontvangt, hem of haar persoonlijk raadplegen indien toepasselijk, en toestaan dat het kind haar of zijn mening kan uiten.

In het internationale recht bevestigt artikel 12, lid 1, VRK dat een kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht heeft die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen. Daarbij moet aan de mening van het kind passend belang worden gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Artikel 12, lid 2, VRK bepaalt bovendien dat het kind in

71 EHRM, *Sommerfeld tegen Duitsland [GK]*, nr. 31871/96, 8 juli 2003.

72 *Ibid.*, punten 72 en 88.

73 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind*, CETS nr. 160, 1996.

de gelegenheid moet worden gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.

Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft benadrukt dat staten die partij zijn dit recht direct moeten waarborgen of wetten moeten aannemen of herzien zodat het kind volop van dit recht kan genieten.⁷⁴ Bovendien moeten zij ervoor zorgen dat het kind alle nodige informatie en adviezen ontvangt om een besluit te nemen dat zijn belang dient. Het Comité merkt voorts op dat een kind het recht heeft om dit recht niet uit te oefenen: meningsuiting is een keuze, geen plicht.

2.5. Recht op vrijheid van vergadering en vereniging

Belangrijkste punten

- Zowel het Handvest van de grondrechten van de EU als het EVRM garandeert de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging.
- Dit recht stelt personen in staat hun zaak samen met anderen te bepleiten en beschermt hen daarbij.

In het EU-recht bepaalt artikel 12 van het Handvest van de grondrechten van de EU dat eenieder recht heeft op vrijheid van vreedzame vergadering en op vrijheid van vereniging op alle niveaus, met name op politiek, vakverenigings- en maatschappelijk gebied, hetgeen het recht van eenieder omvat om met anderen vakverenigingen op te richten en zich erbij aan te sluiten voor de bescherming van zijn belangen.

In het RvE-recht garandeert artikel 11, lid 1, EVRM het recht op vrijheid van vreedzame vergadering en op vrijheid van vereniging, waarop de beperkingen als bedoeld in artikel 11, lid 2, van toepassing zijn.

⁷⁴ VN, Comité voor de Rechten van het Kind (CRC), *General Comment nr. 14 (2013) over het recht van het kind om zijn of haar belangen te doen gelden als de eerste overweging (artikel 3, lid 1)*, CRC/C/GC/14, 29 mei 2013.

Het EHRM heeft uitdrukkelijk aangegeven dat kinderen recht hebben om bijeenkomsten in een openbare ruimte bij te wonen. Zoals het Hof opmerkte in *Christian Democratic People's Party tegen Moldavië*, zou het in strijd zijn met de vrijheid van vergadering van ouders en kinderen om kinderen te verbieden evenementen bij te wonen, in dit geval om te protesteren tegen het onderwijsbeleid van de overheid.

In het internationale recht kunnen kinderen en kinderorganisaties aanspraak maken op de bescherming van artikel 15 VRK, dat het recht op vrijheid van vereniging en vrijheid van vreedzame vergadering omvat. Een groot aantal verenigingsvormen waar kinderen bij betrokken zijn, komt internationale bescherming op grond van deze bepaling.

3

Gelijkheid en non-discriminatie

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, titel III (Gelijkheid), met inbegrip van de artikelen 20 (gelijkheid voor de wet), 21 (non-discriminatie) en 23 (gelijkheid van vrouwen en mannen)	Gelijkheid en non-discriminatie	EVRM, artikel 14; Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1 (non-discriminatie) ESH (herzien), artikel E (non-discriminatie)
Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)	Non-discriminatie ten aanzien van ras en etnische afkomst	EHRM, <i>D.H. en anderen tegen Tsjechië [GK]</i> , nr. 57325/00, 2007 (plaatsing van Romakinderen in speciale scholen) EHRM, <i>Oršuš en anderen tegen Kroatië</i> , nr. 15766/03, 2010 (klassen met uitsluitend Roma-kinderen op basisscholen) Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (FCNM), artikelen 4 en 12
Handvest van de grondrechten, artikel 45 (vrijheid van verkeer en van verblijf) HvJ-EU, zaak C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , 2004 (verblijfsrechten van ouders die onderdaan van een derde land zijn)	Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus	EHRM, <i>Pononyovi tegen Bulgarije</i> , nr. 5335/05, 2011 (schoolgeld voor tijdelijke ingezetenen) FCNM, artikel 4 en artikel 12, lid 3

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)	Non-discriminatie ten aanzien van leeftijd	EVRM, artikel 14; Protocol nr. 12 bij het EVRM, artikel 1 (non-discriminatie)
HvJ-EU, zaak C-303/06, <i>S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law [GK]</i> , 2008	Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden	EHRM, <i>Fabris tegen Frankrijk [GK]</i> , nr. 16574/08, 2013 (erf-rechten van buitenechtelijke kinderen)

Vrijwaring van discriminatie is een van de grondbeginselen van een democratische samenleving. De EU en de RvE hebben een belangrijke rol gespeeld bij de uitleg van dit beginsel. De EU-instellingen hebben een reeks richtlijnen vastgesteld met een grote relevantie voor kinderen. Onder 14 EVRM (verbod van discriminatie), in combinatie met andere artikelen, heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) een aanzienlijke hoeveelheid jurisprudentie ontwikkeld met betrekking tot de vrijwaring van discriminatie.

Het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR) is van mening dat de werking van artikel E van het Europees Sociaal Handvest (ESH) betreffende non-discriminatie vergelijkbaar is met de werking van artikel 14 van het Europees Verdrag tot de bescherming van de Rechten van de Mens en fundamentele vrijheden (EVRM): de bepaling is niet onafhankelijk en moet worden gecombineerd met een van de materiële bepalingen van het ESH.⁷⁵

Dit hoofdstuk behandelt het gelijkheids- en het non-discriminatiebeginsel, waarbij de nadruk ligt op de terreinen waarop kindspecifieke jurisprudentie is ontwikkeld. Dit hoofdstuk verschaft eerst algemene informatie over het non-discriminatie-recht (paragraaf 3.1) en gaat vervolgens in op de gelijkheid en discriminatie van kinderen op basis van etnische afkomst (paragraaf 3.2), nationaliteit en immigratiestatus (paragraaf 3.3), leeftijd (paragraaf 3.4) en andere beschermde gronden, zoals geslacht, taal en persoonlijke identiteit (paragraaf 3.5).

⁷⁵ ECSR, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) tegen Frankrijk*, klacht nr. 26/2004, 15 juni 2005, punt 34.

3.1. Europese antidiscriminatiewetgeving

Belangrijkste punten

- Het EU-recht en het RvE-recht verbieden discriminatie op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid.⁷⁶
- Wanneer het EHRM vaststelt dat een persoon anders is behandeld in een vergelijkbare situatie, onderzoekt het of daar een objectieve en redelijke rechtvaardiging voor bestaat. Zo niet, dan concludeert het dat de behandeling neerkwam op discriminatie in strijd met artikel 14 EVRM betreffende het verbod van discriminatie.

Binnen het EU-recht is het discriminatieverbod als bedoeld in artikel 21 van het Handvest van de grondrechten van de EU een op zichzelf staand beginsel, dat ook van toepassing is op situaties waar niet door andere verdragen in voorzien wordt. De gronden waarop discriminatie expliciet is verboden omvatten geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Daarentegen heeft artikel 19 VWEU alleen betrekking op discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd en seksuele geaardheid.

Verschillende EU-richtlijnen verbieden discriminatie op het gebied van arbeid, sociale zekerheid en goederen en diensten. Al deze terreinen zijn mogelijk relevant voor kinderen. Richtlijn 2000/78/EG van de Raad tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (Richtlijn gelijkheid van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt)⁷⁷ verbiedt discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid. Richtlijn 2000/43/EG houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (Richtlijn rassengelijkheid) ver-

⁷⁶ Voor een overzicht van het Europese non-discriminatierecht, bestaande uit de Europese Non-discriminatie-richtlijnen en art. 14 van en Protocol nr. 12 bij het EVRM, zie: FRA en EHRM (2011) en de bijgewerkte jurisprudentie, juli 2010–december 2011.

⁷⁷ Richtlijn 2000/78/EG van de Raad, PB 2000 L 303. Alle EU-rechtsinstrumenten zijn te raadplegen via het EU-onlineportaal dat toegang biedt tot het EU-recht, Eur-lex: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

biedt discriminatie op grond van ras en etnische afkomst niet alleen in het kader van arbeid en de toegang tot goederen en diensten, maar ook met betrekking tot het stelsel van sociale voorzieningen (met inbegrip van sociale bescherming, sociale zekerheid en gezondheidszorg) en onderwijs.⁷⁸ Andere richtlijnen leggen het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten uitvoer op de terreinen arbeid en onderwijs (richtlijn gendergelijkheid)⁷⁹ en bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten (richtlijn gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten).⁸⁰

Binnen het RvE-recht is het discriminatieverbod van toepassing op de uitoefening van de in het EVRM vermelde materiële rechten en vrijheden (artikel 14) en op de uitoefening van de rechten die worden gegarandeerd bij nationaal recht of bij enige overheidshandeling (artikel 1 van Protocol nr. 12 bij het EVRM). De toepasselijkheid van Protocol nr. 12 is echter beperkt, aangezien het slechts door een klein aantal landen is geratificeerd en het nog niet als grondslag heeft gefungeerd bij besluiten in kindgerelateerde zaken. Beide instrumenten omvatten een niet-uitputtende lijst met verboden discriminatiegronden: geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status. Wanneer het EHRM vaststelt dat personen in relevant vergelijkbare situaties verschillend zijn behandeld, onderzoekt het of dit objectief en redelijk kan worden gerechtvaardigd.⁸¹

Artikel E van het ESH bevat ook een niet-uitputtende lijst van verboden discriminatiegronden: ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale herkomst of sociale afkomst, gezondheid, het behoren tot een nationale minderheid en geboorte. De bijlage bij dit artikel maakt duidelijk dat ongelijke behandeling gebaseerd op een objectieve en redelijke rechtvaardiging mede een bepaalde leeftijd of capaciteit voor toegang tot zekere vormen van onderwijs vereist⁸² - en dat daarom ook niet discriminerend is.

78 Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, PB 2000 L 180.

79 Richtlijn 2006/54/EG (herschikking), PB 2006 L 204.

80 Richtlijn 2004/113/EG van de Raad, PB 2004 L 373/37.

81 Voor een overzicht van de EHRM-jurisprudentie, zie FRA en EHRM (2011) en de bijgewerkte jurisprudentie van juli 2010–december 2011.

82 Raad van Europa, Europees Sociaal Handvest (herzien, 1996), [Toelichtend verslag](#), punt 136.

Op grond van artikel 4 van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden⁸³ (FCNM) moeten de staten die partij zijn aan personen die tot nationale minderheden behoren het recht van gelijkheid voor de wet en van gelijke bescherming door de wet garanderen en discriminatie op grond van het behoren tot een nationale minderheid verbieden. Waar nodig moeten de partijen passende maatregelen nemen teneinde op alle terreinen van het economische, sociale, politieke en culturele leven de volledige en daadwerkelijke gelijkheid te bevorderen tussen personen die tot een nationale minderheid behoren en diegenen die tot de meerderheid behoren.

In de volgende paragrafen worden specifieke discriminatiegronden geanalyseerd die van bijzonder belang zijn gebleken voor kinderen.

3.2. Non-discriminatie ten aanzien van ras of etnische afkomst

Belangrijkste punten

- Discriminatie op grond van ras en etnische afkomst is verboden.
- De EU en de RvE pakken de discriminatie van Roma op het terrein van onderwijs, arbeid, gezondheidszorg en huisvesting aan.
- De oververtegenwoordiging of segregatie van kinderen die tot een bepaalde etnische groep horen in speciale scholen of klassen kan alleen objectief worden gerechtvaardigd wanneer er passende waarborgen gelden bij de doorverwijzing van kinderen naar deze scholen of klassen.

In het EU-recht verbiedt de richtlijn rassengelijkheid discriminatie op grond van ras of etnische achtergrond niet alleen in het kader van arbeid en goederen en diensten, maar ook bij de toegang tot sociale bescherming en zekerheid en het onderwijs. Als bijzonder omvangrijke en kwetsbare etnische groep vallen de Roma regelrecht binnen het toepassingsgebied van de richtlijn. Een belangrijke mijlpaal in de bestrijding van de discriminatie van Roma op EU-niveau was de aanneming van het EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van

83 Raad van Europa, Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (FCNM), CETS nr. 157, 1995.

de Roma tot 2020.⁸⁴ Dit kader heeft navolging gekregen in de jaarlijkse controle door de Commissie van de door de EU-lidstaten ontwikkelde nationale strategieën. De richtlijn rassengelijkheid heeft betrekking op ten minste vier terreinen die van belang zijn voor Romakinderen: onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg en huisvesting. Om volledige gelijkheid tot stand te brengen in de praktijk kunnen in bepaalde omstandigheden positieve maatregelen nodig zijn die specifiek gericht zijn op Roma, met name op deze vier kernterreinen.⁸⁵

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM uitspraak gedaan in verschillende baanbrekende zaken met betrekking tot de afwijkende behandeling van Romakinderen in het onderwijs. Deze zaken werden geanalyseerd op grond van artikel 14 *juncto* artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM. Het EHRM was van oordeel dat de oververtegenwoordiging of de segregatie van Romakinderen in speciale scholen en klassen alleen objectief kon worden gerechtvaardigd door passende waarborgen in te stellen voor de verwijzing van kinderen naar deze scholen of klassen, zoals tests die speciaal zijn ontworpen voor en rekening houden met de behoeften van Romakinderen, de passende evaluatie en monitoring van hun vorderingen zodat zij in reguliere scholen worden opgenomen zodra hun leerproblemen zijn verholpen, en positieve maatregelen om leerproblemen aan te pakken. Bij gebrek aan effectieve maatregelen tegen segregatie kon de voortzetting van het gesegregeerde onderwijs aan Roma in een reguliere school met een regulier programma derhalve niet worden gerechtvaardigd.⁸⁶

Voorbeeld: In *D.H. en anderen tegen Tsjechië*⁸⁷ oordeelde het EHRM dat een disproportioneel aantal Romakinderen zonder motivering op speciale scholen voor kinderen met leerproblemen werd geplaatst. Het Hof was bezorgd over het meer basale programma dat op deze scholen werd aangeboden en over de segregatie die het systeem teweegbracht. De Roma-

84 Europese Commissie (EC) (2011), *Een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020: Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's*, COM(2011) 173 def., Brussel, 5 april 2011.

85 Europese Commissie (2014), Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad *Gezamenlijk verslag inzake de tenuitvoerlegging van Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming („Richtlijn rassengelijkheid”) en van Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep*, COM(2014) 2 def., Brussel, 17 januari 2014.

86 EHRM, *Lavida en anderen tegen Griekenland*, nr. 7973/10, 30 mei 2013 (beschikbaar in het Frans).

87 EHRM, *D.H. en anderen tegen Tsjechië [GK]*, nr. 57325/00, 13 november 2007, punten 206–210.

kinderen kregen dus onderwijs dat hun problemen eerder verergerde en hun verdere persoonlijke ontwikkeling eerder in de weg stond dan dat het hen hielp te integreren in het reguliere onderwijs en de vaardigheden te ontwikkelen die hun leven te midden van de autochtone bevolking zouden vergemakkelijken. Derhalve stelde het EHRM een inbreuk op artikel 14 EVRM *juncto* artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM vast.

Voorbeeld: In *Oršuš en anderen tegen Kroatië*⁸⁸ deed het EHRM onderzoek naar het bestaan van klassen met uitsluitend Romakinderen op openbare basisscholen. In beginsel is het niet discriminerend om kinderen tijdelijk in een aparte klas te plaatsen omdat zij de voertaal nog niet goed beheersen. De plaatsing in een aparte klas kan worden gezien als maatregel om het onderwijsstelsel toe te snijden op de speciale behoeften van kinderen met taalproblemen. Zodra deze plaatsing echter in buitensporige mate of uitsluitend betrekking heeft op leden van een specifieke etnische groep, moeten er waarborgen worden vastgesteld. Ten aanzien van de initiële plaatsing in gescheiden klassen merkte het EHRM op dat die geen deel uitmaakte van een algemene praktijk om de problemen van kinderen met een taalachterstand aan te pakken, en dat de taalvaardigheid van de kinderen niet was getest. Sommige kinderen volgden geen specifiek programma (bijvoorbeeld speciale taallessen) om in een zo kort mogelijke tijd de nodige taalvaardigheid te verwerven. Er was geen sprake van een overplaatsings- of controleprocedure om de kinderen onmiddellijk en automatisch over te plaatsen naar een gemengde klas zodra zij een voldoende niveau van taalvaardigheid hadden bereikt. Op basis hiervan oordeelde het Hof dat inbreuk werd gepleegd op artikel 14 EVRM *juncto* artikel 2 van Protocol nr. 1.

Het ECSR oordeelde dat, hoewel het onderwijsbeleid voor Romakinderen mag voorzien in flexibele structuren om tegemoet te komen aan de diversiteit van de groep en rekening mag houden met het feit dat sommige groepen een (semi-) rondtrekkend bestaan leiden, er geen aparte scholen voor Romakinderen mogen zijn.⁸⁹

Op grond van artikel 4, leden 2 en 3, FCNM worden speciale maatregelen ter bevordering van daadwerkelijke gelijkheid van personen die tot een nationale minderheid behoren, niet als discriminerend beschouwd. Overeenkomstig artikel 12,

88 EHRM, *Oršuš en anderen tegen Kroatië* [GK], nr. 15766/03, 16 maart 2010, punt 157.

89 ECSR, Europees Sociaal Handvest (herzien), Conclusies 2003 (Bulgarije), art. 17, lid 2, blz. 53.

lid 3, FCNM verplichten de staten die partij zijn zich er bovendien uitdrukkelijk toe te bevorderen dat personen die tot nationale minderheden behoren gelijke toegang hebben tot onderwijs op alle niveaus. Het adviescomité inzake het FCNM heeft de gelijke toegang tot onderwijs voor Romakinderen regelmatig geëvalueerd aan de hand van deze bepaling.⁹⁰

3.3. Non-discriminatie ten aanzien van nationaliteit en immigratiestatus

Belangrijkste punten

- De bescherming tegen discriminatie op grond van nationaliteit heeft op grond van het EU-recht een beperkter toepassingsgebied dan op grond van het RvE-recht.
- Op grond van het EU-recht genieten alleen burgers van de EU-lidstaten bescherming tegen discriminatie op grond van nationaliteit, zoals neergelegd in artikel 45 (vrijheid van verkeer en van verblijf) van het Handvest van de grondrechten van de EU.
- Het EHRM garandeert eenieder binnen de jurisdictie van een lidstaat het genot van de rechten.

In het EU-recht speelt de bescherming tegen discriminatie op grond van nationaliteit met name een grote rol bij het vrije verkeer van personen. Onderdanen van een derde land (personen die staatsburger zijn van een staat die geen lid is van de EU) hebben, wanneer zij als „langdurig ingezetenen” worden aangemerkt, recht op gelijke behandeling op grotendeels dezelfde terreinen als die welke onder de non-discriminatie-richtlijnen vallen. Om daartoe in aanmerking te komen vereist de richtlijn betreffende onderdanen van derde landen onder meer dat de persoon vijf jaar rechtmatig heeft verbleven in de lidstaat.⁹¹ Bovendien mogen onderdanen van derde landen die wettig in een lidstaat verblijven, op grond van Richtlijn 2003/86/EG inzake het recht op gezinshereniging (richtlijn gezinshereniging)⁹² onder bepaalde omstandigheden gezinsleden laten overkomen (zie ook [paragraaf 9.5](#)).

90 Zie Raad van Europa, Adviescommissie inzake het FCNM, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (2006), ACFC/25DOC(2006)002.

91 Richtlijn 2003/109/EG van 23 januari 2004 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen, PB 2004 L 16/44.

92 Richtlijn 2003/86/EG van 3 oktober 2003 inzake het recht op gezinshereniging, PB 2003 L 251/12.

Voorbeeld: De zaak *Chen*⁹³ gaat over de vraag of een kind van een onderdaan van een derde land recht heeft op verblijf in een EU-lidstaat wanneer het kind geboren is in een andere lidstaat en het burgerschap van die laatste lidstaat bezit. Haar moeder, van wie zij afhankelijk was, was onderdaan van een derde land. Het HvJ-EU oordeelde dat wanneer een lidstaat eisen oplegt voor het verkrijgen van het staatsburgerschap en wanneer daar ook aan wordt voldaan, het niet aan andere lidstaten is om die toekenning te betwisten wanneer de moeder en het kind een aanvraag voor verblijf indienen. Het HvJ-EU bevestigde dat een lidstaat het verblijfsrecht niet kan weigeren aan een ouder die zorgt voor een kind dat EU-burger is, aangezien zulks het verblijfsrecht van het kind ieder nuttig effect zou ontnemen.

Op grond van het RvE-recht garandeert het EVRM eenieder die onder de rechtsmacht van een lidstaat ressorteert – ongeacht of zij staatsburger zijn – het genot van de rechten. Dit geldt ook voor personen die buiten het nationale grondgebied wonen, in gebieden die effectief worden gecontroleerd door een lidstaat. Ten aanzien van onderwijs is het EHRM derhalve van oordeel dat een verschillende behandeling op grond van nationaliteit en immigratiestatus kan neerkomen op discriminatie.

Voorbeeld: *Ponomaryovi tegen Bulgarije*⁹⁴ heeft betrekking op buitenlandse onderdanen zonder permanente verblijfsvergunning die schoolgeld moeten betalen voor het voortgezet onderwijs. In beginsel moet de doorgaans ruime beoordelingsmarge bij algemene economische of sociale strategische maatregelen worden genuanceerd wanneer het gaat om onderwijs, en wel om twee redenen:

- het recht op onderwijs wordt rechtstreeks beschermd op grond van het EVRM;
- onderwijs is een zeer bijzondere openbare dienst die tal van maatschappelijke doelen dient.

Volgens het EHRM neemt de beoordelingsmarge toe naarmate het niveau waarop onderwijs wordt gevolgd, stijgt, en wel omgekeerd evenredig met het belang van dat onderwijs voor de betrokkenen en voor de

93 HvJ-EU, zaak C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department*, 19 oktober 2004.

94 EHRM, *Ponomaryovi tegen Bulgarije*, nr. 5335/05, 21 juni 2011, punt 60.

samenleving als geheel. Zo is een (hoger) basisschooltarief voor vreemdelingen moeilijk te rechtvaardigen, maar kan het heffen van (hoger) collegegeld op universiteiten volledig gerechtvaardigd zijn. Gezien het belang van secundair onderwijs voor de persoonlijke ontwikkeling en voor de sociale en professionele integratie wordt er voor dat onderwijsniveau nauwellettender op toegezien dat een eventuele gedifferentieerde behandeling evenredig is. Het Hof verduidelijkte dat het geen standpunt innam over de vraag of een staat alle onregelmatige migranten de toegang mag ontzeggen tot het onderwijs dat de staat verzorgt voor de eigen onderdanen en voor een beperkte categorie vreemdelingen. Toen het Hof de omstandigheden van deze zaak analyseerde, stelde het vast dat geen sprake was van „overwegingen inzake het indammen of omkeren van de onregelmatige immigratiestromen”. De verzoekers hadden niet geprobeerd om misbruik te maken van het Bulgaarse onderwijsstelsel, omdat ze op zeer jonge leeftijd in Bulgarije waren komen te wonen nadat hun moeder met een Bulgaarse onderdaan was getrouwd. Daarom moesten zij wel onderwijs volgen in Bulgarije. Derhalve was sprake van een schending van artikel 14 EVRM *juncto* artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.

3.4. Non-discriminatie ten aanzien van leeftijd

Belangrijkste punt

- Op grond van zowel het EU-recht als het EVRM is discriminatie op grond van leeftijd verboden.

Binnen het EU-recht noemt het Handvest van de grondrechten van de EU in artikel 21 „leeftijd” uitdrukkelijk als een van de verboden discriminatiegronden. Artikel 24 schaart de rechten van het kind onder de beschermde grondrechten. Op grond van de huidige EU-wetgeving inzake non-discriminatie is de bescherming tegen discriminatie op grond van leeftijd beperkter dan de bescherming tegen discriminatie op grond van ras, etnische afkomst of geslacht. Leeftijd wordt momenteel alleen beschermd waar het gaat om de toegang tot arbeid, zoals ook het geval is voor seksuele geaardheid, handicap en geloof of overtuiging.

De richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep is van toepassing op kinderen die wettelijk gerechtigd zijn om te werken. Hoewel het door alle EU-lidstaten geratificeerde Verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces⁹⁵ een minimumleeftijd van vijftien jaar vaststelt, passen de EU-lidstaten verschillende minimumleeftijden toe.⁹⁶ Overeenkomstig artikel 6 van de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep kunnen de lidstaten rechtvaardigingen aanvoeren voor verschillen in behandeling op grond van leeftijd. Deze verschillen vormen geen discriminatie wanneer ze objectief en redelijk worden gerechtvaardigd door een legitiem doel en wanneer de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. Dergelijke verschillen in behandeling kunnen ten aanzien van kinderen en jongeren betrekking hebben op het stellen van bijzondere voorwaarden aan toegang tot arbeid en beroepsopleiding, teneinde hun opnemingsproces in het arbeidsproces te bevorderen en hun bescherming te verzekeren.

In het RvE-recht wordt „leeftijd” niet uitdrukkelijk genoemd in de lijst van verboden discriminatiegronden als bedoeld in artikel 14 EVRM en artikel 1 van Protocol nr. 12 bij het EVRM. Het EHRM heeft echter gekeken naar leeftijdsdiscriminatie in relatie tot verschillende door het EVRM beschermde rechten, waarbij het leeftijd impliciet schaarde onder „andere status”. Zo oordeelde het EHRM in *D.G. tegen Ierland*⁹⁷ en *Bouamar tegen België*⁹⁸ dat er, in de respectieve nationale rechtsstelsels, op het gebied van bewaring een verschil in behandeling bestond tussen volwassenen en kinderen dat relevant was voor de toepassing van het Verdrag. Dit verschil in behandeling kwam voort uit het bestraffende doel van volwassenendetentie en het preventieve doel van kinderdetentie. Derhalve aanvaardde het Hof „leeftijd” als mogelijke discriminatiegrond.

95 Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) (1973), Verdrag betreffende de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces, nr. 138.

96 Europees Netwerk van onafhankelijke deskundigen op het gebied van non-discriminatie, O’Dempsey, D. en Beale, A. (2011), *Age and employment*, Europese Commissie, directoraat-generaal Justitie. Luxemburg, Publicatiebureau.

97 EHRM, *D.G. tegen Ierland*, nr. 39474/98, 16 mei 2002 (zie ook [paragraaf 11.2.2](#)).

98 EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988 (zie ook [paragraaf 11.2.2](#)).

3.5. Non-discriminatie ten aanzien van andere beschermde gronden

Belangrijkste punt

- Verdere discriminatiegronden, zoals handicap en geboorte, komen aan bod in de Europese jurisprudentie met betrekking tot kinderen.

Binnen het EU-recht verbiedt artikel 21 van het Handvest van de grondrechten van de EU ook discriminatie op andere gronden die bijzonder relevant zijn voor kinderen, zoals geslacht, genetische kenmerken, taal, handicap of seksuele geaardheid. In elk geval ten aanzien van handicaps heeft het HvJ-EU vastgesteld dat het EU-recht ook bescherming biedt tegen zogeheten „associatieve discriminatie”, oftewel discriminatie van een persoon die geassocieerd is met iemand die bescherming geniet (zoals de moeder van een kind met een handicap).

Voorbeeld: In *S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law*⁹⁹ merkte het HvJ-EU op dat de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep bepalingen bevat die specifiek zijn bedoeld om rekening te houden met de behoeften van gehandicapten. Dit leidt echter niet tot de conclusie dat het in deze richtlijn geformuleerde beginsel van gelijke behandeling restrictief moet worden uitgelegd, dat wil zeggen in die zin dat uitsluitend directe discriminatie op grond van handicap is verboden en dat dit verbod uitsluitend geldt ten aanzien van gehandicapte personen zelf. Volgens het HvJ-EU is de richtlijn niet van toepassing op een bepaalde categorie personen maar op de aard van de discriminatie. Een interpretatie die de toepassing van de richtlijn beperkt tot personen met een handicap, kan deze richtlijn grotendeels van haar effect ontdoen en kan de bescherming die zij geacht wordt te garanderen, verminderen. Het HvJ-EU concludeerde dat de richtlijn zodanig moet worden geïnterpreteerd dat het daarin vastgestelde verbod op directe discriminatie niet beperkt is tot personen met een handicap. Wanneer een werkgever een werknemer die niet zelf een handicap heeft, minder gunstig behandelt dan een andere werknemer in een vergelijkbare situatie, en wel op grond van de handicap van het kind van de eerste werknemer dat voornamelijk door deze werknemer wordt ver-

⁹⁹ HvJ-EU, zaak C-303/06, *S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law* [GK], 17 juli 2008.

zorgd, is dat in strijd met het bij de richtlijn vastgestelde verbod op directe discriminatie.

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM zich in uiteenlopende situaties gebogen over andere vormen van kinderdiscriminatie dan de reeds genoemde, bijvoorbeeld op grond van taal¹⁰⁰ of verwantschap.¹⁰¹

Voorbeeld: In *Fabris tegen Frankrijk*¹⁰² klaagde de verzoeker dat hij niet had kunnen profiteren van een in 2001 ingevoerde wet die „uit overspel geboren kinderen” dezelfde erfrechten verleent als wettige kinderen. Die wet is aangenomen naar aanleiding van het arrest van het EHRM in de zaak *Mazurek tegen Frankrijk*¹⁰³ (2000). Het Hof oordeelde dat het wettige doel van bescherming van de erfrechten van verzoekers halfbroer en halfzus niet zwaarder woog dan zijn aanspraak op een deel van zijn moeders nalatenschap. In deze zaak was het verschil in behandeling discriminerend, omdat een objectieve en redelijke rechtvaardigingsgrond ontbrak. Het Hof oordeelde dat dit in strijd was met artikel 14 EVRM *juncto* artikel 1 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.¹⁰⁴

Ten aanzien van kinderen met een handicap acht het ECSR het aanvaardbaar dat bij de toepassing van artikel 17, lid 2, ESH een onderscheid wordt gemaakt tussen kinderen met en zonder handicap. De norm moet echter zijn dat kinderen met een handicap in een reguliere school worden opgenomen, waarbij regelingen worden getroffen om te voorzien in hun speciale behoeften. Speciale scholen moeten een uitzondering vormen.¹⁰⁵ Bovendien moeten kinderen die speciale scholen bezoeken die in overeenstemming zijn met artikel 17, lid 2, ESH, voldoende onderricht en opleiding krijgen, zodat het aantal kinderen dat een speciale opleiding afrondt naar verhouding gelijk is aan het aantal kinderen dat

100 EHRM, *Zaak „met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België” tegen België*, nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968.

101 EHRM, *Fabris tegen Frankrijk [GK]*, nr. 16574/08, 7 februari 2013.

102 *Ibid.*

103 EHRM, *Mazurek tegen Frankrijk*, nr. 34406/97, 1 februari 2000.

104 EHRM, *Fabris tegen Frankrijk [GK]*, nr. 16574/08, 7 februari 2013.

105 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003.

een reguliere opleiding afrondt.¹⁰⁶ De rechten van kinderen op onderwijsgebied komen nader aan bod in [paragraaf 8.2](#).

Het VN-recht verbiedt in artikel 2 VRK discriminatie van kinderen op basis van een niet-uitputtende lijst van gronden, waaronder „geboorte”. Artikel 2 bepaalt het volgende:

1. De staten die partij zijn bij dit Verdrag, eerbiedigen en waarborgen de in het Verdrag beschreven rechten voor ieder kind onder hun rechtsbevoegdheid zonder discriminatie van welke aard ook, ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of maatschappelijke afkomst, welstand, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of van zijn of haar ouder of wettige voogd.

2. De staten die partij zijn, nemen alle passende maatregelen om te waarborgen dat het kind wordt beschermd tegen alle vormen van discriminatie of bestraffing op grond van de omstandigheden of de activiteiten van, de meningen geuit door of de overtuigingen van de ouders, wettige voogden of familieleden van het kind.

---

106 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008.

4

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
	Geboorteregistratie en het recht op een naam	<p>EHRM, <i>Johansson tegen Finland</i>, nr. 10163/02, 2007 (weigering om een naam te registreren die eerder wel is toegestaan voor anderen)</p> <p>FCNM, artikel 11 (recht om de achternaam te gebruiken in de originele taal)</p> <p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), artikel 11, lid 3 (behoud van de oorspronkelijke naam van een adoptiekind)</p>
	Recht op een persoonlijke identiteit	<p>EVRM, artikelen 6 (eerlijk proces) en 8 (recht op eerbiediging van het privé-, het gezins- en het familieleven)</p> <p>EHRM, <i>Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 10454/83, 1989 (weigering van toegang tot het zorgdossier van een kind)</p> <p>EHRM, <i>Mizzi tegen Malta</i>, nr. 26111/02, 2006 (onmogelijkheid om het vaderschap aan te vechten)</p> <p>EHRM, <i>Menesson tegen Frankrijk</i>, nr. 65192/11, 2014 (draagmoederschap met de biologische vader als de beoogde vader)</p> <p>EHRM, <i>Godelli tegen Italië</i>, nr. 33783/09, 2012 (niet-identificerende informatie over de biologische moeder)</p> <p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), artikel 22</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
	Identiteitsdiefstal	EHRM, <i>K.U. tegen Finland</i> , nr. 2872/02, 2008 (plaatsen van een advertentie op internet zonder dat het slachtoffer daarvan op de hoogte was)
HvJ-EU, zaak C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , 2004 (verblijfsrecht van de primaire verzorger van een kind dat EU-burger is) HvJ-EU, zaak C-34/09, <i>Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , 2011 (verblijfsrechten van onderdanen van een derde land met minderjarige kinderen die EU-burgers zijn)	Burgerschap	EHRM, <i>Genovese tegen Malta</i> , nr. 53124/09, 2011 (willekeurige weigering om het burgerschap te verlenen aan een buitenechtelijk kind) Europees Verdrag inzake nationaliteit Verdrag van de RvE inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging
	Identiteit als lid van een nationale minderheid	FCNM, artikel 5, lid 1 (behoud van de wezenlijke elementen van de identiteit)

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit worden doorgaans niet behandeld op het niveau van de EU, gelet op de beperkte bevoegdheden van de EU op dat terrein. Het HvJ-EU heeft echter incidenteel uitspraak gedaan over het recht op een naam (met name over het recht op erkenning van een in de ene lidstaat erkende naam in andere lidstaten), en wel vanuit het oogpunt van het beginsel van vrij verkeer. Over aspecten van burgerschap en verblijf zijn ook gerechtelijke uitspraken gedaan in het licht van artikel 20 VWEU. De RvE daarentegen heeft, met name aan de hand van de EHRM-jurisprudentie, de toepassing van verschillende grondrechten op het terrein van de persoonlijke identiteit uitgelegd en ontwikkeld. Daarom hebben de volgende paragrafen alleen betrekking op het RvE-recht, met uitzondering van bepaalde gebieden waarop persoonlijke-identiteitskwesties op EU-niveau zijn behandeld.

Dit hoofdstuk is niet gekoppeld aan een specifiek grondrecht. In plaats daarvan gaat het in op een dwarsdoorsnede van grondrechtenkwesties in verband met identiteit, zoals geboorteregistratie en het recht op een naam (paragraaf 4.1), het recht op een persoonlijke identiteit (paragraaf 4.2), identiteitsdiefstal (paragraaf 4.4), het recht op burgerschap (paragraaf 4.5) en de identiteit van kinderen die tot een nationale minderheid behoren (paragraaf 4.6). Verschillende aanverwante kwesties komen aan bod in andere hoofdstukken, met name op het gebied van seksueel misbruik (hoofdstuk 7.1.3.) en gegevensbescherming (hoofdstuk 10). Sommige van deze rechten, zoals het recht op een naam, zijn voornamelijk geclaimd als de rechten van ouders, maar gezien de implicaties voor de rechten van kinderen kan de aanpak gemakkelijk worden toegepast op henzelf.

4.1. Geboorteregistratie en het recht op een naam

Belangrijkste punt

- Weigeren om een reeds aanvaarde voornaam te registreren die ongeschikt is voor een kind, kan in strijd zijn met artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven).

In tegenstelling tot de VN-verdragen (bijvoorbeeld artikel 24, lid 2, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (ICCPR), artikel 7, lid 1, VRK en artikel 19 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD)) voorzien de Europese rechtsinstrumenten inzake grondrechten niet uitdrukkelijk in het recht op registratie onmiddellijk na de geboorte of in het recht op een naam vanaf de geboorte.

Binnen het EU-recht is het recht op een naam benaderd vanuit het oogpunt van het vrije verkeer. Het HvJ-EU is van oordeel dat de lidstaten gelet op de vrijheid van verkeer niet mogen weigeren om de familienaam van een kind te erkennen zoals deze is ingeschreven in een andere lidstaat waarvan het kind een onderdaan is of waar het is geboren en heeft verbleven.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Zie HvJ-EU, zaak C-148/02, *Carlos Garcia Avello tegen Belgische Staat*, 2 oktober 2003; HvJ-EU, zaak C-353/06, *Stefan Grunkin en Dorothee Regina Paul [GK]*, 14 oktober 2008.

In het RvE-recht kan een weigering om een geboorte te registreren een kwestie opwerpen op grond van artikel 8 EVRM.

Ten eerste oordeelde het EHRM dat de naam als „middel om personen te identificeren binnen hun familie en binnen de gemeenschap” valt binnen de werkingssfeer van het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven zoals neergelegd in artikel 8 EVRM.¹⁰⁸ De keuze van de ouders voor de voornaam¹⁰⁹ en achternaam¹¹⁰ van het kind maakt deel uit van hun privéleven. Het Hof oordeelde dat de weigering van de overheid om een gekozen voornaam te registreren vanwege de schade of de vooroordelen die de naam zou kunnen veroorzaken voor het kind, geen inbreuk vormde op artikel 8 EVRM.¹¹¹ Weigering van een voornaam die niet ongeschikt is voor een kind en die al is aanvaard kan echter wel in strijd zijn met artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: In *Johansson tegen Finland*¹¹² weigerde de overheid de voornaam „Axl Mick” te registreren, omdat de spelling niet voldeed aan de Finse naamgevingspraktijk. Het EHRM stelde vast dat het belang van het kind naar behoren in aanmerking moet worden genomen en dat het behoud van de nationale naamgevingspraktijk in het openbaar belang was. Het oordeelde echter dat de naam in andere gevallen wel was geaccepteerd en daarom niet kon worden beschouwd als ongeschikt voor een kind. Aangezien de naam al was aanvaard in Finland, en niet was betoogd dat de naam negatieve gevolgen had voor de culturele en taalkundige identiteit van het land, oordeelde het EHRM dat de overwegingen van openbaar belang niet opwogen tegen het belang om het kind in te schrijven met de gekozen naam. Het Hof concludeerde dat er sprake was van een inbreuk op artikel 8 EVRM.

Het EHRM heeft voorts geoordeeld dat een regel dat wettige kinderen de achternaam van de vader krijgen bij de geboorteregistratie op zich geen inbreuk vormt op het EVRM. De onmogelijkheid om af te wijken van deze algemene

108 EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 21.

109 EHRM, *Johansson tegen Finland*, nr. 10163/02, 6 september 2007, punt 28; EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 22.

110 EHRM, *Cusan en Fazzo tegen Italië*, nr. 77/07, 7 januari 2014, punt 56.

111 EHRM, *Guillot tegen Frankrijk*, nr. 22500/93, 24 oktober 1993, punt 27.

112 EHRM, *Johansson tegen Finland*, nr. 10163/02, 6 september 2007.

regel bleek echter al te star en discriminerend voor vrouwen te zijn en vormde derhalve een inbreuk op artikel 14 *juncto* artikel 8 EVRM.¹¹³

Artikel 11 FCNM bepaalt dat iedere persoon die tot een nationale minderheid behoort, het recht heeft zijn geslachtsnaam en voornamen in de minderheidstaal te gebruiken en het recht heeft op officiële erkenning daarvan, overeenkomstig de in hun rechtsstelsel bepaalde modaliteiten.

Artikel 11, lid 3, van het herziene Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (Adoptieverdrag) biedt de staten die partij zijn de mogelijkheid om de originele achternaam van het kind te behouden.¹¹⁴ Zulks vormt een uitzondering op het algemene beginsel dat de wettige band tussen het geadopteerde kind en zijn oorspronkelijke familie is doorsneden.

4.2. Recht op een persoonlijke identiteit

Belangrijkste punte

- Het recht van een kind om zijn afkomst te weten maakt deel uit van zijn privéleven.
- Bij de vaststelling van het vaderschap moet het belang van het kind om zijn identiteit te kennen zorgvuldig worden afgewogen tegen het belang van de vermoedelijke of vermeende vader en het algemene belang.
- Anonieme geboorten kunnen rechtsgeldigheid ontlenen aan artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) mits het kind ten minste niet-identificerende informatie over de moeder kan verkrijgen en de mogelijkheid heeft de moeder te verzoeken om opheffing van de geheimhouding.
- Een geadopteerd kind heeft recht op toegang tot informatie over zijn afkomst. Aan biologische ouders kan het wettige recht worden verleend om hun identiteit geheim te houden – al komt dit recht niet neer op een absoluut veto.

Het RvE-recht omvat, volgens het EHRM, krachtens artikel 8 EVRM het recht op een identiteit en op persoonlijke ontwikkeling. De kenmerken van iemands identiteit en het belang om informatie te verkrijgen die nodig is om de waarheid

113 EHRM, *Cusan en Fazzo tegen Italië*, nr. 77/07, 7 januari 2014, punt 67.

114 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)*, CETS nr. 202, 2008.

omtrent belangrijke aspecten van de identiteit te ontdekken, zoals de identiteit van ouders,¹¹⁵ worden beschouwd als belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling. De geboorte en de geboortecomstandigheden maken deel uit van het privéleven van het kind. Informatie over zeer persoonlijke aspecten van iemands kindertijd, ontwikkeling en geschiedenis kan een voornaamste bron van informatie over iemands verleden en vormende jaren¹¹⁶ zijn, zodat een gebrekkige toegang van het kind tot dergelijke informatie problematisch is het licht van artikel 8 EVRM.

Het internationale recht biedt in artikel 8 VRK een hoog en vrij gedetailleerd niveau van bescherming van het recht van een kind op behoud van zijn identiteit. Dit artikel biedt bescherming tegen inmenging in het behoud van de identiteit, met inbegrip van de wettelijk erkende nationaliteit, naam en familiebetrekkingen. Voorts garandeert het „passende bijstand en bescherming” wanneer een kind op onrechtmatige wijze wordt beroofd van enige of alle bestanddelen van zijn of haar identiteit, teneinde zijn identiteit snel te herstellen.

4.2.1. Vaststelling van het vaderschap

Op grond van het RvE-recht hebben kinderen bij het EHRM geklaagd over de onmogelijkheid om de identiteit van hun biologische vader vast te stellen. Het EHRM oordeelde dat de vaststelling van de wettelijke band tussen een kind en de vermeende biologische vader deel uitmaakt van het privéleven (artikel 8 EVRM). Verwantschap is een fundamenteel aspect van iemands identiteit.¹¹⁷ Het belang dat het kind heeft bij de vaststelling van het vaderschap moet echter worden afgewogen tegen de belangen van de vermeende vader en tegen het algemeen belang. Het belang van een kind om rechtszekerheid te hebben over de vraag wie zijn vader is, doet dan ook niets af aan het belang van de vader om het wettelijke vermoeden van het vaderschap te weerleggen.

Voorbeeld: In *Mikulić tegen Kroatië*¹¹⁸ was de verzoekster buiten het huwelijk geboren. Zij spande een zaak aan tegen haar vermeende vader om het vaderschap vast te stellen. De verweerder weigerde meerdere malen een door de rechter opgelegde DNA-test af te leggen, wat leidde tot een onnodige verlenging van de vaderschapsprocedure voor zo'n vijf jaar. Het

115 EHRM, *Odièvre tegen Frankrijk [GK]*, nr. 42326/98, 13 februari 2003, punt 29.

116 EHRM, *Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 10454/83, 7 juli 1989, punt 36.

117 EHRM, *Menesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014, punt 96.

118 EHRM, *Mikulić tegen Kroatië*, nr. 53176/99, 7 februari 2002, punten 64-65.

EHRM oordeelde dat de staat, wanneer het nationale recht vermeende vaders niet verplicht om een medische test te ondergaan, moet voorzien in alternatieve methoden met behulp waarvan een onafhankelijke autoriteit spoedig de identiteit van biologische vaders kan vaststellen. In de zaak van de verzoekster stelde het Hof een inbreuk op artikel 8 EVRM vast.

Voorbeeld: In *Mizzi tegen Malta*¹¹⁹ kon de vermeende vader het vaderschap van een door zijn vrouw gebaard kind niet ontkennen, omdat de wettelijke termijn van zes maanden was verstreken. Het EHRM onderzocht de zaak op grond van de artikelen 6 (recht op een eerlijk proces) en 8 (eerbiediging van het privé- en het familie- en gezinsleven) van het EVRM. Het Hof merkte op dat de invoering van een termijn waarbinnen een veronderstelde vader actie moet ondernemen om het vaderschap te ontkennen, bedoeld is om rechtszekerheid te bieden en het belang van het kind om zijn identiteit te kennen, te beschermen. Deze doelstellingen wegen echter niet per definitie zwaarder dan het recht van de vader om het vaderschap te ontkennen. De praktische onmogelijkheid om het vaderschap vanaf de geboorte te ontkennen had de vermeende vader in deze zaak buitensporig belast, waardoor inbreuk was gepleegd op zijn recht op toegang tot de rechter en op een eerlijk proces zoals bedoeld in artikel 6 EVRM. Daarnaast was sprake van onevenredige inmenging in zijn rechten op grond van artikel 8 EVRM.¹²⁰

De belangen van een kind dat wil weten wie zijn vader is en de belangen van de biologische vader kunnen soms samenvallen. Dit gebeurde in een situatie waarin een handelingsonbekwame vader geen nationale procedure kon inleiden om zijn verwantschap met het kind vast te stellen. Het EHRM oordeelde dat het feit dat de vader geen procedure kon inleiden om het vaderschap vast te stellen, zodat het kind volledig afhankelijk was van het oordeel van de overheid om zijn afkomst vast te stellen, niet in het belang was van het buiten het huwelijk geboren kind.¹²¹

De overheid kan de positieve verplichting hebben om zich in het belang van het kind te mengen in zaken voor de vaststelling van het vaderschap wanneer de wettelijk vertegenwoordiger van het kind (in dit geval de moeder) niet in staat

119 EHRM, *Mizzi tegen Malta*, nr. 26111/02, 12 januari 2006.

120 *Ibid.*, punten 112-114.

121 EHRM, *Krušković tegen Kroatië*, nr. 46185/08, 21 juni 2011, punten 38-41.

is om het kind naar behoren te vertegenwoordigen, bijvoorbeeld als gevolg van een ernstige handicap.¹²²

Ten aanzien van de erkenning van verwantschap tussen beoogde ouders en uit een draagmoeder geboren kinderen stelde het Hof vast dat staten in principe een ruime beoordelingsmarge hebben, aangezien er geen Europese consensus bestaat over het toe- of erkennen van verwantschap in het geval van draagmoederschapsregelingen. Die marge wordt echter beperkt door het feit dat verwantschap een fundamenteel aspect van de identiteit van kinderen is.

Voorbeeld: *Menesson tegen Frankrijk*¹²³ gaat over de weigering van de Franse overheid om een kind dat in de Verenigde Staten uit een draagmoeder was geboren in te schrijven in het Franse geboorteregister. De weigering sloot aan bij het overheidsbeleid. Het EHRM oordeelde dat geen inbreuk was gepleegd op het recht van de verzoekers op eerbiediging van het gezinsleven, omdat hun gezinsleven in Frankrijk geenszins werd belemmerd en omdat de administratieve obstakels waar zij mogelijk op waren gestuit niet onoverkomelijk waren. Met betrekking tot het recht op eerbiediging van het privéleven van de kinderen vond het Hof het belang van de kinderen zwaarwegend. Het benadrukte dat de man die zich op het geboortecertificaat als de vader van de kinderen wilde laten registreren, de biologische vader was. Het is in strijd met de belangen van een kind om hem de wettelijke verwantschap te ontzeggen, indien bekend is wie zijn biologische ouders zijn en de betrokken ouders het kind volledig erkennen. Zodoende stelde het Hof vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 8 EVRM ten aanzien van de klacht van de kinderen met betrekking tot het privéleven.¹²⁴

4.2.2. Vaststelling van het moederschap bij anonieme geboorten

In het RvE-recht moet het belang van het kind om zijn afkomst en met name zijn moeder te kennen, worden afgewogen tegen andere particuliere en openbare belangen, zoals het belang van de betrokken familie(s) en het openbare belang

122 EHRM, *A.M.M. tegen Roemenië*, nr. 2151/10, 14 februari 2012, punten 58-65 (beschikbaar in het Frans).

123 EHRM, *Menesson tegen Frankrijk*, nr. 65192/11, 26 juni 2014.

124 *Ibid.*, punt 100; zie ook EHRM, *Labassee tegen Frankrijk*, nr. 65941/11, 26 juni 2014, punt 79.

om illegale abortussen en kindverlating te voorkomen en om de gezondheid te beschermen. Gevallen waarin de moeder anoniem wil blijven, maar waarin het kind ten minste niet-identificerende informatie over de biologische moeder kan verkrijgen en de mogelijkheid heeft om de moeder te verzoeken om opheffing van de geheimhouding, kunnen in overeenstemming zijn met artikel 8 EVRM.¹²⁵

Voorbeeld: *Godelli tegen Italië*¹²⁶ betreft een verzoekster die bij haar geboorte was verlaten door haar moeder, die geen toestemming gaf om te worden vermeld op het geboortecertificaat. De verzoekster had geen toegang tot niet-identificerende informatie over haar afkomst en kon ook niet achterhalen wie haar moeder was. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat de overheid geen evenwichtige afweging had gemaakt tussen de tegenstrijdige belangen van moeder en kind.

4.3. Vaststelling van de afkomst bij adoptie

Met name in het kader van adoptie heeft het recht van kinderen om hun afkomst te kennen aan belang gewonnen. De materiële waarborgen met betrekking tot adoptie, naast het recht van personen om hun afkomst te kennen, komen aan bod in [paragraaf 6.3](#).

In het **RvE-recht** is artikel 22, lid 3, van het Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien) een tamelijk krachtige bepaling inzake het recht van geadopteerde kinderen op toegang tot informatie betreffende hun afkomst die de bevoegde autoriteiten in hun bezit hebben. Deze bepaling biedt de staten die partij zijn de mogelijkheid om de ouders van herkomst een wettelijk recht op geheimhouding van hun identiteit te verlenen, voor zover dit niet neerkomt op een absoluut veto. De bevoegde autoriteit moet kunnen bepalen of dat recht terzijde mag worden geschoven en informatie omtrent hun identiteit mag worden bekendgemaakt, daarbij de omstandigheden en de onderscheiden rechten van het kind en die van zijn ouders van herkomst in aanmerking nemend. Bij een volledige adoptie moet het geadopteerde kind ten minste een document kunnen verkrijgen waaruit de datum en de plaats van de geboorte blijken.¹²⁷

¹²⁵ EHRM, *Odièvre tegen Frankrijk [GK]*, nr. 42326/98, 13 februari 2003, punten 48-49.

¹²⁶ EHRM, *Godelli tegen Italië*, nr. 33783/09, 25 september 2012, punt 58.

¹²⁷ Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)*, CETS nr. 202, 2008, art. 22.

In het internationale recht biedt het Haags Verdrag inzake interlandelijke adoptie geadopteerde kinderen de mogelijkheid om toegang te verkrijgen tot informatie over de identiteit van hun ouders, en wel „onder passende begeleiding”. Het is echter aan de staten die partij zijn om daar al dan niet toestemming voor te geven.¹²⁸

4.4. Identiteitsdiefstal

Belangrijkste punt

- Kinderen moeten praktisch en doeltreffend worden beschermd tegen identiteitsdiefstal.

Er is sprake van identiteitsdiefstal wanneer de naam van een kind zonder zijn medeweten wordt gebruikt.

In het RvE-recht heeft het EHRM zich op grond van artikel 8 EVRM betreffende het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven uitgesproken over identiteitsdiefstal. Het oordeelde dat staten kinderen praktisch en doeltreffend moeten beschermen tegen identiteitsdiefstal en dat staten doeltreffende stappen moeten nemen om de dader te identificeren en te vervolgen.¹²⁹

Voorbeeld: In *K.U. tegen Finland*¹³⁰ werd in naam van een twaalfjarige jongen een advertentie geplaatst op een internetdatingsite, zonder dat hij hiervan op de hoogte was. De advertentie vermeldde zijn leeftijd en telefoonnummer en bevatte een beschrijving van zijn uiterlijk en een link naar een website met een foto van hem. De advertentie was seksueel van aard en suggereerde dat de jongen op zoek was naar een intieme relatie met een jongen van zijn leeftijd of ouder, waardoor hij het doelwit van pedofielen werd. De identiteit van de persoon die de advertentie had geplaatst, kon vanwege de geldende wetgeving niet worden achterhaald bij

128 Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht, Verdrag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van interlandelijke adoptie, 29 mei 1993, art. 30, lid 2.

129 EHRM, *K.U. tegen Finland*, nr. 2872/02, 2 december 2008, punt 49.

130 EHRM, *K.U. tegen Finland*, nr. 2872/02, 2 december 2008.

de internetprovider. Het EHRM oordeelde dat de positieve verplichting op grond van artikel 8 van het EVRM om strafbare feiten niet alleen strafbaar te stellen, maar ook effectief te onderzoeken en te vervolgen, aan belang wint wanneer het fysieke en morele welzijn van een kind gevaar loopt. In deze zaak oordeelde het Hof dat de blootstelling als doelwit voor pedofielen op internet een bedreiging vormde voor het fysieke en morele welzijn van het kind. Derhalve was inbreuk gepleegd op artikel 8 EVRM.

Aspecten van identiteitsdiefstal houden nauw verband met kinderpornografie en grooming op internet. Deze aspecten komen aan bod in [paragraaf 7.2](#).

4.5. Recht op burgerschap

Belangrijkste punte

- Het recht van kinderen die EU-burger zijn op verblijf in de EU mag niet inhoudsloos worden doordat hun ouder(s) het verblijfsrecht wordt ontzegd.
- Hoewel het EVRM niet het recht op staatsburgerschap waarborgt, kunnen willekeurige weigeringen om het staatsburgerschap te verlenen wel onder artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) vallen, gezien de impact ervan op het privéleven van personen.

Het EU-recht kent in artikel 20, lid 1, VWEU het burgerschap van de Unie toe aan eenieder die de nationaliteit van een lidstaat bezit. Het HvJ-EU heeft zich uitgesproken over de doeltreffendheid van het verblijfsrecht van kinderen die EU-burger zijn, maar niet de nationaliteit hebben van de EU-lidstaat waarvan zij ingezetene zijn. De zaak betrof de weigering om een ouder die zorgde voor een kind dat EU-burger is, het recht op verblijf in de EU te verlenen. Het HvJ-EU oordeelde dat de weigering om het verblijfsrecht te verlenen aan een ouder die de primaire verzorger is van het kind, het verblijfsrecht van het kind ieder nuttig effect ontnemt. Daarom heeft de ouder die de primaire verzorger is van het kind recht om samen met het kind te verblijven in de gaststaat.¹³¹ Deze aspecten komen nader aan bod in [paragraaf 9.5](#).

¹³¹ HvJ-EU, zaak C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department*, 19 oktober 2004, punten 45-46.

In het kader van het RvE-recht waarborgt het EVRM niet het recht op staatsburgerschap.¹³² Willekeurige weigeringen om het staatsburgerschap te verlenen kunnen echter onder artikel 8 EVRM vallen, gezien de impact ervan op het privéleven van personen, dat aspecten van de sociale identiteit van kinderen omvat¹³³ – waarmee in dit geval wordt bedoeld op de identiteit die een kind heeft in de samenleving.

Voorbeeld: In *Genovese tegen Malta* werd het Maltese staatsburgerschap geweigerd aan een buitenechtelijk kind dat buiten Malta was geboren uit een niet-Maltese moeder en een wettelijk erkende Maltese vader. De weigering van het burgerschap op zich vormde geen inbreuk op artikel 8 EVRM. De willekeurige weigering van het staatsburgerschap op grond van de buitenechtelijke geboorte wierp echter de vraag op of hier geen sprake was van discriminatie. Een willekeurige gedifferentieerde behandeling op deze grond vereist een met zwaarwegende redenen omklede rechtvaardiging. Bij gebrek aan dergelijke redenen werd een inbreuk op artikel 8 *juncto* artikel 14 EVRM vastgesteld.¹³⁴

Een belangrijk aspect van de verdragsbepalingen inzake het recht op burgerschap is het voorkomen van staatloosheid. Het Europees Verdrag inzake nationaliteit omvat uitvoerige bepalingen inzake de wettige verwerving van een nationaliteit door kinderen en beperkt de mogelijkheid dat kinderen het burgerschap verliezen.¹³⁵ Het RvE-Verdrag inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging omvat de verplichting om staatloosheid bij de geboorte te voorkomen (artikel 10) en voorziet in het recht op de nationaliteit van de opvolgerstaat wanneer sprake is van staatloosheid (artikel 2).¹³⁶ Artikel 12 van het herzien Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen beoogt eveneens staatloosheid te voorkomen. De staten die partij zijn moeten het verkrijgen van hun nationaliteit door kinderen die door een van hun onderdanen zijn geadopteerd, vergemakkelijken, en verlies van nationaliteit als gevolg van adoptie is afhankelijk van het bezitten of verkrijgen van een andere nationaliteit.

132 EHRM, *Slivenko en anderen tegen Letland [GK]*, besluit inzake ontvankelijkheid, nr. 48321/99, 23 januari 2002, punt 77.

133 EHRM, *Genovese tegen Malta*, nr. 53124/09, 11 oktober 2011, punt 33.

134 *Ibid.*, punten 43-49.

135 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake nationaliteit*, CETS nr. 166, 1997, artikelen 6 en 7.

136 Raad van Europa, *Verdrag inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging*, CETS nr. 200, 2006.

In het internationale recht waarborgen artikel 7 VRK en artikel 24, lid 3, van het IVBPR het recht een nationaliteit te verwerven.

4.6. Identiteit van tot nationale minderheden behorende kinderen¹³⁷

Belangrijkste punt

- Een kind dat tot een nationale minderheid behoort, heeft het recht zijn eigen cultuur te beleven, zijn eigen godsdienst te belijden en in de praktijk toe te passen en zich van zijn of haar eigen taal te bedienen.¹³⁷

In het EU-recht wordt vanuit het oogpunt van de grondrechten geen specifieke aandacht besteed aan de identiteit van kinderen die tot een nationale minderheid behoren. Bovendien is er in de EU geen toonaangevende jurisprudentie die een aanvulling vormt op de RvE-normen.

In het RvE-recht bepaalt artikel 5, lid 1, FCNM uitdrukkelijk dat de partijen de wezenlijke elementen van de identiteit van personen die tot een nationale minderheid behoren, te weten hun godsdienst, taal, tradities en cultureel erfgoed, in stand moeten houden. Het FCNM bevat geen specifieke bepalingen met betrekking tot kinderen. De kwestie van taal in het onderwijs wordt behandeld in [paragraaf 8.2](#).

In het internationale recht garandeert artikel 30 VRK een kind die tot een nationale minderheid behoort of een inheems kind het recht om „te zamen met andere leden van zijn of haar groep zijn of haar cultuur te beleven, zijn of haar eigen godsdienst te belijden en ernaar te leven, of zich van zijn of haar eigen taal te bedienen.“

¹³⁷ Voor andere aspecten van de economische, sociale en culturele rechten, zie [hoofdstuk 8](#).

5

Familie- en gezinsleven

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikel 7 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)	Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven)
Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind) Alimentatieverordening (4/2009)	Recht op ouderlijke zorg	EHRM, <i>R.M.S. tegen Spanje</i> , nr. 28775/12, 2013 (ontneming van het contact met een dochter)
Handvest van de grondrechten, artikel 24, lid 3 (recht om contact te onderhouden met beide ouders) Brussel II bis-verordening (2201/2003) Bemiddelingsrichtlijn (2008/52/EG)	Recht om contact te onderhouden met beide ouders	Verdrag inzake de omgang van en met kinderen

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn toegang tot de rechter (2002/8/EG) (toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen)	Scheiding van de ouders	<p>EHRM, <i>Levin tegen Zweden</i>, nr. 35141/06, 2012 (beperking van de omgangsrechten)</p> <p>EHRM, <i>Schneider tegen Duitsland</i>, nr. 17080/07, 2011 (contact tussen een kind en een niet-wettelijk erkende vader)</p> <p>EHRM, <i>Sommerfeld tegen Duitsland [GK]</i>, nr. 31871/96, 2003 (contact tussen vader en dochter)</p> <p>EHRM, <i>Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije</i>, nr. 4694/03, 2010 (contact tussen broers en zussen na toewijzing van de voogdij)</p> <p>EHRM, <i>Vojnity tegen Hongarije</i>, nr. 29617/07, 2013 (beperking van de toegang op grond van religieuze overtuigingen)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 24 (rechten van het kind)</p> <p>Brussel II bis-verordening (2201/2003)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-211/10 PPU, <i>Doris Povse tegen Mauro Alpago</i>, 2010 (tenuitvoerleggingscertificaat)</p>	Ontvoering van kinderen	<p>Verdrag inzake de omgang van en met kinderen</p> <p>EHRM, <i>Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland [GK]</i>, nr. 41615/07, 2010 (ontvoering van een kind door de moeder)</p> <p>EHRM, <i>X. tegen Letland [GK]</i>, nr. 27853/09, 2013 (ernstig risico bij terugkeer van een kind op grond van het Haags Verdrag)</p>

Het Europees recht – zowel het EU- als het RvE-recht – voorziet in het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven (artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de EU en artikel 8 EVRM). De bevoegdheid van de EU in zaken betreffende familie- en gezinsleven is gerelateerd aan grensoverschrijdende geschillen, waaronder de erkenning en tenuitvoerlegging van uitspraken tussen lidstaten. Het HvJ-EU zet onder meer het belang van het kind en het recht op een familie- en gezinsleven, als neergelegd in het Handvest van de grondrechten van de EU, af tegen de Brussel II bis-verordening. De EHRM-jurisprudentie met betrekking tot familie- en gezinsleven erkent onderling samenhangende rechten, zoals het recht op een familie- en gezinsleven en het recht van kinderen dat hun belang de eerste overweging vormt. Deze jurisprudentie erkent dat de rechten van kinderen soms tegenstrijdig zijn. Het recht van een kind op eerbiediging van het familie- en gezinsleven kan bijvoorbeeld in hun belang worden

beperkt. Bovendien heeft de RvE verschillende andere instrumenten vastgesteld die betrekking hebben op contact, voogdij en de uitoefening van kinderrechten.

Dit hoofdstuk onderzoekt de inhoud en reikwijdte van het recht van kinderen op eerbiediging van het familie- en gezinsleven en de bijbehorende rechten, en kijkt naar de bijbehorende wettelijke verplichtingen en de wisselwerking daarvan met andere rechten. De volgende aspecten komen aan bod: het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven en de beperkingen daarvan ([paragraaf 5.1](#)), het recht van kinderen om te worden verzorgd door hun ouders ([paragraaf 5.2](#)), het recht op contact met beide ouders ([paragraaf 5.3](#)) en kindero ntoevoering ([paragraaf 5.4](#)).

5.1. Recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven

Belangrijkste punte

- Staten hebben de positieve verplichting om ervoor te zorgen dat kinderen daadwerkelijk in het genot worden gesteld van hun recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven.
- Op grond van het EU-recht en het RvE-recht moeten de justitiële en bestuurlijke instanties in elk besluit met betrekking tot het recht van het kind op eerbiediging van zijn familie- en gezinsleven rekening houden met het belang van het kind.

Het recht van kinderen op eerbiediging van het familie- en gezinsleven omvat een aantal samengestelde rechten, zoals het recht van kinderen om te worden verzorgd door hun ouders ([paragraaf 5.2](#)), het recht op contact met beide ouders ([paragraaf 5.3](#)), het recht om niet te worden gescheiden van hun ouders tenzij dat hun belang dient ([paragraaf 5.4](#) en [hoofdstuk 6](#)) en het recht op gezinshereniging ([hoofdstuk 9](#)).

Zowel in het EU-recht als in het RvE-recht is het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven niet absoluut, en onderhevig aan een aantal beperkingen. Deze beperkingen zijn, zoals blijkt uit de toelichting bij het Handvest van

de grondrechten van EU¹³⁸, gelijk aan de beperkingen van de overeenkomstige EVRM-bepaling (artikel 8, lid 2), namelijk: voor zover die bij de wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.¹³⁹

Het Handvest van de grondrechten van de EU koppelt aan dit recht uitdrukkelijk de verplichting om rekening te houden met het belang van het kind (artikel 24, lid 2).¹⁴⁰ Hoewel de verplichting om rekening te houden met het belang van het kind niet uitdrukkelijk is neergelegd in het EVRM, heeft het EHRM deze opgenomen in zijn jurisprudentie.¹⁴¹

5.2. Recht van het kind om te worden verzorgd door zijn/haar ouders

Belangrijkste punte

- Het EU-recht regelt de procedurele aspecten van het recht van het kind om te worden verzorgd door zijn ouders.
- Op grond van het EVRM hebben staten positieve en negatieve plichten om het recht van kinderen en ouders op een familie- en gezinsleven te eerbiedigen.

Het recht van kinderen om de identiteit van hun ouders te kennen en het recht om door hun ouders te worden verzorgd zijn twee kernelementen van het recht van kinderen op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven. Deze elementen zijn tot op zekere hoogte onderling afhankelijk: het recht van kinderen om hun

138 Europees Parlement, Raad van de Europese Unie, Europese Commissie (2007), „*Toelichtingen bij het Handvest van de grondrechten*”, 2007/C 303/02, PB 2007 C 303 blz. 17-35, zie toelichting bij art. 7.

139 Raad van Europa, *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden*, CETS nr. 5, 1950, art. 8.

140 HvJ-EU, zaak C-400/10 PPU, *J. McB. tegen L.E.*, 5 oktober 2010.

141 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Ignaccolo-Zenide tegen Roemenië*, nr. 31679/96, 25 januari 2000, punt 94.

ouders te kennen wordt gewaarborgd door de ouderlijke zorg. Soms bestaat er echter onderscheid tussen deze rechten, bijvoorbeeld voor geadopteerde kinderen of kinderen die voortkomen uit een medisch ondersteunde zwangerschap. In deze gevallen is het recht nauwer verbonden met het recht van het kind op een identiteit – het recht om te weten wie zijn biologische ouders zijn. Daarom wordt hiervoor verwezen naar [hoofdstuk 4](#). In deze paragraaf ligt de nadruk op het tweede recht: het recht van het kind om te worden verzorgd door zijn ouders.

Het EU-recht omvat geen bepalingen met betrekking tot de inhoudelijke reikwijdte van het recht om te worden verzorgd door de ouders. De EU-instrumenten kunnen betrekking hebben op grensoverschrijdende aspecten, zoals de erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke uitspraken in de lidstaten. Zo heeft Verordening (EG) nr. 4/2009 betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen (de alimentatieverordening) betrekking op grensoverschrijdende onderhoudsverzoeken die voortvloeien uit familiebetrekkingen.¹⁴² Deze verordening stelt gemeenschappelijke regels vast voor de gehele EU om ervoor te zorgen dat alimentatievorderingen ook kunnen worden geïnd wanneer de onderhoudsplichtige of de onderhoudsgerechtigde zich in een ander land bevindt.

In het kader van het RvE-recht heeft het EHRM onderstreept dat artikel 8 EVRM hoofdzakelijk de plicht van de staat vaststelt om zich niet te mengen in het familie- en gezinsleven.¹⁴³ Staten hebben echter ook de positieve verplichting om de nodige maatregelen te nemen om ouders en gezinnen te ondersteunen en om kinderen tegen mogelijk misbruik te beschermen.¹⁴⁴ Kinderen mogen alleen in uitzonderlijke omstandigheden worden gescheiden van hun ouders. In dat geval moet alles in het werk worden gesteld om persoonlijke betrekkingen in stand te houden en in enkele gevallen, waar nodig, om het gezin „opnieuw op te bouwen“. Staten hebben een ruime beoordelingsmarge bij het nemen van het initiële besluit om kinderen te scheiden van hun ouders.¹⁴⁵ Er is echter een grondigere toetsing nodig met betrekking tot verdere beperkingen, zoals beperkingen

142 Raad van de Europese Unie (2008), Verordening (EG) nr. 4/2009 van de Raad van 18 december 2008 betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen, PB 2009 L 7 (alimentatieverordening).

143 EHRM, *R.M.S. tegen Spanje*, nr. 28775/12, 18 juni 2013, punt 69.

144 *Ibid.*, punten 69 en verder.

145 EHRM, *Y.C. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 4547/10, 13 maart 2012, punt. 137.

van het recht van ouders op contact, en tot wettelijke waarborgen gericht op de doeltreffende bescherming van het recht van ouders en kinderen op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven. Dergelijke verdere beperkingen brengen het gevaar met zich mee dat de familiebetrekkingen tussen een jong kind en (een van) de ouders worden ingeperkt. Evenzo moeten de argumenten die de staat aanvoert om moeders te scheiden van hun pasgeboren kinderen, buitengewoon overtuigend zijn.¹⁴⁶

De beoordelingsmarge wordt kleiner naarmate kinderen langer zijn gescheiden van hun ouders en de overheid moet overtuigende argumenten aanvoeren ter ondersteuning van haar besluit om de scheiding in stand te houden.¹⁴⁷ Het EHRM beoordeelt of het besluitvormingsproces eerlijk is verlopen en of alle betrokkenen de mogelijkheid hebben gehad om hun zaak te bepleiten.

Voorbeeld: In *R.M.S. tegen Spanje*¹⁴⁸ stelde de verzoekster dat zij sinds haar dochter drie jaar en tien maanden oud was geen enkel contact meer met haar had vanwege haar sociaal-economische situatie. Het Hof stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat de Spaanse bestuurlijke instanties minder drastische maatregelen dan uithuisplaatsing hadden moeten overwegen. Daarnaast stelde het Hof dat het juist de rol van de sociale zekerheidsinstellingen is om mensen in problemen te helpen, begeleiding te bieden en te adviseren over de verschillende uitkeringen, de mogelijkheid om een sociale woning te verkrijgen en andere wijzen om hun problemen te overwinnen, zoals die waar de verzoekster oorspronkelijk om had verzocht. Het EHRM stelde daarom vast dat de Spaanse overheid had verzuimd om passende en toereikende inspanningen te leveren, gericht op de waarborging van het recht van de verzoekster om samen te wonen met haar kind.¹⁴⁹

In het internationaal recht bepaalt artikel 5 VRK het volgende: „De staten die partij zijn, eerbiedigen de verantwoordelijkheden, rechten en plichten van de ouders [...] voor het voorzien in passende leiding en begeleiding bij de uitoefening door het kind van de in dit Verdrag erkende rechten, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind“. Bovendien bepaalt artikel 9

146 EHRM, *K. en T. tegen Finland* [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 168.

147 EHRM, *Y.C. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 4547/10, 13 maart 2012, punt. 137.

148 EHRM, *R.M.S. tegen Spanje*, nr. 28775/12, 18 juni 2013.

149 *Ibid.*, punten 86 en 93.

VRK dat een kind niet tegen zijn zin mag worden gescheiden van zijn ouders en dat alle partijen de mogelijkheid moet worden geboden om deel te nemen aan procedures met betrekking tot deze situatie. De VN-richtsnoeren voor alternatieve zorg voor kinderen vormen een verdere onderbouwing van de rechten van kinderen in deze omstandigheden en de bijbehorende plichten van staten.¹⁵⁰

5.3. Recht om contact te onderhouden met beide ouders

Belangrijkste punte

- Het recht van kinderen om contact te onderhouden met beide ouders geldt bij alle vormen van scheiding van de ouders, of die nu uit gezinsproblemen voortkomt of door de staat is opgelegd.
- Bij de waarborging van het recht van het kind op contact met zijn/haar ouders en op gezinshereniging moet het belang van het kind de eerste overweging vormen. Daarbij moet passend belang worden gehecht aan zijn mening overeenkomstig zijn/haar leeftijd en rijpheid.

De reikwijdte van het recht om contact te onderhouden met de ouders verschilt afhankelijk van de context. Wanneer de ouders besluiten om te scheiden is de reikwijdte breder en wordt die normaal gesproken alleen beperkt door het belang van het kind. Wanneer de staat een scheiding oplegt, bijvoorbeeld in verband met de uitzetting of inbewaringstelling van een ouder, moet de overheid een beschermd belang bevorderen en een billijk evenwicht vinden tussen de belangen van de partijen enerzijds en de verplichting om het belang van het kind te waarborgen anderzijds. Het recht van kinderen om contact te onderhouden met beide ouders geldt in beide situaties.

Het EU-recht erkent in artikel 24, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU uitdrukkelijk het recht van ieder kind om contact te onderhouden met *beide* ouders. De formulering van de bepaling verduidelijkt de inhoud van het recht en met name de betekenis van „contact”: dat moet *regelmatig* plaatsvinden, de ontwikkeling van *persoonlijke betrekkingen* mogelijk maken en *rechtstreeks*

¹⁵⁰ VN, Mensenrechtenraad (2009), VN-richtsnoeren voor alternatieve zorg voor kinderen, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15 juni 2009.

zijn. Er is echter een voorbehoud: het recht van ieder kind om contact te onderhouden met zijn of haar ouders wordt uitdrukkelijk beperkt door hun belangen. Zoals blijkt uit de toelichting bij het Handvest, is deze bepaling uitdrukkelijk geïnspireerd op artikel 9 VRK.

Overeenkomstig de EU-bevoegdheden (zie [hoofdstuk 1](#)) ligt de nadruk op justitiële samenwerking, om een ruimte van vrijheid, veiligheid en recht tot stand te brengen waarin het vrije verkeer van personen gewaarborgd is. Twee EU-instrumenten zijn op dit terrein bijzonder relevant: Verordening (EG) nr. 2201/2003¹⁵¹ (Brussel II bis), en Richtlijn 2008/52/EG van het Europees Parlement en de Raad (bemiddelingsrichtlijn).¹⁵² Vanuit een rechten perspectief is de Brussel II bis-verordening van belang. Ten eerste is die van toepassing op *alle* besluiten met betrekking tot het ouderlijk gezag, ongeacht de burgerlijke staat. Ten tweede gaan de regels betreffende de rechtsbevoegdheid (die voor het grootste deel worden bepaald door het land waar het kind gewoonlijk verblijft) uitdrukkelijk uit van het belang van het kind. Ten derde is er bijzondere aandacht voor de eerbiediging van de mening van het kind.¹⁵³

De jurisprudentie van het HvJ-EU met betrekking tot de ongeoorloofde overbrenging van een kind als gevolg van een eenzijdig besluit van een van de ouders, is hoofdzakelijk gericht op het waarborgen van het grondrecht van het kind om regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met beide ouders te onderhouden (artikel 24, lid 3, van het Handvest), omdat het Hof stelt dat dit recht onmiskenbaar in het belang van elk kind is. Volgens het HvJ-EU kan een maatregel die eraan in de weg staat dat een kind regelmatig persoonlijke betrekkingen en rechtstreekse contacten met zijn beide ouders onderhoudt, slechts worden gerechtvaardigd door een ander belang van het kind dat zo sterk is dat het voorrang heeft op het belang dat aan voormeld grondrecht ten grondslag ligt.¹⁵⁴ Het kan hierbij ook gaan om tijdelijke maatregelen, waaronder beschermingsmaatregelen, op grond van artikel 20 van de Brussel II bis-veror-

151 Raad van de Europese Unie (2003), Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, PB 2003 L 338 (Brussel II bis).

152 Europees Parlement, Raad van de Europese Unie (2008), Richtlijn 2008/52/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2008 betreffende bepaalde aspecten van bemiddeling/mediation in burgerlijke en handelszaken, PB L 136 van 24 mei 2008 (Bemiddelingsrichtlijn).

153 Zie bijvoorbeeld Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad (overwegingen 5, 12, 13 en 19 en artikelen 8, 41, lid 2, onder c), en 42, lid 2, onder a).

154 HvJ-EU, zaak C-403/09 PPU, *Jasna Detiček tegen Maurizio Sgueglia*, 23 december 2009, punt 59.

dening. Het Hof oordeelde dat een evenwichtige en redelijke beoordeling van alle in het geding zijnde belangen, die op objectieve overwegingen in verband met de persoon van het kind en zijn sociale omgeving moet berusten, in beginsel plaats dient te vinden in het kader van een procedure overeenkomstig de Brussel II bis-verordening.¹⁵⁵

Voorbeeld: In de zaak *E. tegen B.*¹⁵⁶ procedeerden de vader (E.) en de moeder (B.) tegen elkaar met betrekking tot de rechtsbevoegdheid van de rechters in het Verenigd Koninkrijk om hun kind (S.) te horen en om de gewone verblijfsplaats van het kind en het omgangsrecht van de vader vast te stellen. De ouders hadden bij een Spaanse rechtbank een overeenkomst ondertekend op grond waarvan de moeder de voogdij kreeg en de vader omgangsrecht werd verleend. Vervolgens probeerde de moeder het omgangsrecht dat bij die overeenkomst aan de vader was verleend, te beperken. De vader diende bij het Hoogerechtshof een verzoek in om handhaving van de Spaanse overeenkomst. De moeder erkende dat zij de bevoegdheid van de Spaanse rechtbank had aanvaard en de geprogeerde bevoegdheid wilde overdragen aan de gerechten van Engeland en Wales. Naar aanleiding van het door de vader ingestelde beroep legde het Hof van Beroep een aantal vragen voor aan het HvJ-EU, die betrekking hadden op de uitleg van artikel 12, lid 3, van de Brussel II bis-verordening. Het Hof oordeelde dat, wanneer een procedure overeenkomstig artikel 12, lid 3, van de Brussel II bis-verordening bij een gerecht aanhangig wordt gemaakt, het belang van het kind slechts kan worden verzekerd indien per geval wordt nagegaan of de verlangde prorogatie van bevoegdheid dat belang dient. Een prorogatie van bevoegdheid geldt slechts voor de specifieke procedure die aanhangig is gemaakt bij het gerecht ten gunste waarvan zij heeft plaatsgevonden. Nadat de procedure die aan de prorogatie van bevoegdheid ten grondslag ligt definitief is beëindigd, vervalt de prorogatie ten gunste van het gerecht dat krachtens artikel 8, lid 1, van de Brussel II bis-verordening over een algemene bevoegdheid beschikt.

Wat betreft de ouderlijke verantwoordelijkheid bestaat de Brussel II bis-verordening naast het Haags Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van

¹⁵⁵ *Ibid.*, punt 60.

¹⁵⁶ HvJ-EU, zaak C-436/13, *E. tegen B.*, 1 oktober 2014 (aangepaste samenvatting gebaseerd op <http://cases.iclr.co.uk>)

ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen.¹⁵⁷ Overeenkomstig artikel 61 krijgt de Brussel II bis-verordening voorrang op het Haags Verdrag: a) indien het betrokken kind zijn of haar gewone verblijfplaats op het grondgebied van een lidstaat heeft of b) indien het de erkenning en de tenuitvoerlegging van een beslissing betreft die door het bevoegde gerecht van een lidstaat is gegeven op het grondgebied van een andere lidstaat, ook indien het betrokken kind zijn of haar gewone verblijfplaats heeft op het grondgebied van een derde staat die geen partij is bij genoemd Verdrag. Daarom is de vaststelling van de gewone verblijfplaats van het kind een belangrijk aspect van de Brussel II bis-verordening.

Voorbeeld: In *Mercredi tegen Chaffe*¹⁵⁸ legde het Court of Appeal of England and Wales een zaak voor aan het HvJ-EU met betrekking tot de overbrenging van een kind van twee maanden oud van het Verenigd Koninkrijk naar het Franse eiland Réunion. Het HvJ-EU oordeelde dat het begrip „gewone verblijfplaats” in de zin van de artikelen 8 en 10 van de Brussel II bis-verordening aldus moet worden uitgelegd dat het de plaats is die een zekere integratie van het kind in een sociale en familiale omgeving tot uitdrukking brengt. In de situatie van een zuigeling die met zijn moeder sinds slechts enkele dagen verblijft in een andere lidstaat dan die van zijn gewone verblijfplaats, moet daarbij met name rekening worden gehouden met de duur, de regelmatigheid, de omstandigheden en de redenen van het verblijf op het grondgebied van die lidstaat en van de verplaatsing van de moeder naar die staat, en, met name gezien de leeftijd van het kind, met de geografische en familiale wortels van de moeder en de familiale en sociale banden die zijn en het kind met die lidstaat hebben.

Voor het genot van het recht op contact met beide ouders in grensoverschrijdende geschillen zijn ook de instrumenten die de toegang tot de rechter regelen van groot belang. Deze verduidelijken hoe te handelen in complexe geschillen. Een van die instrumenten is Richtlijn 2002/8/EG van de Raad (Richtlijn toegang tot de rechter), die gericht is op „verbetering van de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen, door middel van gemeenschappelijke

157 Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in civiele en handelszaken (1996), Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht, Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen, 19 oktober 1996.

158 HvJ-EU, zaak C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi tegen Richard Chaffe*, 22 december 2010.

minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand bij die geschillen”.¹⁵⁹ De richtlijn heeft de volgende doelen: verbetering van de toegang tot de rechter in grensoverschrijdende civiele zaken door de vaststelling van gemeenschappelijke minimumregels inzake rechtsbijstand, verlening van passende rechtsbijstand, onder bepaalde voorwaarden, aan personen die gezien hun financiële situatie niet in staat zijn de proceskosten te dragen, bevordering van de verenigbaarheid van de nationale wetgeving op dit gebied, en voorzien in mechanismen voor de samenwerking tussen de autoriteiten van de lidstaten.

In het RvE-recht is het recht van ieder kind om contact te onderhouden met beide ouders impliciet vervat in artikel 8 EVRM. Het EHRM bevestigt dat het genot van elkaars gezelschap voor ouders en kinderen een fundamenteel aspect is van het familie- en gezinsleven.¹⁶⁰ Het Hof benadrukt echter ook dat dit recht in het belang van het kind kan worden beperkt (zie [paragraaf 5.4](#) en [hoofdstuk 6](#)). Dit recht staat centraal in de juridische besluitvorming betreffende voogdij en contact met kinderen.

In een reeks zaken verwijst het EHRM uitdrukkelijk of impliciet naar het belang van het kind in het kader van voogdij en contact.

Voorbeeld: In *Schneider tegen Duitsland*¹⁶¹ had de verzoeker een relatie met een getrouwde vrouw. Hij beweerde de biologische vader van haar zoon te zijn, wiens wettelijk erkende vader de echtgenoot van de moeder was. De verzoeker stelde dat het besluit van de nationale rechters om zijn verzoek om contact met het kind en om informatie over de ontwikkeling van het kind af te wijzen op grond van het feit dat hij niet de wettige vader was en geen familiebetrekkingen had met het kind, een inbreuk vormde op zijn rechten op grond van artikel 8 EVRM. Het EHRM stelde een inbreuk vast en legde daarbij de nadruk op het verzuim van de nationale rechters om na te gaan of het, gezien de omstandigheden van dit geval, in het belang van het kind was om contact te onderhouden met de verzoeker.¹⁶² Ten aanzien van het verzoek van de verzoeker om informatie over

159 Raad van de Europese Unie (2003), Richtlijn 2002/8/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot verbetering van de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen door middel van gemeenschappelijke minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand bij die geschillen, PB 2013 L 26 (Richtlijn toegang tot de rechter).

160 EHRM, *K. en T. tegen Finland [GK]*, nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 151.

161 EHRM, *Schneider tegen Duitsland*, nr. 17080/07, 15 september 2011.

162 Zie ook EHRM, *Anayo tegen Duitsland*, nr. 20578/07, 21 december 2010, punten 67 en 71.

de persoonlijke ontwikkeling van het kind oordeelde het Hof dat de nationale rechters hun inmenging in verband met artikel 8, lid 2,¹⁶³ onvoldoende hadden onderbouwd, zodat de inmenging niet voldeed aan het criterium van noodzakelijkheid in een democratische samenleving.

Voorbeeld: In *Levin tegen Zweden*¹⁶⁴ stelde de verzoekster, een moeder van drie uit huis geplaatste kinderen, dat de beperking van haar recht op omgang met haar kinderen een inbreuk vormde op haar recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven. Het EHRM legde de nadruk op het doel van de beperking van het contact, namelijk bescherming van de het belang van het kind. In dit specifieke geval werden de kinderen verwaarloosd onder de hoede van de verzoekster. De kinderen reageerden zeer negatief op contact met haar. Het EHRM stelde geen inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat de inmenging in de rechten van de verzoekster in verhouding stond tot het rechtmatig nagestreefde doel – het belang van het kind – en binnen de marge bleef van de bevoegdheden van de nationale overheid.

Voorbeeld: In *Sommerfeld tegen Duitsland*¹⁶⁵ klaagde de verzoeker over de beperking van zijn recht op contact met zijn dochter, die herhaaldelijk had aangegeven geen contact met hem te willen. De verzoeker stelde met name dat het verzuim van de nationale rechters om deskundig psychologisch advies in te winnen een tekortkoming was in de nationale procedure. Het Hof stelde geen inbreuk op artikel 8 EVRM vast en concludeerde daarbij dat de nationale rechter in een goede positie verkeerde om de verklaringen van de dochter te evalueren en om vast te stellen of zij in staat was om haar eigen gedachten te vormen.

Voorbeeld: In *Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije*¹⁶⁶ stelden de verzoekers – een vader en een zoon – dat de voorwaarden van een voogdijbesluit van de nationale rechter een inbreuk vormden op hun rechten op grond van artikel 8 EVRM. Deze voorwaarden verhinderden dat de zoon contact kon onderhouden met zijn zus, die bij haar moeder verbleef. Bovendien kon de vader zijn beide kinderen niet tegelijk zien, omdat hij zijn dochter zag wanneer zijn zoon bij de moeder was. Het EHRM oordeelde dat het

163 EHRM, *Schneider tegen Duitsland*, nr. 17080/07, 15 september 2011, punt 104.

164 EHRM, *Levin tegen Zweden*, nr. 35141/06, 15 maart 2012, punten 57 en 69; EHRM, *K. en T. tegen Finland [GK]*, nr. 25702/94, 12 juli 2001, punt 151.

165 EHRM, *Sommerfeld tegen Duitsland [GK]*, nr. 31871/96, 8 juli 2003, punt 72.

166 EHRM, *Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije*, nr. 4694/03, 6 april 2010.

besluit van de nationale rechter om de broer en de zus van elkaar te scheiden, de rechten van de verzoekers op eerbiediging van hun familie- en gezinsleven schond, omdat hierdoor de broer en zus elkaar niet meer konden zien en de vader zijn kinderen niet tegelijkertijd mocht zien.

In het kader van de besluitvorming rond voogdij en contact verbiedt het EHRM ook discriminatie die in strijd is met artikel 14 EVRM.

Voorbeeld: In de zaak *Vojnity tegen Hongarije*¹⁶⁷ stelde de verzoeker dat hij geen contact mocht onderhouden met zijn zoon vanwege zijn religieuze overtuigingen.¹⁶⁸ Het Hof stelde een inbreuk op artikel 14 *juncto* artikel 8 EVRM vast, omdat er geen bewijs was dat de religieuze overtuigingen van de verzoeker gevaarlijke praktijken met zich meebrachten of de zoon blootstelden aan fysieke of psychische schade.¹⁶⁹ Het besluit van de nationale rechters om de verzoeker het omgangsrecht te ontnemen, maakte iedere vorm van contact en de verdere opbouw van een familie- en gezinsleven onmogelijk, terwijl een totaal contactverbod alleen in buitengewone omstandigheden kon worden gerechtvaardigd.¹⁷⁰ Het EHRM was daarom van oordeel dat het totale omgangsverbod voor de verzoeker niet in redelijke verhouding stond tot het nagestreefde doel, namelijk de bescherming van het belang van het kind.¹⁷¹

Voorbeeld: De zaak *Salgueiro da Silva Mouta tegen Portugal*¹⁷² werd aangespannen door een vader die het ouderlijk gezag over zijn kind vorderde. Hij beweerde dat de Portugese autoriteiten zijn verzoek in de nationale procedure hadden afgewezen en de ouderlijke verantwoordelijkheid aan de moeder hadden toegewezen op basis van haar seksuele geaardheid. Het EHRM oordeelde dat de nationale autoriteiten inderdaad de voogdij hadden geweigerd op grond van zijn homoseksualiteit – een besluit waaraan geen objectieve en redelijke rechtvaardiging ten grondslag lag. Het Hof oordeelde dat inbreuk was gepleegd op artikel 8 *juncto* artikel 14 van het EVRM.

167 EHRM, *Vojnity tegen Hongarije*, nr. 29617/07, 12 februari 2013; zie ook EHRM, *P.V. tegen Spanje*, nr. 35159/09, 30 november 2010 (beschikbaar in het Frans en Spaans).

168 EHRM, *Vojnity tegen Hongarije*, nr. 29617/07, 12 februari 2013, punt 22.

169 *Ibid.*, punt 38.

170 *Ibid.*, punt 41.

171 *Ibid.*, punt 43.

172 EHRM, *Salgueiro da Silva Mouta tegen Portugal*, nr. 33290/96, 21 december 1999.

Verder wordt het recht om contact te onderhouden met beide ouders uitdrukkelijk genoemd in het RvE-Verdrag inzake de omgang van en met kinderen.¹⁷³ Artikel 4, lid 1, van dit verdrag bepaalt dat een kind en zijn of haar ouders het recht hebben om regelmatig contact met elkaar te verkrijgen en onderhouden. De algemene beginselen die in de jurisprudentie inzake contact moeten worden toegepast, benadrukken het recht van een kind om te worden geïnformeerd en geraadpleegd en om zijn mening te uiten, en dat passend belang moet worden gehecht aan die mening. Artikel 6 van het Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind¹⁷⁴ stelt voorwaarden vast waaraan rechterlijke besluiten moeten voldoen, waaronder de wettelijke plicht om: na te gaan of de rechterlijke instantie over voldoende informatie beschikt om het belang van het kind vast te stellen, het recht van het kind op informatie over de procedure en de uitkomst te waarborgen, en te zorgen voor een veilige ruimte waar de betrokken kinderen vrijelijk hun mening kunnen uiten op een wijze die past bij hun leeftijd en rijpheid.

Er kunnen zich situaties voordoen waarbij kinderen om een andere reden worden gescheiden van een ouder, bijvoorbeeld omdat die in hechtenis is genomen. Het EHRM kreeg met een dergelijke situatie te maken in *Horych tegen Polen*¹⁷⁵. Die zaak betrof de omstandigheden waarbij de verzoeker, die was aangemerkt als gevaarlijke gevangene, bezoeken van zijn minderjarige dochters ontving. Het Hof merkte op dat bezoeken van kinderen in de gevangenis speciale afspraken vereisen en onderworpen kunnen zijn aan bijzondere voorwaarden afhankelijk van de leeftijd van het kind, mogelijke gevolgen voor zijn gemoedstoestand of welzijn en de persoonlijke omstandigheden van de bezochte persoon.¹⁷⁶ Het Hof stelde voorts dat de positieve verplichtingen van de staat op grond van artikel 8 een plicht omvatten om ervoor te zorgen dat hij zijn kinderen in een passende en zo stressvrij mogelijke omgeving kon ontvangen, met inachtneming van de praktische implicaties van gevangenschap.¹⁷⁷

173 Raad van Europa, [Verdrag inzake de omgang van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 2003. Zie ook Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in civiele en handelszaken (1996), Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht, Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen.

174 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind](#), CETS nr. 160, 1996.

175 EHRM, *Horych tegen Polen*, nr. 13621/08, 17 april 2012.

176 *Ibid.*, punt 131.

177 *Ibid.*, punt 131.

Tot slot wordt het recht van kinderen aan wie de vrijheid is ontnomen om contact met hun ouders te onderhouden, bekrachtigd door een aantal bepalingen van de RvE-richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie.¹⁷⁸ De richtsnoeren bevestigen uitdrukkelijk dat kinderen aan wie de vrijheid is ontnomen het recht hebben op „het onderhouden van regelmatig en zinvol contact met ouders [en] familie” (artikel 21, onder a)) (zie ook [hoofdstuk 11](#)).

In het internationale recht wordt het recht om contact te onderhouden met beide ouders bevestigd in artikel 9, lid 3, VRK: „De staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind dat van een ouder of beide ouders is gescheiden, op regelmatige basis persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders te onderhouden, tenzij dit in strijd is met het belang van het kind.”

5.4. Ongeoorloofde overbrenging van kinderen over de grenzen heen – kinderontvoering

Belangrijkste punte

- Het EHRM vereist een op kinderrechten gebaseerde aanpak van ongeoorloofde overbrengingen die in strijd zijn met voogdijregelingen: Artikel 8 van het EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) moet in samenhang met het Haags Verdrag en het VRK worden uitgelegd.
- Het EU-recht bepaalt meer in het bijzonder dat het kind moet worden gehoord tijdens het proces inzake zijn terugkeer wanneer het kind ongeoorloofd is overgebracht of wordt vastgehouden.

Kinderontvoering verwijst naar een situatie waarin een kind ongeoorloofd wordt overgebracht of vastgehouden (artikel 3 van het Haags Verdrag betreffende burgerrechtelijke aspecten van internationale kinderontvoering¹⁷⁹ (Haags Verdrag)). Op grond van het Haags Verdrag moeten kinderen die ongeoorloofd worden

178 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*.

179 Wereldorganisatie voor grensoverschrijdende samenwerking in civiele en handelszaken (1980), *Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht*, Haags Verdrag van 25 oktober 1980 inzake de civiele aspecten van kinderontvoering,

overgebracht of vastgehouden, onverwijld terugkeren naar het land waar zij gewoonlijk verblijven (artikel 11, alinea 1). De rechters van het land waar het kind gewoonlijk verblijft oordelen over de inhoud van het voogdigeschild. De rechters van het land waaruit het kind is overgebracht moeten binnen zes weken na indiening van het terugkeerverzoek een uitspraak doen over terugkeer (artikel 11). Het Haags Verdrag is gestoeld op het beginsel van het belang van het kind. In het kader van dit verdrag wordt verondersteld dat de ongeoorloofde overbrenging van een kind op zichzelf schadelijk is en dat de *status quo ante* zo snel mogelijk moet worden hersteld om te voorkomen dat onrechtmatige situaties worden geconsolideerd. Over voogdij- en omgangskwesties moet uitspraak worden gedaan door de rechters die bevoegd zijn in de plaats waar het kind gewoonlijk verblijft, en niet door de rechters van het land waarnaar het kind ongeoorloofd is overgebracht. De artikelen 12, 13 en 20 van het Haags Verdrag bevatten een aantal beperkte uitzonderingen op het terugkeermechanisme. Artikel 13 omvat de bepalingen waar de meeste geschillen op zijn gebaseerd, zowel nationaal als internationaal. Dit artikel bepaalt onder b) dat het land waarnaar het kind is overgebracht de terugkeer van het kind mag weigeren, indien er een ernstig risico ontstaat dat het kind door zijn terugkeer wordt blootgesteld aan een ernstig gevaar, dan wel op enigerlei andere wijze in een onverdraaglijke situatie wordt gebracht. De terugkeer mag ook worden geweigerd indien het kind zich verzet tegen zijn terugkeer en een mate van rijpheid heeft bereikt die rechtvaardigt dat met zijn mening rekening wordt gehouden (artikel 13, lid 2).

In het EU-recht is de Brussel II bis-verordening,¹⁸⁰ die grotendeels gebaseerd is op het Haags Verdrag, het belangrijkste instrument op het gebied van kinderontvoering. Deze verordening vult het Haags Verdrag aan en heeft voorrang op dat verdrag bij ontvoeringen binnen de EU (overweging 17 van het voorwoord en artikel 60, onder e)). Hoewel het Haags Verdrag nog steeds het belangrijkste instrument op het gebied van kinderontvoering is, heeft de Brussel II bis-verordening de regels inzake de bevoegdheid aangescherpt ten faveure van de rechters van het land van herkomst of van de gewone verblijfplaats. Net als in het Haags Verdrag ligt de bevoegdheid in kinderontvoeringszaken bij de rechters van de staat waar het kind zijn gewone verblijfplaats had onmiddellijk voordat het ongeoorloofd werd overgebracht of vastgehouden. De verordening voorziet in dezelfde uitzonderingen op terugkeer als het kinderontvoeringsverdrag.

180 Raad van de Europese Unie (2003), Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, PB 2003 L 338.

In tegenstelling tot het Haags Verdrag bepaalt de Brussel II bis-verordening dat de staat van de gewone verblijfplaats bevoegd blijft om uitspraak te doen over een voogdiggeschil nadat een beslissing houdende niet-terugkeer is vastgesteld overeenkomstig artikel 13, onder b), van het Haags Verdrag en artikel 11, leden 6 t/m 8, van de Brussel II bis-verordening. Slechts in twee situaties, zoals bepaald in artikel 10 van de Brussel II bis-verordening, mag de bevoegdheid overgaan naar de staat waarnaar het kind is overgebracht. De eerste situatie bepaalt dat de rechters van de staat waarnaar het kind is overgebracht bevoegd zijn, indien het kind daar zijn gewone verblijfplaats heeft verkregen en indien enige persoon die gezagsrecht bezit, in de overbrenging of het niet doen terugkeren heeft berust.¹⁸¹ De tweede situatie doet zich voor wanneer: het kind zijn gewone verblijfplaats heeft verkregen in de staat waarnaar hij is overgebracht, er een jaar is verstreken sinds de achtergebleven ouder kennis heeft gekregen of had moeten krijgen van de verblijfplaats van het kind, het kind in zijn nieuwe omgeving geworteld is en aan één van voorwaarden zoals genoemd in artikel 10, onder b), van de Brussel II bis-verordening is voldaan.¹⁸²

Zoals geldt voor alle andere EU-rechtsinstrumenten, moet „Brussel II bis” worden uitgelegd overeenkomstig het Handvest van de grondrechten van het EU, met name artikel 24. Het HvJ-EU heeft de gelegenheid gehad de interpretatie van artikel 24 in de context van kinderontvoeringen te verduidelijken. Zoals besproken in [paragraaf 2.4](#) oordeelde het HvJ-EU in de zaak *Aguirre Zarraga* dat het recht van het kind om te worden gehoord, zoals neergelegd in artikel 24 van het Handvest, vereist dat kinderen de beschikking hebben over de wettelijke procedures en voorwaarden die hen in staat stellen om vrijelijk hun mening te uiten, en dat de rechtbank die mening ter ore komt.¹⁸³ Volgens het HvJ-EU is het echter alleen aan het gerecht van de lidstaat waar het kind zijn gewone verblijfplaats heeft om de rechtmatigheid

181 Art. 10, onder b), van de Brussel II bis-verordening.

182 Art. 10, onder b), van de Brussel II bis-verordening biedt de volgende vier alternatieve oplossingen: i) er is bij de bevoegde autoriteiten van de lidstaat waarheen het kind is overgebracht of waar het wordt vastgehouden, geen verzoek tot terugkeer ingediend binnen een jaar nadat de persoon die gezagsrecht bezit, kennis heeft gekregen of had moeten krijgen van de verblijfplaats van het kind; ii) een door de persoon met gezagsrecht ingediend verzoek tot terugkeer is ingetrokken en binnen de onder i) gestelde termijn is geen nieuw verzoek ingediend; iii) een voor een gerecht in de lidstaat waar het kind onmiddellijk voor de ongeoorloofde overbrenging of het niet doen terugkeren zijn gewone verblijfplaats had, dienende zaak is overeenkomstig art. 11, lid 7, gesloten verklaard; iv) een gezagsbeslissing die niet de terugkeer van het kind met zich brengt, is uitgesproken door de gerechten van de lidstaat waar het kind onmiddellijk voor de ongeoorloofde overbrenging of niet doen terugkeren zijn gewone verblijfplaats had.

183 HvJ-EU, zaak C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz*, 22 december 2010. Voor informatie over de deelname van kinderen in deze zaak, zie de nadere analyse in [paragraaf 2.4](#).

van zijn eigen beslissingen te onderzoeken in het licht van het Handvest van de grondrechten van de EU en de Brussel II bis-verordening. Op basis van het beginsel van onderling vertrouwen moeten de rechtsstelsels van de lidstaten een effectieve en gelijkwaardige bescherming van de grondrechten bieden. Daarom moeten belanghebbenden op mensenrechten gebaseerde vorderingen indienen bij de gerechten die bevoegd zijn te oordelen over de inhoud van het voogdijgeschil overeenkomstig de verordening. Het HvJ-EU oordeelde dat het gerecht van de lidstaat waarnaar het kind ongeoorloofd is overgebracht zich niet mag verzetten tegen de tenuitvoerlegging van een gewaarmerkte beslissing die de terugkeer van het kind gelast, daar alleen de gerechten van de lidstaat van herkomst bevoegd zijn om te beoordelen of sprake is van een dergelijke schending.

Voorbeeld: De zaak *Povse tegen Alpagò*¹⁸⁴ betreft de onwettige overbrenging van een meisje naar Oostenrijk door de moeder. De Oostenrijkse rechters verwierpen het verzoek om terugkeer van de dochter naar Italië, dat door de vader was ingediend, omdat er een ernstig risico zou bestaan dat het kind zou worden blootgesteld aan gevaar. In de tussentijd had de Italiaanse rechter op verzoek van de vader vastgesteld over de bevoegdheid te beschikken om te oordelen over de inhoud van het voogdijgeschil, waarbij de rechter besloot dat het kind moest terugkeren naar Italië en een tenuitvoerleggingscertificaat afgaf op grond van artikel 42 van de Brussel II bis-verordening. De zaak werd door een Oostenrijkse rechtbank aan het HvJ-EU voorgelegd naar aanleiding van het beroep dat de moeder had aangespannen tegen het verzoek om tenuitvoerlegging van het certificaat en tegen het daaruit voortvloeiende terugkeerbesluit. Het HvJ-EU oordeelde dat er in het land waarnaar het kind is overgebracht (in dit geval Oostenrijk) na afgifte van een tenuitvoerleggingscertificaat geen mogelijkheden meer zijn om in het geweer te komen tegen het terugkeerbesluit, omdat het certificaat van rechtswege uitvoerbaar is. Bovendien besliste het HvJ-EU dat in deze zaak uitsluitend de Italiaanse rechters bevoegd waren om te oordelen over het ernstige gevaar dat terugkeer met zich mee zou brengen voor het belang van het kind. Ook al zouden deze rechters dit risico gerechtvaardigd achten, dan nog waren alleen zij bevoegd om hun eigen tenuitvoerleggingsbesluit op te schorten.¹⁸⁵

184 HvJ-EU, zaak C-211/10, *Doris Povse tegen Mauro Alpagò*, 1 juli 2010.

185 Later werd een op dezelfde feiten gebaseerd verzoek ingediend bij het EHRM, dat het verzoek niet-ontvankelijk verklaarde. Zie EHRM, *Povse tegen Oostenrijk*, besluit van niet-ontvankelijkheid, nr. 3890/11, 18 juni 2013.

In het RvE-recht omvatten het RvE Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag¹⁸⁶ en het Verdrag inzake de omgang van en met kinderen¹⁸⁷ waarborgen om de ongeoorloofde overbrenging van kinderen te voorkomen en hun terugkeer te verzekeren.¹⁸⁸

Het EHRM doet regelmatig uitspraak in kinderontvoeringszaken en laat zich in die gevallen bij de uitleg van artikel 8 EVRM doorgaans leiden door het Haags Verdrag. In deze zaken zal het EHRM echter altijd een analyse van het belang van het kind verrichten. Twee toonaangevende arresten van de Grote Kamer geven de positie van het Hof hierover weer.

Voorbeeld: De zaak *Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland*¹⁸⁹ werd aangespannen door een moeder die haar zoon van Israël naar Zwitserland had overgebracht, hetgeen in strijd was met de bestaande voogdijregeling. Op verzoek van de vader op grond van het Haags Verdrag beval de Zwitserse overheid dat het kind moest terugkeren naar Israël. Naar het oordeel van de nationale rechters en deskundigen kon de terugkeer van het kind naar Israël alleen worden overwogen wanneer hij door zijn moeder zou worden vergezeld. De betreffende maatregel bleef binnen de beoordelingsmarge waarover de nationale autoriteiten in dergelijke gevallen beschikken. Desalniettemin was het ook nodig ontwikkelingen in acht te nemen sinds de rechtbank had besloten dat het kind moest terugkeren om te beoordelen of was voldaan aan artikel 8 EVRM. Het kind was een Zwitserse onderdaan en was goed geïntegreerd in het land waar hij voor ongeveer vier jaar onafgebroken had gewoond. Hoewel op een leeftijd was, waarop hij nog beschikte over een aanzienlijk aanpassingsvermogen, zou het opnieuw ontworteld raken waarschijnlijk ernstige gevolgen hebben. Die gevolgen moesten worden afgezet tegen de waarschijnlijke voordelen van overbrenging. Vermeldenswaardig was voorts dat het omgangsrecht van de vader was ingeperkt voordat het kind werd overgebracht. Bovendien

186 Raad van Europa, [Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen](#), CETS nr. 105, 1980.

187 Raad van Europa, [Verdrag inzake de omgang van en met kinderen](#), CETS nr. 192, 2003.

188 *Ibid.*, art. 10, onder b) resp. art. 16; Raad van Europa, [Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen](#), CETS nr. 105, 1980, art. 8.

189 EHRM, *Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland* [GK], nr. 41615/07, 6 juli 2010.

was de vader in de tussentijd tweemaal opnieuw getrouwd en opnieuw vader geworden, maar betaalde hij de alimentatie voor zijn dochter niet. Het EHRM betwistte of deze omstandigheden bevorderlijk waren voor het welzijn en de ontwikkeling van het kind. Wanneer de moeder zou terugkeren naar Israël, zou zij gevaar lopen op strafrechtelijke sancties, zoals een gevangenisstraf. Het was duidelijk dat deze situatie niet in het belang van het kind was, aangezien de moeder waarschijnlijk zijn enige verwant was. De weigering van de moeder om terug te keren naar Israël was daarom niet geheel ongerechtvaardigd. Bovendien had de vader nooit samengewoond met het kind en hem niet gezien sinds zijn vertrek, toen hij twee jaar oud was. Het EHRM was er derhalve niet van overtuigd dat een terugkeer naar Israël in het belang van het kind was. Voor de moeder zou de terugkeer naar Israël een buitensporige inmenging in haar recht op eerbiediging van haar gezinsleven betekenen. Daarom zou er ten aanzien van beide verzoekers inbreuk worden gepleegd op artikel 8 EVRM wanneer het besluit over de terugkeer van de tweede verzoeker naar Israël zou worden uitgevoerd.

Voorbeeld: In *X. tegen Letland*¹⁹⁰ stelde de moeder dat de terugkeer van haar dochter naar Australië, van waaruit zij ongeoorloofd was overgebracht, haar ernstige schade zou berokkenen. Bij de vaststelling of de nationale rechters in hun beslissingen een evenwichtige afweging hadden gemaakt tussen de uiteenlopende belangen – binnen de beoordelingsmarge waarover de lidstaten in dit soort gevallen beschikken – moest het belang van kind de eerste overweging vormen. Om te komen tot een harmonieuze uitleg van het EVRM en het Haags Verdrag, moest de aangezochte staat terdege rekening houden met de factoren die kunnen leiden tot een uitzondering op de onverwijld terugkeer van het kind op grond van de artikelen 12, 13 en 20 van het Haags Verdrag. Daarbij moest de aangezochte staat een besluit nemen dat in dezen voldoende beargumenteerd was en vervolgens zou worden geëvalueerd in het licht van artikel 8 EVRM. Dit artikel legt de nationale autoriteiten een procedurele plicht op: de rechters moeten bij de beoordeling van een verzoek om de terugkeer van een kind rekening houden met verdedigbare stellingen dat het kind bij terugkeer een „ernstig risico” zou lopen, en moeten hun besluit met redenen omkleden. Ten aanzien van de aard van het „ernstige risico” geldt dat de uitzondering als bedoeld in artikel 13, onder b), van het Haags Verdrag alleen

190 EHRM, *X. tegen Letland* [GK], nr. 27853/09, 26 november 2013, punten 101, 106, 107 en 115-119.

betrekking heeft op situaties waarin het kind grotere lasten moet dragen dan het redelijkerwijs aankan. In deze zaak had de verzoekster een verklaring van een psycholoog ingediend bij het Letse hof van beroep, met als conclusie dat het kind een trauma dreigde op te lopen wanneer het onmiddellijk zou worden gescheiden van haar moeder. Hoewel de nationale rechters moesten nagaan of er een „ernstig risico” bestond voor het kind, en het psychologisch verslag rechtstreeks betrekking had op het belang van het kind, weigerde de regionale rechter om de conclusies van dat rapport te bezien in het licht van artikel 13, onder b), van het Haags Verdrag. De nationale rechters hadden ook verzuimd om zich uit te spreken over de vraag of de moeder haar dochter mocht volgen naar Australië en contact mocht blijven houden met haar. Aangezien de nationale rechters geen doeltreffend onderzoek hadden verricht naar de beweringen van de verzoekster, voldeed de besluitvormingsprocedure op grond van het nationale recht niet aan de procedurele vereisten van artikel 8 EVRM. Daarom was sprake van buitensporige inmenging in het recht van de verzoekster op eerbiediging van haar familie- en gezinsleven.

6

Alternatieven voor gezinszorg en adoptie

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikelen 7 (familie- en gezinsleven) en 24 (rechten van het kind) Brussel II bis-verordening (2201/2003)	Alternatieven voor gezinszorg	EVRM, artikel 8 (recht op respect voor het privé-, familie- en gezinsleven) ESH (herzien), artikel 17 (recht van kinderen en jeugdige personen op sociale, wettelijke en economische bescherming) EHRM, <i>Wallová en Walla tegen Tsjechië</i> , nr. 23848/04, 2006 (plaatsing in een instelling wegens gebrekkige huisvesting) EHRM, <i>Saviny tegen Oekraïne</i> , nr. 39948/06, 2008 (plaatsing in een instelling om sociaal-economische redenen) EHRM, <i>B. tegen Roemenië (nr. 2)</i> , nr. 1285/03, 2013 (betrokkenheid van de ouders bij de besluitvorming) EHRM, <i>B.B. en F.B. tegen Duitsland</i> , nrs. 18734/09 en 9424/11, 2013 (procedurele gebreken in het besluitvormingsproces). EHRM, <i>Olsson tegen Zweden (nr. 1)</i> , nr. 10465/83, 1988 (tenuitvoerlegging van een zorgbesluit) EHRM, <i>T. tegen Tsjechië</i> , nr. 19315/11, 2014 (het belang van contact).

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 24 (rechten van het kind)	Adoptie	<p>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)</p> <p>EHRM, <i>Pini en anderen tegen Roemenië</i>, nrs. 78028/01 en 78030/01, 2004 (prioritering van het belang van het kind bij adoptie)</p> <p>EHRM, <i>Kearns tegen Frankrijk</i>, nr. 35991/04, 2008 (instemming van de ouders met adoptie).</p> <p>EHRM, <i>E.B. tegen Frankrijk [GK]</i>, nr. 43546/02, 2008 (de mogelijkheid van een lesbische vrouw om een kind te adopteren).</p> <p>EHRM, <i>Gas en Dubois tegen Frankrijk</i>, nr. 25951/07, 2012 (de mogelijkheid van een homoseksueel paar om een kind te adopteren).</p> <p>EHRM, <i>X. en anderen tegen Oostenrijk [GK]</i>, nr. 19010/07, 2013 (adoptie door de tweede ouder voor een koppel van hetzelfde geslacht).</p> <p>EHRM, <i>Harroudj tegen Frankrijk</i>, nr. 43631/09, 2012 (<i>kafala</i> en adoptie).</p>

Ieder kind heeft recht op eerbiediging van zijn gezins- en familielevens. Dit recht wordt erkend in artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de EU en artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) (zie [hoofdstuk 5](#)). Het EU-recht en het RvE-recht brengen tot uiting dat het belangrijk is dat het kind familiebetrekkingen onderhoudt. Dit omvat mede het recht van het kind om niet te worden uitgesloten van contact met zijn ouders, tenzij dit tegen zijn belangen indruist.¹⁹¹ Het is moeilijk om een goed evenwicht te vinden tussen het doel om kinderen in hun gezin te houden – overeenkomstig de eerbiediging van hun familie- en gezinsleven – en het doel om het kind te beschermen tegen schade. Wanneer een kind uit het gezin wordt gehaald, kan het in een pleeggezin of in een instelling worden geplaatst. Het familie- en gezinsleven houdt niet op bij deze scheiding en vereist dat er contact blijft bestaan om gezinshereniging te bevorderen als dat in het belang van het kind is. Onder bepaalde omstandigheden wordt een kind permanent overgebracht door middel van adoptie. Het definitieve karakter van adoptie brengt mee dat aan strenge eisen moet worden voldaan.

¹⁹¹ EU (2012), Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, PB C 326 van 26 oktober 2012, art. 24, lid 3.

In dit hoofdstuk wordt het Europese recht inzake alternatieve zorg in oogen-schouw genomen. Het EU-recht en met name de Brussel II bis-verordening heeft betrekking op de grensoverschrijdende procedurele aspecten van alternatieve zorg voor kinderen. Deze verordening moet worden uitgelegd overeenkomstig het Handvest van de grondrechten van de EU, met name artikel 24. Het EHRM heeft ook een uitgebreide jurisprudentie opgebouwd met betrekking tot materiële en procedurele aspecten van de plaatsing van kinderen in alternatieve zorg.

Paragraaf 6.1 begint met een inleiding op een aantal algemene beginselen die ten grondslag liggen aan de situatie van kinderen die niet door hun familie worden verzorgd, paragraaf 6.2 bevat een uiteenzetting van de wetgeving inzake de overbrenging van kinderen naar alternatieve zorg en paragraaf 6.3 heeft betrekking op de Europese adoptienormen.

6.1. Alternatieve zorg: algemene beginselen

Belangrijkste punte

- Alternatieve zorg is een tijdelijke beschermingsmaatregel.
- Het internationale recht bevestigt dat opvang in de familiekring de voorkeur krijgt boven opvang in een instelling.
- Kinderen hebben recht op informatie en om hun mening te uiten over de plaatsing in alternatieve zorg.

Het EU-, het RvE- en het internationale recht omvatten tezamen zes brede beginselen met betrekking tot alternatieve zorg.

In de eerste plaats is alternatieve zorg een beschermingsmaatregel die de veiligheid van kinderen tijdelijk waarborgt en waar mogelijk de terugkeer van kinderen naar hun gezin bevordert.¹⁹² In het ideale geval is het een tijdelijke oplos-

192 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, *Richtsnoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punten 48-51; Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment nr. 14 over het recht van het kind om zijn of haar belangen te doen gelden als de eerste overweging (artikel 3, lid 1)*, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 mei 2013, punten 58-70.

sing. Soms is het een beschermingsmaatregel in afwachting van de hereniging van bijvoorbeeld alleenstaande of gescheiden minderjarigen migranten met hun gezin.¹⁹³ In andere gevallen is alternatieve zorg een beschermingsmaatregel in afwachting van ontwikkelingen in het familie- en gezinsleven, zoals verbetering van de gezondheidstoestand van een ouder of de ondersteuning van ouders.

Ten tweede bevestigt het internationale recht dat verzorging in een gezinssituatie (zoals een pleeggezin) de beste vorm van alternatieve zorg is met het oog op de bescherming en ontwikkeling van kinderen. Dit wordt bevestigd door de VN-richtlijnen voor alternatieve zorg voor kinderen en het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD), waar de EU partij bij is.¹⁹⁴ Het CRPD bepaalt uitdrukkelijk dat „[d]e staten die Partij zijn [...] alles in het werk [stellen] om, indien de naaste familieleden niet in staat zijn voor een kind met een handicap te zorgen, alternatieve zorg te bewerkstelligen binnen de ruimere familiekring en bij ontbreken daarvan in een gezinsvervangend verband binnen de gemeenschap”.¹⁹⁵ Zorg buiten het gezin (bijvoorbeeld in een instelling) moet beperkt blijven tot gevallen waarin een dergelijke omgeving specifiek wenselijk en noodzakelijk is voor en bijdraagt aan het betreffende kind en zijn/haar belang.¹⁹⁶

Ten derde is het recht van een kind op een voogd of vertegenwoordiger van belang voor het waarborgen van zijn rechten in bredere zin.¹⁹⁷ Hoewel het EU-recht niet in algemene zin voorschrijft dat kinderen die niet door hun ouders worden verzorgd, een voogd moeten hebben, bepalen ten minste zeven EU-richtlijnen dat de lidstaten een voogd moeten benoemen in verschillende situaties, waarvan sommige rechtstreeks betrekking hebben op kinderen die de ouderlijke zorg

193 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, [Verdrag inzake de rechten van het kind](#), 20 november 1989, art. 22; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2005), *General Comment nr. 6, De behandeling van niet-begeleide en gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punten 81-83.

194 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, *Richtsnoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punten 20-22; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *General Comment nr. 7 over de tenuitvoerlegging van de rechten van het kind in de eerste kinderjaren*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 september 2006, punt 18. VN, Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD), 13 december 2006, art. 23, lid 5 (zie ook artikel 7).

195 VN, Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (CRPD), 13 december 2006, art. 23, lid 5.

196 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, *Richtsnoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punt 21.

197 FRA (2014a), blz. 31.

ontberen.¹⁹⁸ Bovendien wordt deze wetgeving gestaafd door de VN-richtlijnen voor alternatieve zorg voor kinderen (die doorgaans betrekking hebben op kinderen die de ouderlijke zorg ontberen), het VRK (met name wat betreft alleenstaande kinderen) en het RvE-Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel.¹⁹⁹ Doorgaans bestaat de taak van een wettelijk vertegenwoordiger uit bescherming van het belang van het kind, waarborging van zijn welzijn en aanvulling van zijn beperkte rechtsbevoegdheid (en soms ook uit het uitoefenen van wettelijke vertegenwoordiging).²⁰⁰

Ten vierde bevat artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU de impliciete wettelijke plicht om positieve maatregelen te nemen om ervoor te zorgen dat de belangen²⁰¹ en de mening van het kind het uitgangspunt vormen in de besluitvorming aangaande zijn uithuisplaatsing.²⁰² De General Comments nrs. 5 en 14 van het Comité voor de Rechten van het Kind²⁰³ en de VN-richtlijnen voor alternatieve zorg voor kinderen benadrukken dat de volgende rechten van kinderen moeten worden geëerbiedigd: hun recht op informatie, waaronder over hun rechten en mogelijkheden, en hun recht om te worden geraadpleegd en dat rekening wordt gehouden met hun mening overeenkomstig hun zich ontwikkelende capaciteiten.²⁰⁴

Ten vijfde blijven de bredere rechten van kinderen op grond van het Handvest van de grondrechten van de EU, het EVRM en het VRK van toepassing in geval van alternatieve zorg (in een pleeggezin of instelling). Dat geldt ook voor hun burger- en politieke rechten (zoals het recht op privacy, vrijheid van meningsuiting en godsdienst en bescherming tegen alle vormen van geweld) en hun

198 *Ibid.*, blz. 14.

199 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, *Richtsnoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punten 100-103; VN, Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment nr. 6, De behandeling van alleenstaande en gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1 september 2005, punten 33-38; Raad van Europa, *Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel*, CETS nr. 197, 2005, art. 10, lid 4.

200 FRA (2014a), blz. 15.

201 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment nr. 14 over het recht van het kind om zijn of haar belangen te doen gelden als de eerste overweging (artikel 3, lid 1)*, UN Doc. CERD/C/GC/14, 29 mei 2013.

202 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *General Comment nr. 12 over het recht van het kind om te worden gehoord*, UN Doc. CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, punt 97.

203 VN, Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment nr. 14*, punt 15, onder g), 29 mei 2013; *General Comment nr. 5*, punt 24, 27 november 2003.

204 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) (2010), *Richtsnoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, punt 6.

sociaal-economische rechten (waaronder hun recht op onderwijs, gezondheidszorg en deelname aan het culturele leven).²⁰⁵

Tot slot bepaalt artikel 4 VRK dat de staten die partij zijn „alle passende wettelijke, bestuurlijke en andere maatregelen” nemen ter uitvoering van het Verdrag. Dit geldt ook in het kader van alternatieve zorg. Artikel 17, lid 1, onder c), van het herziene Europees Sociaal Handvest (ESH) verplicht de staten ook om alle passende en noodzakelijke maatregelen te nemen om kinderen en jeugdige personen die tijdelijk of definitief de steun van hun gezin moeten ontberen, bescherming en bijzondere ondersteuning te bieden.

Onder het EU-recht heeft het HvJ-EU geoordeeld dat de Brussel II bis-verordening van toepassing is op beslissingen om een kind uit huis te plaatsen. Zoals aangegeven in [hoofdstuk 5](#) gaat de aanpak van de Brussel II bis-verordening uit van kinderrechtenbeginselen, waarbij onder andere rekening moet worden gehouden met de gelijkheid van alle kinderen, het belang van het kind en het recht om te worden gehoord.²⁰⁶ In dit verband zijn de „gronden tot weigering van de erkenning van beslissingen betreffende de ouderlijke verantwoordelijkheid”, zoals opgesomd in artikel 23 van de Brussel II bis-verordening, instructief. Artikel 23 bepaalt dat beslissingen niet worden erkend:

*„(a) indien de erkenning, gelet op het belang van het kind, kennelijk strijdig zou zijn met de openbare orde van de aangezochte lidstaat;
(b) behalve in spoedeisende gevallen, indien zij is gegeven zonder dat het kind, in strijd met de fundamentele procesregels van de aangezochte lidstaat, in de gelegenheid is gesteld te worden gehoord [...].”*

Overeenkomstig de verordening wordt de bevoegdheid bepaald op basis van de gewone verblijfplaats van het kind, met enkele beperkte uitzonderingen, waaronder het belang van het kind (artikelen 8, 12 en 15 van de Brussel II bis-verordening).

In het RvE-recht bevestigt het EHRM dat het gezin de natuurlijke omgeving is met het oog op de ontwikkeling en het welzijn van kinderen. Wanneer het gezin het kind niet de nodige zorg en bescherming kan bieden, kan het echter nodig

²⁰⁵ Handvest van de grondrechten van de EU, art. 3-4, 7, 10-11, 14 en 24; EVRM, met name artikel 8; VRK, artikelen 13-14, 16, 19, 24, 28, 29, 31 en 37; Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) (2010), *Richt snoeren inzake alternatieve zorg voor kinderen*, A/RES/64/142, 24 februari 2010, paragraaf 2.

²⁰⁶ Brussel II bis-verordening, preambule. Zie ook [hoofdstuk 5](#).

zijn om het kind uit huis te plaatsen. Deze overplaatsing vormt een inmenging in de eerbiediging van het gezinsleven. Het EHRM heeft uitgelegd dat de uithuisplaatsing van een kind in de meeste gevallen moet worden beschouwd als een tijdelijke maatregel en dat het kind uiteindelijk met het gezin moet worden herenigd overeenkomstig de eerbiediging van het privé-, het familie- en het gezinsleven als bedoeld in artikel 8 EVRM.²⁰⁷

Hoewel het EVRM de staten niet specifiek verplicht om kinderen zorg en bescherming te bieden, bepaalt artikel 17 ESH dat staten „bescherming en bijzondere ondersteuning van overheidswege [...] geven aan kinderen en jeugdige personen die tijdelijk of definitief de steun van hun gezin moeten ontberen”.²⁰⁸

6.2. Plaatsing van kinderen in alternatieve zorg

Belangrijkste punte

- Op grond van het RvE-recht moet plaatsing van een kind in alternatieve zorg bij wet zijn voorzien, een legitiem doel nastreven en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. De bevoegde autoriteit moet relevante en toereikende redenen aanvoeren.
- Het besluitvormingsproces moet onder het RvE-recht aan een aantal procedurele waarborgen voldoen.

Op grond van het RvE-recht²⁰⁹ is de uithuisplaatsing van kinderen alleen verenigbaar met artikel 8 EVRM wanneer zulks in overeenstemming is met de wet, een legitiem doel nastreeft (zoals de bescherming van het belang van het kind) en noodzakelijk wordt geacht in een democratische samenleving. Dit laatste aspect vereist dat rechters relevante en toereikende redenen aanvoeren ter ondersteuning van het middel dat wordt gebruikt om het nagestreefde doel te bereiken.

207 EHRM, *K.A. tegen Finland*, nr. 27751/95, 14 januari 2003. Het Comité van Ministers van de Raad van Europa onderschrijft deze aanpak in zijn op 16 maart 2015 aangenomen aanbeveling inzake de rechten van kinderen in zorginstellingen.

208 Raad van Europa, Europees Sociaal Handvest (herzien), CETS nr. 163, 1996, art. 17, lid 1, onder c).

209 De plaatsing van kinderen in alternatieve zorg is al jaren onderwerp van politiek debat in de RvE. Zie bijvoorbeeld de op 3 november 1977 aangenomen Resolutie (77) 33 van het Comité van Ministers inzake de plaatsing van kinderen.

Voorbeeld: In *Olsson tegen Zweden (nr. 1)*²¹⁰ klaagden de verzoekers over het besluit om hun drie kinderen in een instelling te plaatsen. Het EHRM stelde vast dat het zorgbesluit binnen de beoordelingsmarge van de staat viel en benadrukte de wijze waarop dat besluit ten uitvoer werd gelegd. Volgens het Hof kon het zorgbesluit worden beschouwd als een tijdelijke maatregel die zo snel mogelijk moest worden beëindigd zodra de omstandigheden dat zouden toelaten, aangezien er geen adoptie werd overwogen. De maatregel moest dus aansluiten op het uiteindelijke doel van gezinshereniging. In het licht hiervan merkte het EHRM op dat de nationale overheid de kinderen in afzonderlijke pleeggezinnen had geplaatst, op grote afstand van elkaar en van hun ouders. Hoewel de overheid te goeder trouw had gehandeld door het zorgbesluit ten uitvoer te leggen, merkte het Hof op dat het onaanvaardbaar was dat administratieve problemen, zoals het gebrek aan geschikte pleeggezinnen of instellingen, bepaalden waar de kinderen zouden worden geplaatst. Op een uiterst belangrijk terrein als de eerbiediging van het familie- en gezinsleven mochten dergelijke overwegingen slechts een secundaire rol spelen. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat de maatregelen die de overheid had genomen om het zorgbesluit ten uitvoer te leggen, niet zodanig gemotiveerd waren dat ze in verhouding stonden tot het nagestreefde rechtmatige doel op grond van artikel 8.

Meer recent heeft het EHRM beslissingen om kinderen in alternatieve zorg te plaatsen getoetst aan artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: In *Wallová en Walla tegen Tsjechië*²¹¹ klaagden de verzoekers over de plaatsing van hun vijf kinderen in twee kindertehuizen vanwege hun slechte woonsituatie. In 2002 werd de voogdij over de kinderen vanwege de economisch instabiele situatie van de ouders toegewezen aan de instellingen. Toen hun economische en woonsituatie was verbeterd, werd de uithuisplaatsing beëindigd. Het EHRM stelde vast dat de onderliggende reden van de uithuisplaatsing het ontbreken van geschikte huisvesting was, waardoor de situatie met een minder ingrijpende maatregel had kunnen worden aangepakt. Het Tsjechische recht bood de mogelijkheid om de leef- en hygiënische omstandigheden van het gezin in de gaten te hou-

210 EHRM, *Olsson tegen Zweden (nr. 1)*, nr. 10465/83, 24 maart 1988.

211 EHRM, *Wallová en Walla tegen Tsjechië*, nr. 23848/04, 26 oktober 2006 (beschikbaar in het Frans).

den en om het gezin advies te geven ter verbetering van hun situatie. Van deze optie is echter geen gebruik gemaakt. Hoewel er relevante redenen werden gegeven voor de uithuisplaatsing van de kinderen, waren die onvoldoende. De overheid had zich onvoldoende ingespannen om de verzoekers te helpen hun problemen op te lossen door middel van alternatieve maatregelen. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast en nam daarbij ook kennis van de conclusies van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind, waarin werd opgemerkt dat het beginsel dat het belang van het kind de eerste overweging vormen nog niet voldoende was gedefinieerd en gereflecteerd in het Tsjechische recht, in rechterlijke uitspraken en in beleidsmaatregelen die betrekking hebben op kinderen.

Voorbeeld: In *Saviny tegen Oekraïne*²¹² werden de kinderen van de verzoeker uit huis geplaatst vanwege het gebrek van de ouders aan financiële middelen en de conclusie van de nationale rechter dat hun persoonlijke eigenschappen een gevaar vormden voor het leven, de gezondheid en de morele opvoeding van hun kinderen. Bij het beoordelen van de zaak vroeg het EHRM zich af of het bewijs waarop de nationale autoriteiten zich hadden gebaseerd toereikend was en oordeelde het dat er onvoldoende informatie beschikbaar was over de omvang van de beschikbare sociale bijstand. Dit zou relevant zijn geweest bij de beoordeling van de vraag of de overheid had voldaan aan haar plicht om het gezin bij elkaar te houden en de doeltreffendheid van minder ingrijpende alternatieven voldoende had onderzocht voordat zij ertoe besloot de kinderen weg te halen bij hun ouders. Bovendien waren de kinderen in geen enkel stadium van het proces gehoord door de rechters. Het kwam er kortom op neer dat de door de nationale autoriteiten aangevoerde redenen voor het weghalen van de kinderen bij de verzoekers relevant waren, maar ontoereikend om een dergelijke ernstige inmenging in het gezinsleven van de verzoekers te rechtvaardigen. Het Hof concludeerde daarom dat er sprake was van een schending van artikel 8 EVRM.

Het EHRM vereist op grond van artikel 8 EVRM dat de besluitvorming met betrekking tot de eerbiediging van het familie- en gezinsleven aan bepaalde procedurele waarborgen voldoet. Het stelt dat de administratieve en rechterlijke besluitvorming die leidt tot inmenging in het familie- en gezinsleven billijk moet zijn en rekening moet houden met de in artikel 8 beschermde belangen.

212 EHRM, *Saviny tegen Oekraïne*, nr. 39948/06, 18 december 2008.

Op grond van artikel 8 wordt nagegaan of de ouders voldoende zijn betrokken bij het besluitvormingsproces om hun belangen de nodige bescherming te bieden.²¹³ In het kader hiervan moeten zij op de hoogte worden gehouden van de ontwikkelingen, moet hun de mogelijkheid worden geboden om deel te nemen aan besluiten die hen betreffen²¹⁴ en moeten zij, in bepaalde omstandigheden, de betrokken kinderen horen.²¹⁵

Voorbeeld: In *B. tegen Roemenië (nr. 2)*²¹⁶ was bij de verzoekster paranoia schizofrenie vastgesteld. Zij was verschillende malen door de politie naar psychiatrische instellingen gebracht voor behandeling. Haar kinderen woonden niet meer bij haar en waren in een zorginstelling ondergebracht vanwege haar ziekte. Het EHRM moest nagaan of de belangen van de ouders voldoende waren beschermd in het gehele besluitvormingsproces, gezien de ernst van de te nemen beslissingen over de uithuisplaatsing van de kinderen. In dit verband merkte het Hof op dat de verzoekster, die leed aan een ernstige geestelijke stoornis, geen advocaat of voogd toegewezen had gekregen die haar *ad litem* zou vertegenwoordigen in de procedure, zodat zij niet had kunnen deelnemen aan de besluitvorming met betrekking tot haar minderjarige kinderen. Bovendien was de situatie van de verzoekster en haar kinderen in twaalf jaar tijd slechts twee keer beoordeeld door een rechter voordat de kinderen de volwassen leeftijd hadden bereikt en waren er geen aanwijzingen voor regelmatig contact tussen maatschappelijk werkers en de verzoekster – contacten die een geschikt middel hadden kunnen zijn om haar mening kenbaar te maken aan de overheid. In het licht van deze feiten concludeerde het Hof dat haar belangen in het besluitvormingsproces rond de uithuisplaatsing van haar kinderen niet naar behoren waren beschermd en dat zodoende inbreuk was gepleegd op haar rechten als neergelegd in artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: In *B.B. en F.B. tegen Duitsland*²¹⁷ werd, nadat de 12-jarige dochter van de verzoekers had beweerd dat zij en haar 8-jarige broer herhaaldelijk waren geslagen door hun vader, het ouderlijk gezag over de twee

213 EHRM, *W. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 9749/82, 8 juli 1987, punt 64.

214 EHRM, *McMichael tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 16424/90, 24 februari 1995.

215 EHRM, *B. tegen Roemenië (nr. 2)*, nr. 1285/03, 19 februari 2013; EHRM, *B.B. en F.B. tegen Duitsland*, nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013.

216 EHRM, *B. tegen Roemenië (nr. 2)*, nr. 1285/03, 19 februari 2013.

217 EHRM, *B.B. en F.B. tegen Duitsland*, nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013.

kinderen overgedragen aan de jeugdrechter en werden de kinderen in een kindertehuis geplaatst. Het districtsgerecht bepaalde dat de ouderlijke verantwoordelijkheid volledig moest worden overgedragen van de verzoekers aan het bureau jeugdzorg, en nam die beslissing op basis van direct bewijs van de kinderen. Ongeveer een jaar later gaf de dochter, toen zij haar ouders voor het eerst weer ontmoette, toe dat zij had gelogen over de mishandeling, waarop de kinderen terugkeerden naar hun ouders. In het onderzoek naar de klacht van de verzoekers dat de overheid had verzuimd om de relevante feiten naar behoren te onderzoeken, benadrukte het EHRM dat foutieve beoordelingen door professionals niet noodzakelijkerwijs betekenen dat genomen maatregelen onverenigbaar zijn met artikel 8 EVRM. Het plaatsingsbesluit kon alleen worden beoordeeld in het licht van de situatie die destijds aan de nationale autoriteiten was voorgelegd. In zijn beoordeling achtte het EHRM het van belang dat de districtsrechter alleen was uitgegaan van de verklaringen van de kinderen, terwijl de verzoekers verklaringen hadden ingediend van zorgprofessionals die geen tekenen van mishandeling hadden waargenomen, in combinatie met het feit dat het Hof van Beroep de kinderen niet opnieuw had onderzocht. Aangezien de kinderen ten tijde van het volledige verhoor veilig waren ondergebracht, was er geen noodzaak om snel te handelen en hadden de rechters ambtshalve een onderzoek kunnen instellen naar de feiten, hetgeen niet is gebeurd. De Duitse rechters hadden hun besluit om de verzoekers hun ouderlijke verantwoordelijkheid te ontnemen, dus onvoldoende met redenen omkleed, hetgeen in strijd was met artikel 8 EVRM.

Ook wanneer kinderen uit huis zijn geplaatst hebben zij het recht om contact te onderhouden met hun ouders. Dit recht is erkend op grond van het EVRM,²¹⁸ omdat het EHRM van oordeel is dat onderling contact tussen ouders en kinderen een fundamenteel aspect is van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8. Aangezien uithuisplaatsing doorgaans een tijdelijke maatregel dient te zijn, is het onderhouden van familiebanden essentieel voor een succesvolle terugkeer van het kind naar het gezin.²¹⁹ Op grond van het EVRM vloeien er uit deze beginselen positieve verplichtingen voort, zoals blijkt uit de volgende zaken.

218 EHRM, *Olsson tegen Zweden (nr. 1)*, nr. 10465/83, 24 maart 1988.

219 EHRM, *Eriksson tegen Zweden*, nr. 11373/85, 22 juni 1989.

Voorbeeld: In *T. tegen Tsjechië*²²⁰ onderzocht het EHRM of de rechten van de vader en de dochter (de verzoekers) waren geschonden doordat het kind uit huis was geplaatst en doordat de overheid had verzuimd om hun onderlinge contact te ondersteunen. Het kind was in een speciale instelling geplaatst nadat haar moeder was gestorven en nadat haar vader de voogdij was geweigerd wegens twijfels over zijn persoonlijkheid. Verdere verzoeken om de vakanties door te brengen met zijn dochter werden afgewezen en een behandelcentrum concludeerde dat de bezoeken niet goed waren voor het kind, omdat zij bang was voor hem, waarop al het contact werd beëindigd. Later besloten de rechters dat er alleen schriftelijk contact mocht plaatsvinden tussen de verzoekers, in overeenstemming met de wensen van het kind. Het EHRM benadrukte onder andere het belang van het kind om betrekkingen te onderhouden met zijn/haar familie, behalve in zeer uitzonderlijke gevallen waar niet in het belang van het kind is. Bij de beoordeling van de beslissing tot uithuisplaatsing van het kind merkte het EHRM goedkeurend op dat de nationale autoriteiten hun beslissing zorgvuldig hadden genomen na raadpleging van een psycholoog en een psychiater en daarbij rekening hadden gehouden met de wensen van het kind. Het besluit om het kind uit huis te plaatsen vormde dus geen inbreuk op artikel 8 EVRM. Wel stelde het Hof een inbreuk op artikel 8 EVRM vast als gevolg van de beperking van het contact tussen de verzoekers, met name vanwege het gebrek aan toezicht op de beslissingen van de instelling waar het kind verbleef om het contact te verbieden, aangezien die beslissingen uiteindelijk de kans op gezinshereniging hadden verkleind.

Voorbeeld: In *K.A. tegen Finland*²²¹ werden de kinderen van de verzoeker uit huis geplaatst na beschuldigingen van seksueel misbruik. Tijdens de uithuisplaatsing was er weinig contact tussen de kinderen en de ouders en werden weinig inspanningen geleverd met het oog op gezinshereniging. Bij het beoordelen van de zaak merkte het EHRM op dat de staat de positieve verplichting heeft om te bevorderen dat wordt overgegaan tot gezinshereniging zodra dat mogelijk is, rekening houdend met de plicht om het belang van het kind te beschermen. Volgens het EHRM bleek uit de ernstige beperkingen van het recht van de verzoeker om zijn kinderen te bezoeken dat de met maatschappelijke zorg belaste instantie de ban-

220 EHRM, *T. tegen Tsjechië*, nr. 19315/11, 17 juli 2014 (beschikbaar in het Frans).

221 EHRM, *K.A. tegen Finland*, nr. 27751/95, 14 januari 2003.

den tussen de kinderen en het pleeggezin wilde bevorderen, en niet de hereniging met het oorspronkelijke gezin. De beperking werd opgelegd ondanks de verbetering die in de omstandigheden van de vader was vastgesteld. In dit licht stelde het EHRM een inbreuk op artikel 8 EVRM vast.

6.3. Adoptie

Belangrijkste punte

- Adoptie is een alternatief voor kinderen die niet bij hun biologische familie kunnen blijven.
- Het belang van het kind moeten in adoptiezaken de eerste overweging vormen.
- Het EU-recht en het RvE-recht voorzien niet in een recht om kinderen te adopteren, al moet het adoptieproces aan bepaalde criteria voldoen om het belang van het kind te waarborgen.²²²

Op grond van het internationale recht moeten het belang van het kind in adoptiezaken de eerste overweging vormen. De tenuitvoerlegging daarvan wordt, behalve door het belang van het kind, geleid door andere algemene beginselen van het VRK op het gebied van adoptie: non-discriminatie, het recht op leven, overleven en ontwikkeling en eerbiediging van de mening van het kind.²²³ In dit verband is General Comment nr. 14 van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind, over het recht van het kind om zijn of haar belang te doen gelden als de eerste overweging, bijzonder relevant.²²⁴

Evenzo heeft het Haagse Verdrag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van de interlandelijke adoptie tot doel „waarborgen vast te leggen om te verzekeren dat interlandelijke adopties op zodanige

222 Zie hoofdstuk 4 voor meer informatie over het belang van het kind om zijn afkomst te kennen in het kader van adoptie.

223 VRK, artikelen 2, 3, 6 en 12. Zie ook VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2010), Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23 november 2010, punten 23-27.

224 VN-Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment nr. 14 over het recht van het kind om zijn of haar belangen te doen gelden als de eerste overweging*, CRC/C/GC/14, artikel 3, lid 1.

wijze plaatsvinden dat het hoogste belang van het kind daarmee is gediend en de grondrechten die hem volgens het internationale recht toekomen, worden geëerbiedigd”.²²⁵

In het EU-recht zijn de rechten en de bijbehorende wettelijke verplichtingen van artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU van toepassing op adoptie, voor zover de EU daarbij betrokken is.

Op grond van het RvE-recht is het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8 EVRM van toepassing en inroepbaar in adoptiezaken. Voorts zijn er twee specifieke RvE-verdragen over dit onderwerp: het Europees Verdrag in zake de adoptie van kinderen²²⁶ en het herziene Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien).²²⁷ Deze instrumenten vereisen dat kinderrechten het uitgangspunt vormen bij adoptie. Zo bepaalt het Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien) het volgende: „De bevoegde autoriteit geeft uitsluitend toestemming voor adoptie, indien zij zich ervan vergewist heeft dat het belang van het kind het best gediend zijn met adoptie”.²²⁸ Het EHRM benadrukt ook dat het belang van het kind in bepaalde omstandigheden voorrang kunnen krijgen boven die van de ouder, waaronder bij adoptie.²²⁹ Het Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien) bepaalt voorts dat de bevoegde autoriteit geen adoptie uitspreekt zonder de toestemming „van het kind dat volgens de wet geacht kan worden in staat te zijn tot een voldoende waardering van zijn belangen ter zake”.²³⁰ Bovendien wordt, in het geval van een kind dat niet geacht kan worden daartoe in staat te zijn, „voor zover mogelijk overlegd met het kind en wordt rekening gehouden met zijn opvattingen en wensen, waarbij zijn ontwikkelingspeil in aanmerking wordt genomen”.²³¹

---

225 Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht, Verdrag inzake de bescherming van kinderen en de samenwerking op het gebied van interlandelijke adoptie, 29 mei 1993, artikel 1, onder a).

226 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#), CETS nr. 202, 2008.

227 *Ibid.* Dit verdrag kan sinds 2008 worden ondertekend en is in 2011 in werking getreden.

228 *Ibid.*, art. 4, lid 1.

229 EHRM, [Pini en anderen tegen Roemenië](#), nrs. 78028/01 en 78030/01, 22 juni 2004.

230 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen \(herzien\)](#), CETS nr. 202, 2008, art. 5, lid 1, onder b).

231 *Ibid.*, art. 6.

Voorbeeld: In *Pini en anderen tegen Roemenië*²³² klaagden twee Italiaanse koppels over het verzuim van de Roemeense overheid om het besluit van een Roemeense rechter met betrekking tot de adoptie van twee Roemeense kinderen ten uitvoer te leggen. De particuliere instelling waar de kinderen in Roemenië verbleven weigerde, in strijd met de rechterlijke beslissing, om de kinderen over te dragen aan de verzoekers. Het EHRM oordeelde dat de relatie tussen de verzoekers en hun geadopteerde kinderen binnen de reikwijdte van artikel 8 EVRM vielen, ook al hadden ze nooit samengewoond en geen emotionele band met elkaar opgebouwd. Bij de beoordeling van de zaak legde het EHRM artikel 8 uit in het licht van het VRK en het Haags Verdrag, en stelde daarbij vast dat de positieve verplichting van de overheid om de verzoekers in staat te stellen om familiebetrekkingen op te bouwen met hun geadopteerde kinderen werd beperkt door het belang van het kind.²³³ In dit verband oordeelde het Hof dat het belang van het kind, afhankelijk van de aard en ernst, zwaarder kan wegen dan de belangen van de ouder. Het Hof stelde geen inbreuk op artikel 8 EVRM vast en benadrukte daarbij dat het in een relatie op basis van een adoptie belangrijk is dat het belang van het kind zwaarder zou moeten wegen dan die van de ouders, aangezien adoptie betekent dat een kind een gezin krijgt, niet het gezin een kind.²³⁴

Voorbeeld: In *Kearns tegen Frankrijk*²³⁵ achtte het EHRM het strijdig met het EVRM dat een Ierse vrouw, die haar kind ter adoptie had afgestaan in Frankrijk, haar formele instemming met de adoptie na het verstrijken van een termijn van twee maanden niet kon intrekken. Het EHRM onderstreepte ten eerste dat met de weigering van de nationale autoriteiten om toestemming te geven voor de terugkeer van het kind het rechtmatige doel werd nagestreefd van bescherming van andermans rechten en vrijheden, in dit geval het kind.²³⁶ Wat betreft het opleggen van een termijn voor de intrekking van de toestemming beoogde de Franse wetgeving een eerlijk evenwicht tot stand te brengen en te zorgen voor evenredigheid tussen de tegenstrijdige belangen van de biologische moeder, het kind en het adoptiegezin. Hierbij moesten het belang van het kind de eerste overweging

232 EHRM, *Pini en anderen tegen Roemenië*, nrs. 78028/01 en 78030/01, 22 juni 2004.

233 *Ibid.*, punt 155.

234 *Ibid.*, punt 156.

235 EHRM, *Kearns tegen Frankrijk*, nr. 35991/04, 10 januari 2008.

236 *Ibid.*, punt 73.

vormen.²³⁷ Uit het bij het Hof ingediende bewijs bleek dat het kind zo snel mogelijk moest worden opgenomen in een stabiel gezin en dat alle nodige maatregelen waren genomen om ervoor te zorgen dat de verzoekster de precieze gevolgen van haar actie begreep. In het licht hiervan oordeelde het Hof dat Frankrijk zijn positieve verplichtingen jegens de verzoekster op grond van artikel 8 EVRM niet had verzaakt.

Het EHRM bevestigt ook dat de besluitvorming omtrent adoptie in overeenstemming moet zijn met het discriminatieverbod zoals neergelegd in artikel 14 EVRM. Het EHRM onderzocht met name of het verenigbaar was met artikel 14 *juncto* artikel 8 om de verzoekers op grond van hun seksuele geaardheid of leeftijd uit te sluiten van de mogelijkheid om een kind te adopteren. Op die manier onderstreept het Hof hoe belangrijk het is dat maatregelen worden genomen die zich op de juiste wijze verhouden tot de bescherming van het belang van het kind.

Voorbeeld: In *Schwizgebel tegen Zwitserland*²³⁸ kon de 47-jarige verzoekster geen tweede kind adopteren vanwege het leeftijdsverschil tussen haarzelf en het kind dat zij wilde adopteren. De verzoekster stelde het slachtoffer te zijn geworden van leeftijdsdiscriminatie. Het EHRM was van oordeel dat de weigering om toestemming te verlenen voor adoptie in het geval van de verzoekster in overeenstemming was met het legitieme doel om het welzijn en de rechten van het kind te beschermen.²³⁹ Omdat er geen Europese consensus bestaat over het adoptierecht van alleenstaande ouders, de minimum- en maximumleeftijd voor adoptieouders en het leeftijdsverschil tussen de adoptieouder en het kind, en gezien de daaruit voortvloeiende ruime beoordelingsmarge van de staat op dit terrein als ook de noodzaak van de bescherming van het belang van het kind, is de weigering om toestemming te verlenen voor de plaatsing van een tweede kind niet in strijd met het evenredigheidsbeginsel.²⁴⁰ Het Hof oordeelde daarom dat de rechtvaardiging van de overheid objectief en redelijk leek te zijn en dat het aangekaarte verschil in behandeling geen discriminatie was in de zin van artikel 14 EVRM.

²³⁷ *Ibid.*, punt 79.

²³⁸ EHRM, *Schwizgebel tegen Zwitserland*, nr. 25762/07, 10 juni 2010.

²³⁹ *Ibid.*, punt 86.

²⁴⁰ *Ibid.*, punt 97.

Voorbeeld: De zaak *E.B. tegen Frankrijk*²⁴¹ betrof de weigering van de nationale overheid om de verzoekster, een lesbische vrouw die samenwoonde met haar partner en als individu een kind wilde adopteren, toestemming te verlenen voor adoptie.²⁴² Het Hof herhaalde dat artikel 8 EVRM op zichzelf niet het recht verleent om een gezin te stichten of om een kind te adopteren. Een klacht over discriminatie kon echter binnen de bredere reikwijdte van een bepaald recht vallen, zelfs wanneer het onderwerp in kwestie geen verband hield met een bepaald recht op grond van het EVRM.²⁴³ Aangezien het Franse recht alleenstaanden de mogelijkheid biedt tot adoptie, mocht een particulier dit recht niet op discriminatoire gronden worden ontzegd. Volgens de nationale rechters bezat de verzoekster onbetwistbare persoonlijke kwaliteiten en was zij geschikt om kinderen op te voeden, hetgeen zeker in het belang van het kind is – een belangrijk begrip in de desbetreffende internationale instrumenten.²⁴⁴ Het Hof oordeelde dat de seksuele geaardheid van de verzoekster een bepalende rol speelde in de weigering van de autoriteiten om haar toestemming te geven voor adoptie, wat neerkomt op een discriminerende behandeling in vergelijking met andere personen die volgens de nationale wetgeving het recht hadden om te adopteren.²⁴⁵

Voorbeeld: De zaak *Gas en Dubois tegen Frankrijk*²⁴⁶ betreft de vraag of stellen van hetzelfde geslacht hetzelfde recht op adoptie door de tweede ouder zouden moeten hebben als heteroseksuele stellen. De verzoeksters, een koppel van hetzelfde geslacht, waren een geregistreerd partnerschap aangegaan. Zij hadden samen een dochter opgevoed, die in 2000 door een van hen na kunstmatige inseminatie ter wereld was gebracht. Het verzoek van de andere partner om een „adoption simple” werd afgewezen omdat de biologische moeder van het kind bij adoptie haar ouderlijke rechten zou verliezen, hetgeen zou ingaan tegen de intenties van de verzoekster en tegen het belang van het kind. Op grond van het Franse recht gaan de rechten van de biologische ouders bij een „adoption simple” niet over op de adoptieouder wanneer iemand het kind van zijn/haar echtgenoot

241 EHRM, *E.B. tegen Frankrijk [GK]*, nr. 43546/02, 22 januari 2008.

242 *Ibid.*, punt 49.

243 *Ibid.*, punten 41-48.

244 *Ibid.*, punt 95.

245 *Ibid.*, punt 96.

246 EHRM, *Gas en Dubois tegen Frankrijk*, nr. 25951/07, 15 maart 2012.

adopteert. De verzoeksters gaven aan te zijn gediscrimineerd ten opzichte van getrouwde en ongetrouwde heteroseksuele koppels. Het EHRM onderzocht of zij waren gediscrimineerd ten opzichte van getrouwde koppels en oordeelde dat het huwelijk een speciale status verleent met sociale, persoonlijke en wettelijke implicaties. Daarom kon niet worden gesteld dat de verzoeksters zich in een vergelijkbare situatie bevonden als getrouwde koppels. Ten aanzien van de vergelijking met ongetrouwde koppels van verschillend geslacht concludeerde het Hof dat verzoeken om een „adoption simple” van een vergelijkbaar heteroseksueel koppel met een geregistreerd partnerschap ook zouden worden afgewezen op grond van het Franse recht. Het EHRM concludeerde derhalve dat er geen sprake was van verschil in behandeling op grond van geslacht en dat dus geen sprake was van een schending van de Verdragsrechten van de verzoekers.

Voorbeeld: De zaak *X. en anderen tegen Oostenrijk*²⁴⁷ betreft een klacht van een koppel van hetzelfde geslacht dat ten opzichte van koppels van verschillend geslacht zou zijn gediscrimineerd met betrekking tot adoptie door de tweede ouder. De eerste en de derde verzoeker hadden een stabiele relatie en de eerste verzoeker wilde de tweede verzoeker adopteren (de zoon van de derde verzoeker). Net als in *Gas en Dubois* verwierp het EHRM de idee dat de verzoekers zich in eenzelfde positie bevonden als een getrouwd koppel waarbij een van de echtelieden het kind van de echtgenoot wil adopteren. Het EHRM stelde echter vast dat de verzoekers zich in een vergelijkbare situatie bevonden als een ongetrouwd heteroseksueel koppel. Hoewel adoptie door een tweede ouder op grond van het Oostenrijkse recht is toegestaan voor ongetrouwde heteroseksuele koppels, bepaalt het Oostenrijkse burgerlijk wetboek dat iedereen die een kind adopteert, de biologische ouder van hetzelfde geslacht vervangt. Dit betekent dat adoptie door de tweede ouder wettelijk onmogelijk is voor koppels van hetzelfde geslacht. Het Hof concludeerde dat de verzoekers in deze omstandigheden anders waren behandeld op grond van hun seksuele geaardheid en dat de regering onvoldoende zwaarwegende en overtuigende redenen had aangevoerd, zodat inbreuk was gepleegd op artikel 14 *juncto* artikel 8 EVRM.

Tot slot richt het EHRM zich ook op de vraag of bij de besluitvorming rond adoptie wordt gehandeld overeenkomstig de geest en het doel van het internationale recht.

²⁴⁷ EHRM, *X. en anderen tegen Oostenrijk* [GK], nr. 19010/07, 19 februari 2013.

Voorbeeld: In *Harroudj tegen Frankrijk*²⁴⁸ weigerden de Franse autoriteiten gehoor te geven aan het verzoek van de verzoekster om de volledige adoptie van een Algerijns meisje, dat bij haar geboorte was verlaten en dat overeenkomstig de *kafala* (voogdij naar islamitisch recht) aan de zorg van de verzoekster was toevertrouwd. De weigering kwam voort uit het feit dat het Franse burgerlijk wetboek geen mogelijkheid biedt tot de adoptie van een kind dat op grond van de wetgeving van zijn land van herkomst (in dit geval het Algerijnse recht) niet geadopteerd mag worden, en uit het feit dat de *kafala* de verzoekster al het ouderlijk gezag verleende om besluiten te nemen in het belang van het kind. Het daarop volgende beroep werd afgewezen, omdat het nationale recht in lijn was met het Haags Verdrag inzake de internationale samenwerking en de bescherming van kinderen op het gebied van de interlandelijke adoptie en omdat artikel 20 VRK *kafala* gelijkstelt aan adoptie wat betreft het veiligstellen van het belang van het kind. Het EHRM onderzocht de klacht en wees daarbij op het beginsel dat de overheid, zodra een familieband is vastgesteld, moet handelen op een manier die ontwikkeling van die band mogelijk maakt en wettelijke waarborgen moet vaststellen die de integratie van het kind in het gezin mogelijk maken, en dat het EVRM daarbij moet worden uitgelegd op een manier die in overeenstemming is met de beginselen van het internationale recht. Bij de beoordeling onderstreepte het EHRM dat de Franse rechters moeten handelen overeenkomstig de geest en het doel van internationale verdragen, waaronder het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind. *Kafala* is erkend bij het Franse recht en de verzoekster mocht het ouderlijk gezag uitoefenen en beslissingen nemen in het belang van het kind. Zo mocht zij een testament opstellen ten gunste van het kind, waarmee een probleem wordt opgelost dat voortkomt uit de beperking van de adoptiemogelijkheden. Door geleidelijk het verbod op adoptie op deze manier weg te nemen, liet de verwerende staat, welke de integratie van buitenlandse kinderen bevorderde zonder de regels van hun land van herkomst direct buiten werking te stellen, zien cultureel pluralisme te respecteren en een billijk evenwicht tot stand te brengen tussen het openbaar belang en het belang van de verzoekster. Zodoende stelde het EHRM geen inbreuk op de rechten van de verzoekster vast.

248 EHRM, *Harroudj tegen Frankrijk*, nr. 43631/09, 4 oktober 2012.

7

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)	Geweld op school, thuis en in andere omgevingen	<p>EVRM, artikelen 2 (recht op leven), 3 (onmenselijke of vernederende behandelingen) en 8 (fysieke integriteit) en artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM (recht op onderwijs)</p> <p>EHRM, <i>Kayak tegen Turkije</i>, nr. 60444/08, 2012 (steekpartij in de buurt van een school)</p> <p>EHRM, <i>O'Keefe tegen Ierland [GK]</i>, nr. 35810/09, 2014 (seksueel misbruik op school)</p> <p>EHRM, <i>Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nrs. 7511/76 en 7743/76, 1982 (lijfstraf)</p> <p>ESH (herzien), artikelen 7 (recht op bijzondere bescherming tegen gevaren voor lichaam en geest) en 17 (recht op bescherming)</p> <p>ECSR, <i>World Organisation against Torture (OMCT) tegen België</i>, klacht nr. 21/2003, 2004 (verbod op lijfstraffen in België)</p> <p>Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote)</p> <p>Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Verdrag van Istanbul)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 5, lid 2 (dwangarbeid of verplichte arbeid)</p> <p>Richtlijn jonge werknemers (94/33/EG)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p>	Dwangarbeid	<p>EVRM, artikel 4 (vrijwaring van slavernij, dwangarbeid en verplichte arbeid)</p> <p>EHRM, <i>C.N. en V. tegen Frankrijk</i>, nr. 67724/09, 2012 (slavernij; positieve verplichtingen van de overheid)</p> <p>ESH (herzien), artikel 7, lid 10 (bescherming van kinderen tegen gevaren voor lichaam en geest)</p> <p>Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 5, lid 3 (verbod op mensenhandel)</p> <p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p>	Kinderhandel	<p>EVRM, artikel 4 (vrijwaring van slavernij)</p> <p>EHRM, <i>Rantsev tegen Cyprus en Rusland</i>, nr. 25965/04, 2010 (verzuim van de staat om onderzoek te doen naar beschuldigingen van mensenhandel)</p> <p>Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel</p>
<p>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</p>	Kinderporno-graphie	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privéleven)</p> <p>EHRM, <i>Söderman tegen Zweden [GK]</i>, nr. 5786/08, 2013 (heimelijk filmen van een kind)</p> <p>ESH (herzien), artikel 7, lid 10 (bijzondere bescherming tegen gevaren voor lichaam en geest)</p> <p>Verdrag van de RvE inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote)</p> <p>Verdrag inzake cybercriminaliteit</p>
	Kinderen behorende tot een minderheid	<p>EHRM, <i>Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu tegen Roemenië [GK]</i>, nr. 47848/08, 2014 (overlijden van een ernstig gehandicapte jongeman in een overheidsinstelling)</p>
<p>Besluit 2010/48/EG van de Raad</p>	Kinderen met een handicap	<p>EHRM, <i>Nencheva en anderen tegen Bulgarije</i>, nr. 48609/06, 2013 (overlijden van kinderen in een overheidsinstelling)</p>
<p>Beschikking 2007/698/EG van de Commissie</p>	Vermiste kinderen	<p>EHRM, <i>Zorica Jovanović tegen Servië</i>, nr. 21794/08, 2013 (recht op informatie)</p>

Kinderbescherming in ruime zin heeft betrekking op alle maatregelen die ervoor zorgen dat kinderen hun rechten kunnen uitoefenen. In enge zin slaat kinderbescherming op het recht van kinderen om vrij te zijn van alle vormen van geweld. Op grond van het internationale recht moeten staten maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat kinderen passende bescherming genieten en dat hun recht op fysieke integriteit en waardigheid wordt geëerbiedigd. De beschermingsplicht van de staat kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van het geweldsrisico waaraan een kind is blootgesteld en van de dader van het geweld. De plichten van een staat komen duidelijker naar voren wanneer kinderen onder het gezag en toezicht van de staat staan, bijvoorbeeld wanneer zij in een openbare instelling zijn geplaatst. Dit gebeurt wanneer het risico op geweld groot is. De beschermingsplicht van de staat kan lastiger vast te stellen zijn wanneer kinderen worden blootgesteld aan geweld door een particulier, zoals een gezinslid.

De belangrijkste bevoegdheden van de Europese Unie op dit terrein hebben betrekking op grensoverschrijdende misdrijven (artikel 83 Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (VWEU)). Daarom zijn er speciale wetgevingsmaatregelen getroffen ten aanzien van kinderpornografie en mensenhandel. De EU heeft voorts wetgeving aangenomen die de lidstaten verplicht om bepaalde vormen van seksueel misbruik strafbaar te stellen. Op het niveau van de Raad van Europa (RvE) gaat het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) – voornamelijk in de artikelen 2, 3 en 8 – in op de plichten van staten met betrekking tot uiteenlopende geweldshandelingen tegen kinderen. Ook het ECSR heeft zich via de rapportageprocedure en de collectieve klachtenprocedure beziggehouden met dit onderwerp. Bovendien zijn er specifieke RvE-verdragen van toepassing, in het bijzonder het Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Verdrag van Lanzarote),²⁴⁹ en zijn er toezichtsmechnismen die toezien op de tenuitvoerlegging daarvan.

Dit hoofdstuk analyseert specifieke aspecten van geweld tegen kinderen en de respons van de internationale gemeenschap. [Paragraaf 7.1](#) gaat in op huiselijk geweld, op school en in andere omgevingen en legt de nadruk op onderwerpen zoals lijfstraffen, kindermisbruik en -verwaarlozing en seksueel geweld. [Paragraaf 7.2](#) kijkt naar gevallen van kinderuitleiding met een duidelijk grensoverschrijdend karakter, zoals mensenhandel (met het oog op dwangarbeid of seksuele uitbuiting), kinderpornografie en kinderlokkerij op internet. Tot slot gaat [paragraaf 7.3](#) in op misbruik van kinderen in bijzonder kwetsbare situaties.

249 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 2007.

7.1. Geweld thuis, op school en in andere omgevingen

Belangrijkste punte

- Staten hebben de plicht om kinderen in alle omgevingen doeltreffende bescherming te bieden tegen geweld en schade.
- Staten hebben de plicht om te voorzien in een geschikt rechtskader inzake kinderbescherming.
- Staten moeten verdedigbare beschuldigingen van kindermisbruik, van geweld tegen kinderen en van beschadiging van kinderen doeltreffend onderzoeken.

In het EU-recht²⁵⁰ is Richtlijn 2011/93/EU ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, die is vastgesteld op grond van artikel 82 en 83 VWEU, het belangrijkste instrument op dit terrein.²⁵¹

Binnen het RvE-recht hebben het EHRM en het ECSR een omvangrijke jurisprudentie ontwikkeld inzake de bescherming van kinderen tegen geweld in alle omstandigheden. Daarnaast bieden bepaalde RvE-verdragen (zoals het Verdrag van Lanzarote) uitvoerige waarborgen om kinderen te beschermen tegen specifieke vormen van geweld.

7.1.1. Reikwijdte van de verantwoordelijkheid van de overheid

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM de meest ernstige vormen van geweld tegen kinderen geanalyseerd op grond van verschillende EVRM-artikelen (met name de artikelen 2 en 3). Het Hof heeft vastgesteld dat staten duidelijke plichten hebben wanneer kinderen worden geplaatst in instellingen onder hun gezag.²⁵² Zo heeft de staat, wanneer bepaalde gedragingen of situaties ernstig genoeg

250 Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, PB 2011 L 335/ 1.

251 *Ibid.*

252 EHRM, *Nencheva en anderen tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013 (beschikbaar in het Frans).

zijn om te worden aangemerkt als onmenselijke of vernederende behandeling in de zin van artikel 3, de positieve verplichting om kinderen te beschermen tegen mishandeling, waaronder door particulieren. Van verschillende situaties, zoals langdurige verwaarlozing door ouders,²⁵³ herhaaldelijk seksueel misbruik door docenten,²⁵⁴ verkrachting²⁵⁵ en lijfstraffen²⁵⁶, is vastgesteld dat zij binnen het toepassingsgebied van artikel 3 EVRM vallen.

Bij een geval van overlijden kan de staat verantwoordelijk worden gehouden op grond van artikel 2 EVRM, zelfs wanneer het overlijden is veroorzaakt door een particulier en niet door een overheidsfunctionaris. De positieve verplichtingen van staten kunnen per geval verschillen. Hun belangrijkste plicht is om kinderen *doeltreffende* bescherming te bieden tegen geweld. Voor ernstige vormen van mishandeling moeten in het kader van de positieve verplichtingen doeltreffende strafrechtelijke bepalingen worden vastgesteld waar de wetshandavingsinstanties op toezien.²⁵⁷ Staten moeten ook speciale maatregelen en waarborgen vaststellen met het oog op de bescherming van kinderen.²⁵⁸

Het EHRM heeft verschillende keren te maken gehad met door particulieren gepleegd geweld tegen kinderen op scholen, thuis en in andere omgevingen die niet onder de verantwoordelijkheid van de staat vielen, waarbij het de vraag was of de staat verantwoordelijkheid droeg. Van groter belang is de vaststelling van het EHRM dat een staat zich niet mag onttrekken aan de plicht om kinderen te beschermen door het beheer van belangrijke openbare diensten – zoals onderwijs – te delegeren aan particulieren.²⁵⁹ Wanneer de verantwoordelijkheid van een staat moet worden vastgesteld, maakt het EHRM over het algemeen een onderscheid tussen de algemene plicht van staten om bescherming te bieden (wanneer het risico niet duidelijk aanwijsbaar is) en hun specifieke plicht om bescherming te bieden (wanneer het slachtoffer duidelijk aan te wijzen is). In het eerste geval onderzoekt het EHRM of het verzuim van de overheid om in te grijpen heeft geleid tot een daadwerkelijk geweldsrisico voor het minderjarige slachtoffer.

253 EHRM, *Z. en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]*, nr. 29392/95, 10 mei 2001.

254 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland [GK]*, nr. 35810/09, 28 januari 2014.

255 EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003.

256 EHRM, *Tyrer tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5856/72, 25 april 1978.

257 EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003, punten 150.

258 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland [GK]*, nr. 35810/09, 28 januari 2014, punt 146.

259 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland [GK]*, nr. 35810/09, 28 januari 2014, punt 150; EHRM, *Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 13134/87, 25 maart 1993, punt 27.

Voorbeeld: De zaak *Kayak tegen Turkije*²⁶⁰ betreft het neersteken van een vijftienjarige jongen door een andere tiener, in de buurt van een school, met dodelijke afloop. Het EHRM oordeelde dat scholen de plicht hebben om hun leerlingen te beschermen tegen alle vormen van geweld. In deze zaak oordeelde het EHRM dat Turkije op grond van artikel 2 EVRM aansprakelijk was door het recht op leven van de zoon en broer van de verzoeker niet te beschermen, aangezien er geen effectief toezichtsmechanisme was. Door de afwezigheid van zo'n systeem was het mogelijk voor de tiener in de keuken van de school een mes pakken waarmee hij het slachtoffer neerstak.

Voorbeeld: De zaak *O'Keefe tegen Ierland*²⁶¹ betreft misbruik dat in de jaren zeventig werd gepleegd op een Ierse openbare school. In die jaren werden openbare scholen erkend en gefinancierd door de overheid, terwijl de kerk belast was met het beheer en bestuur. De verzoekster, die destijds leerling was, werd ongeveer twintig maal seksueel misbruikt door een van de docenten. Pas in 1998 deed zij hierover haar beklag bij de overheid, nadat zij erachter was gekomen dat dezelfde docent nog meer mensen had misbruikt. Het EHRM moest vaststellen of de overheid verantwoordelijk kon worden gesteld voor misbruik dat destijds niet aan de autoriteiten is gemeld. Ten eerste oordeelde het Hof dat het misbruik waar de verzoekster het slachtoffer van was geworden, binnen de werkingssfeer van artikel 3 EVRM viel. Vervolgens oordeelde het EHRM op basis van verschillende rapporten dat de overheid op de hoogte had moeten zijn van de potentiële risico's van seksueel misbruik op scholen. Destijds bestond er geen geschikte procedure aan de hand waarvan kinderen of ouders rechtstreeks bij de staat hun beklag konden doen over misbruik. Daarnaast werd er geen toezicht gehouden op de wijze waarop docenten omgingen met kinderen. Derhalve stelde het EHRM vast dat Ierland niet aan zijn positieve verplichtingen op grond van artikel 3 EVRM voldeed, omdat het geen doeltreffende bescherming had geboden tegen misbruik van minderjarigen op school.

Volgens het EHRM moeten staten doeltreffend onderzoek doen naar beschuldigingen van mishandeling of doding, ongeacht of de handelingen werden verricht door overheidsfunctionarissen²⁶² of door particulieren. Een onderzoek is doeltreffend wanneer staten, nadat zij klachten hebben ontvangen van slachtoffers of

260 EHRM, *Kayak tegen Turkije*, nr. 60444/08, 10 juli 2012 (beschikbaar in het Frans).

261 EHRM, *O'Keefe tegen Ierland [GK]*, nr. 35810/09, 28 januari 2014.

262 EHRM, *Assenov en anderen tegen Bulgarije*, nr. 24760/94, 28 oktober 1998.

hun nabestaanden, een procedure invoeren die kan leiden tot de identificatie en de bestraffing van de daders van geweld dat strijdig is met artikel 2 of 3 EVRM.

In het ESH valt het recht van kinderen op bescherming tegen misbruik en mishandeling voornamelijk onder de artikelen 7 en 17.

Bovendien moeten staten op grond van het Verdrag van Lanzarote verschillende vormen van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen strafbaar stellen.²⁶³ Dit verdrag bepaalt bovendien dat staten wetgevings- of andere maatregelen moeten nemen ter voorkoming van kindermisbruik door bewustwordingscampagnes te organiseren, gespecialiseerd personeel op te leiden, kinderen te informeren over het gevaren van misbruik en specialistische hulp te bieden aan personen met een risico op het plegen van kindermisbruik. Bovendien moeten de staten op grond van de artikelen 4 en 5 van het Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Verdrag van Istanbul)²⁶⁴ speciale wetgevingsmaatregelen in werking stellen en onderzoek doen naar geweld tegen vrouwen. Op grond van artikel 22 van het Verdrag van Istanbul moeten staten specialistische ondersteunende diensten verlenen aan vrouwen die het slachtoffer zijn van huiselijk geweld.

In het internationale recht is het VRK het belangrijkste rechtsinstrument dat de bescherming van kinderen op nationaal niveau waarborgt. Overeenkomstig artikel 19 hebben de staten die partij zijn de plicht om wettelijke en bestuurlijke maatregelen en maatregelen op sociaal en opvoedkundig gebied te nemen om kinderen te beschermen tegen alle vormen van geweld. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft talrijke General Comments en aanbevelingen opgesteld waarin het de plichten van staten op grond van het VRK uitlegt. Zo beschrijft General Comment nr. 13 maatregelen om kinderen te beschermen tegen alle vormen van geweld.²⁶⁵ General Comment nr. 5 verwijst naar maatregelen voor de uitvoering van en toezicht op het VRK in nationale wetgeving en nationaal beleid.²⁶⁶

263 Raad van Europa, [Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik](#), CETS nr. 201, 2007.

264 Raad van Europa, [Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld](#), CETS nr. 210, 2011.

265 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2011), *General Comment nr. 13, CRC/C/GC/13*, 18 april 2011.

266 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2003), *General Comment nr. 5, CRC/GC/2003/5*, 27 november 2003.

7.1.2. Lijfstraffen

Lijfstraffen worden doorgaans gedefinieerd als iedere vorm van fysieke bestrafing met als doel om iemand pijn te doen of ongemak te bezorgen. Doorgaans nemen lijfstraffen de vorm aan van het slaan van kinderen met de hand of met een voorwerp, maar ze kunnen ook niet-fysieke handelingen omvatten, zoals bedreigingen, met hetzelfde resultaat: de vernedering van het kind.²⁶⁷

In het RvE-recht heeft het EHRM zich met name op grond van artikel 3 EVRM gebogen over klachten over lijfstraffen als disciplinaire maatregel. Wanneer de maatregel ernstig genoeg was in de zin van artikel 3, oordeelde het Hof dat de maatregel inbreuk pleegde op dat artikel.²⁶⁸ Lijfstraffen die minder zwaar zijn dan de drempel die is vereist door artikel 3, kunnen echter nog steeds vallen onder artikel 8, en wel in het kader van het recht op fysieke en geestelijke integriteit. Tot op heden heeft het EHRM echter geen inbreuk op artikel 8 vastgesteld in zaken die betrekking hebben op lijfstraffen. De toepassing van lijfstraffen op openbare scholen kan bovendien een inbreuk vormen op de rechten van ouders om hun kind op te voeden overeenkomstig hun levensbeschouwelijke overtuigingen als bedoeld in artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.²⁶⁹

Voorbeeld: De zaken *Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk*²⁷⁰ gaan over twee jongens die door hun school werden geschorst omdat zij weigerden een lijfstraf te ondergaan. Het EHRM kon geen inbreuk op artikel 3 EVRM vaststellen, omdat de kinderen niet feitelijk werden onderworpen aan een lijfstraf. Het Hof stelde echter een inbreuk op artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM vast, omdat de zich verwerende staat, door lijfstraffen toe te staan, de levensbeschouwelijke overtuigingen van de ouders niet had geëerbiedigd. Het EHRM stelde ook een inbreuk vast op het recht van een van de jongens op onderwijs, als bedoeld in artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM, omdat de school hem had geschorst.

267 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), General Comment nr. 8 (2006), *Het recht van kinderen op bescherming tegen lijfstraffen en andere wrede en vernederende bestraffingen* (onder andere artikelen 19, artikel 28, lid 2, en artikel 37) (42e sessie, 2006), UN Doc. CRC/C/GC/8, 2 maart 2007.

268 EHRM, *Tyrer tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 5856/72, 25 april 1978.

269 EHRM, *Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982, punt 38.

270 EHRM, *Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982.

Het ESH omvat geen rechtstreeks verbod op lijfstraffen. Desalniettemin heeft het ECSR artikel 17 ESH zo uitgelegd dat het die verplichting omvat.²⁷¹ Het ECSR heeft, aan de hand van de rapportageprocedure en de collectieve klachtenprocedure, ten aanzien van de naleving van artikel 17 door de staten vastgesteld dat sommige verdragsluitende staten inbreuk plegen op deze bepaling, doordat zij niet alle vormen van lijfstraffen strafbaar stellen. In drie vergelijkbare zaken die de Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. indiende tegen België,²⁷² Tsjechië²⁷³ en Slovenië²⁷⁴ stelde het ECSR een inbreuk op artikel 17 ESH vast, omdat deze staten niet beschikten over wetgeving waarin een uitdrukkelijk en alomvattend verbod wordt vastgesteld op alle vormen van lijfstraffen van kinderen die naar alle waarschijnlijkheid van invloed zijn op hun fysieke integriteit, waardigheid, ontwikkeling of psychisch welzijn.²⁷⁵ Het ECSR heeft ook bepaald dat wetten die lijfstraffen voor kinderen verbieden van toepassing moeten zijn op alternatieve zorg, zoals zorg in instellingen, pleeggezinnen en kinderdagverblijven. Het bracht daarbij in herinnering dat de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa in 2004 een aanbeveling heeft gedaan waarin alle verdragsluitende staten werden verzocht om lijfstraffen te verbieden.²⁷⁶

In het internationale recht worden lijfstraffen indirect beschouwd als een vorm van geweld tegen kinderen op grond van artikel 19, artikel 28, lid 2, en artikel 37 VRK. Bovendien heeft het Comité voor de Rechten van het Kind General Comment nr. 8/2006 uitgebracht, waarin staten worden opgeroepen om passende maatregelen te nemen tegen alle vormen van lijfstraffen.²⁷⁷

271 Zie bijvoorbeeld ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) tegen België*, klacht nr. 21/2003, 7 december 2004; ECSR, Conclusions XVI-2, Polen, artikel 17, blz. 65.

272 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen België*, klacht nr. 98/2013, 29 mei 2015, punt 49.

273 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen Tsjechië*, klacht nr. 96/2013, 29 mei 2015.

274 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen Slovenië*, klacht nr. 95/2013, 27 mei 2015.

275 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen Slovenië*, klacht nr. 95/2013, 27 mei 2015, punt 51.

276 Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2004), Aanbeveling 1666 (2004) over een Europees verbod op lijfstraffen voor kinderen, 23 juni 2004.

277 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2008), General Comment nr. 8 (2006): *Het recht van kinderen op bescherming tegen lijfstraffen en andere wrede en vernederende bestraffingen* (onder andere artikelen 19, 28, lid 2, en art. 37), CRC/C/GC/8, 2 maart 2007.

7.1.3. Seksueel misbruik

Mensenhandel en kinderpornografie komen achtereenvolgens aan bod in [paragraaf 7.2.2](#) en [paragraaf 7.2.3](#).

Seksueel misbruik van kinderen kan vele vormen aannemen, waaronder intimidatie, betasting, incest en verkrachting. Het kan in verschillende omgevingen voorkomen, waaronder thuis, op school, in zorginstellingen, kerken, enz. Kinderen zijn bijzonder kwetsbaar voor seksueel misbruik, omdat zij vaak onder het gezag en de controle van volwassenen staan en minder goed toegang hebben tot klachtenmechanismen.

In het EU-recht is Richtlijn 2011/93/EU, die grotendeels een afspiegeling vormt van de benadering in het Verdrag van Lanzarote, gericht op harmonisatie van de minimale strafsancities die de lidstaten hanteren voor verschillende vormen van seksueel misbruik van kinderen.²⁷⁸ Op grond van artikel 3 van de richtlijn moeten de lidstaten strafrechtelijke maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat verschillende vormen van seksueel misbruik strafbaar worden gesteld, waaronder ervoor te zorgen dat kinderen getuigen over seksuele handelingen of seksueel misbruik en het aangaan van seksuele handelingen met een kind. De richtlijn voorziet in zwaardere straffen wanneer de handelingen worden verricht door iemand die een positie van vertrouwen heeft, jegens bijzonder kwetsbare kinderen en/of die gebruik maakt van dwang. Bovendien moeten de lidstaten ervoor zorgen dat verdachten van kindermisbruik automatisch worden vervolgd en dat personen die veroordeeld zijn voor seksueel misbruik geen beroepsactiviteiten mogen uitoefenen waarbij sprake is van rechtstreeks en geregeld contact met kinderen. De richtlijn omvat voorts bepalingen omtrent kindvriendelijke procedures en waarborgt de bescherming van minderjarige slachtoffers in rechtbanken.

Richtlijn 2011/93/EU is gekoppeld aan Kaderbesluit 2009/315/JBZ²⁷⁹ betreffende de organisatie en de inhoud van uitwisseling van gegevens uit het strafregister tussen de lidstaten. Hoewel dit kaderbesluit niet specifiek op kinderen is gericht, vult het een belangrijke hiaat op beschermingsgebied, omdat het de

²⁷⁸ Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, PB L 335 van 17 december 2011, blz. 1.

²⁷⁹ Kaderbesluit 2009/315/JBZ van de Raad van 26 februari 2009 betreffende de organisatie en de inhoud van uitwisseling van gegevens uit het strafregister tussen de lidstaten, PB 2009 L 93, blz. 23-32.

autoriteiten van de lidstaten toegang biedt tot de strafdossiers van veroordeelden. Zo kunnen personen, die zijn veroordeeld voor seksueel misbruik en die in andere lidstaten aan de slag willen in een instelling waar met kinderen wordt gewerkt, worden geïdentificeerd.

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM gevallen van seksueel misbruik onderzocht op grond van artikel 3 en 8 EVRM. De klachten hebben doorgaans betrekking op het verzuim van overheden om passende maatregelen te nemen om kinderen te beschermen tegen misbruik. In het kader van artikel 3 EVRM heeft het EHRM ook onderzocht of overheden doeltreffend onderzoek doen naar beschuldigingen van seksueel misbruik. Klachten over kindermisbruik op grond van artikel 8 hebben betrekking op de impact van kindermisbruik op de fysieke integriteit van het slachtoffer en op het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven. Soms is er geen duidelijk onderscheid tussen de verplichtingen van staten op grond van de artikelen 3 en 8, omdat het EHRM vergelijkbare argumenten gebruikt bij de vaststelling van inbreuken op beide artikelen. Het zij echter opgemerkt dat zaken op grond van artikel 8 vaker betrekking hebben op onrechtmatige overbrenging/uthuisplaatsing en op de gevolgen van beschuldigingen van kindermisbruik voor het gezin. Deze situaties worden geanalyseerd in [hoofdstuk 5](#).

Voorbeeld: De verzoekster in *M.C. tegen Bulgarije*²⁸⁰ was een 14-jarig meisje dat beweerde na een avondje uit te zijn verkracht door twee personen. Haar bij de nationale overheid ingediende klacht werd voornamelijk verworpen omdat er geen fysiek geweld was vastgesteld. Het EHRM merkte op dat beschuldigingen van verkrachting onder artikel 3 EVRM vallen en dat de zich verwerende staat dergelijke beschuldigingen doeltreffend moet onderzoeken. Het EHRM stelde vast dat de Bulgaarse autoriteiten een dergelijk onderzoek niet hadden verricht, en wel omdat de autoriteiten zaken waarin het slachtoffer niet kan aantonen dat het zich lichamelijk heeft verweerd tegen de verkrachting, doorgaans afwijzen. Het Hof was van oordeel dat een dergelijke bewijsvoering niet aansloot op de werkelijkheid waar slachtoffers van verkrachting mee te maken hebben, zodat het onderzoek van de autoriteiten ondoeltreffend was, hetgeen in strijd is met artikel 3 EVRM.

²⁸⁰ EHRM, *M.C. tegen Bulgarije*, nr. 39272/98, 4 december 2003.

Voorts bevat het Verdrag van Lanzarote uitvoerige regels met betrekking tot het recht van kinderen om te worden beschermd tegen seksueel misbruik. Dit in het kader van de RvE vastgestelde verdrag kan worden geratificeerd door landen buiten Europa. Dit bindende instrument wordt geschaagd door een veelheid aan niet-bindende instrumenten om te bevorderen dat de staten doeltreffende maatregelen nemen tegen kindermisbruik.²⁸¹

7.1.4. Huiselijk geweld en verwaarlozing van kinderen

In veel gevallen van huiselijk geweld is sprake van vermeend seksueel misbruik. In deze zin zijn de verplichtingen van een staat op grond van het internationale recht vergelijkbaar met die welke hierboven in [paragraaf 7.1.3](#) zijn opgesomd.

In het kader van RvE-recht zijn het doorgaans moeders die bij het EHRM klagen dat de staat heeft verzuimd om naar behoren uitvoering te geven aan zijn plicht – op grond van het EVRM – om hen te beschermen tegen schade. Huiselijk geweld werpt kwesties op die vallen onder de artikelen 2, 3 en 8 van het EVRM. Staten moeten voldoen aan hun positieve verplichting om doeltreffende maatregelen te nemen tegen huiselijk geweld en moeten doeltreffend onderzoek doen naar verdedigbare beschuldigingen van huiselijk geweld of verwaarlozing.

Voorbeeld: De verzoekster in de zaak *Kontrová tegen Slowakije*²⁸² was verschillende malen fysiek aangevallen door haar echtgenoot. Zij had hierover een klacht ingediend bij de politie, maar trok die later in. Haar man dreigde daarop hun kinderen te vermoorden. Een familielid deed hiervan aangifte bij de politie. Desondanks schoot de echtgenoot van de verzoekster zichzelf en hun twee kinderen enkele dagen na het incident dood. Het EHRM oordeelde dat een staat positieve verplichtingen heeft op grond van artikel 2 EVRM wanneer de overheid op de hoogte is of zou moeten zijn van een daadwerkelijk en onmiddellijk gevaar voor het leven

281 Enkele voorbeelden zijn: Raad van Europa, Comité van Ministers (2001), Aanbeveling Rec(2001)16 over de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting, 31 oktober 2001; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (1996), Resolutie 1099 (1996) over seksuele uitbuiting van kinderen, 25 september 1996; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2000), Resolutie 1212 (2000) over verkrachting in gewapende conflicten, 3 april 2000; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (2002), Resolutie 1307 (2002) over seksuele uitbuiting van kinderen: *zero tolerance*, 27 september 2002.

282 EHRM, *Kontrová tegen Slowakije*, nr. 7510/04, 31 mei 2007.

van een bepaalde persoon. In deze zaak hadden de Slowaakse autoriteiten op de hoogte moeten zijn van dit risico gezien het eerdere contact tussen de verzoekster en de politie. De politie had de positieve verplichting om de verzoekster te registreren, een strafrechtelijk onderzoek in te stellen en een strafprocedure in te leiden, en had daarbij de noodoproepen goed moeten registreren en actie moeten ondernemen voor wat betreft de beschuldiging dat de echtgenoot van de verzoekster over een vuurwapen beschikte. De politie voldeed echter niet aan haar verplichtingen, met de dood van de kinderen van de verzoekster als rechtstreeks gevolg, in strijd met artikel 2 EVRM.

Voorbeeld: De zaak *Eremia tegen Moldavië*²⁸³ heeft betrekking op de klacht van een moeder en haar twee dochters over het verzuim van de overheid om hen te beschermen tegen het gewelddadige en onrechtmatige gedrag van hun echtgenoot en vader. Het EHRM oordeelde dat de overheid op de hoogte was van de mishandelingen, maar geen doeltreffende maatregelen had genomen om de moeder te beschermen tegen verder huiselijk geweld. Het stelde ook vast dat er, ondanks de psychische schade die de dochters hadden opgelopen toen zij moesten toezien hoe hun vader hun moeder thuis mishandelde, weinig tot geen actie was ondernomen om herhaling te voorkomen. Het Hof stelde vast dat de Moldavische autoriteiten niet naar behoren hadden voldaan aan hun plichten op grond van artikel 8 EVRM.

Op grond van het EVRM zijn ook zaken aanhangig gemaakt met betrekking tot verwaarlozing van kinderen in instellingen of thuis. Bij verwaarlozing van kinderen door de ouders heeft de overheid vergelijkbare plichten als in de eerder genoemde gevallen. Enerzijds moeten staten doeltreffende mechanismen op het gebied van kindbescherming instellen, anderzijds moet de overheid kinderen beschermen in gemelde gevallen van verwaarlozing van kinderen, of wanneer zij beschikken over voldoende aanwijzingen voor verwaarlozing van kinderen in de huiselijke sfeer of in particuliere instellingen.²⁸⁴ Bij verwaarlozing van kinderen in overheidsinstellingen hebben de autoriteiten de directe plicht om de kinderen te beschermen door ervoor te zorgen dat zij passende (medische) zorg

283 EHRM, *Eremia tegen Moldavië*, nr. 3564/11, 28 mei 2013.

284 EHRM, *Z. en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]*, nr. 29392/95, 10 mei 2001.

krijgen, dat de faciliteiten waar zij worden geplaatst geschikt zijn en/of dat het personeel wordt opgeleid om te voorzien in de behoeften van kinderen.²⁸⁵

Ook het Verdrag van Istanbul is van belang.²⁸⁶ Hoewel het geen kindspecifiek verdrag is, bevat het verschillende verwijzingen naar kinderen. Ten eerste dienen meisjes jonger dan achttien jaar in artikel 3, onder f), beschouwd te worden als vrouwen, zodat alle verdragsbepalingen op hen van toepassing zijn. Ten tweede worden de staten die partij zijn, in artikel 2, lid 2, aangemoedigd om het verdrag toe te passen op alle slachtoffers van huiselijk geweld, onder wie kinderen. In de meeste gevallen zijn kinderen getuige van huiselijk geweld, waardoor zij ernstige schade oplopen.²⁸⁷ Tot slot verplichten de kindspecifieke bepalingen van het verdrag de staten ertoe om maatregelen te nemen om te voorzien in de behoeften van minderjarige slachtoffers, kinderen bewuster te maken van deze problematiek en minderjarige getuigen te beschermen.

In dezelfde lijn hebben staten op grond van artikel 17 ESH de plicht om alle vormen van geweld tegen kinderen te verbieden en om passende strafrechtelijke en civielrechtelijke bepalingen aan te nemen.

Huiselijk geweld en verwaarlozing van kinderen komen aan bod in verschillende niet-bindende RvE-instrumenten.²⁸⁸

---

285 EHRM, *Nencheva en anderen tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013 (beschikbaar in het Frans).

286 Raad van Europa, *Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld*, CETS nr. 210, 2011.

287 FRA (2014c), blz. 134-135. Zie ook UNICEF (2006).

288 Enkele voorbeelden zijn: Raad van Europa, Comité van Ministers (1985), Aanbeveling R(85)4 over geweld in het gezin, 26 maart 1985; Raad van Europa, Comité van Ministers (1990), Aanbeveling R(90)2 over sociale maatregelen met betrekking tot geweld in het gezin, 15 januari 1990; Raad van Europa, Parlementaire Vergadering (1998), Aanbeveling 1371 (1998) over misbruik en verwaarlozing van kinderen, 23 april 1998.

7.2. Kinderuitbuiting, kinderpornografie en grooming

Belangrijkste punt

- De overheid heeft de plicht om doeltreffend samen te werken om kinderen te beschermen tegen geweld, ook bij het verrichten van onderzoek.

7.2.1. Dwangarbeid

Op grond van het EU-recht zijn slavernij, dwangarbeid en verplichte arbeid verboden (artikel 5, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU). Kinderarbeid is ook verboden (artikel 32 van het Handvest). Richtlijn 94/33/EU is het belangrijkste rechtsinstrument waar het gaat om het verbieden van kindarbeid.²⁸⁹ Alleen in uitzonderlijke omstandigheden mogen de lidstaten de minimumleeftijd om arbeid te verrichten lager stellen dan de minimale leeftijd om de school te verlaten (artikel 4, lid 2). De lidstaten moeten ervoor zorgen dat jongeren die arbeid mogen verrichten dat doen onder passende arbeidsomstandigheden (artikelen 6 en 7). Bovendien mogen kinderen alleen voor bepaalde werkzaamheden worden ingezet, zoals licht huishoudelijk werk of sociale en culturele activiteiten (artikel 2, lid 2, en artikel 5). De richtlijn stelt ook specifieke beschermingsmaatregelen vast die in het geval van kindarbeid moeten worden genomen (afdeling III).

In veel gevallen van gedwongen kindarbeid zijn de betrokken kinderen het slachtoffer van mensenhandel.²⁹⁰ Richtlijn 2011/36/EU inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan erkent dwangarbeid als vorm van kindruitbuiting (artikel 2, lid 3).²⁹¹ Kinderen die worden verhandeld met het oog op dwangarbeid genieten dezelfde bescherming

289 Richtlijn 94/33/EG van de Raad van 22 juni 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk, PB 1994 L 216.

290 Overweging 11 van Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, PB 2011 L 101/1.

291 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, PB 2011 L 101/1.

op grond van de richtlijn als kinderen die voor andere doeleinden worden verhandeld (zoals seksuele uitbuiting, zie [paragraaf 7.1.3](#)).²⁹²

Binnen het RvE-recht verbiedt artikel 4 EVRM alle vormen van slavernij, dwangarbeid of verplichte arbeid in absolute termen. Het EHRM definieert „dwangarbeid of verplichte arbeid” als arbeid of dienstverlening die van een persoon wordt gevorderd onder de dreiging van een sanctie, tegen de wil van de betrokkene en waarvoor de genoemde persoon zich niet vrijwillig heeft aangeboden.²⁹³ Slavernij omvat bovendien de plicht van de „slaaf” om op andermans terrein te wonen en de onmogelijkheid om zijn omstandigheden te veranderen.²⁹⁴ Slavernij is derhalve een verzwaarde vorm van verplichte arbeid.

In zaken betreffende beschuldigingen van dwangarbeid stelt het EHRM allereerst vast of de beschuldigingen binnen het toepassingsgebied van artikel 4 EVRM vallen.²⁹⁵ Vervolgens gaat het EHRM na of de lidstaten hebben voldaan aan hun positieve verplichting om een wetgevend en administratief kader vast te stellen dat gevallen van dwangarbeid of verplichte arbeid en slavernij verbiedt, bestraft en doeltreffend vervolgt.²⁹⁶ Ten aanzien van het procedurele aspect van artikel 4 EVRM beoordeelt het EHRM of de binnenlandse autoriteiten doeltreffend onderzoek hebben verricht naar verdedigbare beschuldigingen van dwangarbeid of slavernij.²⁹⁷

Voorbeeld: De zaak *C.N. en V. tegen Frankrijk*²⁹⁸ betreft de claim van twee zussen van Burundese afkomst dat zij dwangarbeid moesten verrichten. Na het overlijden van hun ouders werden zij bij hun tante en haar gezin in Frankrijk ondergebracht. Zij verbleven vier jaar in de kelder van het huis, naar verluidt in erbarmelijke omstandigheden. De oudste zus ging niet naar school en besteedde al haar tijd aan huishoudelijke taken en aan de verzorging van de gehandicapte zoon van haar tante. De jongste zus ging wel naar school en werkte na school voor de tante en haar gezin zodra haar huiswerk af was. Beide zussen klaagden bij het EHRM dat zij als sla-

292 Zie voorts FRA (2015c), blz. 40-41.

293 EHRM, *Siliadin tegen Frankrijk*, nr. 73316/01, 26 juli 2005, punt 116.

294 *Ibid.*, punt 123.

295 EHRM, *C.N. en V. tegen Frankrijk*, nr. 67724/09, 11 oktober 2012, punten 70.

296 *Ibid.*, punt 104 en verder.

297 EHRM, *C.N. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 4239/08, 13 november 2012, punten 70-82.

298 EHRM, *C.N. en V. tegen Frankrijk*, nr. 67724/09, 11 oktober 2012.

vinnen werden gehouden en dwangarbeid moesten verrichten. Het EHRM oordeelde dat de eerste verzoekster inderdaad dwangarbeid had verricht, omdat zij zeven dagen per week moest werken zonder beloning en zonder dagen vrij. Bovendien werd zij als slavin gehouden, omdat zij het gevoel had dat haar situatie permanent was, zonder uitzicht op verandering. Het EHRM was daarnaast van oordeel dat de overheid niet aan haar positieve verplichtingen had voldaan, omdat het rechtskader slachtoffers van verplichte arbeid geen doeltreffende bescherming bood. Ten aanzien van de procedurele plicht om onderzoek te doen oordeelde het EHRM dat was voldaan aan de vereisten van artikel 4 EVRM, aangezien de autoriteiten een nauwkeurig en onafhankelijk onderzoek hadden verricht dat kon leiden tot de identificatie en de vervolging van de verantwoordelijken. Het EHRM verwierp de door de verzoekster geuite beschuldiging van dwangarbeid, omdat zij in de gelegenheid was om naar school te gaan en om haar huiswerk te maken.

Het ESH garandeert kinderen het recht om te worden beschermd tegen gevaaren voor lichaam en geest in en buiten de werksfeer (artikel 7, lid 10). Het ECSR stelde vast dat de uitbuiting van kinderen in huishouden en arbeid, waaronder kinderhandel met het oog op dwangarbeid, op staatsniveau moet worden verboden.²⁹⁹ De staten die partij zijn bij het ESH moeten niet alleen beschikken over de nodige wetgeving ter voorkoming van uitbuiting en ter bescherming van kinderen en jeugdige personen, maar moeten er ook voor zorgen dat die wetgeving in de praktijk effectief is.³⁰⁰

Het Verdrag van Lanzarote bepaalt ook dat staten alle vormen van seksuele uitbuiting van kinderen strafbaar moeten stellen.

7.2.2. Kinderhandel

In het EU-recht merkt artikel 83 VWEU mensenhandel aan als terrein waarop het Europees Parlement en de Raad wetgevingsbevoegdheden hebben. Artikel 5, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU bevat een expliciet verbod op mensenhandel. De bijdrage van de EU op dit vlak wordt gewaardeerd, omdat mensenhandel een grensoverschrijdende dimensie heeft.

299 ECSR Conclusions 2004, Bulgarije, p. 57.

300 ECSR Conclusions 2006, Albanië, blz. 61; ECSR Conclusions 2006, Bulgarije, blz. 113.

Richtlijn 2011/36/EU inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan is het eerste instrument dat het Europees Parlement en de Raad hebben vastgesteld op basis van artikel 83 VWEU.³⁰¹ In artikel 2, lid 1, van deze richtlijn wordt „mensenhandel” gedefinieerd als „het werven, vervoeren, overbrengen, huisvesten of opnemen van personen, daar- onder begrepen de wisseling of overdracht van de controle over deze personen, door dreiging met of gebruik van geweld of andere vormen van dwang, door ontvoering, bedrog, misleiding, machtsmisbruik of misbruik van een kwetsbare positie of het verstrekken of in ontvangst nemen van betalingen of voordelen, teneinde de instemming van een persoon te verkrijgen die controle heeft over een andere persoon, ten behoeve van uitbuiting”. Het doel van de richtlijn is om minimumregels vast te stellen betreffende de omschrijving van strafbare feiten en straffen op het gebied van mensenhandel (artikel 1). De richtlijn is als geheel relevant voor kinderen en bevat ook een aantal kindspecifieke bepalingen met betrekking tot hulp en ondersteuning voor minderjarige slachtoffers van mensenhandel en bescherming in strafrechtelijke onderzoeken (artikelen 13-16).³⁰² Specifieke ondersteuningsmaatregelen dienen te worden genomen op basis van een specialistische beoordeling van elk afzonderlijk slachtoffer (artikel 14, lid 1). De lidstaten wijzen een voogd aan die het belang van het kind vertegenwoordigt (artikel 14, lid 2) en ondersteunen de gezinsleden van het kind (artikel 14, lid 3). Tijdens strafprocedures hebben kinderen recht op een vertegenwoordiger, op kosteloze rechtsbijstand en het recht om in een geschikte omgeving te worden ondervraagd door getrainde professionals (artikel 15, leden 1 t/m 3). Verdere beschermingsmaatregelen omvatten de mogelijkheid van een hoorzitting waar geen publiek bij aanwezig is en de mogelijkheid om het kind indirect te horen door middel van communicatietechnologieën (artikel 15, lid 5).³⁰³

Richtlijn 2004/81/EG is ook relevant voor slachtoffers van kinderhandel.³⁰⁴ Op grond van dit instrument kunnen de gaststaten verblijfsvergunningen verlenen aan slachtoffers van mensenhandel, mits zij meewerken aan het strafrechtelijk

301 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, PB 2011 L 101/1.

302 Voor een nadere uitwerking van de bepalingen, zie FRA en EHRM (2014), blz. 222.

303 Zie FRA (2015b), blz. 79.

304 Richtlijn 2004/81/EG van de Raad van 29 april 2004 betreffende de verblijfstitel die in ruil voor samenwerking met de bevoegde autoriteiten wordt afgegeven aan onderdanen van derde landen die het slachtoffer zijn van mensenhandel of hulp hebben gekregen bij illegale immigratie, PB 2004 L 261 blz. 19-23.

onderzoek. Niettemin is de richtlijn alleen van toepassing op kinderen voor zover dit bepaald is door de lidstaten.³⁰⁵

De rechtshandhavingsinstantie van de EU (Europol) en de eenheid voor justitiële samenwerking van de EU (Eurojust) spelen een belangrijke rol in de handhaving: zij moeten ervoor zorgen dat de lidstaten samenwerken bij de opsporing en vervolging van netwerken voor georganiseerde mensenhandel. De desbetreffende bepalingen inzake de bescherming van minderjarige slachtoffers op EU-niveau komen aan bod in [paragraaf 11.3](#) van dit handboek.

Binnen het RvE-recht bevat het EVRM geen uitdrukkelijke bepaling betreffende mensenhandel. Desalniettemin legt het EHRM artikel 4 EVRM uit als mede inhoudende een verbod op mensenhandel.³⁰⁶ Het Hof gebruikt dezelfde definitie van mensenhandel als neergelegd in artikel 3, onder a), van het Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, tot aanvulling van het VN-Verdrag tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad (Palermoprotocol) en in artikel 4, onder a), van het RvE-Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel.³⁰⁷ Het EHRM bepaalt eerst of in een bepaalde situatie sprake is van een geloofwaardige beschuldiging van mensenhandel, en dus of de situatie onder de werkingssfeer van artikel 4 valt. Als dat het geval is, dan verricht het EHRM een analyse volgens de lijn zoals beschreven in [paragraaf 7.2.1](#): het Hof gaat na of het rechtskader van de verwerende staat doeltreffende bescherming biedt tegen mensenhandel, of de staat zijn positieve verplichtingen met betrekking tot de omstandigheden van de zaak is nagekomen en of de overheid verdedigbare beschuldigingen van mensenhandel doeltreffend heeft onderzocht.

Voorbeeld: De zaak *Rantsev tegen Rusland en Cyprus*³⁰⁸ werd aangespannen door de vader van een Russisch meisje dat onder verdachte omstan-

³⁰⁵ *Ibid.*, art. 3.

³⁰⁶ EHRM, *Rantsev tegen Cyprus en Rusland*, nr. 25965/04, 7 januari 2010, punt 282.

³⁰⁷ VN, Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, tot aanvulling van het Verdrag van de Verenigde Naties tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad (UNTOC), New York, 15 november 2000; Raad van Europa, *Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel*, CETS nr. 197, 2005.

³⁰⁸ EHRM, *Rantsev tegen Cyprus en Rusland*, nr. 25965/04, 7 januari 2010. De zaak heeft geen betrekking op het overlijden van een kind, maar is de moeite waard om te noemen bij gebrek aan EHRM-zaken die specifiek gaan over kinderhandel en gelet op de bijzondere dreiging die uitgaat van kinderhandel.

digheden was gestorven op Cyprus. Zij was Cyprus binnengekomen op een visum voor nachtclubpersoneel. Bij een ontsnaptingspoging viel zij van het balkon van een appartement van kennissen van haar werkgever. Haar vader diende een klacht in tegen Rusland en Cyprus, met name omdat de autoriteiten het overlijden van zijn dochter niet naar behoren hadden onderzocht. Het EHRM stelde voor het eerst vast dat mensenhandel binnen de werkingssfeer van artikel 4 EVRM valt. Hoewel Cyprus beschikte over een adequaat rechtskader ter bestrijding van mensenhandel, was inbreuk gepleegd op artikel 4, omdat de administratieve praktijk dat werkgevers financiële garanties moeten afgeven voor nachtclubdansers geen doeltreffende bescherming bood tegen mensenhandel en uitbuiting. Bovendien hadden de Cypriotische autoriteiten, gezien de specifieke omstandigheden in deze zaak, moeten weten dat de dochter van de verzoeker het gevaar liep om te worden verhandeld. Het Hof oordeelde dat de politie had verzuimd om maatregelen te nemen om mevrouw Rantseva te beschermen tegen uitbuiting. Tot slot stelde het Hof vast dat Rusland artikel 4 had geschonden, omdat de Russische autoriteiten de beschuldigingen van mensenhandel niet naar behoren hadden onderzocht.

Het ECSR is van mening dat mensenhandel een ernstige schending van de mensenrechten en de menselijke waardigheid inhoudt en een nieuwe vorm van slavernij is.³⁰⁹ Artikel 7, lid 10, bepaalt dat de staten mensenhandel bij wet strafbaar moeten stellen.³¹⁰ De wetgeving moet worden ondersteund door een adequaat toezichtsmechanisme, sancties en een actieplan ter bestrijding van kinderhandel en seksuele uitbuiting.³¹¹

Op verdragsniveau is het RvE-Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel het belangrijkste instrument op het gebied van mensenhandel.³¹² Gezien het ruimere lidmaatschap van de RvE en het feit dat ook niet-RvE-lidstaten kunnen toetreden tot het Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel,³¹³ vormt het verdrag een aanvulling op Richtlijn 2011/36/EU en speelt het een cruciale rol in de bestrijding van mensenhandel in de staten die partij zijn bij het verdrag, binnen

309 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland*, nr. 89/2013, 12 september 2014, punt 56.

310 ECSR, *Conclusies XVII-2 (2005)*, Polen, blz. 638.

311 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland*, nr. 89/2013, 12 september 2014, punt 57.

312 Raad van Europa, *Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel*, CETS nr. 197, 2005.

313 Belarus werd bijvoorbeeld op 26 november 2013 partij bij het verdrag.

en buiten de EU, op basis van gemeenschappelijke normen en verplichtingen. Een groep van onafhankelijke deskundigen ziet toe op de tenuitvoerlegging van het verdrag: de Groep van Deskundigen inzake Actie tegen Mensenhandel (GRETA). Deze groep beoordeelt op periodieke basis de situatie per land en publiceert verslagen. Op basis van die verslagen doet het Comité van verdragsluitende partijen – de politieke pijler van het monitoringmechanisme van het verdrag – aanbevelingen aan de staten die partij zijn en ziet het toe op de voortgang. In de aanbevelingen stelt het comité maatregelen voor om uitvoering te geven aan de conclusies van GRETA.

7.2.3. Kinderpornografie en kinderlokkerij

Binnen het EU-recht is Richtlijn 2011/93/EU het belangrijkste rechtsinstrument op het gebied van kinderpornografie.³¹⁴ Kinderpornografie wordt als volgt gedefinieerd: „i) alle materiaal dat de visuele weergave behelst van een kind dat deelneemt aan echte of gesimuleerde expliciete seksuele handelingen; ii) elke weergave voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een kind; iii) alle materiaal dat de visuele weergave behelst van een persoon die er als een kind uitziet en die deelneemt aan echte of gesimuleerde expliciete seksuele gedragingen of elke weergave voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een persoon die er als een kind uitziet, of iv) realistische afbeeldingen van een kind dat deelneemt aan expliciete seksuele gedragingen, of realistische afbeeldingen voor primair seksuele doeleinden van de geslachtsorganen van een kind”.³¹⁵ Artikel 5 van de richtlijn verplicht de lidstaten om alle maatregelen te nemen om de opzettelijke productie, verwerving, het in bezit hebben, de distributie, verspreiding, uitzending, het aanbieden, leveren of ter beschikking stellen van kinderpornografie alsook het zich welbewust toegang verschaffen tot kinderpornografie strafbaar te stellen.

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM zich in het kader van artikel 8 EVRM gebogen over meerdere kinderpornozaken.

Voorbeeld: De zaak *Söderman tegen Zweden* werd aangespannen door een meisje wier stiefvader haar probeerde te filmen tijdens het

³¹⁴ Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, PB 2011 L 335/1, blz. 1-14.

³¹⁵ *Ibid.*, artikel 2, onder c).

douchen.³¹⁶ Zij beweerde dat het Zweedse rechtskader haar privéleven niet naar behoren beschermd. Het EHRM stelde dat de overheid de positieve verplichting heeft om een rechtskader vast te stellen dat slachtoffers zoals de verzoekster adequate bescherming biedt. Aangezien deze zaak slechts een poging betrof om de verzoekster te filmen, oordeelde het EHRM dat dit rechtskader niet noodzakelijkerwijs strafrechtelijke sancties hoeft te omvatten. De civielrechtelijke of strafrechtelijke voorzieningen waarover een slachtoffer beschikt, moeten doeltreffend zijn. Ten aanzien van de feiten oordeelde het EHRM dat de verzoekster geen doeltreffende strafrechtelijke of civielrechtelijke rechtsmiddelen kon aanwenden tegen haar stiefvaders poging om haar te filmen, hetgeen in strijd was met artikel 8 EVRM.

Artikel 9 van het RvE-Verdrag inzake cybercriminaliteit³¹⁷ vereist dat de staten die partij zijn het aanbieden, beschikbaar stellen, verspreiden, uitzenden, aanschaffen of bezitten van kinderpornografie of het produceren ervan door middel van een computersysteem, strafbaar stellen. Een belangrijk vereiste is dat er sprake moet zijn van opzet. De toelichting bij het verdrag geeft aan dat de term „pornografisch materiaal” afhangt van de nationale normen inzake materialen die worden aangemerkt als onzedelijk, onverenigbaar met de openbare moraal of op een vergelijkbare manier schadelijk.³¹⁸ De plicht om kinderpornografie strafbaar te stellen is echter niet alleen van toepassing wanneer er een kind wordt afgebeeld, maar ook wanneer er een persoon wordt afgebeeld die een kind lijkt te zijn, of wanneer er sprake is van realistische afbeeldingen waarin een kind betrokken is bij expliciete seksuele handelingen.³¹⁹

Bovendien moeten de staten op grond van artikel 21 tot en met 23 van het Verdrag van Lanzarote wetgevingsmaatregelen nemen om verschillende vormen van kinderpornografie strafbaar te stellen. Op grond van artikel 21 moeten het werven en dwingen tot en het deelnemen aan kinderpornografische activiteiten strafbaar worden gesteld. Op grond van artikel 22 moet ook het feit dat men een kind opzettelijk getuige doet zijn van seksueel misbruik of seksuele activiteiten, strafbaar worden gesteld. Tot slot bepaalt artikel 23 dat er strafrechtelijke maatregelen moeten worden genomen met betrekking tot het doen van seksuele voorstellen aan kinderen door middel van informatie- en

316 EHRM, *Söderman tegen Zweden [GK]*, nr. 5786/08, 12 november 2013.

317 Raad van Europa, *Verdrag inzake cybercriminaliteit*, CETS nr. 185, 2001.

318 Toelichting aan de Raad van Europa, RvE-verdrag inzake cybercriminaliteit, punt 99.

319 Raad van Europa, *Verdrag inzake cybercriminaliteit*, CETS nr. 185, 2001, art. 9, lid 2.

communicatietechnologie. Het Lanzarote-Comité heeft een advies opgesteld met betrekking tot dit artikel, waarin de staten die partij zijn worden geadviseerd om de strafbaarstelling van het doen van seksuele voorstellen uit te breiden naar zaken waarin het seksueel misbruik niet voortkomt uit een ontmoeting in persoon, maar online plaatsvindt.³²⁰

7.3. Groepen met een hoog risico

Belangrijkste punt

- Kinderen die het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning hebben het recht om hun identiteit te behouden of opnieuw vast te stellen.

7.3.1. Kinderen behorende tot een minderheid

In het kader van het RvE-recht buigt het EHRM zich – buiten de context van mensenhandel en dwangarbeid – maar zelden over zaken die specifiek betrekking hebben op geweld tegen minderjarigen. Die zaken betreffen doorgaans segregatie op school en discriminatie – onderwerpen die aan bod kwamen in [paragraaf 3.2](#).

Voorbeeld: In de zaak *Centre of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* diende een ngo een verzoek in namens een jonge Roma-jongen die in een overheidsinstelling was overleden.³²¹ Hij had HIV en was ernstig geestelijk gehandicapt. In de instelling leefde hij onder erbarmelijke omstandigheden: er was geen verwarming, geen beddengoed of kleding, geen ondersteuning van het personeel, enzovoort. Bij gebrek aan een naast familielid van het slachtoffer, stelde een ngo namens hem dat inbreuk was gepleegd op zijn rechten zoals neergelegd in de artikelen 2, 3, 5, 8, 13 en 14 EVRM. De Grote Kamer besloot gezien de uitzonderlijke omstandigheden van deze zaak (de buitengewone kwetsbaarheid en het ontbreken van naaste familieleden van de jonge Roma), dat de ngo de overleden verzoeker mocht vertegenwoordigen. Ten gronde stelde het

320 Lanzarote-Comité, Advies inzake art. 23 van het Verdrag van Lanzarote en de toelichting daarbij, 17 juni 2015.

321 EHRM, *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014.

EHRM een materiële inbreuk op artikel 2 EVRM vast. De Roemeense overheid werd aansprakelijk gehouden voor het overlijden van de heer Câmpeanu, aangezien zij hem in een instelling had geplaatst waar hij was overleden wegens een gebrek aan voldoende eten, passende huisvesting en passende medische zorg. Voorts stelde het EHRM een inbreuk op artikel 2 vast, omdat de Roemeense autoriteiten het overlijden van de heer Câmpeanu niet doeltreffend hadden onderzocht.

Met betrekking tot kinderen die in een instelling wonen, ondersteunt RvE Aanbeveling Rec (2005)5 de bepaling dat de plaatsing van een kind niet mag steunen op discriminerende gronden.³²²

7.3.2. Kinderen met een handicap

In het EU-recht is de EU partij geworden bij het CRPD, het eerste internationale verdrag op het gebied van mensenrechten waartoe de EU is toegetreden.³²³ Het CRPD omvat specifieke bepalingen met betrekking tot kinderen. De EU-lidstaten en de EU hebben toegezegd ervoor te zorgen dat kinderen met een handicap op gelijke voet met andere kinderen hun mensenrechten kunnen uitoefenen. Op grond van artikel 16 CRPD moeten zij specifieke maatregelen nemen om kinderen met een handicap te beschermen tegen misbruik en uitbuiting.³²⁴

Binnen het RvE-recht zijn in EHRM-zaken betreffende kinderen met een handicap verschillende kwesties aan de orde gekomen, waaronder toestemming, positieve verplichtingen van staten om bescherming te bieden tegen overlijden en mishandeling, en de leefomstandigheden in overheidsinstellingen.

Voorbeeld: De zaak *Nencheva en anderen tegen Bulgarije*³²⁵ betreft het overlijden van vijftien kinderen en jongvolwassenen in een instelling voor geestelijk gehandicapten. Het EHRM stelde dat de kinderen in een gespecialiseerde openbare instelling waren geplaatst die uitsluitend onder

322 Raad van Europa, Comité van Ministers (2005), Aanbeveling Rec(2005)5 over de rechten van kinderen in zorginstellingen, 16 maart 2005.

323 Raad van de Europese Unie (2009), Besluit van de Raad 2010/48/EG van 26 november 2009 betreffende de sluiting door de Europese Gemeenschap van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap, PB 2010 L 23, blz. 35.

324 Zie ook [paragraaf 3.5](#).

325 EHRM, *Nencheva en anderen tegen Bulgarije*, nr. 48609/06, 18 juni 2013 (beschikbaar in het Frans).

staatstoezicht stond. De kinderen leefden er onder verschrikkelijke omstandigheden: het ontbrak hun aan voedsel, medicijnen, kleding en verwarming. De bevoegde autoriteiten werden hier meermaals op gewezen en waren dus op de hoogte, of hadden op de hoogte moeten zijn, van het overlijdensrisico. Het EHRM stelde een materiële inbreuk op artikel 2 EVRM vast, omdat de autoriteiten geen maatregelen hadden genomen ter bescherming van het leven van de onder hun toezicht geplaatste kinderen. Bovendien hadden de Bulgaarse autoriteiten geen doeltreffend onderzoek verricht naar het overlijden van de kinderen van de verzoekers. Gelet op de omstandigheden in deze zaak hadden de Bulgaarse autoriteiten ambtshalve een strafrechtelijk onderzoek moeten instellen. Het onderzoek werd om meerdere redenen ondoeltreffend geacht: het werd twee jaar na het overlijden van de kinderen ingeleid, had onredelijk lang geduurd, had geen betrekking op het overlijden van alle kinderen en verschaftte niet over alle relevante factoren opheldering.

7.4. Vermiste kinderen

Binnen het EU-recht heeft de Europese Commissie een alarmnummer (116000) ingesteld voor vermiste kinderen.³²⁶ Deze dienst registreert meldingen over vermiste kinderen en geeft die door aan de politie, biedt ondersteuning aan de personen die verantwoordelijk zijn voor het vermiste kind en ondersteunt het onderzoek.

In het RvE-recht is de gedwongen verdwijning van kinderen benaderd vanuit de invalshoek van artikel 8 EVRM.

Voorbeeld: In *Zorica Jovanović tegen Servië*³²⁷ zou een pasgeboren baby naar verluidt kort na de geboorte zijn overleden in het ziekenhuis, maar zijn lichaam werd nooit overgedragen aan de ouders. De moeder klaagde dat de overheid haar geen informatie had verstrekt over het lot van haar zoon, bijvoorbeeld over de oorzaak van zijn vermeende overlijden en de tijd en plaats van zijn begrafenis. Het EHRM oordeelde dat het aanhoudende verzuim van de overheid om de moeder geloofwaardige informatie te

326 Europese Commissie (2007), Beschikking 2007/698/EG van de Commissie van 29 oktober 2007 tot wijziging van Beschikking 2007/116/EG met het oog op de invoering van nieuwe gereserveerde nummers die met 116 beginnen, PB 2007 L 284/31, blz. 31.

327 EHRM, *Zorica Jovanović tegen Servië*, nr. 21794/08, 26 maart 2013.

verstrekken over het lot van haar zoon, een inbreuk vormde op haar recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven.³²⁸

In het VN-recht bepaalt artikel 25, lid 1, onder b), van het Internationaal Verdrag ter bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning³²⁹ dat de staten die partij zijn „[h]et vervalsen, verbergen of vernietigen van documenten waaruit de werkelijke identiteit“ blijkt van kinderen die het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning, of van kinderen wier ouders het slachtoffer zijn van gedwongen verdwijning, moet worden voorkomen en strafbaar gesteld. De staten die partij zijn moeten voorts de noodzakelijke maatregelen nemen om de kinderen te vinden en te identificeren en om hen terug te brengen naar hun oorspronkelijke familie. Gelet op het recht van deze kinderen op behoud of hernieuwde vaststelling van hun identiteit, met inbegrip van hun nationaliteit, naam en familiebanden zoals bij wet erkend, dienen de staten die partij zijn wettelijke procedures te hebben vastgesteld om de adoptie of plaatsing van een kind die voortvloeit uit een gedwongen verdwijning, te toetsen en ongedaan te maken (artikel 25, lid 4). Het verdrag herhaalt twee algemene beginselen die aan de kinderrechten ten grondslag liggen: het belang van het kind als eerste overweging en het recht van kinderen om hun mening te uiten (artikel 25, lid 5). Hoewel een relatief klein aantal Europese landen dit verdrag heeft geratificeerd, mag de relevantie ervan voor het Europese regelgevingskader niet worden onderschat.³³⁰

328 *Ibid.*, punt 74.

329 VN, Internationaal Verdrag ter bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning, 20 december 2006.

330 Op 19 februari 2015 hadden negen van de 28 EU-lidstaten het verdrag geratificeerd (België, Duitsland, Frankrijk, Litouwen, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slowakije en Spanje). Bovendien hebben de volgende RvE-lidstaten het verdrag geratificeerd: Servië, Montenegro, Bosnië en Herzegovina, Armenië en Albanië.

8

Economische, sociale en culturele rechten en een toereikende levensstandaard

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikel 14 (onderwijs) Erkeningsrichtlijn (2011/95/EU) Hvj-EU, zaak C-413/99, <i>Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department</i> , 2002 (onderwijs aan migrantenkinderen)	Recht op onderwijs	EVRM, Protocol nr. 1, artikel 2 (recht op onderwijs) ESH (herzien), artikel 17 (recht op onderwijs) EHRM, <i>Catan en anderen tegen Moldavië en Rusland [GK]</i> , nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 2012 (taalgebruik op school) EHRM, <i>D.H. en anderen tegen Tsjechië [GK]</i> , nr. 57325/00, 2007; EHRM, <i>Oršuš en anderen tegen Kroatië [GK]</i> , nr. 15766/03, 2010 (discriminatie van Romakinderen op school) EHRM, <i>Ponomaryovi tegen Bulgarije</i> , nr. 5335/05, 2011 (discriminatie op grond van immigratiestatus) FCNM, artikel 12, lid 3, en artikel 14 Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 35 (toegang tot gezondheidszorg)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU), artikel 29 (fundamentele voorzieningen voor migrantenkinderen)</p>	<p>Recht op gezondheid</p>	<p>ESH (herzien), artikelen 11 (recht op bescherming van de gezondheid) en 13 (recht op sociale en geneeskundige bijstand)</p> <p>EVRM, artikelen 2 (recht op leven) en 8 (recht op fysieke integriteit)</p> <p>EHRM, <i>Oyal tegen Turkije</i>, nr. 4864/05, 2010 (HIV-infectie van een pasgeborene)</p> <p>EHRM, <i>Iliya Petrov tegen Bulgarije</i>, nr. 19202/03, 2012 (letsel in een transformatorhuisje)</p> <p>EHRM, <i>Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cămpăeanu tegen Roemenië [GK]</i>, nr. 47848/08, 2014 (geval van overlijden in een instelling)</p> <p>EHRM, <i>Glass tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 61827/00, 2004 (geinformeerde toestemming)</p> <p>EHRM, <i>M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nrs. 45901/05 en 40146/06, 2010 (toetsing zonder toestemming van de ouders)</p> <p>ECSR, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) tegen Frankrijk</i>, klacht nr. 14/2003, 2004, (medische zorg voor migrantenkinderen)</p> <p>ECSR, <i>Defence for Children International (DCI) tegen België</i>, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012 (kinderen in een onregelmatige situatie)</p> <p>Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde (Oviedo Verdrag), artikelen 6 en 8</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 34, lid 3 (recht op sociale bijstand en bijstand ten behoeve van huisvesting)</p>	<p>Recht op huisvesting</p>	<p>ESH (herzien), artikelen 16 (recht van het gezin op sociale, wettelijke en economische bescherming), 17 (recht van kinderen en jeugdige personen op sociale, wettelijke en economische bescherming) en 31 (recht op huisvesting)</p> <p>EHRM, <i>Bah tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 56328/07, 2011.</p> <p>EHRM, <i>Connors tegen het Verenigd Koninkrijk</i>, nr. 66746/01, 2004.</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 34 (sociale zekerheid en sociale bijstand)</p>	<p>Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid</p>	<p>ESH (herzien), artikelen 12-14 (recht op sociale zekerheid, op sociale en geneeskundige bijstand en op het gebruik van diensten voor sociale zorg), 16 (recht van het gezin op sociale, wettelijke en economische bescherming) en 30 (recht op bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting)</p> <p>ECSR, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk</i>, klacht nr. 82/2012, 2013 (opschorting van de kinderbijslag wegens spijbelen)</p> <p>EHRM, <i>Konstantin Markin tegen Rusland [GK]</i>, nr. 30078/06, 2012 (ouderschapsverlof)</p>

De economische, sociale en culturele rechten (ESC-rechten), die in een Europese context vaak sociaal-economische of sociale rechten worden genoemd, omvatten arbeidsgelateerde rechten en het recht op onderwijs, gezondheid, huisvesting, sociale zekerheid en, meer in het algemeen, een toereikende levensstandaard. Vergeleken met deze rechten zijn de culturele rechten tot dusver nauwelijks onderwerp geweest van wetenschappelijke publicaties en juridische procedures. Aspecten hiervan komen aan bod in [paragraaf 4.6](#) over de identiteit van kinderen die tot een minderheid behoren en in [paragraaf 8.2](#) over het recht op onderwijs.

Met name het Europees Sociaal Handvest en het Handvest van de grondrechten van de EU omvatten uitdrukkelijke normen inzake de ESC-rechten in Europees verband, al bevatten het EVRM en de protocollen daarbij ook een aantal relevante bepalingen, zoals het verbod op dwangarbeid en het recht op onderwijs. Bovendien heeft het EHRM erop gewezen dat er geen waterdichte scheiding bestaat tussen de werkingssfeer van de sociale en economische rechten enerzijds en de werkingssfeer van het verdrag anderzijds,³³¹ en heeft het ESC-rechten opgevat als door het EVRM gegarandeerde burgerrechten. Zo heeft het de toegang tot gezondheidszorg behandeld in het licht van het verbod van foltering en onmenselijke en vernederende behandeling en bestraffing (artikel 3 EVRM).³³²

Dit hoofdstuk analyseert de ESC-rechten die van specifiek belang zijn voor kinderen: het recht op onderwijs ([paragraaf 8.2](#)), het recht op gezondheid ([paragraaf 8.3](#)), het recht op huisvesting ([paragraaf 8.4](#)) en het recht op een toereikende levensstandaard en sociale zekerheid ([paragraaf 8.5](#)).

³³¹ EHRM, *Airey tegen Ierland*, nr. 6289/73, 9 oktober 1979, punt 26.

³³² Zie bijvoorbeeld de EHRM-factsheets over de gezondheidsgelateerde rechten van gevangenen (februari 2015) en over gezondheid (april 2015).

8.1. Benaderingen van de economische, sociale en culturele rechten

Belangrijkste punte

- Het verzekeren van de beschikbaarheid van toereikende middelen is cruciaal voor de bescherming van sociale rechten.
- Essentiële aspecten van sociale rechten zijn beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanpasbaarheid en aanvaardbaarheid.

In het EU-recht zijn de ESC-rechten op voet van gelijkheid met de burger- en politieke rechten opgenomen in het Handvest van de grondrechten van de EU. Echter maakt artikel 52 van het Handvest onderscheid tussen rechten en beginselen, waarbij de laatste beperkt zijn in de mate waarin ze „gerechtelijk erkend” worden.

Op grond van het RvE-recht merkt het ECSR op dat het, wanneer het buitengewoon ingewikkeld is om een recht te realiseren en een oplossing daarvoor bijzonder kostbaar is, de geleidelijke realisatie beoordeelt aan de hand van drie criteria: er moeten maatregelen worden genomen om binnen een redelijke termijn de doelstellingen van het Handvest te realiseren, met meetbare vorderingen en in een mate die neerkomt op een maximale benutting van de beschikbare middelen.³³³ Het ECSR heeft ook een prioritering vastgesteld, waarbij het de staten herinnert aan de impact die hun keuzes hebben op kwetsbare groepen en andere betrokkenen.³³⁴

Het ECSR stelt in het kader van het recht op sociale zekerheid dat maatregelen met terugwerkende kracht gericht op het onderhoud en de duurzaamheid van het bestaande socialezekerheidsstelsel, zijn toegestaan, mits zij het fundamentele kader van het nationale socialezekerheidsstelsel niet ondermijnen en personen niet de mogelijkheid ontnemen om te worden beschermd tegen ernstige

333 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003, punt 53; toegepast in ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 81/2012, 11 september 2013, punten 94-99.

334 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk*, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003, punt 53.

sociale en economische gevaren.³³⁵ Ook het EHRM staat maatregelen met terugwerkende kracht toe, maar beoordeelt daarbij of de gekozen methode redelijk is en geschikt is voor het halen van het nagestreefde rechtmatige doel.³³⁶

In het kader van het recht op onderwijs heeft het ECSR overeenkomstig de aanpak van het VN-Comité inzake economische, sociale en culturele rechten een analytisch kader vastgesteld dat uitgaat van beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanvaardbaarheid en aanpasbaarheid.³³⁷ Het onderscheid tussen beschikbaarheid en toegankelijkheid komt ook aan bod in de EHRM-jurisprudentie. De criteria/essentiële elementen (beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanvaardbaarheid en aanpasbaarheid) zijn leidend in de navolgende analyse, voor zover er relevante jurisprudentie voorhanden is.

8.2. Recht op onderwijs

Belangrijkste punte

- Beperkingen van de toegankelijkheid van onderwijs moeten kunnen worden voorzien, moeten een rechtmatig doel nastreven en moeten gerechtvaardigd en niet-discriminerend zijn.
- De aanvaardbaarheid van onderwijs, hetgeen de eerbiediging van de godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen van ouders inhoudt, sluit de mogelijkheid van godsdienstig of seksueel onderricht op school niet uit.
- De aanvaardbaarheid vereist speciale maatregelen voor kinderen met een handicap en de mogelijkheid voor kinderen die tot een minderheid behoren om hun eigen taal te leren en in die taal te worden onderwezen.
- Kinderen hebben recht op onderwijs, ongeacht hun nationaliteit of immigratiestatus.

In het EU-recht garandeert artikel 14, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU het recht op onderwijs, met inbegrip van „de mogelijkheid [...]

335 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland*, klacht nr. 66/2011, 23 mei 2012, punt 47.

336 EHRM, *Markovics en anderen tegen Hongarije*, besluit van niet-ontvankelijkheid, nrs. 77575/11, 19828/13 en 19829/13, 24 juni 2014, punten 37 en 39.

337 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 37.

om het verplichte onderwijs kosteloos te volgen". Artikel 14, lid 3 garandeert de vrijheid om instellingen voor onderwijs op te richten en het recht van de ouders om zich voor hun kinderen te verzekeren van het onderwijs en de opvoeding die overeenstemmen met hun godsdienstige, levensbeschouwelijke en opvoedkundige overtuigingen.

In het RvE-recht garandeert artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM het recht op onderwijs. Het EHRM verduidelijkt dat dit artikel de staten niet verplicht om onderwijs beschikbaar te stellen, maar het recht verleent op toegang tot de onderwijsinstellingen die op een bepaald moment bestaan.³³⁸ Het recht op onderwijs omvat bovendien de mogelijkheid om te profiteren van het genoten onderwijs, oftewel het recht om overeenkomstig de geldende regels in elke staat, op enige wijze, officiële erkenning te krijgen voor een afgeronde studie.³³⁹ Dit is echter geen absoluut recht. De beperkingen moeten kunnen worden voorzien door de betrokkenen en moeten een rechtmatig doel nastreven. Disciplinaire maatregelen, waaronder schorsing of uitsluiting van een onderwijsinstelling, zijn toegestaan, mits ze binnen het kader van de toegestane beperkingen vallen. Bij de beoordeling of deze vormen van uitsluiting van het onderwijs neerkomen op ontneming van het recht op onderwijs, moet onder meer worden gekeken naar de procedurele waarborgen, de duur van de uitsluiting, de inspanningen op het gebied van re-integratie en de toereikendheid van het geboden alternatieve onderwijs.³⁴⁰

Voorbeeld: In *Catan en anderen tegen Moldavië en Rusland*³⁴¹ onderzocht het EHRM het taalbeleid dat door de separatistische overheid in Transdnjestrië was ingevoerd op scholen. Het taalbeleid was gericht op russificatie. Na de gedwongen sluiting van scholen met het Moldavisch als voertaal (daarbij gebruik makende van het Latijnse alfabet) moesten de ouders kiezen tussen scholen waar de kinderen werden onderwezen in een kunstmatige combinatie van hun eigen taal met het cyrillische alfabet en met lesmateriaal uit de Sovjettijd, en tussen scholen die slechter waren uitgerust en ongunstiger waren gelegen, waarbij de kinderen onderweg werden geïntimideerd. De gedwongen sluiting van scholen en de daaropvol-

338 EHRM, *Zaak „met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België” tegen België*, nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968, punt 4.

339 *Ibid.*

340 EHRM, *Ali tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 40385/06, 11 januari 2011, punt 58.

341 EHRM, *Catan en anderen tegen Moldavië en Rusland [GK]*, nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012.

gende pesterijen werd geacht een ongerechtvaardigde inmenging in het recht van kinderen op onderwijs te vormen, die neerkwam op een inbreuk op artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM.³⁴²

Als onderdeel van het recht op onderwijs hebben ouders het recht op eerbiediging van hun godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen. De vaststelling en de planning van het programma behoren in beginsel echter tot de verantwoordelijkheden van de staat.³⁴³ Zij mogen ook godsdienstige of levensbeschouwelijke informatie of kennis opnemen in het schoolprogramma, mits dat gebeurt op een objectieve, kritische en pluralistische manier.³⁴⁴ Om de veelvormigheid te waarborgen, moeten ouders bij kwantitatieve en kwalitatieve verschillen in het onderricht in een bepaald geloof of een bepaalde levensovertuiging de mogelijkheid hebben om hun kinderen geheel of gedeeltelijk vrij te stellen van dat onderwijs, namelijk de mogelijkheid om niet deel te nemen aan bepaalde lessen of aan het gehele godsdienstleerplan.³⁴⁵ Zie [paragraaf 2.1](#) voor de wijze waarop het EHRM dit onderwerp behandelt vanuit het oogpunt van non-discriminatie.³⁴⁶

Overeenkomstig artikel 17, lid 2, van het herziene ESH verbinden de partijen zich ertoe „alle passende en noodzakelijke maatregelen te nemen die beogen [...] basisonderwijs en voortgezet onderwijs kosteloos beschikbaar te stellen voor kinderen en jeugdige personen, alsmede regelmatig schoolbezoek te bevorderen”.³⁴⁷ In aanvulling daarop heeft het ECSR op grond van dit artikel bepaald dat de verdragsluitende partijen onregelmatig op hun grondgebied verblijvende kinderen toegang moeten bieden tot onderwijs.³⁴⁸

Bovendien moeten onderwijsinstellingen toegankelijk zijn voor iedereen zonder discriminatie.³⁴⁹ Het ECSR heeft gesteld dat het integreren van kinderen met een handicap in reguliere scholen de norm moet zijn, en dat speciaal onderwijs de

342 *Ibid.*, punten 141-144.

343 EHRM, *Folgerø en anderen tegen Noorwegen* [GK], nr. 15472/02, 29 juni 2007, punt 84.

344 *Ibid.*, punt 84.

345 *Ibid.*, punten 85-102 en de „Dissenting opinion”.

346 EHRM, *Grzelak tegen Polen*, nr. 7710/02, 15 juni 2010.

347 Het ESH uit 1961 bevat geen bepaling inzake het recht op onderwijs.

348 ECSR, *Médecins du Monde – International tegen Frankrijk*, klacht nr. 67/2011, 11 september 2012.

349 Nadere informatie inzake kinderen met een handicap is te vinden in de [hoofdstukken 3](#) en [7](#).

uitzondering moet vormen.³⁵⁰ Staten hebben een beperkte beoordelingsmarge met betrekking tot de keuze van het schooltype voor personen met een handicap: zij moeten in een reguliere school worden opgenomen.³⁵¹

Verschillen in behandeling in het onderwijs op grond van nationaliteit, immigratiestatus of etnische afkomst worden behandeld in [hoofdstuk 3](#).

Op grond van de ECSR-jurisprudentie moet voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid deel uitmaken van het reguliere lesprogramma.³⁵² Hoewel staten een ruime beoordelingsmarge hebben bij de vaststelling van de culturele geschiktheid van het lesmateriaal, moeten zij zorg dragen voor niet-discriminerende voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid die de sociale uitsluiting en de ontkenning van de menselijke waardigheid niet in stand houdt of versterkt. Lesmateriaal mag vernederende stereotypen niet versterken, bijvoorbeeld over personen met een niet-heteroseksuele geaardheid.³⁵³

Tot slot vereist de aanpasbaarheid van onderwijs bijvoorbeeld dat er regelingen worden getroffen om te voorzien in de speciale behoeften van kinderen met een handicap op reguliere scholen³⁵⁴ (zie ook [paragraaf 3.5](#)).

Bovendien moeten de partijen op grond van artikel 12, lid 3, FCNM bevorderen dat personen die tot nationale minderheden behoren gelijke kansen hebben bij de toegang tot onderwijs op alle niveaus (zie ook [hoofdstuk 3](#)).³⁵⁵ Het FCNM verleent kinderen die tot nationale minderheden behoren in artikel 14 het recht om

---

350 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

351 ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 81/2012, 11 september 2013, punt 78.

352 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) tegen Kroatië*, klacht nr. 45/2007, 30 maart 2009, punt 47.

353 *Ibid.*, punten 59 en 61.

354 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije*, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008, punt 35.

355 Zie voorts Raad van Europa, Adviescommissie betreffende het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (FCNM), Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2006, ACFC/25DOC(2006)002, deel 2.1.

de minderheidstaal te leren en om onderwijs in deze taal te krijgen.³⁵⁶ Het EHRM heeft bevestigd dat het recht op onderwijs het recht om te worden onderwezen in (een van) de nationale ta(a)l(en) omvat.³⁵⁷

8.2.1. Recht van minderjarige migranten op onderwijs

In het EU-recht wordt het fundamentele recht van kinderen op onderwijs, ongeacht hun migratiestatus, erkend in bijna alle aspecten van het EU-migratierecht.³⁵⁸ De EU is echter niet bevoegd om de inhoud of de werkingssfeer van de nationale onderwijswetgeving te bepalen. Wel is het zo dat de EU minderjarige migranten, afhankelijk van hun status, dezelfde of vergelijkbare bescherming van het recht op onderwijs biedt als onderdanen. De studentenrichtlijn (2004/114/EG) regelt de voorwaarden voor de toelating van onderdanen van derde landen met het oog op studie, scholierenuitwisseling, onbezoldigde opleiding of vrijwilligerswerk.³⁵⁹ Het gaat daarbij om de binnenkomst en het verblijf van onderdanen van een derde land voor de duur van langer dan drie maanden. De algemene toelatingsvoorwaarden voor kinderen omvatten het overleggen van een geldig reisdocument, toestemming van de ouders voor het geplande verblijf, een ziektekostenverzekering, en, indien de staat dat verlangt, de betaling van een vergoeding voor het toelatingsverzoek.³⁶⁰ Zo moeten scholieren bewijzen dat zij deelnemen aan een scholierenuitwisseling die door een door de lidstaat erkende organisatie wordt beheerd.³⁶¹ Onbezoldigde stagiairs moeten de door

356 Voor verdere verduidelijking, zie Raad van Europa, Adviescommissie betreffende het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (FCNM), Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2006, ACFC/25DOC(2006)002, deel 2.3, en Thematisch commentaar nr. 3. De taalrechten van personen die tot een nationale minderheid behoren op grond van het Kaderverdrag, 2012, ACFC/44DOC(2012)001 rev, deel VI, Taalrechten en onderwijs.

357 EHRM, *Catan en anderen tegen Moldavië en Rusland [GK]*, nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012, punt 137.

358 Bijvoorbeeld artikel 27 van Richtlijn 2011/95/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming (herschikking) (Erkenningsrichtlijn), PB 2011 L 337/9, blz. 9-268.

359 Richtlijn 2004/114/EG van de Raad betreffende de voorwaarden voor de toelating van onderdanen van derde landen met het oog op studie, scholierenuitwisseling, onbezoldigde opleiding of vrijwilligerswerk (Studentenrichtlijn).

360 *Ibid.*, artikel 6.

361 *Ibid.*, artikel 7.

de lidstaat gevraagde bewijsstukken overleggen om te waarborgen dat zij gedurende hun verblijf over voldoende middelen beschikken om de kosten van levensonderhoud, studie en de terugreis te dekken.³⁶² Er gelden beperkingen voor de toegang van studenten uit het hoger onderwijs tot economische activiteiten, waaronder arbeid.³⁶³

De kinderen van EU-migranten die zich op grond van de wetgeving inzake vrij verkeer naar een andere lidstaat begeven, hebben in dit verband de meeste rechten. Zij hebben het recht om onder dezelfde voorwaarden als de eigen onderdanen van de staat te worden toegelaten tot het algemeen onderwijs, het leerlingstelsel en de beroepsopleiding.³⁶⁴ Dit recht omvat openbaar en particulier onderwijs en verplicht en niet-verplicht onderwijs. Het HvJ-EU heeft dit recht altijd in brede zin uitgelegd als het waarborgen van de toegang tot onderwijs, maar ook tot bredere onderwijsgerelateerde sociale voorzieningen en voorzieningen die bedoeld zijn om het volgen van onderwijs te bevorderen. In de zaak *Casagrande* bijvoorbeeld werd een kind van een arbeidsmigrant op grond van het EU-recht inzake vrij verkeer een inkomensafhankelijke studiebeurs verleend.³⁶⁵

Bovendien verplicht wetgeving uit de jaren zeventig de lidstaten ertoe om aanvullend taalonderwijs te verzorgen voor kinderen van arbeidsmigranten in de EU, zowel in de taal van de gaststaat als in hun moedertaal, teneinde te bevorderen dat zij integreren in de gaststaat, maar ook in hun land van herkomst met het oog op een eventuele terugkeer.³⁶⁶ Hoewel deze wetgeving kinderen die zijn toegelaten op een school in de gaststaat, ruimhartige en waardevolle ondersteuning biedt, is algemeen bekend dat de tenuitvoerlegging ervan in de

---

362 *Ibid.*, artikel 10.

363 *Ibid.*, artikel 17.

364 Verordening (EU) nr. 492/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Unie, PB 2011 L 141 blz. 1-12, artikel 10; Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG, PB 2004 L 158, blz. 77-123, art. 24, lid 1.

365 HvJ-EU, zaak C-9/74, *Donato Casagrande tegen Landeshauptstadt München*, 3 juli 1974. Vervolgens bevestigd in zaken zoals HvJ-EU, zaak C-3/90, *M.J.E. Bernini tegen Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26 februari 1992.

366 Richtlijn 77/486/EEG van de Raad van 25 juli 1977 inzake het onderwijs aan de kinderen van arbeidsmigrantarbeidsmigranten, PB 1977 L 199, blz. 32-33. NB: Gemigreerde kinderen die onderdaan zijn van een derde land, vallen buiten het toepassingsgebied.

lidstaten gefragmenteerd en in toenemende mate onpraktisch is, gelet op de brede waaier van talen die in aanmerking komen.³⁶⁷

Voorbeeld: In *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*³⁶⁸ ging het erom of de twee dochters van een Duitse werknemer die met zijn Colombiaanse vrouw en dochters naar het Verenigd Koninkrijk was geëmigreerd, naar school mochten blijven gaan, nadat de vader uit het Verenigd Koninkrijk was vertrokken naar een derde land en zijn vrouw en dochters had achtergelaten. Het HvJ-EU moest beoordelen of zijn vrouw en dochters onafhankelijk van hem in de gaststaat mochten blijven, ondanks dat de heer Baumbast (van wie de verblijfsrechten van het gezin waren afgeleid) in feite afstand had gedaan van zijn status als arbeidsmigrant in de EU. De doorslaggevende factor voor het HvJ-EU was het feit dat de kinderen waren geïntegreerd in het onderwijsstelsel van de gaststaat en dat het schadelijk en buitenproportioneel zou zijn om hen op zo'n cruciaal moment in hun opleiding weg te halen uit hun omgeving. Het Hof bevestigde dat het belang van de continuïteit van het onderwijs van kinderen zo groot is, dat het ertoe kan leiden dat het (anders niet in aanmerking komende) gezin voor de duur van de studie van de minderjarige migrant in de gaststaat mag verblijven.

Het *Baumbast*-arrest kreeg navolging in latere zaken³⁶⁹ en is gecodificeerd in artikel 12, lid 3, van Richtlijn 2004/38/EG (Richtlijn vrij verkeer).³⁷⁰

Kinderen die onderdaan zijn van een derde land hebben doorgaans alleen onder dezelfde voorwaarden als onderdanen toegang tot het *publieke* onderwijs en zijn doorgaans uitgesloten van bijbehorende voordelen, zoals beurzen voor

367 Verslagen van de Commissie over de tenuitvoerlegging van Richtlijn 77/486/EEG, COM(84) 54 def. en COM(88) 787 def.

368 HvJ-EU, zaak C-413/99, *Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

369 HvJ-EU, zaak C-480/08, *Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010; HvJ-EU, zaak C-310/08, *London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department [GK]*, 23 februari 2010.

370 Artikel 2, lid 2, onder c), van Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG, PB 2004 L 158, 30 april 2004, ar. 2, lid 2 onder c) en art. 12, lid 3.

levensonderhoud.³⁷¹ Sommige immigratie-instrumenten van de EU gaan echter verder dan uitsluitend het bieden van gelijke toegang en verplichten de lidstaten ertoe om mechanismen ten uitvoer te leggen met het oog op de erkenning en overdraagbaarheid van buitenlandse kwalificaties, ook wanneer geen bewijsstukken overgelegd kunnen worden (artikel 28 van de erkenningsrichtlijn³⁷²).

De onderwijsrechten van minderjarige asielzoekers zijn nog beperkter: zij moeten onder *vergelijkbare*, maar niet noodzakelijkerwijs *dezelfde* voorwaarden als onderdanen toegang krijgen tot het onderwijsstelsel van de gaststaat.³⁷³ Het onderwijs mag worden verzorgd in opvangcentra in plaats van op scholen en de overheid kan de volledige toegang van minderjarige asielzoekers tot het onderwijs maximaal drie maanden opschorten met ingang van de datum van indiening van het asielverzoek. Wanneer toegang tot het onderwijsstelsel onmogelijk is in verband met de specifieke situatie van de minderjarige, moet de betrokken lidstaat andere onderwijsfaciliteiten aanbieden (artikel 14, lid 3, van de richtlijn opvangvoorzieningen).³⁷⁴

In het RvE-recht is artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM in samenhang met artikel 14 EVRM gebruikt om het recht van migrantenkinderen op onderwijs zeker te stellen (zie ook [paragraaf 3.3](#)).

Voorbeeld: In *Ponomaryovi tegen Bulgarije*³⁷⁵ boog het EHRM zich over het schoolgeld dat twee Russische schoolgaande kinderen zonder permanente verblijfsvergunning moesten betalen voor de middelbare school. Het Hof concludeerde dat het opleggen van schoolgeld voor de middelbare school

371 Artikel 11 van de Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU), artikel 14 van de Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG), artikel 14 van de Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG), de Richtlijn tijdelijke bescherming (2001/55/EG), artikel 14, onder c), van de Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU), en de Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG).

372 Richtlijn 2011/95/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming (herschikking) (Erkenningsrichtlijn), PB 2011 L 337/9.

373 Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU). NB: Minderjarige vluchtelingen (die een langdurig verblijfsrecht hebben verkregen) hebben op grond van artikel 27 van de Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU) onder dezelfde voorwaarden toegang tot onderwijs als de eigen onderdanen.

374 Richtlijn 2013/33/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming (herschikking) (Richtlijn opvangvoorzieningen), PB 2013 L 180/96, blz. 96-116.

375 EHRM, *Ponomaryovi tegen Bulgarije*, nr. 5335/05, 21 juni 2011.

in hun geval neerkwam op discriminatie en dus in strijd was met artikel 14 EVRM *juncto* artikel 2 van Protocol nr. 1 bij het EVRM³⁷⁶.

Het ESH beschermt de onderwijsrechten van minderjarige migranten zowel direct (artikel 17, lid 2) als indirect, door het recht van kinderen op arbeid te beperken zodat zij het verplichte onderwijs volledig kunnen doorlopen (artikel 7).

Bovendien ondersteunt het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten³⁷⁷ het recht van minderjarige migranten om op dezelfde wijze en onder dezelfde voorwaarden als de eigen onderdanen te worden toegelaten tot het algemeen onderwijs en het beroepsonderwijs in de gaststaat (artikel 14, lid 1).

In het internationale recht wordt de gelijke toegang tot onderwijs van kinderen van migranten ondersteund door artikel 30 van het Internationale Verdrag ter bescherming van alle arbeidsmigranten en hun gezinsleden.³⁷⁸

Artikel 28 VRK bepaalt dat alle kinderen recht hebben op kosteloos verplicht onderwijs. Overeenkomstig artikel 29, lid 1, onder c), reikt dit recht veel verder dan gelijke toegang tot onderwijs, en omvat het bepalingen met betrekking tot de ontwikkeling van de culturele identiteit, taal en waarden van het land van herkomst van het kind.

376 Zie ook [paragraaf 3.3](#).

377 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten](#), CETS nr. 93, 1977.

378 VN, Internationaal Verdrag ter bescherming van alle arbeidsmigranten en hun gezinsleden, 18 december 1990.

8.3. Recht op gezondheid

Belangrijkste punte

- Staten hebben de positieve verplichting om maatregelen te nemen tegen levensbedreigende gezondheidsrisico's waarvan de overheid op de hoogte is of zou moeten zijn.
- Zij moeten de doodsoorzaak van personen doeltreffend onderzoeken.
- Op grond van het ESH hebben kinderen die onrechtmatig in het land verblijven, recht op gezondheidszorg die verder strekt dan alleen medische noodhulp.
- Aanvaardbare gezondheidszorg impliceert geïnformeerde toestemming.
- Op grond van het EU-recht en het ESH hebben minderjarige migranten, enkele uitzonderingen daargelaten, recht op toegang tot sociale bijstand en gezondheidszorg.

Het EU-recht garandeert in artikel 35 van het Handvest van de grondrechten van de EU het recht op toegang tot gezondheidszorg.

Kinderen van migrerende EU-burgers hebben, zodra zij drie maanden hebben verbleven in de gaststaat, dezelfde toegang tot sociale zekerheidsdiensten en gezondheidszorg als onderdanen.³⁷⁹ Kinderen van onderdanen van een derde land die de permanente verblijfsstatus hebben verkregen in een lidstaat, hebben vergelijkbare rechten, die echter kunnen worden beperkt tot de belangrijkste prestaties.³⁸⁰ De lidstaten moeten minderjarige vluchtelingen en asielzoekers dezelfde toegang bieden tot passende sociale bijstand als de onderdanen van de gaststaat, al kan die toegang worden beperkt tot „de meest fundamentele prestaties” (artikel 29 van de Erkenningsrichtlijn). De wetgeving vereist dat de lidstaten kwetsbare minderjarige migranten toegang bieden tot toereikende gezondheidszorg. Zo moeten kinderen die het slachtoffer zijn van geweld of foltering voldoende worden ondersteund in hun fysieke en mentale behoeften (titel IV van de herziene richtlijn opvangvoorzieningen, artikelen 21, 23, lid 4, en 25). De erkenningsrichtlijn bevat vergelijkbare regels voor kwetsbare minderjarige migranten.

³⁷⁹ Richtlijn vrij verkeer, art. 24.

³⁸⁰ Artikel 11, lid 4, van Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen, PB L 16 van 23 januari 2004, blz. 11.

Binnen het RvE-recht garandeert het EVRM niet uitdrukkelijk het recht op gezondheidszorg of op gezondheid. Het EHRM heeft echter wel uiteenlopende zaken behandeld met betrekking tot gezondheid. Ten eerste onderzoekt het Hof levensbedreigende situaties voor kinderen. Het stelt vast dat de overheid de positieve verplichting heeft om preventieve maatregelen te nemen tegen levensbedreigende gezondheidsrisico's waarvan zij op de hoogte is of zou moeten zijn.

Voorbeeld: In *Oyal tegen Turkije* had de overheid verzuimd om preventieve maatregelen te nemen tegen de verspreiding van HIV via bloedtransfusies. Als gevolg hiervan raakte een pasgeboren kind tijdens een bloedtransfusie in een openbaar ziekenhuis besmet met HIV. Hoewel de schade tot op zekere hoogte werd vergoed, oordeelde het EHRM dat de overheid, door geen volledige medische dekking te bieden voor de levenslange behandeling en medicatie van het kind, had verzuimd om te voorzien in een toereikende schadeloosstelling en derhalve inbreuk had gepleegd op het recht op leven (artikel 2 EVRM).³⁸¹ Bovendien werd de Turkse overheid gelast om het slachtoffer levenslang kosteloze en volledige medische zorg te verlenen.

Voorbeeld: In *Iliya Petrov tegen Bulgarije*³⁸² was een 12-jarige jongen ernstig gewond geraakt bij een transformatorhuisje. Het transformatorhuisje bevond zich in een park waar kinderen en jongeren elkaar vaak troffen. De deur was niet op slot. Het EHRM oordeelde dat de exploitatie van een elektriciteitsnet een activiteit is met een verhoogd risico voor personen die zich in de buurt van de installaties bevinden. De overheid heeft de plicht om adequate regels vast te stellen, met inbegrip van een regeling voor toezicht op de juiste toepassing van de veiligheidsregels. Het Hof oordeelde dat het verzuim van de overheid om het transformatorhuisje te beveiligen, terwijl zij op de hoogte was van de veiligheidsproblemen, een inbreuk vormde op het recht op leven (artikel 2 EVRM).³⁸³

Bovendien hebben staten positieve verplichtingen ten aanzien van de behandeling van kwetsbare kinderen die onder de zorg van de overheid vallen (zie ook hoofdstuk 6 en paragraaf 7.3).

381 EHRM, *Oyal tegen Turkije*, nr. 4864/05, 23 maart 2010, punten 71-72.

382 EHRM, *Iliya Petrov tegen Bulgarije*, nr. 19202/03, 24 april 2012 (beschikbaar in het Frans).

383 *Ibid.*

Voorbeeld: De zaak *Centre for Legal Resources namens Valentin Câmpeanu tegen Roemenië*³⁸⁴ betrof een HIV-positieve Romajongen met een ernstige geestelijke beperking die ook leed aan tuberculose, een longontsteking en hepatitis en die overleed op de leeftijd van achttien jaar. Zijn hele leven verbleef hij in overheidsinstellingen. Het EHRM stelde vast dat de besluiten op het gebied van medicatie en zorgverlening ernstige tekortkomingen vertoonden en dat het medisch personeel voortdurend in gebreke bleef om hem passende zorg en een passende behandeling te bieden. Derhalve was inbreuk gepleegd op artikel 2 EVRM.³⁸⁵

Bovendien oordeelde het EHRM dat een medische behandeling zonder toestemming van de ouders in strijd is met artikel 8 EVRM wanneer geen sprake is van een noodsituatie.

Voorbeeld: In *Glass tegen het Verenigd Koninkrijk*³⁸⁶ was, ondanks de ernstige bezwaren van de moeder, diamorfine toegediend aan een ernstig gehandicapt kind. Het EHRM oordeelde dat het besluit van het ziekenhuis om geen rekening te houden met de bezwaren van de moeder tegen de voorgestelde behandeling, bij gebrek aan toestemming door een rechter, een inbreuk op artikel 8 EVRM vormde.³⁸⁷

Voorbeeld: In *M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk*³⁸⁸ ging het om een bloedtest die werd ondergaan door een negenjarig meisje en om foto's die van haar werden gemaakt zonder toestemming van de ouders, ook al had haar vader uitdrukkelijk opgedragen om geen verdere tests uit te voeren als het meisje alleen was in het ziekenhuis. In afwezigheid van een medische noodzaak werden deze medische handelingen zonder onderlijke toestemming geacht in strijd te zijn met haar recht op fysieke integriteit op grond van artikel 8 EVRM.³⁸⁹

384 EHRM, *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu tegen Roemenië* [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014. Dit EHRM-arrest wordt nader beschreven in [hoofdstuk 7](#).

385 Zie ook [paragraaf 7](#).

386 EHRM, *Glass tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 61827/00, 9 maart 2004.

387 *Ibid.*, punt 83.

388 EHRM, *M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk*, nrs. 45901/05 en 40146/06, 23 maart 2010.

389 *Ibid.*, punt 79.

Overeenkomstig de artikelen 6 en 8 van het Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde³⁹⁰ mag een medische ingreep, wanneer een minderjarige niet bekwaam is om daarvoor toestemming te geven, alleen worden verricht met machtiging van zijn of haar vertegenwoordiger, tenzij sprake is van een noodsituatie. Hoewel dit verdrag niet vereist dat een wilsonbekwaam kind toestemming moet verlenen, bepaalt het wel dat „[m]et de mening van de minderjarige als een in toenemende mate bepalende factor rekening [wordt] gehouden, al naar gelang zijn of haar leeftijd en mate van volwassenheid” (Artikel 6, lid 2).

Bovendien verbinden de partijen zich er op grond van artikel 11 ESH toe om ter bevordering van de volksgezondheid en de persoonlijke verantwoordelijkheid op het gebied van de gezondheid voorzieningen te treffen op het terrein van voorlichting en onderwijs.³⁹¹ Artikel 13 ESH voorziet in geneeskundige bijstand voor personen die geen toereikende inkomsten hebben en niet in staat zijn zulke inkomsten door eigen inspanning of met andere middelen te verwerven. Tot slot heeft het Comité van Ministers in 2011 kindspecifieke richtlijnen vastgesteld voor kindvriendelijke gezondheidszorg.³⁹²

Uit de volgende voorbeelden blijkt dat het ECSR van oordeel is dat minderjarige migranten die onregelmatig in een land verblijven recht hebben op gezondheidszorg die verder gaat dan alleen medische noodhulp. Het ESH bevat veel verwijzingen naar de rechten van kinderen op sociaal welzijn en gezondheidszorg (artikelen 11, 12, 13, 14, 16 en 17), die van toepassing zijn ongeacht de migratiestatus van kinderen.

Voorbeeld: Het besluit van het ECSR in de zaak *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) tegen Frankrijk*³⁹³ betrof het aannemen van een wet in Frankrijk waarmee de uitzonderingspositie van onregelmatige immigranten met een zeer laag inkomen werd beëindigd: voortaan moesten ook zij betalen voor medische zorg. Het ECSR oordeelde dat minderjarigen, onder wie alleenstaande minderjarigen, recht hebben op kosteloze medische zorg.

390 Raad van Europa, *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijke wezen met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde: Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde*, CETS nr. 164, 1997.

391 Zie voor meer informatie inzake voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid ook hierboven onder „onderwijs” (paragraaf 8.2).

392 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2011), *Richtlijnen voor kindvriendelijke gezondheidszorg*, 21 september 2011.

393 ECSR, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) tegen Frankrijk*, klacht nr. 14/2003, 8 september 2004, punten 35-37.

Voorbeeld: In *Defence for Children International (DCI) tegen België*³⁹⁴ stelde het ECSR vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 17 van het ESH, wegens beperkingen van de medische bijstand aan ongedocumenteerde migrantenkinderen. Het Comité bevestigde dat het recht van onrechtmatig verblijvende minderjarige migranten op gezondheidszorg verder strekt dan medische noodhulp, en primaire en secundaire zorg en psychologische bijstand omvat.³⁹⁵ Bovendien merkte het op dat het gebrek aan opvangvoorzieningen voor minderjarige, onrechtmatig verblijvende vreemdelingen ervoor zorgde dat zij moeilijk toegang hadden tot gezondheidszorg. Bovendien oordeelde het ECSR dat de oorzaken van gezondheidsproblemen alleen kunnen worden weggenomen voor zover kinderen toegang krijgen tot huisvesting en pleeggezinnen. Derhalve stelde een inbreuk vast op artikel 11, leden 1 en 3, van het ESH, wegens een gebrek aan huisvesting en pleeggezinnen.³⁹⁶

Het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten³⁹⁷ bepaalt ook dat arbeidsmigranten die rechtmatig werken op het grondgebied van een andere staat en hun gezinsleden dezelfde toegang tot sociale en medische bijstand moeten krijgen als de eigen onderdanen (artikel 19).

Het recht op gezondheid komt in het internationale recht uitgebreider aan bod in artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR)³⁹⁸ en in artikel 24 VRK. Deze instrumenten leggen de nadruk op preventie en behandeling. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind benadrukt hoe belangrijk het is dat kinderen in hun jongste jaren toegang hebben tot een zo goed mogelijke gezondheidszorg³⁹⁹ en voeding en dat adolescenten toegang hebben tot seksuele en reproductieve voorlichting.⁴⁰⁰ Het Comité heeft

394 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012.

395 *Ibid.*, punt 128.

396 *Ibid.*, punten 116-118.

397 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers*, CETS nr. 93, 1977.

398 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN), Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, 16 december 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993, blz. 3.

399 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2006), *General Comment nr. 7 (2005): Het toepassen van de rechten van het kind in de vroege kinderjaren*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.1, punt 27.

400 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2003), *General Comment nr. 4: De gezondheid en ontwikkeling van adolescenten in het kader van het Verdrag inzake de rechten van het kind*, UN Doc. CRC/GC/2003/4, punt 28.

voorts verduidelijkt dat het recht van kinderen op gezondheid het recht op controle over de eigen gezondheid en het eigen lichaam omvat, met inbegrip van seksuele en reproductieve vrijheid, zodat zij verantwoorde keuzes kunnen maken.⁴⁰¹ Het Comité moedigt de staten aan te overwegen om kinderen de mogelijkheid te bieden in te stemmen met medische behandelingen en ingrepen zonder toestemming van de ouder, verzorger of voogd, zoals HIV-tests en seksuele en reproductieve gezondheidszorg, met inbegrip van onderwijs en begeleiding op het gebied van seksuele gezondheid, anticonceptie en veilige abortus.⁴⁰²

8.4. Recht op huisvesting

Belangrijkste punte

- Het recht op passende huisvesting wordt gegarandeerd in artikel 31 ESH.
- Het ECSR is van oordeel dat onregelmatig verblijvende kinderen passende opvang moeten krijgen en dat er in de opvangvoorzieningen sprake moet zijn van menswaardige leefomstandigheden.
- Volgens het EHRM is ontoereikende huisvesting geen rechtvaardiging om een kind onder de hoede van de overheid te plaatsen.

In het EU-recht wordt in artikel 34, lid 3, van het Handvest van de grondrechten van de EU verwezen naar het recht op bijstand ten behoeve van huisvesting, als onderdeel van de bestrijding van sociale uitsluiting en armoede. De richtlijn rassengelijkheid noemt huisvesting als een van de publieke beschikbare goederen en diensten die zonder discriminatie toegankelijk moeten zijn en moeten worden geleverd.⁴⁰³ Langdurig ingezetenen mogen niet worden gediscrimineerd op het gebied van huursubsidie. Het EU-recht probeert echter te waarborgen dat gezinsleden die in het kader van gezinshereniging overkomen, niet ten laste komen van het socialezekerheidsstelsel van de lidstaten.⁴⁰⁴ De Richtlijn gezinshereniging vereist dat bij verzoeken om gezinshereniging wordt aangetoond dat

401 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment nr. 15 over het recht van het kind op het genot van het hoogst haalbare niveau van gezondheid* (artikel 24), UN Doc. CRC/C/GC/15, punt 24.

402 *Ibid.*, punt 31.

403 Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, art. 3.

404 Zie voorts FRA en EHRM (2014), blz. 201.

een wettig verblijvende gezinshereniger (een onderdaan van een derde land die een verblijfsvergunning heeft met een geldigheidsduur van minstens een jaar met een redelijke kans op het verkrijgen van een permanent verblijfsrecht) beschikt over huisvesting die in de betrokken regio als normaal beschouwd wordt voor een vergelijkbaar gezin. Die huisvesting moet voldoen aan de algemene normen inzake veiligheid en hygiëne welke in de betrokken lidstaat gelden.⁴⁰⁵

Het RvE-recht verleent in het EVRM geen recht op huisvesting, maar indien een staat besluit om in huisvesting te voorzien, mag daarbij geen sprake zijn van discriminatie.

Voorbeeld: In *Bah tegen het Verenigd Koninkrijk*⁴⁰⁶ mocht de verzoekster, die legaal verbleef in het VK, haar zoon laten overkomen op voorwaarde dat hij geen aanspraak zou maken op overheidsmiddelen. Kort na zijn aankomst verzocht de verzoekster om hulp bij het vinden van een woning. Omdat haar zoon was onderworpen aan immigratiecontrole werd haar echter niet de prioriteit verleend waar zij normaal gesproken recht op zou hebben gehad met haar status als ongewild dakloze met een minderjarig kind. De autoriteiten hielpen haar uiteindelijk om een andere woning te vinden en brachten haar later onder in een sociale huurwoning. De verzoekster klaagde dat de weigering om haar prioriteit te verlenen discriminatoir was. Het EHRM oordeelde dat het rechtmatig is om criteria vast te stellen voor de toewijzing van beperkte middelen, zoals sociale huisvesting, mits die criteria niet willekeurig of discriminatoir waren. Er was geen sprake van willekeur bij de weigering om de verzoekster – die volledig op de hoogte was van de voorwaarden die aan de binnenkomst en het vertrek van haar zoon waren verbonden – urgentie te verlenen. Bovendien was de verzoekster nooit dakloos geweest en had de lokale overheid de wettelijke plicht om haar en haar zoon bij te staan mocht ze daadwerkelijk dakloos dreigen te raken. Derhalve was geen inbreuk gepleegd op artikel 14 *juncto* artikel 8 EVRM.

Het EHRM onderzoekt ook de verwijdering van Romagezinnen van kampeerterreinen.⁴⁰⁷ Het EHRM heeft zich indirect gebogen over de kwaliteit van huisvesting,

405 Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging (Richtlijn gezinshereniging), art. 7, lid 1, onder a).

406 EHRM, *Bah tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 56328/07, 27 september 2011.

407 EHRM, *Connors tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 66746/01, 27 mei 2004.

en kwam daarbij tot de conclusie dat ontoereikende huisvesting geen rechtvaardiging vormt om een kind in de publieke zorg te plaatsen⁴⁰⁸ (zie ook [paragraaf 5.2.](#) en [6.2.](#)).

Het recht op passende huisvesting wordt gewaardborgd door artikel 31 ESH. Het ECSR is van oordeel dat passende huisvesting als bedoeld in artikel 31, lid 1, inhoudt dat een woning veilig is vanuit het oogpunt van hygiëne en de gezondheid, m.a.w. moet beschikken over alle basisvoorzieningen, zoals water, verwarming, afvalverwijdering, sanitaire voorzieningen en elektriciteit, structureel veilig moet zijn, niet overbevolkt mag zijn en wettelijk moet worden beschermd.⁴⁰⁹ Uitzettingen zijn toegestaan wanneer ze gerechtvaardigd zijn, worden uitgevoerd op een manier die de waardigheid eerbiedigt en wanneer er alternatief onderdak wordt geboden.⁴¹⁰ De leefomstandigheden in opvangvoorzieningen moeten een menswaardig bestaan mogelijk maken: ze moeten voldoen aan de vereisten op het gebied van veiligheid, gezondheid en hygiëne en beschikken over basisvoorzieningen, zoals schoon water, voldoende verlichting en verwarming. Ook een veilige directe omgeving maakt deel uit van de basisvereisten van tijdelijke huisvesting.⁴¹¹

Ten aanzien van de huisvesting van minderjarige vreemdelingen met een onregelmatige situatie is het ECSR van oordeel dat het verzuim om onderdak te bieden en de verlening van ongeschikt onderdak in hotels een inbreuk vormen op artikel 17, lid 1, ESH.⁴¹² Bovendien zijn de staten op grond van artikel 31, lid 2, ESH betreffende de voorkoming van dak- en thuisloosheid verplicht om kinderen met een onregelmatige situatie passend onderdak te bieden zonder over te gaan tot detentie.⁴¹³

408 EHRM, *Wallová en Walla tegen Tsjechië*, nr. 23848/04, 26 oktober 2006, punten 73-74 (beschikbaar in het Frans); EHRM, *Havelka en anderen tegen Tsjechië*, nr. 23499/06, 21 juni 2007, punten 57-59 (beschikbaar in het Frans).

409 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 43.

410 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) tegen Italië*, klacht nr. 27/2004, 7 december 2005, punt 41; ECSR, *Médecins du Monde – International tegen Frankrijk*, klacht nr. 67/2011, 11 september 2012, punten 74-75 en 80.

411 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 62.

412 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen België*, klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012, punten 82-83. Zie ook FRA (2010), blz. 30.

413 ECSR, *Defence for Children International (DCI) tegen Nederland*, klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009, punt 64.

8.5. Recht op een toereikende levensstandaard en recht op sociale zekerheid

Belangrijkste punte

- Er mag geen sprake zijn van discriminatie bij de toegang tot kinderbijslag en ouderschapsverlof.
- Op grond van het EU-recht mag de sociale zekerheid die jonge werknemers met een stagecontract wordt geboden, niet dusdanig laag zijn dat zij de algemene bescherming ontberen.
- Op grond van het ESH vormt opschorting van de gezinstoelagen bij spijbelen een buitensporige beperking van het recht van het gezin op economische, sociale en wettelijke bescherming.

Binnen het EU-recht bepaalt artikel 34, lid 1, van het Handvest van de grondrechten van de EU dat „[d]e Unie [...] het recht op toegang tot socialezekerheidsvoorzieningen en sociale diensten [erkent en eerbiedigt]” binnen de traditionele domeinen van de sociale zekerheid (moederschap, ziekte, beroepsongevallen, afhankelijkheid of ouderdom en verlies van arbeid). Het recht geldt voor iedereen die legaal verblijft en zich verplaatst binnen de EU. Het recht op sociale bijstand is erkend om personen die over ontoereikende middelen beschikken, een waardig bestaan te garanderen, en om sociale uitsluiting en armoede te bestrijden. Al deze aspecten zijn onderworpen aan de „door het Gemeenschapsrecht en de nationale wetgevingen en praktijken gestelde voorwaarden” (artikel 34, lid 1, van het Handvest).

Het HvJ-EU is van oordeel dat onderdanen van andere EU-lidstaten, wanneer de eigen onderdanen van een lidstaat slechts in de lidstaat hoeven te verblijven om toegang te krijgen tot een ouderschapsuitkering, niet kunnen worden verplicht om een formele verblijfsvergunning te overleggen om in aanmerking te komen voor een dergelijke uitkering.⁴¹⁴ De weigering om ouderschapsverlof te verlenen aan bepaalde categorieën personen, zoals moeders die hun kind via

⁴¹⁴ HvJ-EU, zaak C-85/96, *María Martínez Sala tegen Freistaat Bayern*, 12 mei 1998, punten 60-65.

draagmoederschap hebben verkregen, komt neer op discriminatie.⁴¹⁵ Hetzelfde geldt voor mannelijke ambtenaren die geen ouderschapsverlof krijgen als hun echtgenotes niet werken of geen beroep uitoefenen, tenzij die door een ernstige ziekte of blessure niet in staat zijn om het kind op te voeden.⁴¹⁶ Ook moeten de lidstaten een ouderschapsverlofregeling voor de geboorte van meerlingen vaststellen die tegemoet komt aan de behoeften van de ouders. Dit kan worden gedaan door de duur van het ouderschapsverlof te baseren op het aantal geboren kinderen en door andere maatregelen te nemen, zoals materiële bijstand of financiële steun.⁴¹⁷

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM onderzoek gedaan naar vermeende discriminatie bij de verlening van ouderschapsverlof en ouderschapstoelagen in Rusland.

Voorbeeld: In *Konstantin Markin tegen Rusland*⁴¹⁸ werd geen ouderschapsverlof verleend aan een mannelijke militair uit het Russische leger, terwijl vrouwelijke militairen daar wel recht op hadden. Volgens het Hof kon de uitsluiting van mannelijke militairen van het ouderschapsverlof niet redelijkerwijs worden gerechtvaardigd. Het Hof oordeelde dat noch de context van speciale legereenheden en de vermeende risico's voor de operationele doeltreffendheid, noch de argumenten over de bijzondere rol van vrouwen in de opvoeding of de heersende tradities in Rusland een rechtvaardiging vormden voor het verschil in behandeling. Het Hof oordeelde dat inbreuk was gepleegd op artikel 14 *juncto* artikel 8 EVRM.

De artikelen 12 t/m 14 van het ESH bevatten uitgebreidere bepalingen inzake het recht op sociale zekerheid, op sociale en medische bijstand en op het genot van socialezekerheidsdiensten. Artikel 16 ESH noemt sociale en gezinstoelagen uitdrukkelijk als manier om de economische, wettelijke en sociale bescherming van het familie- en gezinsleven te bevorderen. Artikel 30 ESH voorziet in het recht op bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting. Bepaalde aanspraken op sociale zekerheid vallen binnen de werkingsfeer van artikel 1 van Protocol

415 HvJ-EU, zaak C-363/12, *Z. tegen A Government Department, The Board of Management of a Community School* [GK], 18 maart 2014.

416 HvJ-EU, zaak C-222/14, *Konstantinos Maistrellis tegen Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, 16 juli 2015, punt 53.

417 HvJ-EU, zaak C-149/10, *Zoi Chatzi tegen Ypourgos Oikonomikon*, 16 september 2010, punten 72-75.

418 EHRM, *Konstantin Markin tegen Rusland* [GK], nr. 30078/06, 22 maart 2012.

nr. 1 bij het EVRM, mits de nationale wetgeving een eigendomsbelang tot stand brengt door de betaling te verstrekken op grond van het recht op een sociale uitkering, of die uitkering nu wel of niet afhankelijk is van afgedragen premies.⁴¹⁹

Artikel 12 ESH verplicht de staten een stelsel van sociale zekerheid in te voeren of in stand te houden en om te streven naar het geleidelijk optrekken van het stelsel van sociale zekerheid naar een hoger niveau.

Artikel 16 ESH verplicht staten om op een passende manier te zorgen voor de economische, wettelijke en sociale bescherming van het familie- en gezinsleven. Daarbij vormen gezinstoelagen en kinderbijslag het voornaamste middel dat in het kader van de sociale zekerheid wordt verstrekt en dat ofwel algemeen beschikbaar ofwel inkomensafhankelijk is. Deze uitkeringen moeten een passende aanvulling vormen op het inkomen van een groot aantal gezinnen. Het ECSR beoordeelt de toereikendheid van gezinstoelagen (ouderschapstoelagen) aan de hand van het mediaan equivalent inkomen (Eurostat).⁴²⁰ Het ECSR is van oordeel dat het ontbreken van een algemeen stelsel van gezinstoelagen in strijd is met het ESH.⁴²¹

Het ECSR aanvaardt echter dat de betaling⁴²² van kinderbijslag afhankelijk kan worden gesteld van de verblijfplaats van het kind. Het heeft geoordeeld dat de zeer beperkte bescherming die in speciale stagecontracten werd geboden tegen de sociale en economische risico's van kinderen tussen de vijftien en achttien jaar (bij ziekte kregen zij alleen in natura doorbetaald en zij waren slechts voor 1 % gedekt tegen bedrijfsongevallen) een specifieke groep (minderjarige) werknemers effectief uitsloot van de algemene bescherming die het socialezekerheidsstelsel biedt. Zodoende was inbreuk gepleegd op de verplichting van de staat om het socialezekerheidsstelsel geleidelijk te verbeteren.⁴²³

Opschorting van de gezinstoelagen bij spijbelen vormt ook een buitensporige beperking van het recht van het gezin op economische, sociale en wettelijke bescherming.

419 EHRM, *Stummer tegen Oostenrijk [GK]*, nr. 37452/02, 7 juli 2011, punt 82.

420 ECSR, Conclusies 2006, Estland, blz. 215.

421 ECSR, Conclusies 2011, Turkije, art. 16.

422 ECSR (2007), Conclusies XVIII-1 – Algemene inleiding, blz. 11.

423 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland*, klacht nr. 66/2011, 23 mei 2012, punt 48.

Voorbeeld: In een klacht tegen Frankrijk stelde het European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) dat de opschorting van gezinstoelagen als maatregelen ter bestrijding van spijbelen een inbreuk vormde op het recht van gezinnen op sociale, wettelijke en economische bescherming op grond van artikel 16 ESH. Het Comité stelde vast dat de maatregel niet in verhouding stond tot het nagestreefde doel en merkte daarbij op dat de betwiste opschorting en de mogelijke ontneming van gezinstoelagen ouders exclusief verantwoordelijk maakt voor het terugdringen van spijbelen en de betreffende gezinnen economisch en sociaal kwetsbaarder maakt.⁴²⁴

Het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten⁴²⁵ bepaalt dat arbeidsmigranten die wettige arbeid verrichten in een andere staat alsmede hun gezinnen gelijke toegang moeten krijgen tot het socialezekerheidsstelsel (artikel 18) en tot andere „sociale diensten“ die hun opvang in de gaststaat vergemakkelijken (artikel 10). Op vergelijkbare wijze beschermt het Europees Verdrag inzake sociale zekerheid het recht van vluchtelingen en staatlozen op toegang tot het socialezekerheidsstelsel in de gaststaat (met inbegrip van gezinstoelagen voor kinderen).⁴²⁶

In het internationale recht wordt het recht op een toereikende levensstandaard gewaarborgd in artikel 11 IVESCR en artikel 27 VRK.

424 ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk*, klacht nr. 82/2012, 19 maart 2013, punt 42.

425 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers*, CETS nr. 93, 1977.

426 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake sociale zekerheid*, CETS nr. 78, 1972.

9

Migratie en asiel

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
VWEU, artikel 21 Handvest van de grondrechten, artikel 45 (vrijheid van verkeer) Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU) Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG) Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU) Dublinverordening (604/2013) Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU) Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG) HvJ-EU, zaak C-648/11, <i>The Queen, op verzoek van M.A. en anderen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , 6 juni 2013 (Dublinoverdrachten) Schengengrenscore (Verordening (EG) nr. 562/2006), bijlage VII, punt 6	Binnenkomst en verblijf	EVRM, artikel 8 (familie- en gezinsleven)
Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU), artikel 25, lid 5	Leeftijdsbeoordeling	

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>VWEU, artikelen 67, 73 en 79, lid 2, onder a)</p> <p>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</p> <p>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU), artikel 31</p> <p>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU)</p> <p>Richtlijn tijdelijke bescherming (2001/55/EG)</p> <p>Dublinverordening (604/2013)</p> <p>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG), artikel 13</p>	<p>Gezinshereniging en gescheiden kinderen</p>	<p>EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven)</p> <p>EHRM, <i>Sen tegen Nederland</i>, nr. 31465/96, 2001 (afweging van rechten)</p> <p>EHRM, <i>Jeunesse tegen Nederland [GK]</i>, nr. 12738/10, 2014 (familie- en gezinsleven, belang van het kind)</p>
<p>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU), artikel 11</p> <p>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG), artikel 17</p>	<p>Bewaring van kinderen</p>	<p>EHRM, <i>Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België</i>, nr. 13178/03, 2006 (detentie met het oog op uitzetting)</p> <p>EHRM, <i>Popov tegen Frankrijk</i>, nrs. 39472/07 en 39474/07, 2012 (detentie met het oog op uitzetting)</p> <p>EHRM, <i>Kanagaratnam tegen België</i>, nr. 15297/09, 2011 (detentie met het oog op uitzetting)</p>
<p>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG), overweging 24 en artikelen 7, 12, 13 en 28, lid 3, onder b)</p>	<p>Uitzetting</p>	<p>EHRM, <i>Gül tegen Zwitserland</i>, nr. 23218/94, 1996 (uitwijzing van gezinsleden)</p> <p>EHRM, <i>Boultif tegen Zwitserland</i>, nr. 54273/00, 2001 (uitwijzing van kinderen)</p> <p>EHRM, <i>Tarakhel tegen Zwitserland [GK]</i>, nr. 29217/12, 2014 (uitwijzing van kinderen)</p>
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 47-48 (recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht, vermoeden van onschuld en rechten van de verdediging)</p> <p>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU), artikelen 7 en 25</p> <p>Slachtofferrichtlijn (2012/29/EU), artikel 8</p>	<p>Toegang tot de rechter</p>	<p>EVRM, artikel 13 (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel)</p> <p>EHRM, <i>Rahimi tegen Griekenland</i>, nr. 8687/08, 2011 (daadwerkelijke rechtsmiddelen om de bewaringsomstandigheden aan te vechten)</p>

De EU heeft een duidelijke wetgevingsbevoegdheid op het gebied van migratie en asiel. De regelgeving voor minderjarige migranten heeft betrekking op uiteenlopende migratiesituaties, waaronder langdurige arbeidsmigratie, asiel en subsidiaire bescherming, en heeft ook betrekking op de situatie van onregelmatige migranten. Artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU biedt minderjarige migranten bescherming, en daarnaast hebben de artikelen 18 en 19 van het Handvest betrekking op het asielrecht en op en bescherming bij overbrenging, uitzetting en uitlevering. De EU heeft ook aandacht besteed aan de specifieke behoeften van alleenstaande minderjarigen, waaronder wettelijke aspecten zoals wettelijke voogdij en wettelijke vertegenwoordiging, leeftijdsbeoordeling, opsporing van de familie en gezinshereniging, asielprocedures, bewaring en uitzetting, en aspecten van hun leefomstandigheden, waaronder huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs en opleiding, godsdienst, culturele normen en waarden, recreatie en ontspanning, sociale interactie en racisme.⁴²⁷

Binnen het RvE-recht ondersteunen met name de volgende vier verdragen de rechten van minderjarige migranten in verschillende situaties: het EVRM, het ESH, het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten en het Europees Verdrag inzake nationaliteit. Dit hoofdstuk is voornamelijk gericht op de tenuitvoerlegging van het EVRM, met name artikel 3 (bescherming tegen onmenselijke en vernederende behandeling), artikel 5 (vrijheidsontneming) en artikel 8 (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) *juncto* artikel 14 (non-discriminatie). Deze bepalingen worden gebruikt ter ondersteuning van de rechten van minderjarige migranten, vluchtelingen en asielzoekers en hun gezinsleden op gezinshereniging, toegang tot de rechter en verblijf in de gaststaat.

Op internationaal niveau waarborgen enkele VRK-bepalingen de rechten van kinderen in het kader van migratie en asiel. Deze bepalingen hebben de ontwikkeling van Europese wetgevingsmaatregelen beïnvloed. Artikel 7 beschermt het recht van kinderen op geboorteregistratie, een nationaliteit en ouderlijke zorg; artikel 8 beschermt het recht van kinderen op een identiteit, met inbegrip van een nationaliteit, een naam en familiebetrekkingen; artikel 9 bepaalt dat van hun familie gescheiden kinderen contact mogen onderhouden met beide ouders wanneer dat in hun belang is, en artikel 22 verleent minderjarige vluchtelingen het recht op speciale bescherming en hulp. Voorts worden het Verdrag betreffende

⁴²⁷ Zie voorts FRA (2010), FRA (2011a), blz. 27-38, en FRA (2011b), blz. 26-30.

de status van vluchtelingen⁴²⁸ en het bijbehorende protocol uit 1967 algemeen beschouwd als de kern van de internationale vluchtelingenbescherming.

De volgende paragrafen hebben betrekking op binnenkomst en verblijf (paragraaf 9.1), leeftijdsbeoordeling (paragraaf 9.2), gezinshereniging voor gescheiden kinderen (paragraaf 9.3), bewaring (paragraaf 9.4), uitzetting (paragraaf 9.5) en toegang tot de rechter (paragraaf 9.6).

9.1. Binnenkomst en verblijf

Belangrijkste punte

- EU-onderdanen hebben recht op vrij verkeer binnen de EU.
- Besluiten over de binnenkomst en het verblijf van kinderen moeten worden genomen in het kader van passende mechanismen en procedures en moeten in het belang van het kind zijn.

In het EU-recht lopen de aard en de reikwijdte van de kinderrechten sterk uiteen op basis van de nationaliteit van het kind en dat van zijn ouders en op basis van de vraag of het kind met of zonder zijn ouders migreert.

De migratie van EU-onderdanen wordt geregeld door verschillende rechtsinstrumenten. De aan EU-burgers verleende rechten reiken ver en hebben als doel om optimale mobiliteit binnen de EU te stimuleren. Ten eerste verleent artikel 20 VWEU EU-burgers en hun gezinsleden het recht zich vrij op het grondgebied van de lidstaten te verplaatsen en er vrij te verblijven. Bovendien hebben zij, zodra zij in het gastland aankomen, recht op dezelfde behandeling als de onderdanen van dat gastland met betrekking tot toegang tot arbeid, arbeidsomstandigheden, sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg, enz.⁴²⁹ Ook in artikel 45 van het Handvest van de grondrechten van de EU wordt het vrije verkeer van EU-burgers gewaarborgd.

428 Algemene Vergadering van de VN, *Verdrag betreffende de status van vluchtelingen*, 28 juli 1951, Verenigde Naties, Treaty Series, Vol. 189, blz. 137.

429 Tot juni 2015 gelden er in een overgangperiode enige beperkingen voor migranten uit Kroatië, het laatst tot de EU toegetreden land. De lidstaten hebben de mogelijkheid om de beperkingen te verlengen tot 2020.

Voorts vallen de rechten van kinderen, die zich verplaatsen in het gezelschap van ouders of verzorgers die EU-burger zijn, ook onder de richtlijn vrij verkeer.⁴³⁰ Die bepaalt dat familieleden het recht hebben om de gaststaat binnen te komen of er te verblijven vanaf het moment dat de primaire EU-migrant naar die staat is verhuisd (artikel 5, lid 1). De definitie van „familieleden” in deze richtlijn omvat de biologische kinderen van de EU-migrant of van zijn echtgenoot of partner, mits die kinderen jonger zijn dan 21 jaar of „afhankelijk” zijn (artikel 2, lid 2). De kinderen kunnen EU-burgers of onderdaan van een derde land zijn, mits de primaire migrant met wie zij zijn meegekomen, een EU-burger is. In de eerste drie maanden na de verhuizing is het verblijfsrecht van het gezin niet aan voorwaarden gebonden. Daarna moeten EU-burgers die willen dat hun kinderen bij hen in het gastland blijven, aantonen dat zij voor het onderhoud van hun familie over voldoende financiële middelen en over een alomvattende ziektekostenverzekering beschikken (artikel 7). Kinderen en andere familieleden krijgen automatisch de permanente verblijfsstatus wanneer zij vijf jaar onafgebroken bij de EU-burger hebben verbleven in het gastland (artikel 16, lid 2, en artikel 18). Vanaf dat moment geldt voor hen niet langer de voorwaarde dat de EU-burger over voldoende financiële middelen en een ziektekostenverzekering moet beschikken.

Er gelden meer beperkingen voor het vrije verkeer van onderdanen van een derde land die geen familielid zijn van een EU-migrant. Dit terrein wordt voor een deel gereguleerd door het EU-recht en voor een deel door het nationale immigratierecht.

In procedures met betrekking tot internationale bescherming worden kinderen beschouwd als kwetsbare personen wier situatie in de lidstaten in aanmerking moet worden genomen bij de tenuitvoerlegging van het EU-recht.⁴³¹ In het kader hiervan moeten de staten speciale voorzieningen identificeren en treffen waar minderjarige asielzoekers bij binnenkomst in de gaststaat behoefte aan hebben. Artikel 24 van het Handvest van de grondrechten van de EU is van toepassing op de toelatings- en verblijfsvoorwaarden op grond van het EU-asielrecht, aangezien het betrekking heeft op kinderen. Dit artikel bepaalt dat het belang van het kind

430 NB: De desbetreffende bepalingen van de richtlijn zijn ook van toepassing in de EER. Zie voorts de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, deel III, Het vrije verkeer van personen, diensten en kapitaal, en de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en de Zwitserse Bondsstaat, anderzijds, over het vrije verkeer van personen, ondertekend te Luxemburg op 21 juni 1999 en in werking getreden op 1 juni 2002, PB 2002 L 114/6.

431 Zie met name artikel 21 van de Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU) en art. 3, lid 9, van de Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG).

voor de EU-lidstaten de eerste overweging moeten vormen bij alle handelingen betreffende kinderen, ongeacht of deze worden verricht door overheidsinstaties of particuliere instellingen. Meer in het bijzonder liggen het belang van het kind ten grondslag aan de tenuitvoerlegging van Richtlijn 2013/32/EU betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (richtlijn asielpcedures)⁴³² en van Verordening (EU) nr. 604/2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend (Dublinverordening)⁴³³. Dat is zo omdat deze instrumenten betrekking hebben op kinderen. Beide rechtsinstrumenten omvatten specifieke waarborgen voor alleenstaande minderjarigen en hun wettelijk vertegenwoordigers. Verordening (EG) nr. 562/2006 (de Schengengrenscodex) bepaalt dat grenswachters nagaan of personen die een kind begeleiden het ouderlijk gezag over de minderjarige uitoefenen, in het bijzonder wanneer de minderjarige door slechts één volwassene wordt begeleid en er ernstige redenen bestaan om aan te nemen dat de minderjarige onwettig is onttrokken aan het toezicht van de persoon of personen die wettelijk het ouderlijk gezag over hem uitoefenen. In dat geval verricht de grenswachter verder onderzoek, teneinde eventuele onverenigbare of tegenstrijdige elementen in de verstrekte inlichtingen te ontdekken. Wanneer een minderjarige alleen reist, zorgt de grenswachter ervoor, door middel van een grondige controle van de reisdocumenten en de bewijsstukken, dat de minderjarige het grondgebied niet verlaat tegen de wil van de personen die het ouderlijk gezag over hem uitoefenen.⁴³⁴

Op grond van het RvE-recht mogen staten, als onderdeel van goed ontwikkeld internationaal recht en onderworpen aan verdragsverplichtingen, controle uitoefenen op de binnenkomst, het verblijf en de uitzetting van vreemdelingen. Daarbij moeten zij zich houden aan hun verdragsverplichtingen. Het recht op

432 Art. 25, lid 6, van Richtlijn 2013/32/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming (herschikking), PB 2013 L 180/60.

433 Artikel 6 van Verordening (EU) nr. 604/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend (herschikking), PB 2013 L 180 blz. 31-59.

434 Punt 6 van bijlage VII bij Verordening (EG) nr. 562/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2006 tot vaststelling van een communautaire code betreffende de overschrijding van de grenzen door personen (Schengengrenscodex).

erbiegding van privé-, familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8 EVRM wordt vaak ingeroepen als waarborg tegen uitzetting in zaken met betrekking tot kinderen over wie anders zouden zijn geoordeeld dat zij geen internationale bescherming nodig hadden, met inbegrip van subsidiaire bescherming. Er zijn inbreuken op artikel 8 vastgesteld in zaken met betrekking tot kinderen, aangezien gedwongen scheiding van naaste familieleden waarschijnlijk verregaande consequenties heeft voor hun opleiding, sociale en emotionele stabiliteit en identiteit.⁴³⁵

9.2. Leeftijdsbeoordeling⁴³⁶

Belangrijkste punte

- Leeftijdsbeoordelingsprocedures moeten rekening houden met de rechten van het kind.
- Leeftijdsbeoordeling heeft betrekking op de procedures aan de hand waarvan de overheid de wettelijke leeftijd van een migrant bepaalt, teneinde vast te stellen welke immigratieprocedures en regels van toepassing zijn.

Binnen het EU-recht biedt artikel 25, lid 5, van de richtlijn asielprocedures de lidstaten de mogelijkheid om medisch onderzoek te verrichten, mits daarbij „de waardigheid van de persoon ten volle wordt gerespecteerd; het is het minst ingrijpende onderzoek en het wordt verricht door gekwalificeerde medische professionals”. Dit artikel vereist voorts dat personen worden geïnformeerd over de mogelijkheid dat een dergelijke beoordeling zal plaatsvinden in een taal die zij begrijpen en dat personen toestemming geven alvorens te worden onderzocht. De weigering om een leeftijdsbeoordeling te ondergaan mag niet leiden tot afwijzing van het verzoek om internationale bescherming.

De aard en reikwijdte van de methoden voor leeftijdsbeoordeling lopen behoorlijk uiteen in de EU.⁴³⁷ Zo heeft de rechterlijke macht in het Verenigd Koninkrijk

435 EHRM, *Sen tegen Nederland*, nr. 31465/96, 21 december 2001 (beschikbaar in het Frans); EHRM, *Tuquabo-Tekle en anderen tegen Nederland*, nr. 60665/00, 1 december 2005.

436 Zie voorts FRA en EHRM (2014), paragraaf 9.1.2.

437 Voor een overzicht van de verschillende methoden die in elk land worden toegepast, zie de richtsnoeren van het Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken inzake de leeftijdsbeoordelingspraktijken in Europa, Luxemburg, 2014. Zie voorts FRA (2010), blz. 53-55.

de nationale leeftijdsbeoordelingsprocedures geëvalueerd en in de zaak *Merton* minimale procedurele vereisten vastgesteld voor de beoordeling van de leeftijd van personen die beweren een alleenstaande minderjarige te zijn.⁴³⁸ Deze vereisten omvatten onder andere het recht van de asielzoeker om te worden geïnformeerd over de redenen van de afwijzing of over bezwaren van de ondervrager.⁴³⁹ Nationale rechters hebben verklaard dat de betrokkene het voordeel van de twijfel moet krijgen bij de leeftijdsbeoordeling, ofschoon sommige nationale rechters dit eerder uitleggen als een „sympathieke beoordeling van het bewijs” dan als een formeel beginsel waarbij het voordeel van de twijfel moet worden gegeven.⁴⁴⁰

Het RvE-recht omvat geen specifieke bepalingen of EHRM-jurisprudentie met betrekking tot de kinderrechten bij leeftijdsbeoordelingen. Bijzonder ingrijpende praktijken die met het oog op leeftijdsbeoordeling worden toegepast, kunnen echter problematisch zijn op grond van artikel 3 of 8 EVRM. Artikel 3 is zodanig uitgelegd dat een breed scala aan situaties kan worden aangemerkt als onmenselijk of vernederend, waaronder indringende fysieke onderzoeken bij kinderen.⁴⁴¹ De overheid kan zich op grond van artikel 8, wanneer dat artikel wordt toegepast in het kader van migratie, mengen in het recht van het kind op een privéleven, en mag daarbij leeftijdsbeoordelingen verrichten mits die in overeenstemming zijn met de wet en nodig zijn om een in artikel 8, lid 2, EVRM genoemd rechtmatig doel na te streven.

In het internationale recht verplicht artikel 8 VRK staten ertoe het recht van kinderen op een identiteit te eerbiedigen. Dit impliceert de plicht om een kind te helpen bij de vaststelling van zijn identiteit, waarbij het nodig kan zijn om de leeftijd van het kind te bevestigen. Leeftijdsbeoordelingsprocedures dienen echter een laatste remedie te zijn.

In ieder geval moet het belang van het kind centraal staan in de nationale procedures voor leeftijdsbeoordeling. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind

438 Het Verenigd Koninkrijk, Court of Appeal, *R. (op verzoek van B.) tegen The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689, 14 juli 2003.

439 Zie voorts FRA (2010), blz. 61-66.

440 Het Verenigd Koninkrijk, Court of Appeal, *R. (op verzoek van C.J.) tegen Cardiff County Council* [2011] EWCA Civ 1590, 20 december 2011, bevestigd door Verenigd Koninkrijk, Upper Tribunal, *R. (op verzoek van M.K.) tegen Wolverhampton City Council* [2013] UKUT 00177 (IAC), 26 maart 2013.

441 EHRM, *Yazgü Yılmaz tegen Turkije*, nr. 36369/06, 1 februari 2011 (beschikbaar in het Frans).

bevestigt dat de leeftijdsbeoordeling rekening moet houden met de fysieke kenmerken van het kind en met zijn geestelijke rijpheid. De beoordeling moet worden uitgevoerd op een wetenschappelijke, veilige, kindvriendelijke, genderbewuste en billijke manier. Daarbij moet ieder risico op schending van de fysieke integriteit van het kind worden voorkomen en moet de menselijke waardigheid worden geëerbiedigd.⁴⁴²

9.3. Gezinshereniging voor gescheiden kinderen⁴⁴³

Belangrijkste punte

- De Europese bepalingen zijn met name gericht op een veilige hereniging van de kinderen met hun ouders in het gastland of in het land van herkomst.
- Bij de vaststelling welke gezinsleden met het gezin moeten worden herenigd, krijgen de ouders en/of primaire verzorgers van het kind voorrang.
- Bij gezinshereniging moeten het belang van het kind leidend zijn.

Het belangrijkste **EU-rechtsinstrument** op dit terrein is de richtlijn gezinshereniging, die vereist dat de lidstaten de ouders van een kind die onderdanen zijn van een derde land, toestemming geven voor binnenkomst en verblijf wanneer het niet in het belang van het kind is om zich in het buitenland bij zijn ouders te voegen. Indien de betrokkene geen ouders heeft, kunnen de lidstaten de wettelijke voogd of een ander familielid toestemming geven om het land binnen te komen en er te verblijven.⁴⁴⁴ De definitie en de rechten van het gezin zijn dus ruimer voor alleenstaande kinderen dan voor de meeste andere categorieën minderjarige migranten.

Ten aanzien van minderjarige asielzoekers benadrukt de erkenningsrichtlijn dat alleenstaande minderjarigen voor zover mogelijk ondergebracht dienen te worden

442 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2005), *General Comment nr. 6 over de behandeling van niet-begeleide en gescheiden kinderen buiten hun land van herkomst*, hoofdstuk V, onder a), punt 31, letter A.

443 Zie ook FRA en EHRM (2014), paragraaf 5.3, inzake gezinshereniging.

444 Art. 10, lid 3, onder a) resp. onder b).

bij volwassen familieleden in de gaststaat, dat zij geplaatst moeten worden bij hun broers en zussen en dat afwezige gezinsleden op een zorgvuldige en veilige manier dienen te worden gehuisvest zodra dat mogelijk is (artikel 31). De richtlijn opvangvoorzieningen bevat vergelijkbare bepalingen voor alleenstaande minderjarigen die de vluchtelingenstatus nog niet hebben bemachtigd (artikel 24).

Richtlijn 2001/55/EG van de Raad betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanning van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen (richtlijn tijdelijke bescherming) beoogt ook om de hereniging van gezinsleden (met inbegrip van kinderen) die van elkaar gescheiden zijn geraakt bij een plotselinge evacuatie uit hun land van herkomst, te bespoedigen (artikel 15).⁴⁴⁵ Deze richtlijn wordt echter nog niet toegepast. Daarvoor is een besluit van de Raad nodig, dat nog niet is genomen.

Artikel 24, lid 3, van de richtlijn opvangvoorzieningen (herschikking) bepaalt bovendien dat de lidstaten waar nodig moeten beginnen met de opsporing van de gezinsleden van de alleenstaande minderjarige. Dit gebeurt met de hulp van internationale of andere betrokken organisaties, en wel zo spoedig mogelijk nadat een verzoek om internationale bescherming is ingediend, met het belang van het kind voor ogen. In gevallen waarin gevaar bestaat voor het leven of de integriteit van een kind of zijn naaste familieleden, met name indien zij in het land van herkomst zijn achtergebleven, moet bij het verzamelen, verwerken en verspreiden van gegevens over deze personen vertrouwelijkheid worden gewaarborgd, zodat hun veiligheid niet in gevaar wordt gebracht. Bovendien mag de verlening van internationale bescherming aan het kind overeenkomstig artikel 31, lid 5, van de herziene erkenningsrichtlijn geen gevolgen hebben voor de start of de voortzetting van de opsporing.

De Dublinverordening bepaalt daarnaast dat de lidstaten, indien een alleenstaande minderjarige in een andere lidstaat een familielid of familieleden heeft die voor hem kunnen zorgen, de minderjarige met hen moeten herenigen, tenzij dit in strijd is met het belang van het kind (artikel 8). Voorts verplicht de verordening dat de

⁴⁴⁵ Richtlijn 2001/55/EG van de Raad van 20 juli 2001 betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanningen van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen, PB 2001 L 212.

gezinsleden op het grondgebied van de lidstaten moeten worden opgespoord, waarbij het belang van het kind wordt beschermd (artikel 6). Bovendien bepaalt de richtlijn opvangvoorzieningen dat de lidstaten beginnen met het opsporen van de gezinsleden van de alleenstaande minderjarige, waarbij indien nodig de hulp van internationale of andere betrokken organisaties wordt ingeroepen (artikel 24). In die bijstand wordt ook voorzien in de Dublinverordening (artikel 6).

Het beginsel van het belang van het kind moet dus altijd worden toegepast bij de besluitvorming rond gezinshereniging. Zo moeten ouders kunnen aantonen dat zij in staat zijn om hun ouderlijke plichten te vervullen ten behoeve van het kind. Nationale rechters achten de terugkeer van een kind naar zijn land van herkomst onwettig wanneer de autoriteiten hebben verzuimd zich ervan te overtuigen dat er in dat land adequate opvang- en zorgfaciliteiten zijn voor het kind (artikel 10, lid 2, van de terugkeerrichtlijn).

Het RvE-recht verleent migrerende ouders en hun kinderen in artikel 8 EVRM geen absoluut recht om hun woonplaats te kiezen. De nationale overheden kunnen gezinsleden rechtmatig uitzetten of de toegang weigeren, mits het niet onoverkomelijk is om elders een gezinsleven op te bouwen.⁴⁴⁶ Dergelijke beslissingen dienen altijd in verhouding te staan tot een bredere kwestie op het vlak van de openbare orde. Dat geldt onder andere voor de uitzetting of het voorkomen van de binnenkomst van een ouder die betrokken is geweest bij een misdrijf.

Voorbeeld: In *Şen tegen Nederland* bevestigde het EHRM dat bij het zoeken naar een goed evenwicht tussen het belang van het kind en het gezin enerzijds en de bredere overheidsbelangen anderzijds rekening moet worden gehouden met drie factoren: de leeftijd van de kinderen, hun situatie in het land van herkomst, en de mate waarin zij daadwerkelijk afhankelijk zijn van hun ouders.

Voorbeeld: De zaak *Jeunesse tegen Nederland*⁴⁴⁷ betreft de weigering van de Nederlandse overheid om een Surinaamse vrouw, die getrouwd was met een Nederlandse onderdaan met wie zij drie kinderen had, toestemming te verlenen om in Nederland te verblijven op basis van haar gezinsleven in Nederland. Het EHRM oordeelde dat de overheid niet genoeg aan-

446 EHRM, *Bajsultanov tegen Oostenrijk*, nr. 54131/10, 12 juni 2012; EHRM, *Latifa Benamar en anderen tegen Nederland*, besluit van niet-ontvankelijkheid, nr. 43786/04, 5 april 2005.

447 EHRM, *Jeunesse tegen Nederland [GK]*, nr. 12738/10, 3 oktober 2014.

dacht had besteed aan de gevolgen die de weigering had voor de kinderen van de verzoekster en voor hun belangen. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 8 EVRM vast, omdat er geen billijk evenwicht was gevonden tussen het persoonlijke belang van de verzoekster en haar gezin om hun gezinsleven in Nederland voort te zetten en het publieke belang van de overheid om de immigratie te beheersen.

Op grond van het internationale recht hebben kinderen het recht om niet te worden gescheiden van hun gezin, tenzij dat in het belang wordt geacht van het kind (artikel 9, lid 1, VRK). Artikel 10 VRK bepaalt dat een kind van wie de ouders in verschillende staten verblijven, de gelegenheid moet hebben om zich overeenkomstig het nationale immigratierecht tussen die staten te verplaatsen om contacten met beide ouders te onderhouden of met het oog op gezinshereniging. Het in artikel 3 VRK neergelegde beginsel van het belang van het kind ligt ten grondslag aan alle besluiten met betrekking tot gezinshereniging waarbij een kind of een alleenstaande minderjarige is betrokken.⁴⁴⁸

9.4. Bewaring

Belangrijkste punte

- Overeenkomstig het Europees recht is detentie van minderjarigen in het kader van immigratie een uiterste maatregel.
- De nationale overheid heeft de plicht om minderjarigen in een passende alternatieve accommodatie onder te brengen.

In het EU-recht bepaalt artikel 11 van de herziene richtlijn opvangvoorzieningen dat bewaring van minderjarigen een maatregel is die pas in laatste instantie wordt genomen en nadat is gebleken dat andere, minder dwingende maatregelen, niet doeltreffend kunnen worden toegepast. De bewaring moet zo kort mogelijk duren en er moet alles aan worden gedaan om de bewaring op te heffen en de betrokkenen passend onderdak te bieden. Wanneer minderjarigen in

⁴⁴⁸ Volgens UNICEF moeten de nationale rechters bij het beoordelen van verzoeken om gezinshereniging in de gaststaat waarborgen dat de ouders hun kinderen niet uitbuiten om een verblijfsvergunning te verkrijgen voor dat land. Zie UNICEF, *Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe*, blz. 104. Zie ook UNHCR, *Guidelines on Determining the Best Interests of the Child*, mei 2008.

bewaring worden gesteld, moeten zij kunnen deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten, met inbegrip van spel- en recreatieve activiteiten die passen bij hun leeftijd. Volgens hetzelfde artikel mogen ook alleenstaande minderjarigen alleen in uitzonderlijke omstandigheden in bewaring worden gehouden, en moet alles in het werk worden gesteld om hun bewaring zo spoedig mogelijk op te heffen. Alleenstaande minderjarigen mogen nooit in een gevangenis in bewaring worden gehouden, maar moeten worden ondergebracht in instellingen met personeel en faciliteiten geschikt voor hun leeftijd. Zij dienen gescheiden te worden geplaatst van volwassenen.

Artikel 17 van de terugkeerrichtlijn voorziet onder bepaalde voorwaarden in de bewaring van minderjarigen en gezinnen wier asiolverzoek is afgewezen. De richtlijn bepaalt echter dat alleenstaande minderjarigen zoveel mogelijk moeten worden ondergebracht in inrichtingen met personeel en faciliteiten geschikt voor hun leeftijd. Tot op heden is er nog geen jurisprudentie van het HvJ-EU die specifiek betrekking heeft op de bewaring van minderjarigen.

In het RvE-recht is de bewaring van minderjarigen aan bod gekomen in het kader van de artikelen 3 en 5 EVRM.

Voorbeeld: *Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België*⁴⁴⁹ betreft een alleenstaande minderjarige die in bewaring werd gehouden. Een vijfjarig kind werd twee maanden in een transitcentrum voor volwassenen vastgehouden zonder passende ondersteuning. Het kind was zonder de benodigde reisdocumenten op reis gegaan vanuit de Democratische Republiek Congo in de hoop te worden herenigd met haar moeder, die in Canada de vluchtelingenstatus had gekregen. Het kind werd daarop teruggestuurd naar de Democratische Republiek Congo, ook al woonden daar geen familieleden die voor haar konden zorgen. Het EHRM oordeelde dat haar opsluiting in een gesloten centrum voor volwassenen onnodig was, omdat er geen gevaar bestond dat zij zich zou onttrekken aan het toezicht van de Belgische overheid. Het EHRM merkte ook op dat er andere maatregelen – zoals plaatsing in een gespecialiseerd centrum of in een pleeggezin – hadden kunnen worden genomen, die beter tegemoet kwamen aan het belang van het kind zoals neergelegd in artikel 3 VRK. Het EHRM stelde een schending vast van de artikelen 3, 5 en 8 EVRM.

449 EHRM, *Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België*, nr. 13178/03, 12 oktober 2006.

In andere zaken is gewezen op de onrechtmatigheid van bewaring, ook wanneer het betreffende kind werd vergezeld door een ouder.

Voorbeeld: In *Muskhadzhiyeva en anderen tegen België*⁴⁵⁰ oordeelde het EHRM dat de maandenlange bewaring van een moeder en haar vier kinderen, met een leeftijd tussen de zeven maanden en zeven jaar, in een gesloten transitcentrum neerkwam op een inbreuk op artikel 3 EVRM. In zijn conclusies oordeelde het Hof dat het centre slecht was toegerust op kinderen, met ernstige gevolgen voor hun geestelijke gezondheid.

Voorbeeld: Dit arrest werd bevestigd in de zaak *Popov tegen Frankrijk*⁴⁵¹, die betrekking heeft op de administratieve bewaring van een gezin gedurende twee weken in afwachting van hun uitwijzing naar Kazachstan. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 3 EVRM vast, omdat de Franse overheid niet had beoordeeld hoe ernstig de onvermijdelijke gevolgen voor de twee kinderen (van vijf maanden en drie jaar oud) zouden zijn wanneer zij zouden worden ondergebracht in een detentiecentrum dat slecht was toegerust op kinderen.⁴⁵² Het Hof stelde voorts ten aanzien van het gehele gezin een inbreuk op artikel 5 en artikel 8 vast en verwees naar artikel 37 VRK, dat bepaalt dat „ieder kind dat van zijn of haar vrijheid is beroofd, wordt behandeld met menselijkheid en met eerbied voor de waardigheid inherent aan de menselijke persoon, en zodanig dat rekening wordt gehouden met de behoeften van een persoon van zijn of haar leeftijd”.⁴⁵³

Voorbeeld: Evenzo vormde de bewaring van een asielzoekende moeder en haar drie kinderen in een gesloten centrum voor vreemdelingen in een onregelmatige situatie voor de duur van vier maanden, in de zaak *Kanagaratnam tegen België*,⁴⁵⁴ een inbreuk op de artikelen 3 en 5 EVRM. Hoewel de kinderen vergezeld waren van hun moeder, was het Hof van oordeel dat de Belgische autoriteiten hen, door hen in een gesloten centrum onder te brengen, hadden blootgesteld aan gevoelens van angst

450 EHRM, *Muskhadzhiyeva en anderen tegen België*, nr. 41442/07, 19 januari 2010 (beschikbaar in het Frans).

451 EHRM, *Popov tegen Frankrijk*, nrs. 39472/07 en 39474/07, 19 januari 2012.

452 *Ibid.*, punt 95.

453 *Ibid.*, punt 90.

454 EHRM, *Kanagaratnam tegen België*, nr. 15297/09, 13 december 2011 (beschikbaar in het Frans).

en minderwaardigheid en hun ontwikkeling willens en wetens in gevaar hadden gebracht.⁴⁵⁵

Het internationale recht bepaalt in artikel 9, lid 4, VRK dat de overheid de ouders over de verblijfplaats van een kind moet inlichten wanneer een kind in bewaring is gesteld.⁴⁵⁶

9.5. Uitzetting⁴⁵⁷

Belangrijkste punte

- De kwetsbaarheid van minderjarige migranten is intrinsiek verbonden met de verblijfsstatus van hun ouders in de gaststaat.
- Het beginsel van het belang van het kind moet leidend zijn in alle besluiten inzake de uitzetting van minderjarige migranten en hun gezinsleden en primaire verzorgers.
- In het EU-recht zijn er omstandigheden waarin minderjarige migranten in de gaststaat mogen blijven ongeacht de wettelijke status van hun ouders, met name om hun opleiding te voltooien of wanneer het moeilijk is om elders een gezinsleven op te bouwen.

In het EU-recht lopen de regels met betrekking tot de uitzetting van kinderen, zoals ook het geval is op andere terreinen van het EU-migratierecht, uiteen op basis van hun nationaliteit, de nationaliteit van hun ouders en de context waarin de migratie plaatsvindt. Zodra een kind toegang krijgt tot een lidstaat op grond van het EU-recht inzake vrij verkeer, mag het daar waarschijnlijk blijven, zelfs

⁴⁵⁵ Het Europees Comité ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (CPT) beschrijft in zijn 19e algemene verslag algemene waarborgen voor onregelmatige migranten wie de vrijheid is ontnomen en aanvullende waarborgen voor kinderen. Zie voorts *20 years of combating torture, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, 1 augustus 2008-31 juli 2009.

⁴⁵⁶ Voor informatie over internationale waarborgen voor kinderen die in bewaring zijn gesteld, zie het *Verslag van de speciale rapporteur voor foltering en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing*, 5 maart 2015, A/HRC/28/68.

⁴⁵⁷ Ook terugkeer, overbrenging, repatriëring, uitlevering of uitzetting genoemd, afhankelijk van de juridische context. In dit hoofdstuk wordt de term „uitzetting” gebruikt voor de wettige overbrenging van een niet-onderdaan of een andere persoon uit een staat. Zie ook FRA en EHRM (2014), paragraaf 5.4, inzake de instandhouding van het gezin en bescherming tegen uitzetting.

wanneer de ouder (een EU-migrant) met wie hij oorspronkelijk meekwam niet langer een verblijfsvergunning heeft of besluit om te vertrekken.

Op grond van de richtlijn vrij verkeer mogen kinderen en andere familieleden in de gaststaat blijven na het overlijden van de ouder (een EU-burger) met wie zij oorspronkelijk zijn meegekomen (artikel 12, lid 2), mits zij voor het overlijden van hun ouders ten minste twaalf maanden in de gaststaat hebben verbleven. Op dezelfde wijze kunnen zij in principe ook in de gaststaat blijven na het vertrek van hun ouders. In beide gevallen mogen kinderen en familieleden die onderdaan zijn van een derde land hun verblijf alleen voortzetten wanneer zij kunnen aantonen over genoeg middelen te beschikken om in hun levensonderhoud te voorzien. Zij moeten ook beschikken over een ziektekostenverzekering (artikel 7).

De regels zijn nog soepeler voor kinderen die onderwijs volgen in de gaststaat. In die gevallen mogen kinderen en de ouder die de voogdij heeft of de verzorger, ongeacht de nationaliteit van de kinderen, in de gaststaat blijven wanneer de primaire EU-migrant is overleden of vertrokken (artikel 12, lid 3). Hoewel oorspronkelijk werd gedacht dat deze toestemming om te mogen blijven met het oog op de opleiding alleen van toepassing was op kinderen uit gezinnen die over genoeg middelen beschikten om in hun onderhoud te voorzien,⁴⁵⁸ werd in latere jurisprudentie bevestigd dat de toestemming ook geldt voor schoolgaande kinderen die afhankelijk zijn van sociale bijstand.⁴⁵⁹

Bovendien hebben familieleden en met name ouders die onderdaan zijn van een derde land het recht om in de gaststaat te blijven na scheiding van de partner die EU-burger is, indien zij het ouderlijk gezag hebben over de gezamenlijke kinderen of indien hun het omgangsrecht met de kinderen is toegewezen en dat recht in het gastland moet worden uitgeoefend (artikel 13, lid 2, onder b) en d)).

Het HvJ-EU heeft verwezen naar de status van een kind als EU-burger op grond van artikel 20 VWEU om zijn ouders die onderdaan van een derde land zijn een werk- en verblijfsvergunning te verstrekken voor de EU-lidstaat waarvan het kind staatsburger is. Zo kan het kind de rechten genieten die horen bij zijn status

458 HvJ-EU, zaak C-413/99, *Baubast en R. tegen Secretary of State for the Home Department*, 17 september 2002.

459 HvJ-EU, zaak C-480/08, *Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department*, 23 februari 2010; HvJ-EU, zaak C-310/08, *London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department [GK]*, 23 februari 2010. Het recht op onderwijs van minderjarige migranten wordt nader besproken in paragraaf 8.2.

als EU-burger, voor zover dat het kind anders de EU zou moeten verlaten om zijn ouders te vergezellen.⁴⁶⁰ In latere jurisprudentie van het HvJ-EU wordt er echter op gewezen dat „het enkele feit dat het voor een staatsburger van een lidstaat misschien wenselijk is, om economische redenen of om de eenheid van de familie op het grondgebied van de Unie te bewaren, dat de leden van zijn familie, die niet de nationaliteit van een lidstaat bezitten, bij hem op het grondgebied van de Unie verblijven, derhalve op zich niet volstaat om aan te nemen dat de burger van de Unie verplicht zal worden om het grondgebied van de Unie te verlaten indien een dergelijk recht niet wordt toegekend”.⁴⁶¹

De richtlijn vrij verkeer bepaalt uitdrukkelijk dat de uitzonderlijke uitzetting van minderjarigen in overeenstemming moet zijn met het VRK (overweging 24). Bovendien beschermt artikel 28, lid 3, onder b), minderjarigen tegen uitzetting, tenzij dat wordt geacht in het belang te zijn van de minderjarige, en in lijn met het VRK.

De terugkeerrichtlijn bepaalt ten aanzien van minderjarige asielzoekers wier aanvraag is afgewezen dat bij besluiten inzake de terugkeer van niet-begeleide minderjarigen rekening wordt gehouden met het belang van het kind (artikel 10). Voordat de autoriteiten van een lidstaat een niet-begeleide minderjarige van hun grondgebied verwijderen, moeten zij zich ervan overtuigen dat die minderjarige wordt teruggestuurd naar een familielid, een aangewezen voogd of naar adequate opvangfaciliteiten in het land van terugkeer (artikel 10, lid 2).

Wanneer minderjarige asielzoekers naar een andere lidstaat terugkeren voor de beoordeling van de asielaanvraag, bepaalt de Dublinverordening dat het belang van het kind leidend moeten zijn bij de tenuitvoerlegging van zulke besluiten (artikel 6). Bovendien voorziet de verordening in een controlelijst met factoren die de autoriteiten helpt om het belang van het kind vast te stellen. Dit betekent dat terdege rekening moet worden gehouden met de mogelijkheden van het kind op gezinshereniging, het welzijn en de sociale ontwikkeling van het kind, veiligheidsoverwegingen, met name wanneer het kind gevaar loopt om te worden verhandeld, en de mening van het kind overeenkomstig zijn leeftijd en rijpheid.

460 HvJ-EU, zaak C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8 maart 2011.

461 HvJ-EU, zaak C-256/11, *Murat Dereci en anderen tegen Bundesministerium für Inneres*, 15 november 2011, punt 68. Zie ook HvJ-EU, zaak C-40/11, *Yoshikazu Iida tegen Stadt Ulm*, 8 november 2012. Zie voorts FRA en EHRM (2014), blz. 125-127.

Voorbeeld: In *The Queen, op verzoek van M.A. en anderen tegen Secretary of State for the Home Department*⁴⁶² moest het HvJ-EU vaststellen welke lidstaat verantwoordelijk was voor een alleenstaande minderjarige die in verschillende lidstaten asielverzoeken had ingediend en geen gezinsleden had in andere EU-lidstaten. Het HvJ-EU verduidelijkte dat, bij gebrek aan wettig verblijvende gezinsleden in een lidstaat, de lidstaat waarbij de minderjarige zijn asielverzoek heeft ingediend verantwoordelijk is voor de behandeling van dat verzoek. Het Hof beriep zich daarbij op artikel 24, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU, op grond waarvan bij alle handelingen in verband met kinderen het belang van het kind de eerste overweging vormen.

Op grond van het RvE-recht mogen staten zich in principe mengen in het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8, lid 2, EVRM.

Voorbeeld: *Gül tegen Zwitserland*⁴⁶³ betreft een verzoeker die met zijn vrouw en dochter in Zwitserland woonde. Zij hadden op humanitaire gronden een verblijfsvergunning gekregen. Hij wilde hun minderjarige zoon, die hij in Turkije had achtergelaten, naar Zwitserland halen, maar de Zwitserse overheid weigerde, met name omdat hij over onvoldoende middelen beschikte om zijn gezin te onderhouden. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker zelf de scheiding van zijn zoon had veroorzaakt door te vertrekken uit Turkije. Zijn recente bezoeken aan Turkije toonden aan dat zijn oorspronkelijke redenen om politiek asiel aan te vragen in Zwitserland niet langer van toepassing waren. Er waren geen belemmeringen voor het gezin om zich te vestigen in hun land van herkomst, waar hun minderjarige zoon altijd had gewoond. Het EHRM erkende dat het gezin vanuit menselijk oogpunt in een zeer moeilijke situatie verkeerde, maar dat artikel 8 EVRM niet was geschonden.

Voorbeeld: In *Üner tegen Nederland*⁴⁶⁴ werd bevestigd dat bij het bepalen van de evenredigheid van uitzetting rekening moet worden gehouden met de effecten die de uitzetting heeft op de kinderen van een gezin. Daarbij

462 HvJ-EU, zaak C-648/11, *The Queen, op verzoek van M.A. en anderen tegen Secretary of State for the Home Department*, 6 juni 2013.

463 EHRM, *Gül tegen Zwitserland*, nr. 23218/94, 19 februari 1996.

464 EHRM, *Üner tegen Nederland*, nr. 46410/99, 18 oktober 2006, punten 57-58. Zie ook *Boultif tegen Zwitserland*, nr. 54273/00, 2 augustus 2001.

werd gekeken naar het belang en het welzijn van de kinderen, met name naar de ernst van de problemen waar kinderen mee te maken kunnen krijgen in het land waarnaar de verzoeker wordt uitgezet, en naar de soliditeit van de sociale, culturele en familiebetrekkingen met het gastland en met het land van bestemming.

Voorbeeld: De zaak *Tarakhel tegen Zwitserland*⁴⁶⁵ betreft de weigering van de Zwitserse autoriteiten om het asielvzoek van een Afghaans stel en hun zes kinderen in behandeling te nemen en het besluit om hen terug te sturen naar Italië. Het EHRM oordeelde, in het licht van de huidige opvangomstandigheden in Italië en bij gebrek aan uitvoerige en betrouwbare informatie over de opvangfaciliteit in kwestie, dat de Zwitserse autoriteiten onvoldoende waarborgen hadden dat de verzoekers bij terugkeer naar Italië zouden worden behandeld op een manier die is afgestemd op de leeftijd van de kinderen. Het EHRM oordeelde daarom dat de Zwitserse overheid inbreuk zou plegen op artikel 3 EVRM wanneer zij de verzoekers op grond van de Dublin II-verordening zou terugsturen naar Italië zonder zich er eerst bij de Italiaanse autoriteiten van te vergewissen dat de verzoekers zouden worden behandeld op een manier die past bij de leeftijd van de kinderen en dat het gezin bij elkaar zou blijven.

Het internationale recht bepaalt dat een staat, op verzoek, aan de ouder(s) of aan het kind de noodzakelijke inlichtingen verstrekt over waar het afwezige lid van het gezin zich bevindt in geval van inhechtenisneming, gevangenneming, verbanning, deportatie of overlijden, tenzij het verstrekken van die inlichtingen het welzijn van het kind zou schaden (artikel 9, lid 4, VRK).

⁴⁶⁵ EHRM, *Tarakhel tegen Zwitserland* [GK], nr. 29217/12, 4 november 2014.

9.6. Toegang tot de rechter⁴⁶⁶

Belangrijkste punt

- Minderjarige migranten hebben recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel.

In het EU-recht zijn de rechten van kinderen op toegang tot de rechter in het kader van immigratie uiteengezet in verschillende instrumenten. Ten eerste is het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een eerlijk proces vastgelegd in artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de EU. Dit recht omvat een eerlijke en openbare behandeling van de zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht, en de mogelijkheid zich te laten adviseren, verdedigen en vertegenwoordigen als bedoeld in artikel 48. Voor minderjarige migranten wordt dit recht versterkt door een reeks secundaire wettelijke voorschriften. De Dublinverordening verplicht de lidstaten ertoe ervoor te zorgen dat een alleenstaande minderjarige wordt vertegenwoordigd door een naar behoren gekwalificeerde professional die toegang heeft tot alle relevante informatie in het dossier van het kind (artikel 6). Vergelijkbare bepalingen zijn opgenomen in de erkenningsrichtlijn (artikel 31) en in de richtlijn asielprocedures (artikel 25). Het recht van kinderen op wettelijke vertegenwoordiging wordt ook ondersteund door hun recht op toegang tot slachtofferdiensten en speciale hulporganisaties die vertrouwelijk handelen als bedoeld in artikel 8 van Richtlijn 2012/29/EU tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten (Slachtofferrichtlijn).⁴⁶⁷

De rechten inzake toegang tot de rechter zijn echter beperkt en kunnen onderworpen zijn aan leeftijdsvoorwaarden. Zo staat de richtlijn asielprocedures de lidstaten toe om „[af te zien] van de aanwijzing van een [wettelijke] vertegenwoordiger indien de alleenstaande minderjarige naar alle waarschijnlijkheid 18 jaar zal worden voordat in eerste aanleg een beslissing wordt gegeven” (artikel 25, lid 2).

⁴⁶⁶ Zie ook FRA en EHRM (2014), paragraaf 4.5, over rechtsbijstand in asiel- en terugkeerprocedures.

⁴⁶⁷ Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, PB 2012 L 315, blz. 55.

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM vastgesteld dat artikel 6 (recht op een eerlijk proces) niet van toepassing is op zaken met betrekking tot beslissingen omtrent de binnenkomst, het verblijf en de uitwijzing van vreemdelingen.⁴⁶⁸ Echter kan onder bepaalde omstandigheden artikel 13 EVRM (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel) worden ingeroepen.

Voorbeeld: *Rahimi tegen Griekenland*⁴⁶⁹ heeft betrekking op de omstandigheden waaronder een minderjarige migrant uit Afghanistan, die Griekenland op onrechtmatige wijze was binnengekomen, werd vastgehouden in een detentiecentrum en vervolgens werd vrijgelaten met het oog op zijn uitzetting. Het EHRM stelde een inbreuk op artikel 13 EVRM vast en merkte daarbij op dat de folder die aan de verzoeker was verstrekt, geen informatie bevatte over de te volgen procedure voor het indienen van een klacht bij de korpschef. Bovendien werd de verzoeker niet geïnformeerd over de rechtsmiddelen die hij kon aanwenden om te klagen over de omstandigheden in het centrum in een taal die hij begreep. Op basis van de rapporten van het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT) merkte het EHRM op dat Griekenland niet beschikte over een onafhankelijke autoriteit voor het toezicht op de detentiefaciliteiten van de rechtshandavingsinstanties. Daarnaast merkte het op dat er geen onpartijdige autoriteit was – een voorwaarde voor een daadwerkelijk rechtsmiddel. Daarom stelde een schending vast van artikel 3, artikel 5, leden 1 en 4, en artikel 13 EVRM.

Het ESH vereist dat staten de wettelijke (en sociale en economische) ontwikkeling van het gezin bevorderen (artikel 16). Bovendien vereist artikel 19, lid 1 dat staten „doelmatige en kosteloze diensten” onderhouden en ervoor zorgen dat migrerende gezinnen nauwkeurige voorlichting krijgen over emigratie en immigratie. Artikel 6 van het Europees Verdrag inzake de rechtspositie van arbeidsmigranten omvat een soortgelijk voorlichtingsvoorschrift (dat cruciaal is voor de toegang van migranten tot de rechter). De uitgebreidere bepaling van dit verdrag die betrekking heeft op het recht op toegang tot de rechterlijke en administratieve instanties (artikel 26) geldt echter uitsluitend voor arbeidsmigranten, en niet voor hun gezinsleden.⁴⁷⁰

468 EHRM, *Maaouia tegen Frankrijk [GK]*, nr. 39652/98, 5 oktober 2000.

469 EHRM, *Rahimi tegen Griekenland*, nr. 8687/08, 5 april 2011 (beschikbaar in het Frans).

470 Raad van Europa, *Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers*, CETS nr. 93, 1977.

Daarnaast zij opgemerkt dat de RvE alomvattende richtsnoeren heeft opgesteld over kindvriendelijke justitie, waarin wordt uiteengezet hoe alle rechterlijke en administratieve procedures, waaronder die met betrekking tot immigratie, moeten worden afgestemd op de behoeften van kinderen.⁴⁷¹

In het internationale recht is artikel 37 VRK met name van belang voor minderjarige migranten die van hun vrijheid zijn beroofd, aangezien dit artikel deze kinderen het recht verleent op onverwijld toegang tot juridische en andere passende bijstand, alsmede het recht de wettigheid van hun vrijheidsberoving te betwisten tegenover een rechter of een andere bevoegde, onafhankelijke en onpartijdige autoriteit, en op een onverwijld beslissing ten aanzien van dat beroep.

---

471 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), *Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie*, 17 november 2010.

10

Consumenten- en gegevensbescherming

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikel 38 VWEU, artikel 169</p> <p>Richtlijn consumentenbescherming (2011/83/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten (2005/29/EG)</p> <p>Richtlijn algemene productveiligheid (2001/95/EG)</p> <p>Richtlijn klinische proeven (2001/20/EG)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG</i>, 2008 (verkoop van dvd's via internet)</p> <p>HvJ-EU, zaak C-36/02, <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 (licentie voor het spelen van een spel)</p> <p>Verordening (EU) nr. 536/2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik</p> <p>Richtlijn betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen (2009/39/EG)</p> <p>Richtlijn speelgoedveiligheid (2009/48/EG)</p>	<p>Bescherming van kinderen als consumenten</p>	<p>Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Richtlijn betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument (87/357/EEG) Richtlijn televisie zonder grenzen (89/552/EEG) Richtlijn audiovisuele mediadiensten (2010/13/EU)		
Handvest van de grondrechten, artikelen 7 (eerbiediging van het privéleven en het familie- en gezinsleven), artikel 8 (bescherming van persoonsgegevens) en 52 (reikwijdte en uitleg van de gewaarborgde rechten en beginselen) VWEU, artikel 16 Richtlijn gegevensbescherming (95/46/EG)	Kinder- en gegevensbescherming	EVRM, artikel 8 (recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven) EHRM, <i>K.U. tegen Finland</i> , nr. 2872/02, 2008 (adverteren op internet) EHRM, <i>Avilkina en anderen tegen Rusland</i> , nr. 1585/09, 2013 (openbaarmaking van medische gegevens) Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens

Dit hoofdstuk behandelt de Europese wetgeving en jurisprudentie op het gebied van consumenten- en gegevensbescherming. Er bestaat uitvoerige wetgeving en jurisprudentie op EU-niveau, aangezien het VWEU uitdrukkelijk bepaalt dat de EU bevoegd is ten aanzien van deze onderwerpen. De bijdrage van de RvE op dit terrein is beperkter. Er bestaan twee belangrijke verdragen inzake media en gegevensbescherming. Het EHRM heeft ook uitspraak gedaan in een aantal zaken met betrekking tot de bescherming van persoonsgegevens.

De volgende paragrafen zijn gericht op specifieke aspecten van het consumentenrecht met betrekking tot kinderen ([paragraaf 10.1](#)) en gegevensbescherming ([paragraaf 10.2](#)). Per onderwerp worden het algemene rechtskader en de toepasselijkheid ervan voor kinderen geanalyseerd, terwijl waar relevant ook de specifieke normen inzake de bescherming van kinderen aan bod komen.

10.1. Bescherming van kinderen als consumenten

Belangrijkste punte

- Volgens het HvJ-EU wegen het belang van kinderen als consumenten en de bescherming van hun rechten zwaarder dan de eisen van openbaar belang, waarbij het gerechtvaardigd is om het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal te beperken.
- Kinderen moeten als consumenten relevante informatie krijgen zodat zij alle relevante feiten in overweging kunnen nemen en een geïnformeerde keuze kunnen maken.
- Oneerlijke handelspraktijken zijn praktijken die niet voldoen aan het beginsel van professionele toewijding en kunnen van invloed zijn op de aankoopbeslissingen van volwassen en minderjarige consumenten.
- Kinderen kunnen worden opgenomen in klinische proeven wanneer het toegediende geneesmiddel naar verwachting rechtstreeks ten goede komt aan kinderen en de voordelen opwegen tegen de risico's.
- Het EU-recht en het RvE-recht beperken de hoeveelheid reclame waaraan kinderen worden blootgesteld, maar stellen geen verbod in.
- Kinderen hebben recht op specifieke bescherming, waaronder bescherming tegen reclames en telewinkelprogramma's die hen geestelijk of lichamelijk schaden.
- Het is verboden om productreclame te vertonen in kinderprogramma's.

10.1.1. Consumentenrechten

In het EU-recht zijn de belangrijkste pijlers van consumentenbescherming neergelegd in artikel 169, lid 1, VWEU en in artikel 38 van het Handvest van de grondrechten van de EU. Het HvJ-EU heeft erkend dat het belang van het kind zwaarder weegt dan de eisen van openbaar belang en beperkingen van de vrijheden op de gemeenschappelijke markt rechtvaardigt.

Voorbeeld: De zaak *Dynamic Medien*⁴⁷² betreft de onlineverkoop in Duitsland van dvd's met Japanse tekenfilms. De tekenfilms waren in het Verenigd Koninkrijk goedgekeurd voor kinderen van ouder dan vijftien jaar. De desbetreffende Duitse autoriteit had ze niet aangemerkt als geschikt. De belangrijkste vraag die het HvJ-EU moest beantwoorden, was of het verbod in Duitsland indruiste tegen het beginsel van vrij verkeer. Het HvJ-EU oordeelde dat het hoofddoel van de Duitse wetgeving was om kinderen te beschermen tegen informatie die schadelijk is voor hun welzijn. Het oordeelde dat de beperking van het vrije verkeer van goederen niet onevenredig was zolang de beperking niet verder gaat dan noodzakelijk is om het door de bevoegde nationale autoriteiten beoogde doel te bereiken.

Voorbeeld: De zaak *Omega*⁴⁷³ betreft de exploitatie van een „laserdrome” in Duitsland. Het doel van het in het „laserdrome” gespeelde spel was om sensorontvangers te raken die zich op de kleding van de spelers bevonden. De speluitrusting was geleverd door een Brits bedrijf en het spel en de uitrusting waren rechtmatig in de handel gebracht in het Verenigd Koninkrijk. Het spel was in Duitsland verboden omdat het indruiste tegen fundamentele waarden, zoals menselijke waardigheid. Het HvJ-EU oordeelde dat de door de Duitse autoriteiten opgelegde beperking niet in strijd was met het EU-recht, omdat ze naar behoren was gerechtvaardigd op grond van de openbare orde.

De meest recente herziening van het EU-consumentenrecht leidde tot vaststelling van de richtlijn consumentenrechten (2011/83/EU), die gericht is op harmonisatie van nationale wetgevingen inzake verkoop op afstand, buiten verkooppunten gesloten overeenkomsten en andere soorten consumentenovereenkomsten.⁴⁷⁴ Het doel is om een evenwicht te vinden tussen hoogwaardige consumentenbescherming en het concurrentievermogen van ondernemingen. Artikel 3, lid 3, onder a), bepaalt dat de richtlijn niet van toepassing is op overeenkomsten betreffende sociale dienstverlening, met inbegrip van sociale huisvesting, kinderopvang

472 HvJ-EU, zaak C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG*, 14 februari 2008.

473 HvJ-EU, zaak C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14 oktober 2004.

474 Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van Richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van Richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van Richtlijn 85/577/EEG en van Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad, PB 2011 L 304, blz. 64. Deze richtlijn moest op 13 december 2013 zijn omgezet.

en ondersteuning van gezinnen of personen in permanente of tijdelijke nood, waaronder langdurige zorg. Sociale diensten omvatten diensten voor kinderen en jongeren, diensten voor hulp aan gezinnen, alleenstaande ouders en ouders, alsmede diensten voor migranten. De richtlijn besteedt bijzondere aandacht aan precontractuele informatie. De informatievereisten van deze richtlijn hebben als uitgangspunt dat consumenten, onder wie kinderen, die naar behoren worden voorgelicht, alle relevante feiten in ogenschouw kunnen nemen en een geïnformeerde keuze kunnen maken.

10.1.2. Oneerlijke handelspraktijken met betrekking tot kinderen

Binnen het EU-recht heeft Richtlijn 2005/29/EG betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt⁴⁷⁵ betrekking op alle transacties van ondernemingen naar consumenten (offline of online, zowel goederen als diensten). Kinderen vallen in het kader van deze richtlijn binnen de categorie „kwetsbare consumenten” (artikel 5, lid 3). Voorafgaand aan besluiten over transacties mag er geen sprake zijn van intimidatie, dwang of ongepaste beïnvloeding, en minderjarige consumenten hebben het recht om vrijelijk te beslissen. De richtlijn verbiedt marketing- en reclameactiviteiten die verwarring scheppen met een ander product of met het handelsmerk van een concurrent, en vereist dat alle vereiste consumenteninformatie op een duidelijke en begrijpelijke wijze aan hen wordt verstrekt, op een passend moment, zodat zij een besluit kunnen nemen over een transactie (artikelen 6 en 7).

10.1.3. Productveiligheid

Het EU-recht bevat een alomvattend kader om ervoor te zorgen dat alleen producten die veilig zijn en anderszins aan de regels voldoen in de handel worden gebracht. Met name Richtlijn 2001/95/EG inzake algemene productveiligheid besteedt bijzondere aandacht aan de veiligheid van kinderen door hen op te nemen in de categorie consumenten die voor de risico's van de betrokken producten bijzonder kwetsbaar zijn (overweging 8). Daarom moet de veiligheid van

⁴⁷⁵ Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt en tot wijziging van Richtlijn 84/450/EEG van de Raad, Richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad en van Verordening (EG) nr. 2006/2004 van het Europees Parlement en de Raad, PB 2005 L 149, blz. 22.

het product worden beoordeeld, rekening houdend met alle relevante aspecten – met name de categorieën consumenten voor wie het product is bestemd.

Richtlijn 87/357/EEG is een productveiligheidsrichtlijn die betrekking heeft op de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument.⁴⁷⁶ De richtlijn verbiedt het in de handel brengen, de invoer en de productie van producten die er uitzien als levensmiddelen, maar niet eetbaar zijn. De lidstaten moeten controleren dat dergelijke producten niet in de handel worden gebracht. Wanneer een lidstaat een product verbiedt op grond van deze richtlijn, moet deze de Commissie informeren en de andere lidstaten nadere informatie verstrekken. Speelgoedveiligheid komt nader aan bod in [paragraaf 10.1.6](#).

10.1.4. Klinische proeven bij kinderen

Binnen het EU-recht schaaft Richtlijn 2001/20/EG betreffende de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten inzake de toepassing van goede klinische praktijken bij de uitvoering van klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik⁴⁷⁷ kinderen onder de kwetsbare personen die niet hun toestemming kunnen geven voor een klinische proef (overweging 3). Kinderen mogen alleen deelnemen aan klinische proeven wanneer zij rechtstreeks profiteren van het geneesmiddel en wanneer die voordelen opwegen tegen de risico's (overweging 3). Klinische proeven moeten onder optimale bescherming van de proefpersonen plaatsvinden (artikel 4).

Verordening (EU) nr. 536/2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik omvat specifieke bepalingen voor kinderen die deel uitmaken van een kwetsbare bevolkingsgroep (artikel 10, lid 1). Het is de bedoeling dat de verordening geleidelijk de plaats inneemt van Richtlijn 2001/20/EG.⁴⁷⁸ De

476 Richtlijn 87/357/EEG van de Raad van 25 juni 1987 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument, PB 1987 L 192/49.

477 Richtlijn 2001/20/EG van het Europees Parlement en de Raad van 4 april 2001 betreffende de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten inzake de toepassing van goede klinische praktijken bij de uitvoering van klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik, PB 2001 L 121, blz. 34.

478 Verordening (EU) nr. 536/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik en tot intrekking van Richtlijn 2001/20/EG, PB 2014 L 158, blz. 1.

verordening bepaalt dat verzoeken om de toelating van klinische proeven waarbij kinderen betrokken zijn, zorgvuldig moeten worden beoordeeld. De wettelijk vertegenwoordiger van een kind moet toestemming verlenen voor de verrichting van de klinische proef. Hetzelfde geldt voor een minderjarige die in staat is om zelf een mening te vormen (artikel 29, lid 1, en artikel 8). De verordening stelt specifieke voorwaarden vast voor de verrichting van veilige klinische proeven bij kinderen en voor het verkrijgen van hun geïnformeerde toestemming (artikel 32). De voorwaarden zijn als volgt: er worden geen aansporingen gegeven aan de proefpersoon, afgezien van een vergoeding voor onkosten en gedeelde inkomsten die rechtstreeks verband houden met de deelname aan de klinische proef; de klinische proef is bedoeld om onderzoek te doen naar behandelingen van een medische aandoening die alleen voorkomt bij minderjarigen; er zijn wetenschappelijke redenen om te verwachten dat de deelname aan de klinische proef: een voordeel voor de betrokken minderjarige zal opleveren dat groter is dan de risico's en lasten; of enig voordeel zal opleveren voor de populatie waarvoor de betrokken minderjarige representatief is en slechts een minimaal risico en een minimale belasting inhoudt in vergelijking met de standaardbehandeling van de aandoening van de minderjarige. Alleen in spoedeisende situaties mogen klinische proeven worden uitgevoerd op kinderen zonder dat eerst hun toestemming is verkregen of die van hun wettelijke vertegenwoordigers (artikel 35, lid 1).

10.1.5. Voedsel bestemd voor zuigelingen en jonge kinderen

Binnen het EU-recht is Richtlijn 2009/39/EG betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen⁴⁷⁹ gericht op de nutritionele samenstelling en de veiligheid van levensmiddelen die speciaal voor zuigelingen en kinderen jonger dan twaalf maanden worden geproduceerd. De bepalingen hebben betrekking op zuigelingenvoeding en opvolgzuigelingenvoeding, bewerkte voedingsmiddelen en babyvoeding op basis van granen en additieven in voedingsmiddelen voor zuigelingen en jonge kinderen. De richtlijn heeft tot doel de productveiligheid te waarborgen en de consument te voorzien van geschikte producten en passende informatie. De richtlijn bepaalt onder meer dat bijzondere voeding moet voldoen aan de bijzondere voedingsbehoeften van bepaalde categorieën personen, waaronder aan die van zuigelingen of jonge kinderen in goede gezondheid (artikel 1, lid 3, onder c)).

⁴⁷⁹ Richtlijn 2009/39/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 mei 2009 betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen, PB 2009 L 124, blz. 21.

10.1.6. Veiligheid van speelgoed

Het EU-recht definieert „speelgoed” in artikel 2 van Richtlijn 2009/48/EG betreffende de veiligheid van speelgoed⁴⁸⁰ als „producten die, al dan niet uitsluitend, ontworpen of bestemd zijn om door kinderen jonger dan 14 jaar bij het spelen te worden gebruikt”.⁴⁸¹ Bijlage I biedt een niet-uitputtend overzicht van voorwerpen die niet als speelgoed worden gezien, maar die tot verwarring kunnen leiden. Artikel 2, lid 2, somt speelgoed op dat is uitgesloten van het toepassingsgebied. De richtlijn speelgoedveiligheid scherpt voorts de gezondheids- en veiligheidsnormen aan door de hoeveelheid van bepaalde chemische stoffen die in speelgoed zijn verwerkt, te beperken (artikel 10).⁴⁸²

10.1.7. Kinderen en reclame

Binnen het EU-recht heeft Richtlijn 2010/13/EU betreffende audiovisuele mediadiensten⁴⁸³ het toepassingsgebied verruimd van Richtlijn 89/552/EEG betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake de uitoefening van televisie-omroepactiviteiten (richtlijn televisie zonder grenzen (TZG)). De richtlijn audiovisuele mediadiensten beperkt de hoeveelheid, de aard en de inhoud van reclamespots waar kinderen aan mogen worden blootgesteld, waarbij regels worden vastgesteld voor de duur van de reclame (artikelen 20, 24 en 27). De richtlijn verbiedt productplaatsing in kinderprogramma's (artikel 11) en geeft de lidstaten toestemming om het vertonen van een logo van een sponsor tijdens programma's voor kinderen te verbieden (artikel 10, lid 4).⁴⁸⁴ De richtlijn audiovisuele mediadiensten brengt de

480 Richtlijn 2009/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed, PB 2009 L 170, blz. 1.

481 *Ibid.*, art. 2, lid 1.

482 De Europese Commissie heeft ook „vrijwillige overeenkomsten” gesloten met Europese speelgoedfabrikanten en -handelaars om de veiligheid van speelgoed te verbeteren. Zie verder: http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

483 Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 10 maart 2010 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (Richtlijn audiovisuele mediadiensten), PB 2010 L 95, blz. 1.

484 Voor een algemeen overzicht van de werking van de Richtlijn audiovisuele mediadiensten, zie: Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's over de toepassing van Richtlijn 2010/13/EU, de „Richtlijn audiovisuele mediadiensten” (COM(2012)0203 def., Brussel, 4 mei 2012) en het bijbehorende werkdocument van de diensten van de Commissie, gehecht aan het eerste verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's over de toepassing van Richtlijn 2010/13/EU, de „Richtlijn audiovisuele mediadiensten” (SWD(2012)0125 def., Brussel, 4 mei 2012).

bescherming van kinderen in evenwicht met andere belangrijke democratische waarden, zoals de vrijheid van meningsuiting, en ondersteunt de gedachte dat ouderlijke verantwoordelijkheid essentieel is om die bescherming te kunnen bieden (overwegingen 48 en 59).

De daadwerkelijke tenuitvoerlegging van de richtlijn audiovisuele mediadiensten wordt aangevuld door de aanbevelingen uit 1998⁴⁸⁵ en 2006⁴⁸⁶ inzake de bescherming van kinderen en de menselijke waardigheid.

Binnen het RvE-recht was het Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie⁴⁸⁷ het eerste internationale verdrag dat een rechtskader creëerde voor het vrije verkeer van grensoverschrijdende televisieprogramma's in Europa. Het verdrag biedt specifieke bescherming aan kinderen en jongeren (artikel 7, lid 2), bijvoorbeeld door een verbod in te stellen op de uitzending van pornografisch of gewelddadig materiaal en van programma's die aanzetten tot rassenhaat. De overeenkomst stelt reclamenormen vast en regelt de duur van reclame en reclameonderbrekingen.

---

485 Aanbeveling 98/560/EG van de Raad van 24 september 1998 betreffende de ontwikkeling van de concurrentiepositie van de Europese industrie van audiovisuele en informatiediensten door de bevordering van nationale kaders teneinde een vergelijkbaar en doeltreffend niveau van bescherming van minderjarigen en de menselijke waardigheid te bereiken, PB 1998 L 270.

486 Aanbeveling 2006/952/EG van het Europees Parlement en de Raad van 20 december 2006 betreffende de bescherming van minderjarigen en de menselijke waardigheid en het recht op weerwoord in verband met de concurrentiepositie van de Europese industrie van audiovisuele en online-informatiediensten, PB 2006 L 378.

487 Raad van Europa, [Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie](#), CETS nr. 132, 1989. Gewijzigd overeenkomstig de bepalingen van het [Protocol](#), CETS nr. 171, 2002.

10.2. Bescherming van de persoonsgegevens van kinderen

Belangrijkste punte

- In het EU-recht en het recht van de Raad van Europa is gegevensbescherming erkend als een grondrecht.
- Het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven, woning en correspondentie (artikel 8 EVRM) omvat het recht op bescherming van de persoonsgegevens.
- Kinderen hebben, naast andere rechten met betrekking tot hun persoonsgegevens, het recht om bezwaar aan te tekenen tegen de verwerking van hun gegevens, tenzij sprake is van dwingende rechtmatige gronden.

10.2.1. Europese gegevensbeschermingswetgeving

Het EU-recht verleent de EU de bevoegdheid om wetgeving inzake gegevensbescherming vast te stellen (artikel 16 VWEU).⁴⁸⁸ Artikel 8, lid 2, van het Handvest van de grondrechten van de EU legt belangrijke beginselen op het gebied van gegevensbescherming vast (eerlijke verwerking, toestemming of gerechtvaardigde doelen waarin de wet voorziet, het recht op toegang en op rectificatie), terwijl artikel 8, lid 3 bepaalt dat een onafhankelijke autoriteit toeziet op de naleving van de gegevensbeschermingsregels. Het recht op bescherming van persoonsgegevens als bedoeld in artikel 8 kan worden beperkt overeenkomstig de wet en om te voldoen aan de beginselen van een democratische samenleving, zoals de vrijheden en rechten van anderen (artikel 52 van het Handvest).⁴⁸⁹

Bescherming van persoonsgegevens is een van de belangrijkste terreinen van de Europese privacywetgeving geworden. Richtlijn 95/46/EG betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van

⁴⁸⁸ Voor een overzicht van het Europese gegevensbeschermingsrecht, zie: FRA en RvE (2014).

⁴⁸⁹ HvJ-EU, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) en Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) tegen Administración del Estado*, gevoegde zaken C-468/10 en C-469/10, 24 november 2011, punt 48; HvJ-EU, zaak C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) tegen Telefónica de España SAU [GK]*, 29 januari 2008, punt 68.

persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (richtlijn gegevensbescherming)⁴⁹⁰ is het belangrijkste instrument op dit terrein.

Aangezien gegevensverwerking plaatsvindt in besloten ruimten die niet openbaar toegankelijk zijn, weten kinderen en andere betrokkenen vaak niet dat hun persoonsgegevens worden verwerkt. Om de kwetsbaarheid van de betrokkenen te ondervangen, garandeert het Europese recht kinderen (en andere betrokkenen) specifieke persoonlijke rechten, zoals het recht om geïnformeerd te worden over de verzameling van hun gegevens, het recht op toegang tot de opgeslagen gegevens en op informatie over de wijze waarop deze worden verwerkt, het recht om bezwaar te maken in geval van onrechtmatige verwerking en het recht rectificatie, het verwijderen en afschermen van gegevens.

De voor de verwerking verantwoordelijke moet passende informatie verstrekken over de verwerking van gegevens (artikelen 10 en 11 van de richtlijn gegevensbescherming). Wanneer dit op een kindvriendelijke manier wordt uitgelegd, betekent dit dat de taal en de vorm van de informatie moeten worden aangepast aan de rijpheid en het verstandelijk vermogen van kinderen. De informatie moet ten minste het doel van de verwerking en de identiteit en contactgegevens van de voor de verwerking verantwoordelijke bevatten (artikel 10, onder a) en b), van de richtlijn gegevensbescherming).

De richtlijn gegevensbescherming bepaalt dat betrokkenen toestemming moeten verlenen, ongeacht de gevoeligheid van de verwerkte gegevens (artikelen 7, 8 en 14). Bij een kindvriendelijke toestemmingsprocedure wordt rekening gehouden met de zich ontwikkelende capaciteiten van het kind, dat naarmate het zich ontwikkelt in toenemende mate wordt betrokken. In de eerste fase wordt het kind door zijn wettelijke vertegenwoordiger geraadpleegd voordat toestemming wordt verleend, in de tweede fase beslissen het kind en zijn vertegenwoordiger samen over de verlening van toestemming en uiteindelijk hoeft alleen het kind nog toestemming te verlenen.

Betrokkenen hebben het recht om hun gegevens te laten wissen, in het kader waarvan zij de mogelijkheid hebben om hun persoonsgegevens op verzoek te laten verwijderen of te schrappen en het recht hebben om bezwaar aan te tekenen

490 Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (Richtlijn gegevensbescherming), PB 1995 L 281.

tegen de verwerking van hun persoonsgegevens. Dat laatste heeft voor kinderen aan belang gewonnen gezien de enorme hoeveelheid persoonsgegevens van kinderen die circuleren op en toegankelijk zijn via sociale netwerken. Ofschoon het HvJ-EU tot op heden geen zaken met betrekking tot kinderen heeft behandeld, oordeelde het onlangs in een zaak met betrekking tot een volwassene verzoeker dat het recht om bezwaar aan te tekenen geldt voor gegevens en informatie, „met name [...] wanneer deze gegevens gelet op deze doeleinden en gelet op de verstreken tijd ontoereikend, niet of niet meer ter zake dienend of bovenmatig zijn.”⁴⁹¹ Het HvJ-EU was voorts van oordeel dat de toepasselijkheid van het recht om bezwaar te maken moet worden afgezet tegen andere grondrechten.

Binnen het RvE-recht heeft het EHRM artikel 8 EVRM uitgelegd als houdende het recht op bescherming van persoonsgegevens. Het Hof beoordeelt situaties waarin het vraagstuk van gegevensbescherming naar voren komt, waaronder het onderscheppen van communicatie,⁴⁹² verschillende vormen van surveillance⁴⁹³ en bescherming tegen de opslag van persoonsgegevens door overheden.⁴⁹⁴ Bovendien heeft het EHRM geoordeeld dat het nationale recht passende maatregelen moet omvatten om te voorzien in rechtsmiddelen tegen inbreuken op het recht op gegevensbescherming.

Voorbeeld: In *K.U. tegen Finland*⁴⁹⁵ beklagde de minderjarige verzoeker zich erover dat een seksueel getinte advertentie in zijn naam op een internetdatingsite was gezet. De serviceprovider weigerde de identiteit van de plaatser van de informatie bekend te maken vanwege de vertrouwelijkheidsvoorschriften op grond van het Finse recht. De verzoeker stelde dat het nationale recht onvoldoende bescherming bood tegen acties waarbij een particulier compromitterende gegevens over de verzoeker op internet plaatst. Het EHRM oordeelde dat staten positieve verplichtingen hebben, waaronder het nemen van maatregelen gericht op de eerbiediging van het privéleven, zelfs in de betrekkingen tussen particulieren. In het geval van

491 HvJ-EU, zaak C-131/12, *Google Spain SL en Google Inc. tegen Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) en Mario Costeja González [GK]*, 13 mei 2014, punt 93.

492 Zie bijvoorbeeld: EHRM, *Malone tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 8691/79, 2 augustus 1984; EHRM, *Copland tegen het Verenigd Koninkrijk*, nr. 62617/00, 3 april 2007.

493 Zie bijvoorbeeld: EHRM, *Klass en anderen tegen Duitsland*, nr. 5029/71, 6 september 1978; EHRM, *Uzun tegen Duitsland*, nr. 35623/05, 2 september 2010.

494 Zie bijvoorbeeld: EHRM, *Leander tegen Zweden*, nr. 9248/81, 26 maart 1987; EHRM, *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]*, nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008.

495 EHRM, *K.U. tegen Finland*, nr. 2872/02, 2 december 2008. Zie voorts hoofdstuk 4.

de verzoeker vereiste zijn praktische en doeltreffende bescherming dat er effectieve stappen werden ondernomen om de dader te identificeren en te vervolgen. Deze bescherming was door de staat echter niet geboden, en het Hof concludeerde dat er een inbreuk op artikel 8 EVRM had plaatsgevonden.⁴⁹⁶

Voorbeeld: *Avilkina en anderen tegen Rusland*⁴⁹⁷ betreft de openbaarmaking van het medisch dossier van een tweejarig meisje aan de openbaar aanklager, op basis van zijn verzoek om op de hoogte te worden gesteld van alle weigeringen van Jehova's getuigen om een bloedtransfusie te ondergaan. Het Hof erkende dat het belang van een patiënt en van de samenleving als geheel om de vertrouwelijkheid van medische gegevens te waarborgen, soms minder zwaar weegt dan het belang om een misdrijf te onderzoeken, maar merkte daarbij op dat de verzoekster geen verdachte of beklaagde was in een strafprocedure. Bovendien konden de medisch behandelaars van de verzoekster bij de rechter verzoeken om toestemming voor een bloedtransfusie indien zij van mening waren dat het meisje levensgevaar liep. Bij gebrek aan een dringende maatschappelijke noodzaak om te verzoeken om openbaarmaking van de vertrouwelijke medische informatie over de verzoekster stelde het EHRM een inbreuk op artikel 8 EVRM vast.

Voorbeeld: In *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk*⁴⁹⁸ werden vingerafdrukken en een DNA-monster die bij een elfjarige jongen waren afgenomen wegens verdenking van een beroving, voor onbeperkte duur bewaard, ook na zijn uiteindelijke vrijspraak. Gezien de aard en de omvang van de persoonsgegevens die besloten liggen in celmonsters en DNA-profielen, vormde de bewaring ervan op zichzelf een inmenging in het recht van de eerste verzoeker op eerbiediging van zijn privéleven. De kernbeginselen van de desbetreffende instrumenten van de Raad van Europa en de wet en praktijken van de andere verdragsluitende partijen vereisen dat de bewaring van gegevens evenredig is met het doel van de gegevensverzameling en moet worden beperkt in de tijd, in het bijzonder in de politiesector. De in artikel 8 EVRM verleende bescherming zou op

496 FRA en RvE (2014), blz. 122.

497 EHRM, *Avilkina en anderen tegen Rusland*, nr. 1585/09, 6 juni 2013.

498 EHRM, *S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]*, nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008.

onacceptabele wijze worden verzwakt wanneer het gebruik van moderne wetenschappelijke technieken in het strafrechtstelsel tegen elke prijs zou worden toegestaan zonder de mogelijke voordelen zorgvuldig af te wegen tegen belangrijke privacybelangen. In dat opzicht waren de allesomvattende en willekeurige bewaarmogelijkheden in Engeland en Wales bijzonder opvallend, omdat de gegevens voor onbepaalde tijd mochten worden bewaard, ongeacht de aard of ernst van het misdrijf of de leeftijd van de verdachte. Vooral voor minderjarigen zou het bewaren van de gegevens schadelijk kunnen zijn, gezien hun bijzondere situatie en het belang dat zij zich ontwikkelen en integreren in de samenleving. De bewaring van gegevens vormde kortom een buitensporige inmenging in het recht van de verzoeker op eerbiediging van zijn privéleven.

Het Verdrag van de Raad van Europa tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens⁴⁹⁹ (Verdrag nr. 108) geldt voor alle gegevensverwerking in de particuliere en de openbare sector. Het verdrag beschermt particulieren, onder wie kinderen, tegen misbruik dat kan voortvloeien uit de verwerking van persoonsgegevens. Verdrag nr. 108 beschikt over een aanvullend protocol inzake de oprichting van toezichthoudende instanties en het grensoverschrijdend verkeer van persoonsgegevens naar landen die geen partij zijn bij het verdrag.⁵⁰⁰

De in Verdrag nr. 108 neergelegde beginselen met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens betreffen een eerlijke en rechtmatige verzameling en automatische verwerking van gegevens, die worden opgeslagen voor duidelijk omschreven en gerechtvaardigde doeleinden, en niet op een wijze die onverenigbaar is met die doeleinden, en die niet langer mogen worden bewaard dan noodzakelijk is. De beginselen hebben ook betrekking op de kwaliteit van de gegevens. Bij gebrek aan passende wettelijke waarborgen is de verwerking van „gevoelige” gegevens, zoals gegevens betreffende ras, politieke overtuiging, gezondheid, seksuele geaardheid of strafrechtelijk verleden, verboden. Ook is in het verdrag het recht vervat van een natuurlijke persoon om te weten welke informatie over hem of haar is opgeslagen en indien nodig om deze te laten corrigeren. Beperkingen van de in het verdrag vastgelegde rechten zijn

499 Raad van Europa, [Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens](#), CETS nr. 108, 1981.

500 Raad van Europa, [Aanvullend Protocol bij het Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens](#), betreffende toezichthoudende instanties en grensoverschrijdende gegevensstromen, CETS nr. 181, 2001.

alleen mogelijk wanneer hogere belangen, zoals de staatsveiligheid of defensie, in het geding zijn.

In het internationale recht maakt het recht op gegevensbescherming deel uit van het recht van kinderen op privacy als bedoeld in artikel 16 VRK. Dat artikel bepaalt dat geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, in zijn of haar gezinsleven, zijn of haar woning of zijn of haar correspondentie, noch aan enige onrechtmatige aantasting van zijn of haar eer en goede naam. Deze rechten moeten door iedereen worden geëerbiedigd – ook door de wettelijke vertegenwoordiger van het kind.

11

De rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve (niet-gerechtelijke) procedures

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
<p>Handvest van de grondrechten, artikelen 47 (recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht), 48 (vermoeden van onschuld en rechten van de verdediging) en 49 (legaliteitsbeginsel en evenredigheidsbeginsel inzake delicten en straffen)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (2010/64/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures (2012/13/EU)</p> <p>Richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures (2013/48/EU)</p>	<p>Waarborgen voor een eerlijk proces</p>	<p>EVRM, artikel 6 (eerlijk proces)</p> <p>EHRM, <i>T. tegen het Verenigd Koninkrijk [GK]</i>, nr. 24724/94, 1999 (kinderen voor de rechter)</p> <p>EHRM, <i>Panovits tegen Cyprus</i>, nr. 4268/04, 2008 (toegang tot een advocaat)</p>

EU	Behandelde onderwerpen	RvE
Handvest van de grondrechten, artikelen 4 (foltering, onmenselijke en vernederende behandeling) en 6 (recht op vrijheid)	Bewaring	EVRM, artikelen 3 (foltering, onmenselijke en vernederende behandeling) en 5 (recht op vrijheid) EHRM, <i>Bouamar tegen België</i> , nr. 9106/80, 1988 (bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht) EHRM, <i>D.G. tegen Ierland</i> , nr. 39474/98, 2002 (bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht) EHRM, <i>Nart tegen Turkije</i> , nr. 20817/04, 6 mei 2008 (voorlopige hechtenis) EHRM, <i>Güveç tegen Turkije</i> , nr. 70337/01, 2009 (detentieomstandigheden)
Richtlijn slachtofferrechten (2012/29/EU) HvJ-EU, zaak C-105/03, <i>Strafzaak tegen Maria Pupino [GK]</i> , 2005 (minderjarige getuigen voor de rechter)	Minderjarigen als getuigen en slachtoffers	EVRM, artikelen 3 (foltering, onmenselijke en vernederende behandeling) en 8 (privéleven) EHRM, <i>Kovač tegen Kroatië</i> , nr. 503/05, 2007 (minderjarige getuige) EHRM, <i>S.N. tegen Zweden</i> , nr. 34209/96, 2002 (minderjarige getuige) EHRM, <i>R.R. en anderen tegen Hongarije</i> , nr. 19400/11, 2012 (uitsluiting van familieleden van het getuigenbeschermingsprogramma)

De kinderrechten in het kader van jeugdrechtprocedures hebben betrekking op kinderen die worden beschuldigd van of zijn vervolgd of veroordeeld voor strafbare feiten, en op kinderen die aan rechtszaken en aanverwante procedures deelnemen als slachtoffers en/of getuigen. De positie van kinderen in het jeugdstrafrecht is onderworpen aan de algemene mensenrechtenbepalingen die zowel voor volwassenen als voor kinderen relevant zijn.

Dit hoofdstuk biedt een overzicht van de Europese regels die relevant zijn voor kinderen die een rol spelen in gerechtelijke en alternatieve procedures. Aan bod komen procedurele waarborgen, waaronder effectieve participatie en toegang tot een advocaat, de rechten van jonge gedetineerden, waaronder in voorlopige hechtenis (materiële en procedurele waarborgen), detentieomstandigheden en bescherming tegen mishandeling, alsmede de bescherming van minderjarige

getuigen en slachtoffers. De aspecten van bescherming zijn met name relevant voor alternatieve procedures zonder hoor en wederhoor, waar gebruik van moet worden gemaakt wanneer dat in het belang van het kind is.⁵⁰¹ In het geval van kinderen vormen de doelstellingen van het strafrecht, zoals sociale integratie, onderwijs en de preventie van recidive, waardevolle uitgangspunten.⁵⁰²

11.1. Waarborgen voor een eerlijk proces

Belangrijkste punte

- In strafprocedures hebben kinderen het recht op een eerlijke en kindvriendelijke behandeling.
- Gerechtelijke procedures moeten worden aangepast aan de behoeften van kinderen, zodat zij doeltreffend kunnen deelnemen aan die procedures.
- Kinderen hebben recht op toegang tot een advocaat vanaf de beginfase van een strafprocedure en vanaf het eerste politieverhoor.

Hoewel deze paragraaf een kort overzicht geeft van de algemene vereisten van een eerlijk proces op het niveau van de EU en de RvE, ligt de nadruk op kindspecifieke waarborgen voor een eerlijk proces.

Het recht op een eerlijk proces is een belangrijke pijler in een democratische samenleving. Kinderen die worden verdacht of beschuldigd van een misdrijf hebben het recht op een eerlijk proces en genieten dezelfde waarborgen als iedere andere persoon die met de wet in aanraking komt. De waarborgen met betrekking tot een eerlijk proces gelden vanaf het eerste verhoor en vervolgens tijdens het gehele proces. Kinderen die met de wet in aanraking komen zijn echter bijzonder kwetsbaar en hebben daarom mogelijk extra bescherming nodig. De Europese organen hebben specifieke vereisten opgesteld om ervoor te zorgen dat in de praktijk wordt voorzien in deze behoeften van kinderen.

501 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, 17 november 2010, punt 24.

502 Zie voorts Comité van Ministers van de Raad van Europa (2008), Aanbeveling CM/Rec (2008)11 van het Comité van Ministers aan de lidstaten inzake de Europese regels voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd, 5 november 2008, deel I.A.2.

In het EU-recht zijn in enkele artikelen van het Handvest van de grondrechten van de EU basisrechten vastgesteld inzake toegang tot de rechter. Daarin worden procedurele waarborgen voor volwassenen en kinderen ondersteund. Artikel 47 heeft specifiek betrekking op het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een onpartijdig gerecht en bevat voorschriften die bijzonder relevant zijn voor kinderen, zoals een eerlijke en openbare behandeling binnen een redelijke termijn, het recht om te worden verdedigd, vertegenwoordigd en geadviseerd en het recht op rechtsbijstand. Ook het legaliteitsbeginsel en het evenredigheidsbeginsel bij delicten en straffen, zoals bedoeld in artikel 49, zijn van bijzonder belang voor kinderen. Bovendien zijn in enkele EU-richtlijnen specifieke waarborgen voor een eerlijke strafprocedure neergelegd: de richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures,⁵⁰³ de richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures⁵⁰⁴ en de richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures.⁵⁰⁵ De eerste twee richtlijnen omvatten geen kindspecifieke waarborgen, al omvat de richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures wel bepalingen die ingaan op de situatie van kwetsbare verdachten of beschuldigten in het algemeen. De kindgerelateerde bepalingen van de richtlijn betreffende toegang tot een advocaat komen nader aan bod in [paragraaf 11.2.2](#).

Zelfs bij gebrek aan kindspecifieke bepalingen moeten de lidstaten het Handvest van de grondrechten van de EU naleven bij de tenuitvoerlegging van voornoemde richtlijnen. Daarom moet, wanneer bepalingen van de richtlijnen van toepassing zijn op kinderen, het juiste gewicht worden toegekend aan het belang van het kind zoals neergelegd in artikel 24. Tot op heden zijn geen zaken bij het HvJ-EU aanhangig gemaakt met betrekking tot de uitleg van artikel 24 van het Handvest in combinatie met een van de genoemde richtlijnen.⁵⁰⁶

503 Richtlijn 2010/64/EU van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures, PB 2010 L 280/1.

504 Richtlijn 2012/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures, PB 2012 L 142/1.

505 Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming, PB 2013 L 294/1.

506 Het HvJ-EU heeft zich wel gebogen over de uitleg van artikel 24 in procedures met betrekking tot internationale kinderontvoering (zie paragraaf 5.4).

Bijzonder relevant is het voorstel van de Commissie voor een richtlijn betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure,⁵⁰⁷ dat ertoe verplicht dat kinderen in alle fasen van een strafprocedure toegang hebben tot een advocaat. Het voorstel bepaalt voorts dat kinderen onverwijld moeten worden geïnformeerd over hun rechten, moeten worden bijgestaan door hun ouders (of door andere geschikte personen) en dat zij achter gesloten deuren kunnen worden verhoord. Bovendien hebben kinderen wie de vrijheid is ontnomen recht op passend(e) onderwijs, begeleiding, opleiding en medische zorg, en moeten zij worden gescheiden van volwassenen.⁵⁰⁸

In het RvE-recht zijn waarborgen met betrekking tot een eerlijk proces. Op dit artikel is de meest uitgebreide EHRM-jurisprudentie op dit vlak gebaseerd. Artikel 6, lid 1, EVRM biedt een aantal uitdrukkelijke waarborgen met betrekking tot een eerlijk proces: het recht op een eerlijke openbare handeling en uitspraak (tenzij dit in strijd is met onder andere het belang van het kind); het recht op behandeling binnen een redelijke termijn; het recht op behandeling door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht;⁵⁰⁹ en het recht op behandeling door een gerecht dat bij de wet is ingesteld. Het EHRM heeft waarborgen vastgesteld met het oog op een eerlijk proces: procedurele gelijkheid in procedures met hoor en wederhoor; het zwijgrecht; toegang tot een advocaat; effectieve participatie; bijwonen van het verhoor; en met redenen omklede beslissingen. Bovendien wordt eenieder voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan (artikel 6, lid 2, EVRM).

Eenieder tegen wie vervolging wegens een strafbaar feit is ingesteld heeft ten minste het recht om: onverwijld in een taal die hij verstaat op de hoogte te worden gesteld van de tegen hem ingebrachte beschuldiging (artikel 6, lid 3, onder a), EVRM), te beschikken over de tijd en faciliteiten die nodig zijn voor de voorbereiding van zijn verdediging (artikel 6, lid 3, onder b), EVRM), zich te laten bijstaan door een raadsman naar eigen keuze (artikel 6, lid 3, onder c), EVRM),

507 Europese Commissie (2013), Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, COM(2013) 822 def., Brussel, 27 november 2013.

508 Zie ook [paragraaf 11.2](#). Ook het volgende voorstel van de Commissie uit 2013 kan relevant zijn voor de bescherming van kinderen: Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende voorlopige rechtsbijstand voor verdachten en beklaagden wie de vrijheid is ontnomen en rechtsbijstand in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel, COM(2013) 824 def., Brussel, 27 november 2013.

509 EHRM, *Nortier tegen Nederland*, nr. 13924/88, 24 augustus 1993; EHRM, *Adamkiewicz tegen Polen*, nr. 54729/00, 2 maart 2010.

getuigen te ondervragen of te doen ondervragen (artikel 6, lid 3, onder d), EVRM), en zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk (artikel 6, lid 3, onder e), EVRM). Deze waarborgen gelden zowel voor volwassenen als voor kinderen. Het recht op effectieve participatie en het recht op toegang tot een advocaat zijn bijzonder relevante aspecten voor kinderen die hebben geleid tot kindspecifieke jurisprudentie. Deze twee waarborgen voor een eerlijk proces worden verder uitgewerkt in dit hoofdstuk.

De RvE-richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie⁵¹⁰ zijn van groot belang voor minderjarige verdachten. De richtsnoeren vormen, ofschoon ze niet bindend zijn, een mijlpaal, omdat ze ervoor zorgen dat rechterlijke procedures, waaronder strafprocedures, rekening houden met de specifieke behoeften van kinderen. De richtsnoeren bouwen voort op de bestaande jurisprudentie van het EHRM en op andere Europese en internationale rechtsnormen, zoals het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Ze vormen een nuttig instrument voor professionals die met kinderen werken. Overeenkomstig deel I, paragraaf 1, zijn de richtsnoeren van toepassing op kinderen in gerechtelijke (strafrechtelijke en niet-strafrechtelijke) en buitengerechtelijke procedures. Van bijzonder belang voor kinderen in strafprocedures zijn: het recht op uitleg over de aanklacht, waarbij die informatie zowel aan het kind als aan de ouders op zodanige wijze wordt verstrekt dat zij de precieze aanklacht begrijpen (deel IV.A.1.5); het recht om alleen in aanwezigheid van de advocaat, de ouders of een vertrouwenspersoon te worden ondervraagd (deel C, paragraaf 30); het recht op een spoedige procedure (deel D, tussenkopje 4) en het recht op kindvriendelijke ondervragingen of verhoren (deel D, tussenkopje 5).

In juni 2014 heeft PACE een resolutie inzake kindvriendelijke justitie aangenomen, waarin wordt onderstreept dat kinderen die de wet hebben overtreden moeten worden behandeld op een kindspecifieke, op rechten gebaseerde manier.⁵¹¹ PACE verzoekt de lidstaten om de internationale mensenrechtennormen inzake jeugdrecht ten uitvoer te leggen, waaronder de RvE-richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, en om het nationale recht en de nationale praktijken af te stemmen op deze normen. PACE stelt voor dat vrijheidsontneming alleen als laatste middel wordt ingezet voor een zo kort mogelijke tijd, waarbij de minimumleeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid op veertien jaar wordt ge-

510 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, 17 november 2010.

511 Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa, Resolutie 2010 (2014), [Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality](#).

steld, zonder mogelijkheid tot uitzonderingen voor ernstige misdrijven, en stelt voor om een speciaal jeugdrechtstelsel op te zetten dat is toegerust met ontmoedigingsmechanismen en niet-vrijheidsbenemende maatregelen en voorziet in het inzetten van gespecialiseerde professionals.

In het internationale recht garandeert artikel 40 VRK dat ieder kind dat wordt verdacht van, vervolgd wegens of veroordeeld terzake van het begaan van een strafbaar feit, het recht heeft op een eerlijke behandeling die rekening houdt met zijn leeftijd. Het belangrijkste doel van de kinderrechtspraak is volgens artikel 40 VRK de herintegratie van het kind en de aanvaarding door het kind van een opbouwende rol in de samenleving. Artikel 40, lid 2, VRK erkent het recht van kinderen op een eerlijk proces en een aantal aanvullende rechten, waaronder het recht om te worden bijgestaan door ouders, het recht om in beroep te gaan en het recht op volledige eerbiediging van het privéleven tijdens alle stadia van het proces.

Daarnaast zijn de VRK-beginselen van een eerlijk proces en het recht op een kindspecifieke behandeling ontwikkeld in andere instrumenten, waaronder het beginsel dat een kind slechts de vrijheid wordt ontnomen als uiterste maatregel en voor de kortst mogelijke passende duur (zie artikel 37, onder b), van het VRK). Bijzonder belangrijk zijn de Standaardminimumregels van de VN voor de toepassing van het recht op jongeren (Beijing Regels),⁵¹² de Richtsnoeren van de VN voor de preventie van jeugdcriminaliteit (Riyad Richtlijnen)⁵¹³ en de Regels van de VN ter bescherming van jongeren wie de vrijheid is ontnomen (Havana Regels).⁵¹⁴ De Beijing Regels verschaffen een uitvoerige leidraad voor de tenuitvoerlegging van de eisen voor een eerlijk proces en voor kindspecifieke behandeling als bedoeld in artikel 40 VRK, met inbegrip van de doelen van het jeugdrecht, bescherming van de privacy, onderzoek en vervolging, voorlopige hechtenis, berechting en terbeschikkingstelling, en behandeling in en buiten instellingen. De Havana regels hebben betrekking op de behandeling van jongeren wie de vrijheid is ontnomen en omvatten regels inzake de definitie van vrijheidsontneming, in verzekeringstelling en voorlopige hechtenis, de omstandigheden in jeugdinstanties, tuchtrechtelijke procedures, screeningmethoden en het ge-

512 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) (1985), *Standaardminimumregels van de VN voor de toepassing van het recht op jongeren*, UN Doc. GA Res. 40/33, 19 november 1985.

513 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) (1990), *Richtsnoeren van de VN voor de preventie van jeugdcriminaliteit*, UN Doc. GA Res. 45/112, 14 december 1990.

514 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) (1990), *Regels van de VN ter bescherming van jongeren wie de vrijheid is ontnomen*, UN Doc. GA Res. 45/113, 14 december 1990.

bruik van geweld of dwang, klachtenregelingen, inspectie- en controlemechanismen en de re-integratie van jongeren. Tot slot behelzen de Riyad Richtlijnen uitvoerige richtsnoeren betreffende beleidsmaatregelen die zijn gericht op de preventie van jeugdcriminaliteit.

Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft een General Comment (nr. 10)⁵¹⁵ gewijd aan kinderen en het jeugdstrafrecht. Deze opmerking verschaft een uitgebreide leidraad voor de uitleg en de tenuitvoerlegging van het VRK ten aanzien van de jeugdrechtspraak. De opmerking gaat in op belangrijke beginselen van het jeugdrecht, waaronder het recht op effectieve participatie als onderdeel van het recht op een eerlijk proces (zie ook [paragraaf 11.1.1](#)), de toepassing van vrijheidsontneming als laatste middel voor de kortst mogelijke passende duur, de ontmoediging en preventie van jeugdcriminaliteit, de toepassing van het beginsel van het belang van het kind en het non-discriminatiebeginsel in het jeugdrecht, alsmede leeftijdsgrenzen. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind raadt aan om de minimumleeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid te stellen op twaalf jaar, en bij voorkeur op een hogere leeftijd. Het beveelt ook aan om alle kinderen het recht te geven om te worden behandeld in het kader van het jeugdstrafrecht, en bepleit een verbod op de praktijk dat zestien- en zeventienjarigen bij ernstige delicten worden berecht volgens het volwassenenrecht. Andere General Comments, onder meer over het recht om te worden gehoord (een recht dat verband houdt met het recht op effectieve participatie aan rechterlijke procedures) en over bescherming tegen alle vormen van geweld, zijn ook van belang voor het jeugdstrafrecht.⁵¹⁶

11.1.1. Effectieve participatie

In het EU-recht biedt artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de EU vergelijkbare waarborgen als artikel 6 EVRM, waaronder het recht op een eerlijke en openbare behandeling van een zaak, binnen een redelijke termijn en door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht, het recht op vertegenwoordiging in rechte en het recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel. Het voorstel voor een richtlijn betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of

⁵¹⁵ VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2007), *General Comment nr. 10 over de rechten van kinderen in de jeugdrechtspraak*, CRC/C/GC/07, 25 april 2007.

⁵¹⁶ VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *General Comment nr. 12: Het recht van het kind om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009; VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2011), *General Comment nr. 13: Het recht van kinderen om vrij te zijn van alle vormen van geweld*, CRC/C/GC/13, 18 april 2011.

beklaagde zijn in een strafprocedure, omvat het recht op effectieve participatie en het recht op wettelijke vertegenwoordiging.⁵¹⁷

In het RvE-recht heeft het EHRM op grond van artikel 6 specifieke vereisten vastgesteld om de effectieve participatie van kinderen aan strafprocedures te waarborgen. Over het algemeen moet in procedures rekening worden gehouden met de leeftijd, de rijpheid en de emotionele vermogens van kinderen.⁵¹⁸ Voorbeelden van vereisten ten aanzien van de effectieve participatie zijn de aanwezigheid van het kind tijdens de verhoren, het houden van verhoren achter gesloten deuren, beperkte publiciteit, zorgen dat het kind begrijpt wat er speelt en zittingen die niet al te formeel zijn. Tot op heden heeft het EHRM niet geoordeeld dat de vaststelling van een te lage minimumleeftijd voor strafrechtelijke aansprakelijkheid op zichzelf een inbreuk vormt op artikel 6 EVRM. Bij de beoordeling of een kind doeltreffend heeft kunnen deelnemen aan een nationale gerechtelijke procedure kijkt het EHRM naar de concrete omstandigheden van elke zaak.

Voorbeeld: De zaak *T. tegen het Verenigd Koninkrijk*⁵¹⁹ betreft de moord op een tweejarige jongen door twee tienjarigen. Hun zaak werd openbaar behandeld onder grote belangstelling van de media. De rechterlijke procedure werd ten dele gewijzigd: de zittingen duurden korter, de ouders van de verzoeker zaten in zijn buurt, tijdens pauzes kon hij gebruik maken van een speelterrein, enz. Desalniettemin werden de verzoeker en de medeverdachte berecht in een rechtbank voor volwassenen en bleven de meeste beperkingen die gelden in een strafprocedure, van kracht. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker niet daadwerkelijk had kunnen deelnemen aan de procedure vanwege het openbare karakter van de zittingen in combinatie met de grote media-aandacht en zijn beperkte vermogen om zijn advocaten instructies te geven en om een adequate getuigenis af te leggen. Er was inbreuk gepleegd op zijn rechten op grond van artikel 6 EVRM.

De erkenning van het recht op een effectieve deelname behoort tot de kernaspecten van de richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie van de Raad van

517 Europese Commissie (2013), Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure, COM(2013) 822 def., Brussel, 27 november 2013.

518 EHRM, *T. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999, punt 61.

519 EHRM, *T. tegen het Verenigd Koninkrijk* [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999.

Europa. Kindvriendelijke justitie, inclusief et jeugdstrafrecht, is rechtspleging die „toegankelijk is, op de leeftijdscategorie is afgestemd, met toewijding wordt uitgeoefend, vlot verloopt, is aangepast aan en gericht op de behoeften en rechten van het kind, en de rechten van het kind eerbiedigt, waaronder het recht op een eerlijke rechtsbedeling, het recht om aan de procedure deel te nemen en deze te begrijpen, het recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven, en het recht op integriteit en waardigheid”.⁵²⁰ De richtsnoeren verschaffen een specifieke leidraad voor de behandeling van kinderen in jeugdrechtprocedures of andere gerechtelijke procedures. Kinderen moeten toegang hebben tot de rechter en gerechtelijke procedures, en hun rechten op rechtsbijstand en vertegenwoordiging en om te worden gehoord en om hun mening te uiten, moeten worden gewaarborgd; onnodige vertraging moet worden voorkomen, procedures moeten op een kindvriendelijke manier worden georganiseerd (hetgeen bepaalde eisen met zich meebrengt voor wat betreft de omgeving en de taal) en er moeten speciale waarborgen worden ingesteld voor het inbrengen van bewijsmateriaal en verklaringen afkomstig van kinderen en voor de reactie daarop.⁵²¹

11.1.2. Toegang tot een advocaat

In het EU-recht verwijst de richtlijn inzake toegang tot een advocaat in strafprocedures (2013/48/EU)⁵²² – die op 27 november 2016 moet zijn omgezet – rechtstreeks naar kinderen, en wel in de overwegingen 52 en 55 en in artikel 5, leden 2 tot en met 4. Als een kind van zijn vrijheid wordt benomen, moet, overeenkomstig overweging 55 en artikel 5, lid 2, de persoon die de ouderlijke verantwoordelijkheid draagt in kennis worden gesteld en moeten de redenen hiervoor gegeven worden, tenzij dat strijdig is met het belang van het kind. In het laatste geval wordt een andere geschikte volwassene op de hoogte gebracht. Overeenkomstig artikel 2 is de richtlijn van toepassing op verdachten of beklaagden vanaf het ogenblik waarop zij ervan in kennis worden gesteld dat zij een strafbaar feit hebben begaan, en totdat de procedure is beëindigd, dat wil zeggen totdat definitief is vastgesteld of de verdachte of beklaagde het strafbare feit al dan niet heeft begaan. Bovendien omvat de toegang tot een advocaat

520 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, 17 november 2010, punt II. C.

521 *Ibid.*, paragraaf D.

522 Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming, PB 2013 L 294/1.

overeenkomstig artikel 3, lid 3, het recht van verdachten of beklaagden om hun advocaat onder vier ogen te spreken, ook vóór het eerste verhoor, de aanwezigheid van de advocaat bij en diens deelname aan het verhoor, en diens aanwezigheid bij verschillende handelingen met betrekking tot het onderzoek en het verzamelen van bewijs.

Op grond van het RvE-recht beschouwt het EHRM toegang tot een advocaat als een van de fundamentele aspecten van het recht op een eerlijk proces.⁵²³ Personen die van een strafbaar feit worden beschuldigd, hebben vanaf de eerste fase van het politieonderzoek recht op toegang tot een advocaat. Dat recht mag in uitzonderlijke omstandigheden worden beperkt, mits de beperking niet onnodig afbreuk doet aan de rechten van de verdachte. Het EHRM is van mening dat hiervan sprake kan zijn wanneer verklaringen die de verdachte aflegt zonder toegang te hebben gehad tot een advocaat, worden gebruikt voor een veroordeling.⁵²⁴ De beoordeling door het EHRM van de vraag of verzoekers daadwerkelijk toegang hebben gehad tot een advocaat, is strenger in zaken waar kinderen bij betrokken zijn.⁵²⁵

Voorbeeld: De zaak *Panovits tegen Cyprus*⁵²⁶ betreft een zeventienjarige die werd beschuldigd van moord en beroving. Hij werd in aanwezigheid van zijn vader naar het politiebureau gebracht. Vervolgens werd hij gearresteerd en in een aparte kamer ondervraagd, zonder dat zijn vader of een advocaat erbij was. Terwijl de verzoeker werd ondervraagd, werd zijn vader op de hoogte gesteld van het recht van de verzoeker om contact op te nemen met een advocaat. Enkele minuten later werd de vader verteld dat de zoon het misdrijf inmiddels had bekend. Het EHRM oordeelde dat de verzoeker gezien zijn leeftijd niet mocht worden geacht op de hoogte te zijn van zijn recht op vertegenwoordiging in rechte alvorens een verklaring af te leggen. Het was ook onwaarschijnlijk dat hij redelijkerwijs kon inschatten wat de gevolgen konden zijn van een verhoor zonder bijstand van een advocaat in een moordzaak. Hoewel de autoriteiten steeds bereid waren geweest om de verzoeker op zijn verzoek te laten bijstaan door een advocaat, hadden zij verzuimd hem op de hoogte te stellen van zijn recht om in enkele gevallen te verzoeken om kosteloze rechtsbijstand door

523 EHRM, *Salduz tegen Turkije [GK]*, nr. 36391/02, 27 november 2008, punt 51.

524 *Ibid.*, punt 62.

525 *Ibid.*, punt 60.

526 EHRM, *Panovits tegen Cyprus*, nr. 4268/04, 11 december 2008.

een advocaat. Er waren geen aanwijzingen dat de verzoeker of zijn vader uitdrukkelijk en ondubbelzinnig afstand hadden gedaan van hun recht op rechtsbijstand. Derhalve stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 6, lid 3, onder c), van het EVRM, *juncto* artikel 6, lid 1, EVRM.

11.2. Rechten van jonge ouders op het gebied van bewaring

Belangrijkste punte

- Kinderen mag alleen de vrijheid worden ontnomen in het uiterste geval, en wel voor de kortst mogelijke passende duur.
- In bewaring moeten kinderen worden behandeld op een manier die past bij hun leeftijd en hun waardigheid eerbiedigt.
- Kinderen mogen niet samen met volwassenen worden vastgehouden.

Eenieder heeft recht op vrijheid. Vrijheidsontneming vormt derhalve een uitzondering en omvat elke plaatsing in een instelling bij besluit van een rechterlijke of bestuurlijke instantie waarbij de jongere de instelling niet naar believen mag verlaten.⁵²⁷ Gelet op het belang om de rechten van kinderen te waarborgen, waaronder het belang van het kind, moet de vrijheidsontneming van kinderen vanuit dat oogpunt worden bekeken.

Er zijn vele vormen van bewaring, maar in deze paragraaf ligt de nadruk op kinderen die in aanraking komen met het strafrecht.

Internationale instrumenten bevestigen universeel dat bewaring een laatste middel moet zijn. Dit houdt in dat overheden die moeten besluiten over de inbewaringstelling van een kind terdege rekening moeten houden met alternatieven om het belang van het kind te beschermen en om de herintegratie van het kind te bevorderen (artikel 40, lid 1, VRK). Alternatieven zijn onder meer: „zorg, begeleiding en toezicht; adviezen; jeugdreclassering; pleegzorg; programma’s voor onderwijs en beroepsopleiding” (artikel 40, lid 4, VRK). Pas als alternatieven niet

⁵²⁷ Punt 21.5 van Aanbeveling CM/Rec (2008)11 inzake de Europese regels voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd, 5 november 2008.

haalbaar zijn mag de inbewaringstelling worden overwogen. Bovendien mag alleen voor de kortst mogelijke passende duur tot bewaring worden besloten en moeten er passende materiële en procedurele waarborgen worden ingesteld. Gezien hun leeftijd en kwetsbaarheid genieten kinderen speciale rechten en waarborgen wanneer zij in bewaring worden gesteld.

11.2.1. Vormen van bewaring (materiële en procedurele waarborgen)

Het huidige EU-rechtskader inzake strafprocedures omvat geen bindend instrument met betrekking tot de bewaring van kinderen.

In het RvE-recht bepaalt artikel 5 EVRM dat eenieder recht heeft op vrijheid. Bewaring is een uitzondering waar de wet in moet voorzien en die niet willekeurig mag worden toegepast. Bovendien moet bewaring worden gerechtvaardigd op grond van een van de zes uitputtende situaties als bedoeld in artikel 5, lid 1, onder a) tot en met f). De bewaring van kinderen die in aanraking zijn gekomen met het strafrecht kan met name worden gerechtvaardigd op grond van de letters a) na veroordeling door een bevoegde rechter, c) voorlopige hechtenis of d) bewaring van een minderjarige met het doel toe te zien op zijn opvoeding. De laatste twee situaties worden nader geanalyseerd, omdat in deze gevallen de overheid met specifieke taken is belast.

Voorlopige hechtenis

„Voorlopige hechtenis” slaat op situaties waarbij personen die verdacht worden van een strafbaar feit, in bewaring worden gesteld of in voorlopige hechtenis worden genomen. De voorlopige hechtenis vangt aan wanneer een persoon in hechtenis is genomen en wordt beëindigd wanneer de rechter in eerste aanleg heeft besloten over de gegrondheid van de zaak.⁵²⁸ Kinderen genieten dezelfde waarborgen als volwassenen en daarnaast heeft het EHRM een aantal aanvullende beginselen vastgesteld om de positie van kinderen in nationale strafprocedures te versterken.

Het EHRM legt artikel 5, lid 1, onder c), en lid 3, doorgaans zo uit dat een persoon alleen in voorlopige hechtenis mag worden genomen wanneer er een redelijke verdenking bestaat dat hij een strafbaar feit heeft gepleegd. Bovendien mag

528 EHRM, *Idalov tegen Rusland*, nr. 5826/03, 22 mei 2012, punt 112.

de voorlopige hechtenis niet langer duren dan redelijk is en moet deze regelmatig worden geëvalueerd. Hoe langer de bewaring duurt, hoe sterker de redenen moeten zijn die de overheid aanvoert ter rechtvaardiging ervan. Volgens de EHRM-jurisprudentie moet een persoon die is beschuldigd van een strafbaar feit altijd worden vrijgelaten in afwachting van het proces, tenzij de staat kan aantonen dat er relevante en toereikende redenen zijn die voortzetting van de bewaring rechtvaardigen.⁵²⁹

Het EHRM heeft vier gegronde redenen vastgesteld om te weigeren om een verdachte die in voorlopige hechtenis zit, op borgtocht vrij te laten: het gevaar dat de betrokkene onderduikt, dat de rechtsbedeling wordt benadeeld, dat de verdachte nieuwe strafbare feiten pleegt of dat hij de openbare orde verstoort. Bovendien moet de voortzetting van de voorlopige hechtenis strikt noodzakelijk zijn en moet de staat alle omstandigheden die wel of juist niet wijzen op het bestaan van een reden van openbaar belang die het voortzetten van de vrijheidsontneming rechtvaardigt, tegen elkaar afwegen.⁵³⁰

Het EHRM bepaalt dat overheden in zaken waarbij kinderen zijn betrokken bijzondere aandacht moeten hebben voor de leeftijd van het kind wanneer zij de argumenten voor en tegen voorlopige hechtenis tegen elkaar afwegen. Voorlopige hechtenis moet een laatste middel zijn dat zo kort mogelijk duurt.⁵³¹ Dit houdt in dat de overheid alternatieven voor voorlopige hechtenis moet overwegen.⁵³² Bovendien moeten overheden zich er in het bijzonder voor inspannen dat kinderen binnen een redelijke termijn worden berecht.⁵³³

Voorbeeld: In *Nart tegen Turkije*⁵³⁴ werd de zeventienjarige verzoeker gearresteerd op verdenking van het beroven van een supermarkt. Hij zat 48 dagen in voorlopige hechtenis, in een gevangenis voor volwassenen. Het EHRM verwees naar het feit dat de verzoeker minderjarig was, en stelde daarbij dat minderjarigen alleen als uiterste maatregel in voorlopige

529 EHRM, *Smirnova tegen Rusland*, nrs. 46133/99 en 48183/99, 24 juli 2003, punt 58.

530 *Ibid.*, punten 58–59; EHRM, *Ladent tegen Polen*, nr. 11036/03, 18 maart 2008, punt 55.

531 EHRM, *Korneykova tegen Oekraïne*, nr. 39884/05, 19 januari 2012, punten 43–44. Zie ook EHRM, *Selçuk tegen Turkije*, nr. 21768/02, 10 januari 2006, punten 35–36; EHRM, *J.M. tegen Denemarken*, nr. 34421/09, 13 november 2012, punt 63.

532 EHRM, *Dinç en Çakır tegen Turkije*, nr. 66066/09, 9 juli 2013, punt 63 (beschikbaar in het Frans); EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009, punt 108.

533 EHRM, *Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland*, nr. 6110/03, 3 maart 2011, punt 91.

534 EHRM, *Nart tegen Turkije*, nr. 20817/04, 6 mei 2008.

hechtenis mogen worden genomen en dat deze hechtenis zo kort mogelijk moet duren. Bovendien stelde het dat kinderen, wanneer bewaring strikt noodzakelijk is, moeten worden gescheiden van volwassenaen.⁵³⁵ In deze zaak probeerde de overheid de voorlopige hechtenis te rechtvaardigen aan de hand van de bewijslast, maar het EHRM vond dat deze reden alleen ontoereikend was als rechtvaardiging voor de lengte van de hechtenis van de verzoeker. Derhalve stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 5, lid 3, van het EVRM.

Bewaring met het oog op opvoedkundig toezicht

Deze vorm van bewaring wordt ingezet wanneer een kind opvoedkundig toezicht nodig heeft in verband met een persoonlijkheidsstoornis of gewelddadig gedrag. Artikel 5, lid 1, onder d, van het EVRM is hoofdzakelijk gericht op vormen van bewaring die buiten het toepassingsgebied van het jeugdrecht vallen.

Voorbeeld: In *Bouamar tegen België*⁵³⁶ werd een kind negen keer in voorlopige hechtenis geplaatst voor de duur van ongeveer vijftien dagen per keer. De verzoeker was een adolescent die een persoonlijkheidsstoornis zou hebben en gewelddadig gedrag zou vertonen. De Belgische overheid gaf aan dat hij in voorlopige hechtenis was genomen met het oog op opvoedkundig toezicht. Het EHRM merkte op dat de tijdelijke plaatsing in voorlopige hechtenis op zich niet in strijd is met artikel 5, lid 1, onder d), zo lang de autoriteiten het doel nastreefden om opvoedkundig toezicht te houden op de jongere in kwestie. Het EHRM stelde echter vast dat de autoriteiten in het geval van de verzoeker niet konden aantonen dat zij voornemens waren of de mogelijkheid hadden om hem in een instelling te plaatsen waar hij onder opvoedkundig toezicht zou staan. Derhalve stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 5, lid 1, onder d), van het EVRM.

Voorbeeld: *D.G. tegen Ierland*⁵³⁷ betreft de plaatsing van een gewelddadig kind in een detentiecentrum. Het EHRM oordeelde dat opvoedkundig toezicht niet geheel kan worden gelijkgesteld aan klassikaal onderwijs. Opvoedkundig toezicht heeft betrekking op vele aspecten van de uitoefening

535 *Ibid.*, punt 31.

536 EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988.

537 EHRM, *D.G. tegen Ierland*, nr. 39474/98, 16 mei 2002.

van de ouderschapsrechten door de lokale overheid in het belang en ter bescherming van de betrokkene. Het EHRM oordeelde dat nationale overheden jongeren tijdelijk in detentiefaciliteiten mogen plaatsen totdat passend onderdak is gevonden, mits zij daarbij snel handelen. In de zaak van de verzoeker was niet snel gehandeld, omdat hij pas meer dan zes maanden na zijn vrijlating in een geschikte accommodatie werd geplaatst. Daarom stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op artikel 5, lid 1, onder d), van het EVRM.

Instellen van beroep tegen bewaring, een spoedige behandeling en toegang tot een advocaat

Het EHRM vereist dat nationale overheden zeer zorgvuldig omgaan met de bewaring van kinderen. In aanvulling op de bovengenoemde waarborgen moet de overheid ervoor zorgen dat kinderen het recht hebben om de rechtmatigheid van de bewaring regelmatig aan te vechten en dat zij toegang hebben tot een advocaat tijdens procedures om de rechtmatigheid van hun bewaring vast te stellen. Bovendien moet de nationale rechter daarbij spoedig uitspraak doen. Het EHRM leidt deze procedurele waarborgen af uit artikel 5, lid 4, EVRM.

Voorbeeld: In *Bouamar tegen België*⁵³⁸ stelde het EHRM een inbreuk op artikel 5, lid 4, vast, en wel om de volgende redenen: de hoorzitting met het oog op de besluitvorming rond de bewaring van de verzoeker vond plaats in afwezigheid van diens advocaat; het besluit werd niet spoedig genomen; er ontbrak een beslissing over de „rechtmatigheid van de bewaring”, aangezien de nationale rechter het beroep van de verzoeker afwees omdat het zonder voorwerp zou zijn.

11.2.2. Detentieomstandigheden

In het EU-recht verbiedt artikel 4 van het Handvest van de grondrechten van de EU foltering en onmenselijke of vernederende behandeling. Aangezien het Handvest alleen van toepassing is binnen de werkingssfeer van het EU-recht, wordt dit artikel pas bindend voor de lidstaten wanneer het wordt gekoppeld aan een ander EU-rechtsinstrument inzake bewaring. Tot op heden zijn er geen zaken bij het HvJ-EU aangebracht die betrekking hadden op artikel 4 van het Handvest.

⁵³⁸ EHRM, *Bouamar tegen België*, nr. 9106/80, 29 februari 1988.

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM vastgesteld dat de bewaring van kinderen samen met volwassenen een inbreuk op artikel 3⁵³⁹ of artikel 5 EVRM⁵⁴⁰ kan vormen. Bovendien kan een gebrek aan medische zorg in detentiefaciliteiten problematisch zijn in het licht van artikel 3.⁵⁴¹ Andere aspecten die mogelijk problematisch zijn in het licht van artikel 3, zijn de beschikbare ruimte in de cel, verlichting en recreatieve activiteiten.⁵⁴² Bij de beoordeling van de verenigbaarheid van de detentieomstandigheden met de normen op grond van artikel 3 EVRM beroept het EHRM zich vaak op de normen die zijn ontwikkeld door het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT), dat toezicht houdt op de omstandigheden in gevangenissen in het kader van het Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestrafing, door bezoeken af te leggen aan detentiefaciliteiten in de RvE-lidstaten.⁵⁴³

Voorbeeld: In *Güveç tegen Turkije*⁵⁴⁴ werd een vijftienjarige jongen gearresteerd op verdenking van lidmaatschap van de Koerdische Arbeiderspartij (PKK). Op last van de rechtbank voor staatsveiligheid werd hij vijf jaar vastgehouden in een gevangenis voor volwassenen. Het EHRM merkte op dat zijn bewaring indruiste tegen de Turkse regelgeving en de Turkse verplichtingen op grond van de internationale verdragen, waaronder artikel 37, onder c), van het VRK, dat vereist dat kinderen worden gescheiden van volwassenen. Het Hof merkte voorts op dat de verzoeker psychische problemen kreeg in de gevangenis, als gevolg waarvan hij herhaaldelijke zelfmoordpogingen ondernam. Bovendien hadden de autoriteiten de verzoeker geen passende medische zorg verleend. Gezien de leeftijd van de verzoeker, de duur van zijn bewaring in de gevangenis samen met volwassenen, het verzuim van de autoriteiten om hem passende medische zorg te verlenen voor zijn psychische problemen en hun verzuim om maatregelen te nemen ter voorkoming van zijn – herhaaldelijke – zelfmoordpogingen, stond het voor het EHRM vast dat de verzoeker op een onmenselijke

539 EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009.

540 EHRM, *Nart tegen Turkije*, nr. 20817/04, 6 mei 2008.

541 EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009; EHRM, *Blokhin tegen Rusland*, nr. 47152/06, 14 november 2013 (op 24 maart 2014 doorverwezen naar de GK).

542 EHRM, *Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland*, nr. 6110/03, 3 maart 2011, punt 70.

543 Zie bijvoorbeeld EHRM, *Güveç tegen Turkije*, nr. 70337/01, 20 januari 2009.

544 *Ibid.*

en vernederende manier werd behandeld. Derhalve was inbreuk gepleegd op artikel 3 EVRM.

Het ECSR heeft artikel 17 ESH steeds zo uitgelegd dat kinderen die in bewaring of in hechtenis zijn genomen, moeten worden gescheiden van volwassenen.

De Europese regels van de RvE voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd, verschaffen een uitvoerige leidraad op het gebied van detentieomstandigheden. De regels bepalen ook dat jeugdige personen niet mogen worden geplaatst in instellingen voor volwassenen, maar in speciaal voor hen bestemde instellingen.⁵⁴⁵

Binnen het internationale recht omvat het VRK een aparte bepaling inzake de vrijheidsontneming van kinderen, die voorschrijft dat kinderen moeten worden gescheiden van volwassenen, tenzij het in het belang van het kind wordt geacht dit niet te doen (artikel 37, onder c), van het VRK). Dit artikel bepaalt ook dat kinderen in principe het recht hebben om contact te onderhouden met hun familie door middel van correspondentie of bezoeken.

11.2.3. Bescherming tegen misbruik en mishandeling

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM herhaaldelijk geoordeeld dat de nationale overheid gedetineerden moet beschermen tegen overlijden, misbruik en mishandeling door toedoen van medegedetineerden of de overheid zelf. Op dit vlak hebben staten een bijzondere verantwoordelijkheid, omdat gedetineerden onder hun gezag en toezicht vallen.⁵⁴⁶ De overheid moet redelijke maatregelen nemen om gedetineerden te beschermen en moet daarnaast doeltreffend onderzoek doen naar verdedigbare beschuldigingen van mishandeling of doding.

Voorbeeld: De zaak *Çoşelav tegen Turkije* betreft de zelfmoord in de gevangenis van een adolescent⁵⁴⁷ die daarvoor meerdere mislukte zelfmoordpogingen had ondernomen. Naar aanleiding van die pogingen had de overheid hem van een jongerenvleugel overgeplaatst naar een

545 Punt 59.1 van Aanbeveling CM/Rec (2008)11 inzake de Europese regels voor jeugdige delinquenten aan wie sancties of maatregelen worden opgelegd, 5 November 2008.

546 EHRM, *Anguelova tegen Bulgarije*, nr. 38361/97, 13 juni 2002; EHRM, *H.Y. en Hü.Y. tegen Turkije*, nr. 40262/98, 6 oktober 2005.

547 EHRM, *Çoşelav tegen Turkije*, nr. 1413/07, 9 oktober 2012.

detentiecentrum voor volwassenen. Het EHRM stelde vast dat de overheid op de hoogte was of had moeten zijn van het concrete en acute levensgevaar dat de zoon van de verzoekers liep en merkte vervolgens op dat de overheid had verzuimd om redelijke maatregelen te nemen ter voorkoming van zelfmoord. Het EHRM legde sterk de nadruk op de leeftijd van de overledene en op het feit dat hij bij volwassenen in bewaring was gehouden. Derhalve stelde het EHRM vast dat inbreuk was gepleegd op het materiële aspect van artikel 2 EVRM. Bovendien stelde het EHRM een inbreuk op het procedurele aspect van artikel 2 vast, omdat de overheid had verzuimd het overlijden van de zoon van de verzoekers doeltreffend te onderzoeken. Deze bevindingen werden als volgt gemotiveerd: de overheid had verzuimd de verzoekers onmiddellijk op de hoogte te stellen van het overlijden van hun zoon; de aanklager had verzuimd de vermeende tekortkomingen in de preventie van de zelfmoord te onderzoeken; en de daaruit voortvloeiende administratieve procedure had buitensporig lang geduurd.

11.3. Bescherming van minderjarige slachtoffers en getuigen

Belangrijkste punt

- Minderjarige slachtoffers en getuigen hebben recht op bescherming tegen verdere victimisatie, op herstel en re-integratie en op effectieve participatie aan strafprocedures en alternatieve procedures.

Het EU-recht en het RvE-recht erkennen de positie van minderjarige slachtoffers en getuigen.

Binnen het EU-recht erkent de richtlijn slachtofferrechten (2012/29/EU)⁵⁴⁸ uitdrukkelijk de positie van minderjarige slachtoffers. De richtlijn bepaalt dat, wanneer het slachtoffer een kind is, het belang van het kind op de eerste plaats komen en per geval worden beoordeeld. Bovendien moet een kindvriendelijke aanpak,

⁵⁴⁸ Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, PB 2012 L 315/55.

waarbij voldoende rekening wordt gehouden met de leeftijd, het ontwikkelingsniveau, de meningen, behoeften en zorgen van het kind, prevaleren. Voorts beoogt de richtlijn ervoor te zorgen dat het kind en de drager van de ouderlijke verantwoordelijkheid of een andere wettelijke vertegenwoordiger worden geïnformeerd over alle maatregelen en rechten die specifiek gericht zijn op kinderen (artikel 1, lid 2). Minderjarige slachtoffers hebben het recht gehoord te worden tijdens strafprocedures en de lidstaten moeten ervoor zorgen dat zij bewijselementen kunnen aanvoeren. De leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind moeten op passende wijze in aanmerking worden genomen (artikel 10, lid 1). Bovendien heeft de richtlijn als doel om de privacy en identiteit van minderjarige slachtoffers tijdens strafprocedures te beschermen, onder andere om secundaire victimisatie te voorkomen (artikel 21, lid 1; zie ook artikel 26). Ook omvat de richtlijn een speciale bepaling over het recht op bescherming van minderjarige slachtoffers tijdens de strafprocedure (artikel 24), die betrekking heeft op de audiovisuele opnamen van verhoren van minderjarige slachtoffers en het gebruik ervan als bewijs in de strafprocedure, de aanwijzing van bijzondere vertegenwoordigers en het recht op wettelijke vertegenwoordiging in eigen naam wanneer er een belangenconflict bestaat tussen het minderjarige slachtoffer en de personen die de ouderlijke verantwoordelijkheid dragen. Voorts omvat de richtlijn verschillende algemene bepalingen ter bescherming van slachtoffers, zoals toegang tot slachtofferhulporganisaties. Kinderen en andere kwetsbare groepen moeten een beroep kunnen doen op gespecialiseerde hulporganisaties (zie overweging 38 van de de richtlijn).⁵⁴⁹

Kaderbesluit 2001/220/JBZ inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure had, voordat het werd vervangen door de richtlijn slachtofferrechten, betrekking op de deelname van slachtoffers, hun rechten en een eerlijke behandeling. Het kaderbesluit erkende de bijzondere positie van kwetsbare slachtoffers, al verwees het daarbij niet uitdrukkelijk naar kinderen. Conform dit kaderbesluit heeft het HvJ-EU geoordeeld dat kinderen als kwetsbaar kunnen worden aangemerkt, gezien hun leeftijd en de strafbare feiten waarvan zij stellen het slachtoffer te zijn. Hierdoor hebben zij recht op speciale beschermingsmaatregelen, zoals een verhoor buiten de openbare terechtzitting om en alvorens deze plaatsvindt.⁵⁵⁰ Het HvJ-EU heeft ook bepaald dat alle maatregelen die worden genomen om slachtoffers te beschermen zo moeten worden ontworpen dat de verdachte nog steeds een eerlijk proces krijgt. Met andere woorden: de

⁵⁴⁹ Zie ook FRA (2014b), blz. 36.

⁵⁵⁰ HvJ-EU, zaak C-105/03, *Strafzaak tegen Maria Pupino [GK]*, 16 juni 2005, punt 53.

bescherming van slachtoffers en getuigen mag het recht van de verdachte op een eerlijk proces niet in gevaar brengen (zie ook de voorbeelden uit de jurisprudentie van het EHRM).⁵⁵¹

Voorbeeld: In de zaak *Pupino*⁵⁵² werd een Italiaanse onderwijzeres vervolgd voor mishandeling van een leerling. Krachtens het Italiaanse wetboek van strafvordering moeten getuigen gewoonlijk tijdens het proces een getuigenis afleggen in de rechtbank. In bepaalde omstandigheden kan hun bewijs echter vóór het proces voor de rechter worden gebracht, en wel via een speciale procedure (*incidente probatorio*). In deze zaak had de openbaar aanklager de nationale rechter verzocht om toestemming om de getuigenverklaringen van de jonge kinderen voorafgaand aan de zitting in te brengen als bewijs, hetgeen de nationale rechter weigerde. Voor het eerst gaf het HvJ-EU een uitleg bij een aantal bepalingen met betrekking tot de positie van kinderen als slachtoffers en getuigen in strafprocedures. Het Hof onderstreepte dat de lidstaten op grond van Kaderbesluit 2001/220/JBZ kwetsbare slachtoffers een passende bescherming moeten garanderen, hetgeen betekent dat de nationale rechter de mogelijkheid moet hebben om kwetsbare slachtoffers toe te staan hun getuigenverklaring af te leggen onder voorwaarden die hun een passende bescherming garanderen, bijvoorbeeld buiten de openbare terechtzitting om en alvorens deze plaatsvindt. Het HvJ-EU merkte het volgende op: „Los echter van de vraag of het feit dat het slachtoffer van een strafbaar feit minderjarig is, in het algemeen volstaat om hem als bijzonder kwetsbaar in de zin van het kaderbesluit te kunnen aanmerken, kan niet worden betwist dat jonge kinderen die, zoals in het hoofdgeding, stellen te zijn mishandeld, en dan ook nog door een onderwijzeres, als zodanig kunnen worden gekwalificeerd, gezien in het bijzonder hun leeftijd en de aard en gevolgen van de strafbare feiten waarvan zij stellen het slachtoffer te zijn.”⁵⁵³ Bovendien oordeelde het HvJ-EU dat alle maatregelen met betrekking tot de bescherming tegen en de voorkoming van secundaire victimisatie zo moeten worden ontworpen dat de verdachte nog steeds een eerlijk proces krijgt.⁵⁵⁴

551 HvJ-EU, zaak C-105/03, *Strafzaak tegen Maria Pupino* [GK], 16 juni 2005. Zie ook HvJ-EU, zaak C-507/10, *Strafzaak tegen X.*, 21 december 2011.

552 HvJ-EU, zaak C-105/03, *Strafzaak tegen Maria Pupino* [GK], 16 juni 2005.

553 *Ibid.*, punt 53.

554 *Ibid.*, punt 59.

Op grond van het RvE-recht heeft het EHRM geoordeeld dat staten de plicht hebben om het belang van slachtoffers te beschermen. Dit geldt ook voor slachtoffers die getuigen in strafzaken. Hun belangen op grond van het EVRM, zoals de artikelen 2 en 8, moeten worden afgewogen tegen de belangen van de verdachte.⁵⁵⁵ Het EHRM heeft een aantal keer uitspraak gedaan in misbruikzaken waarin kinderen een getuigenis aflegden tegen de vermeende daders. Uit deze jurisprudentie blijkt dat het EHRM erkent dat slachtoffers strafzaken met betrekking tot seksueel misbruik vaak ervaren als een beproeving, met name wanneer het slachtoffer tegen zijn wil wordt geconfronteerd met de verdachte, en dat dit des te sterker het geval is wanneer de slachtoffers minderjarig zijn.⁵⁵⁶ Derhalve bepaalde het Hof dat in deze gevallen bepaalde maatregelen kunnen worden genomen ter bescherming van de minderjarige slachtoffers. Die maatregelen mogen volgens het Hof echter de passende en doeltreffende uitoefening van de rechten van de verdediging niet in de weg staan. Daarom kan het nodig zijn dat de gerechtelijke instanties maatregelen nemen die tegenwicht bieden aan de beperkingen waaronder de verdediging moet opereren.⁵⁵⁷

Voorbeeld: In *Kovač tegen Kroatië*⁵⁵⁸ verklaarde een twaalfjarig meisje voor een onderzoeksrechter dat de verzoeker haar onzedelijk had betast. De verzoeker was niet aanwezig en werd niet vertegenwoordigd toen de getuigenis werd afgelegd en kreeg geen mogelijkheid om de verklaring van het slachtoffer aan te vechten. Het EHRM herhaalde dat alle bewijsstukken in de regel tijdens een openbare zitting moeten worden voorgelegd in aanwezigheid van de aangeklaagde, met het oog op wederhoor. Wanneer verklaringen tijdens het politieonderzoek of het gerechtelijk onderzoek worden gebruikt als bewijs, is dat op zich niet in strijd met artikel 6 EVRM, mits de verdachte een passende en goede mogelijkheid wordt geboden om de verklaring aan te vechten en de betrokken getuige te ondervragen, ofwel wanneer de verklaringen worden afgelegd, ofwel in een later stadium van de procedure. In de zaak van de verzoeker vormden de verklaringen van het kind het enige rechtstreekse bewijs voor de strafbare feiten waar de verdachte van werd beschuldigd en was dit be-

555 EHRM, *Doorson tegen Nederland*, nr. 20524/92, 26 maart 1996.

556 EHRM, *S.N. tegen Zweden*, nr. 34209/96, 2 juli 2002, punt 47.

557 EHRM, *Bocos-Cuesta tegen Nederland*, nr. 54789/00, 10 november 2005; EHRM, *A.L. tegen Finland*, nr. 23220/04, 27 januari 2009; EHRM, *W. tegen Finland*, nr. 14151/02, 24 april 2007; EHRM, *Kovač tegen Kroatië*, nr. 503/05, 12 juli 2007.

558 EHRM, *Kovač tegen Kroatië*, nr. 503/05, 12 juli 2007.

wijs doorslaggevend voor zijn schuldigverklaring. De verzoeker was niet in staat gesteld om bezwaar aan te tekenen en de nationale rechter gaf geen reactie op zijn klacht die daarop betrekking had. Bovendien was de daadwerkelijke verklaring van het slachtoffer nooit hardop voorgelezen in de rechtbank. In plaats daarvan merkte de rechter enkel op dat het slachtoffer bleef bij de verklaring die zij bij de onderzoeksrechter had afgelegd. Daarom concludeerde het EHRM dat de verzoeker geen eerlijk proces had gekregen, in strijd met artikel 6, lid 1, *juncto* artikel 6, lid 3, onder d), van het EVRM.

Voorbeeld: In *S.N. tegen Zweden*⁵⁵⁹ verklaarde een tienjarige jongen aan de politie seksueel te zijn misbruikt door de verzoeker. De jongen werd tweemaal ondervraagd door een rechercheur met veel ervaring in kindermisbruikzaken. Van het eerste verhoor werd een video-opname gemaakt, van het tweede een audio-opname. De advocaat van de verzoeker woonde het tweede verhoor niet bij, maar maakte met de rechercheur afspraken over de kwesties die moesten worden besproken. Tijdens de rechtszaak speelde de arrondissementsrechtbank opnamen af van de verhoren, maar werd het kind niet nader persoonlijk ondervraagd. Uiteindelijk veroordeelde de rechtbank de verzoeker, en dat vrijwel geheel op basis van de getuigenissen van het kind. Het hof van beroep handhaafde de veroordeling. Het oordeelde dat de politieverhoren genoeg bewijs vormden voor de schuldigverklaring van de verzoeker, al gaf het toe dat er geen technisch bewijs was ter ondersteuning van de soms onnauwkeurige beschuldigingen van het kind. Het EHRM aanvaardde dat een kruisverhoor van een getuige in misbruikzaken niet altijd mogelijk is en dat in die zaken zeer zorgvuldig moet worden omgegaan met getuigenverklaringen. Hoewel de verklaringen van het kind nagenoeg het enige bewijs tegen de verdachte vormden, werd de procedure als geheel aangemerkt als eerlijk. De video werd tijdens de procedure en tijdens het beroep vertoond en de transcriptie van het tweede verhoor werd voorgelezen voor de districtsrechter. Bij het hof van beroep werd ook de geluidsband afgespeeld. Zodoende had de verzoeker voldoende gelegenheid om de getuigenis en de geloofwaardigheid van het kind aan te vechten tijdens de strafprocedure. Hieruit volgde dat er geen sprake was geweest van een inbreuk op artikel 6, lid 3, onder d), van het EVRM.

559 EHRM, *S.N. tegen Zweden*, nr. 34209/96, 2 juli 2002.

De jurisprudentie van het EHRM heeft niet alleen betrekking op het vinden van een evenwicht tussen de bescherming van minderjarige slachtoffers en het recht van de verdachte op een eerlijk proces, maar ook op de bescherming van het recht op leven dat getuigen en hun gezinsleden, met inbegrip van kinderen, genieten op grond van artikel 2 EVRM. Dat blijkt uit het volgende voorbeeld.

Voorbeeld: *R.R. en anderen tegen Hongarije*⁵⁶⁰ betreft een gevangene die tijdens een openbare rechtszitting een getuigenis aflegde over zijn betrokkenheid bij drugshandel en die samen met zijn vrouw en kinderen in het officiële getuigenbeschermingsprogramma was geplaatst wegens het vergeldingsgevaar. Toen de autoriteiten ontdekten dat de gevangene nog steeds contacten onderhield met het criminele milieu, werden hij en zijn gezin uit het getuigenbeschermingsprogramma gezet wegens schending van de voorwaarden. Op basis van artikel 2 EVRM beweerden de gezinsleden dat hun leven door de uitsluiting van het getuigenbeschermingsprogramma gevaar liep: zij vreesden voor vergelding door de maffia. Het Hof stelde vast dat de levens van de verzoekers gevaar liepen toen de maatregel werd ingesteld, gelet op hun opneming in het getuigenprogramma en de samenwerking van de vader met de autoriteiten. Aangezien de beëindiging van hun bescherming door het programma niet werd gemotiveerd door een vermindering van het risico, maar door een schending van de voorwaarden, vond het Hof dat de autoriteiten niet hadden bewezen dat het risico niet langer bestond. Bovendien was het niet onredelijk om te veronderstellen dat de intrekking van de fictieve identiteit van het gezin ervoor zorgde dat eenieder die het gezin schade wilde berokkenen, toegang kreeg tot hun identiteit en verblijfplaats. Op die manier stelde de overheid het gezin mogelijk bloot aan levensgevaarlijke omstandigheden, hetgeen in strijd is met artikel 2 EVRM.

Artikel 31 van het Verdrag van Lanzarote geeft aan welke algemene beschermingsmaatregelen de lidstaten moeten nemen om de rechten en belangen van slachtoffers te beschermen, met inbegrip van hun bijzondere behoeften als getuigen, tijdens alle fasen van het onderzoek en de strafrechtelijke procedure (artikel 31, lid 1). Deze maatregelen omvatten voorlichting over hun rechten als slachtoffers, de beschikbaarheid van diensten en de algemene voortgang van het onderzoek of de procedure, de bescherming van hun privacy en veiligheid (met inbegrip van informatie over de vrijlating van de vervolgte of veroordeelde

⁵⁶⁰ EHRM, *R.R. en anderen tegen Hongarije*, nr. 19400/11, 4 december 2012.

persoon) en het voorkomen van contact tussen slachtoffers en daders in gerechtshoeven en de gebouwen van rechtshandavingsinstanties. Bovendien bepaalt artikel 31 dat slachtoffers toegang moeten hebben tot rechtsbijstand (artikel 31, lid 3). De verstrekte informatie moet worden aangepast aan de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van kinderen en moet in een taal zijn gesteld die zij begrijpen (artikel 31, lid 6).

De RvE-richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie⁵⁶¹ besteden ook aandacht aan de positie van minderjarige slachtoffers en getuigen, met name wanneer zij bewijzen leveren in gerechtelijke procedures. De richtsnoeren roepen de lidstaten op om „[a]lles [...] in het werk [te stellen] om kinderen in een voor hen zo prettig mogelijke omgeving en onder optimale omstandigheden te laten getuigen, rekening houdend met hun leeftijd, rijpheid en bevattingvermogen en eventuele communicatieproblemen die zij kunnen ondervinden”.⁵⁶² Hiertoe moeten professionals worden ingezet en moet bijvoorbeeld het afleggen van verklaringen met behulp van audiovisuele middelen worden bevorderd. Kinderen moeten in strafzaken kunnen getuigen zonder dat de vermeende dader aanwezig is. De richtsnoeren erkennen voorts dat bij deze kindvriendelijke aanpak het recht van andere partijen om de inhoud van de verklaringen van kinderen te betwisten, moet worden geëerbiedigd. Bovendien bepalen de richtsnoeren dat de privacy en het familie- en gezinsleven van minderjarige getuigen moeten worden beschermd (paragraaf IV, onder a), punt 9) en dat de procedure bij voorkeur achter gesloten deuren wordt gehouden.

In het internationale recht wordt de positie van minderjarige slachtoffers uitdrukkelijk erkend in artikel 39 VRK. Dit artikel bepaalt dat de staten die partij zijn alle passende maatregelen moeten nemen ter bevordering van het lichamelijk en geestelijk herstel en de herintegratie in de maatschappij van minderjarige slachtoffers. Het herstel en de herintegratie moeten plaatsvinden in een omgeving die bevorderlijk is voor de gezondheid, het zelfrespect en de waardigheid van het kind.

561 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, 17 november 2010. Zie ook FRA (2015b).

562 Comité van Ministers van de Raad van Europa (2010), Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie, 17 november 2010, punt 64.

Voorts zij opgemerkt dat de VN de „*Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*”⁵⁶³ heeft aangenomen. Deze richtlijnen roepen ertoe op om minderjarige slachtoffers en getuigen te behandelen op een kindvriendelijke manier, volgens een aanpak waarbij het recht van het kind op bescherming wordt geëerbiedigd en waarbij rekening wordt gehouden met de persoonlijke behoeften en meningen van het kind.⁵⁶⁴ De richtlijnen verschaffen een zeer uitvoerige leidraad voor de tenuitvoerlegging hiervan. Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind heeft in zijn General Comment onderstreept hoe belangrijk deze VN-richtsnoeren zijn in het kader van artikel 12 VRK (het recht om te worden gehoord).⁵⁶⁵ Volgens het Comité moet het kind dat slachtoffer en/of getuige is van een misdrijf in de gelegenheid worden gesteld om zijn recht op vrije meningsuiting ten volle uit te oefenen, hetgeen „met name [betekent] dat alles in het werk moet worden gesteld om jeugdige slachtoffers en/of jeugdige getuigen te vragen naar relevante zaken die betrekking hebben op de zaak en vrijuit en op hun eigen wijze te spreken over hun opvattingen en zorgen over hun betrokkenheid bij de gerechtelijke procedure”.⁵⁶⁶ Het Comité stelt ook dat „[h]et recht van een kind dat slachtoffer en/of getuige is, [...] gekoppeld is aan het recht te worden geïnformeerd over zaken als beschikbare gezondheidszorg, psychologische en maatschappelijke diensten, de rol van een kind dat slachtoffer en/of getuige is, de manier waarop het „verhoor” wordt uitgevoerd, bestaande voorzieningen voor kinderen die een klacht indienen en deelnemen aan onderzoeken en gerechtelijke procedures, de plaats en het tijdstip van het horen, de beschikbaarheid van bescherming, de mogelijkheden voor schadevergoeding en voor beroep”.⁵⁶⁷

563 Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties (ECOSOC), Resolutie 2005/20, *Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*, 22 juli 2005.

564 *Ibid.*, punt 9, onder d)).

565 VN, Comité voor de Rechten van het Kind (2009), *General Comment nr. 12: Het recht van kinderen om te worden gehoord*, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, punten. 62–64.

566 *Ibid.*, punt 63.

567 *Ibid.*, punt 64.

Aanbevolen literatuur

Hoofdstuk 1

Inleiding op het Europese recht inzake kinderrechten: context en basisbeginselen

Breen, C. (2002), „The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights”, in: Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H. (2004), „Children’s rights”, in: Peers, S. en Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Oxford, Hart Publishing, blz. 323-348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. en Forner Delaygua, J. (2010), La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño, Marcial Pons.

Kilkelly, U. (1999), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate.

Kilkelly, U. (2014), „The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC”, in: Liefwaard, T. en Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, blz. 193-209.

Lamont, R. (2014), „Article 24”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. en Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Oxford, Hart Publishing, blz. 209-215.

Liefwaard, T. and Doek, J. (2015), „Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief”, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), blz. 82-87.

McGlynn, C. (2002), „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights”, *European Public Law*, Vol. 8, nr. 3, blz. 387-400.

Pulles, G. (2013), „Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het VRK: receptie in het belang van het kind”, in Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. en Wijk, F. K. Van (red.), *Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief*, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, pp. 109-138..

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Stalford, H. (2014), „Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law”, in: Liefwaard, T. en Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, blz. 1-11.

Stalford, H. en Schuurman, M. (2011), „Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children’s Rights Agenda”, *International Journal of Children’s Rights*, Vol. 19, nr. 3, blz. 381-403.

Trinidad Núñez, P. (2003), „¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público”, *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), nr. 9, blz. 13-48.

Trinidad Núñez, P. (2002), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2009), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *In difesa dei diritti dell’infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l’infanzia – Relazione di sintesi*, UNICEF.

Verheyde, M. (2004), „Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens”, in: Verhellen, E., Cappelaere, G. en Decock, G. (red.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Gent, MYS en Breesch, blz. 1-76.

Villagrasa Alcaide, C. en Ravetllat Ballesté, I. (2009), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., blz. 55-80.

Hoofdstuk 2

Burgerlijke rechten en -vrijheden

Brems, E. (2006), „Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion”, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, blz. 7-40.

Daly, A., Eurobarometer (2011), „The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights”, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 15, nr. 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. en Zutpen, M. (2010) „De autonomie van het kind in de rechtszaal”, in: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van en Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Europese Commissie (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau van de Europese Unie (Publicatiebureau).

FRA (2010a), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA en EHRM (2011), *Handboek over het Europese non-discriminatierecht*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Koeren, M. (2013), „Recht op informatie?“, in: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. en Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L. (2007), „“Voice” is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child“, *British Educational Research Journal*, Vol. 33, nr. 6, blz. 927-942.

Mazey, S. (2002), „Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda“, *Feminist Legal Studies*, Vol. 10, nr. 3-4, blz. 227-240.

Nowak, M. (2005), *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, 2^e herziene editie, Kehl, Straatsburg en Arlington: N.P. Engel Publisher.

Partsch, K. J. (1981), „Freedom of conscience and expression, and political freedoms“, in: Henkin, L. (red.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, New York, Columbia University Press.

Schutter, O. de, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field (2011), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Europese Commissie, directoraat-generaal Justitie, Luxemburg, Publicatiebureau.

Tomuschat, C. (1993), „Freedom of association“, in: Macdonald, R. St. J., Matscher, F. en Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S. (2011), „Article 17: Access to a diversity of mass media sources“, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Woodward, A. E. (2008), „Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels“, *Journal of European Social Policy*, Vol. 18, blz. 289-302.

Hoofdstuk 3

Gelijkheid en non-discriminatie

Breen, C. (2006), *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M. (2003), „La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño”, *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, Vol. 4, blz. 173-188.

FRA en EHRM (2011), *Handboek over het Europese non-discriminatierecht*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2010b) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Karagiorgi, C. (2014), „The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States”, *European Anti-Discrimination Law Review*, Vol. 18, blz. 25-36,

Toggenburg, G. (2008), „Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?”, *European Law Reporter*, Vol. 3, blz. 82-87.

Hoofdstuk 4

Kwesties gerelateerd aan persoonlijke identiteit

Doek, J. (2006a), „The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality”, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 25, nr. 3, blz. 26-32.

Doek, J. (2006b), „Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents”, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2015a), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Wenen, 2015.

Mak, C. (2008), „Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten”, in: Graaf, J. H. de, Mak, C. en Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen.

Vonk, M. (2010), „De autonomie van het kind in het afstammingsrecht”, in: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van en Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van (2008), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Antwerpen, Intersentia.

Ziemele, I. (2007), „Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Hoofdstuk 5

Familie- en gezinsleven

Bueren, G. van (2007), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Straatsburg, Council of Europe Publishing.

Kilkelly, U. (2010a), „Protecting children’s rights under the ECHR: The role of positive obligations”, *NILQ*, Vol. 61, nr. 3, blz. 245-261.

Kilkelly, U. (2010b), „Relocation: A children’s rights perspective”, *Journal of Family Law and Practice*, Vol. 1, nr. 1, blz. 23-35.

Lázaro González, I. (2011), „Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo”, *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, nr. 83-84, blz. 255-290.

Hoofdstuk 6

Alternatieven voor gezinszorg en adoptie

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxemburg, Publicatiebureau.

O’Halloran, K. (2009), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Dordrecht, Springer.

Vité, S. en Boéchat, H. (2008), „Article 21 – Adoption”, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Hoofdstuk 7

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. en Hilton, Z. (2007), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, Londen, NSPCC.

Forder, C. (2007), „Child protection in accordance with human rights and children’s rights”, in: Meuwese, S. et al. (red.), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2014c), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States’ obligations and victims’ rights*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA en EHRM (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Fredette, K. (2009), „International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation”, *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 32, nr. 1, blz. 1-43.

Hartwig, M. (2008), „The elimination of child labour and the EU”, in: Nesi, G., Nogler, L. en Pertile, M. (red.), *Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. en McElvaney, R. (2010), „Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe”, in: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Raad van Europa, Straatsburg, Council of Europe Publishing, blz. 13-36.

Liefwaard, T. en Doek, J. (2013), „Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht”, in: Deetman, W. et al. (red.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, blz. 247-282.

Ruelle, E. (2010), „Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy”, in: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Raad van Europa, Straatsburg, Council of Europe Publishing.

Staiger, I. (2005), „Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 13, nr. 4, blz. 603-624.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2010), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie*, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen, UNICEF.

UNICEF (2006), *Achter gesloten deuren: De invloed van huiselijk geweld op kinderen*.

Vrancken, P. (2007), „Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions”, *South African Yearbook of International Law*, Vol. 32, blz. 285-510.

Hoofdstuk 8

Economische, sociale en culturele rechten en een toereikende levensstandaard

Eide, A. (2006), „Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living”, in: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. en Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. en Eide, W. B. (2006), „Article 24 – The Right to Health”, in: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA en EHRM (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Koch, I. E. (2009), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011), *Children's socio-economic rights, democracy and the courts*, Oxford, Hart Publishing.

Stoecklin, D. (2012), „Droits et capacité des enfants. L'enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l'enfant”, Meyer-Bisch, P. (red.), Genève-Zurich-Bâle, Schulthess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, blz. 123-146.

Vandenhole, W. (2007), „Article 26 – The Right to Benefit from Social Security”, in: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M. (2006), „Article 28 – The Right to Education”, in: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. en Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Hoofdstuk 9

Migratie en asiel

Europees Parlement, Commissie burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken (2013), verslag over de situatie van alleenstaande minderjarigen in de EU (2012/2263(INI)), 26 augustus 2013.

Eurydice, Europese Commissie (DG Onderwijs en cultuur) (2004), *Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning*.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA en EHRM (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Ktistakis, Y. (2013), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Straatsburg, Council of Europe Publishing.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. en Moroy Arambarri, B. (2010), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. en Rodrigues, P (red.) (2012), *Het kind in het immigratierecht*, Den Haag.

McBride, J., European Committee on Legal Co-operation (2009), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Straatsburg, Council of Europe Publishing.

Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (2011), Aanbeveling nr. 1969 (2011) inzake alleenstaande kinderen in Europa: vraagstukken op het gebied van aankomst, verblijf en terugkeer, 15 april 2011.

Spijkerboer, T. (2009), „Structural instability: Strasbourg case law on children’s family reunion”, *European Journal of Migration and Law*, Vol. 11, nr. 3, blz. 271-293.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Hoofdstuk 10

Consumenten- en gegevensbescherming

Bergkamp, L. (2002), „EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe’s data protection policy in an information driven economy”, *Computer Law & Security Review*, Vol. 18, nr. 1, blz. 31-47.

Buckingham, D. (2011), *The Material Child*, Cambridge, Polity.

Cook, D. T. (2008), „The missing child in consumption theory”, *Journal of Consumer Culture*, Vol. 8, nr. 2, blz. 219-243.

Cook, D. T. (2013), „Taking exception with the child consumer”, *Childhood*, Vol. 20, nr. 4, blz. 423-428.

De Hert, P. en Papakonstantinou, V. (2012), „The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals”, *Computer Law & Security Review*, Vol. 28, nr. 2, blz. 130-142.

Garde, A. (2012), „The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?”, in: Devenney, J. en Kenny, M. (red.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge, Cambridge University Press, blz.164-201.

FRA en RvE (2014), *Handboek Europese gegevensbeschermingswetgeving*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Hughes, K. (2012), „The child’s right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights”, in: Freeman, M. (red.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, Vol. 14, blz. 456-486.

Kunnecke, A. (2014), „New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU”, *European Scientific Journal*, Vol. 1, blz. 426-437.

Marsh, J. (red.) (2005), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, Londen, Routledge Falmer.

Tonner, K. en Fangerow, K. (2012), „Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in European consumer law?”, *EUVR*, Vol. 2, blz. 74.

Wuermeling, U. (2012), „Modernization of European data protection law at a turning point”, *Computer Law & Security Review*, Vol. 28, nr. 28, blz. 587-588.

Hoofdstuk 11

De rechten van kinderen in strafrechtelijke en alternatieve (niet-gerechtelijke) procedures

Bartels, H (2013), „De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor”, in: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. en Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y.van den en Liefwaard, T. (2014), „Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland”, *Strafblad*, Vol. 12, nr. 1, blz. 44-55.

Doek, J. (2008), „Juvenile justice: International rights and standards”, in: R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der en Hoeve, M. (red.), *Tomorrow's criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, blz. 229-246.

Dünkel, F. (2009), „Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems”, in: Junger-Tas, J. en Dünkel, F. (red.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F. (2010), „Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe”, in: Groenhuijsen, M. et al. (red.), *Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Apeldoorn, Antwerpen en Portland, Maklu, blz. 49-62.

Dünkel, F. (2014), „Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness””, *Kriminologijos Studijos*, Vol. 1.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Goldson, B. en Kilkelly, U. (2013), „International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations”, *International Journal of Children's Rights*, Vol. 21, nr. 2, blz. 345-371.

Jonge, G. de en Linden, A van der (2013), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefaard, T. (2007), „The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention”, in: Alen, A. et al. (red.), *The UN Children's Rights Convention: Theory meets practice*, Antwerpen en Oxford, Intersentia Publishing.

Liefaard, T. (2008), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Antwerpen, Oxford en Portland, Intersentia Publishing.

Newell, P. (2008), „The principles of child-friendly justice at international level”, in: *International justice for children*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, blz. 129-132.

Jurisprudentie

Jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie

<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) en Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) tegen Administración del Estado, gevoegde zaken C-468/10 en C-469/10, 24 november 2011.....</i>	<i>202</i>
<i>Barbara Mercedi tegen Richard Chaffe, zaak C-497/10 PPU, 22 december 2010 .....</i>	<i>86</i>
<i>Baumbast en R. tegen Secretary of State for the Home Department, zaak C-413/99, 17 september 2002.....</i>	<i>16, 30, 145, 155, 186</i>
<i>Carlos Garcia Avello tegen Belgische Staat, zaak C-148/02, 2 oktober 2003 .....</i>	<i>16, 30, 65</i>
<i>Donato Casagrande tegen Landeshauptstadt München, zaak C-9/74, 3 juli 1974.....</i>	<i>154</i>
<i>Doris Povse tegen Mauro Alpago, zaak C-211/10 PPU, 1 juli 2010 .....</i>	<i>78, 94</i>
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH tegen Avides Media AG, zaak C-244/06, 14 februari 2008.....</i>	<i>30, 193, 196</i>
<i>E. tegen B., zaak C-436/13, 1 oktober 2014 .....</i>	<i>85</i>
<i>Europees Parlement tegen Raad van de Europese Unie [GK], zaak C-540/03, 27 juni 2006.....</i>	<i>29, 31</i>
<i>Gerardo Ruiz Zambrano tegen Office National de l'Emploi (ONEm), zaak C-34/09, 8 maart 2011 .....</i>	<i>64, 187</i>
<i>Google Spain SL en Google Inc. tegen Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) en Mario Costeja González [GK], zaak C-131/12, 13 mei 2014.....</i>	<i>204</i>
<i>J. McB. tegen L. E., zaak C-400/10 PPU, 5 oktober 2010 .....</i>	<i>80</i>
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen, zaak C-4/73, 14 mei 1974 .....</i>	<i>27</i>

<i>Jasna Detiček tegen Maurizio Sgueglia</i> , zaak C-403/09 PPU, 23 december 2009	84
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga tegen Simone Pelz</i> , zaak C-491/10 PPU, 22 december 2010	30, 36, 44, 93
<i>Konstantinos Maïstrellis tegen Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton</i> , zaak C-222/14, 16 juli 2015	167
<i>Kunqian Catherine Zhu en Man Lavette Chen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-200/02, 19 oktober 2004	30, 16, 49, 57, 64, 73
<i>London Borough of Harrow tegen Nimco Hassan Ibrahim en Secretary of State for the Home Department [GK]</i> , zaak C-310/08, 23 februari 2010	16, 30, 155, 186
<i>M.J.E. Bernini tegen Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , zaak C-3/90, 26 februari 1992	154
<i>María Martínez Sala tegen Freistaat Bayern</i> , zaak C-85/96, 12 mei 1998.....	166
<i>Maria Teixeira tegen London Borough of Lambeth en Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-480/08, 23 februari 2010.....	16, 30, 155, 186
<i>Murat Dereci en anderen tegen Bundesministerium für Inneres</i> , zaak C-256/11, 15 november 2011.....	187
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH tegen Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , zaak C-36/02, 14 oktober 2004	193, 196
<i>Productores de Música de España (Promusicae) tegen Telefónica de España SAU [GK]</i> , zaak C-275/06, 29 januari 2008	202
<i>S. Coleman tegen Attridge Law en Steve Law [GK]</i> , zaak C-303/06, 17 juli 2008.....	50, 60
<i>Stefan Grunkin en Dorothee Regina Paul [GK]</i> , zaak C-353/06, 14 oktober 2008.....	65
<i>Strafzaak tegen Maria Pupino [GK]</i> , zaak C-105/03, 16 juni 2005	210, 228, 229
<i>Strafzaak tegen X.</i> , zaak C-507/10, 21 december 2011.....	229
<i>The Queen, op verzoek van M.A. en anderen tegen Secretary of State for the Home Department</i> , zaak C-648/11, 6 juni 2013.....	171, 188
<i>Yoshikazu Iida tegen Stadt Ulm</i> , zaak C-40/11, 8 november 2012.....	187
<i>Z. tegen A Government Department, The Board of Management of a Community School [GK]</i> , zaak C-363/12, 18 maart 2014	167
<i>Zoi Chatzi tegen Ypourgos Oikonomikon</i> , zaak C-149/10, 16 september 2010	167
Jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens	
<i>A.L. tegen Finland</i> , nr. 23220/04, 27 januari 2009	230
<i>A.M.M. tegen Roemenië</i> , nr. 2151/10, 14 februari 2012.....	70

<i>Adamkiewicz tegen Polen</i> , nr. 54729/00, 2 maart 2010	213
<i>Airey tegen Ierland</i> , nr. 6289/73, 9 oktober 1979	147
<i>Ali tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 40385/06, 11 januari 2011.....	150
<i>Anayo tegen Duitsland</i> , nr. 20578/07, 21 december 2010	87
<i>Anguelova tegen Bulgarije</i> , nr. 38361/97, 13 juni 2002	226
<i>Assenov en anderen tegen Bulgarije</i> , nr. 24760/94, 28 oktober 1998.....	124
<i>Avilkina en anderen tegen Rusland</i> , nr. 1585/09, 6 juni 2013	194, 205
<i>B. tegen Roemenië (nr. 2)</i> , nr. 1285/03, 19 februari 2013	99, 108
<i>B.B. en F.B. tegen Duitsland</i> , nrs. 18734/09 en 9424/11, 14 maart 2013	99, 108
<i>Bah tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 56328/07, 27 september 2011.....	146, 164
<i>Bajsultanov tegen Oostenrijk</i> , nr. 54131/10, 12 juni 2012.....	181
<i>Blokhin tegen Rusland</i> , nr. 47152/06, 14 november 2013	225
<i>Bocos-Cuesta tegen Nederland</i> , nr. 54789/00, 10 november 2005.....	230
<i>Bouamar tegen België</i> , nr. 9106/80, 29 februari 1988.....	59, 210, 223, 224
<i>Boultif tegen Zwitserland</i> , nr. 54273/00, 2 augustus 2001.....	172, 188
<i>C.N. en V. tegen Frankrijk</i> , nr. 67724/09, 11 oktober 2012	120, 134
<i>C.N. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 4239/08, 13 november 2012	134
<i>Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nrs. 7511/76 en 7743/76, 25 februari 1982.....	119, 126
<i>Catan en anderen tegen Moldavië en Rusland</i> [GK], nrs. 43370/04, 8252/05 en 18454/06, 19 oktober 2012.....	145, 150, 153
<i>Centre for Legal Resources, namens Valentin Câmpeanu,</i> <i>tegen Roemenië</i> [GK], nr. 47848/08, 17 juli 2014.....	120, 141, 146, 160
<i>Christian Democratic People's Party tegen Moldavië</i> , nr. 28793/02, 14 februari 2006.....	36, 48
<i>Connors tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 66746/01, 27 mei 2004.....	146, 164
<i>Copland tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 62617/00, 3 april 2007.....	204
<i>Çoşelav tegen Turkije</i> , nr. 1413/07, 9 oktober 2012.....	19, 226
<i>Costello-Roberts tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 13134/87, 25 maart 1993.....	123
<i>Cusan en Fazzo tegen Italië</i> , nr. 77/07, 7 januari 2014	66, 67
<i>D.G. tegen Ierland</i> , nr. 39474/98, 16 mei 2002.....	59, 210, 223
<i>D.H. en anderen tegen Tsjechië</i> [GK], nr. 57325/00, 13 november 2007.....	49, 54, 145
<i>Darby tegen Zweden</i> , nr. 11581/85, 23 oktober 1990.....	38
<i>Dinç en Çakır tegen Turkije</i> , nr. 66066/09, 9 juli 2013.....	222
<i>Dogru tegen Frankrijk</i> , nr. 27058/05, 4 december 2008.....	35, 38
<i>Doorson tegen Nederland</i> , nr. 20524/92, 26 maart 1996.....	230

<i>E.B. tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 43546/02, 22 januari 2008	100, 115
<i>Eremia tegen Moldavië</i> , nr. 3564/11, 28 mei 2013.....	131
<i>Eriksson tegen Zweden</i> , nr. 11373/85, 22 juni 1989.....	109
<i>Fabris tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 16574/08, 7 februari 2013	50, 61
<i>Folgerø en anderen tegen Noorwegen</i> [GK], nr. 15472/02, 29 juni 2007	39, 151
<i>Gas en Dubois tegen Frankrijk</i> , nr. 25951/07, 15 maart 2012.....	100, 115
<i>Gaskin tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 10454/83, 7 juli 1989	35, 42, 63, 68
<i>Genovese tegen Malta</i> , nr. 53124/09, 11 oktober 2011	64, 74
<i>Glass tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 61827/00, 9 maart 2004	146, 160
<i>Godelli tegen Italië</i> , nr. 33783/09, 25 september 2012	63, 71
<i>Grzelak tegen Polen</i> , nr. 7710/02, 15 juni 2010	35, 38, 151
<i>Guillot tegen Frankrijk</i> , nr. 22500/93, 24 oktober 1993.....	66
<i>Gül tegen Zwitserland</i> , nr. 23218/94, 19 februari 1996.....	172, 188
<i>Güveç tegen Turkije</i> , nr. 70337/01, 20 januari 2009	19, 210, 222, 225
<i>H.Y. en Hü.Y. tegen Turkije</i> , nr. 40262/98, 6 oktober 2005.....	226
<i>Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 5493/72, 7 december 1976	35, 42
<i>Harroudj tegen Frankrijk</i> , nr. 43631/09, 4 oktober 2012.....	28, 100, 117
<i>Hasan en Eylem Zengin tegen Turkije</i> , nr. 1448/04, 9 oktober 2007	39
<i>Havelka en anderen tegen Tsjechië</i> , nr. 23499/06, 21 juni 2007.....	165
<i>Horych tegen Polen</i> , nr. 13621/08, 17 april 2012.....	90
<i>Idalov tegen Rusland</i> , nr. 5826/03, 22 mei 2012.....	221
<i>Ignaccolo-Zenide tegen Roemenië</i> , nr. 31679/96, 25 januari 2000	80
<i>Iliya Petrov tegen Bulgarije</i> , nr. 19202/03, 24 april 2012	146, 159
<i>J.M. tegen Denemarken</i> , nr. 34421/09, 13 november 2012.....	222
<i>Jeunesse tegen Nederland</i> [GK], nr. 12738/10, 3 oktober 2014	172, 181
<i>Johansson tegen Finland</i> , nr. 10163/02, 6 september 2007	63, 66
<i>K. en T. tegen Finland</i> [GK], nr. 25702/94, 12 juli 2001.....	82, 87, 88
<i>K.A. tegen Finland</i> , nr. 27751/95, 14 januari 2003.....	105, 110
<i>K.U. tegen Finland</i> , nr. 2872/02, 2 december 2008.....	64, 72, 194, 204
<i>Kanagaratnam tegen België</i> , nr. 15297/09, 13 december 2011.....	172, 184
<i>Kayak tegen Turkije</i> , nr. 60444/08, 10 juli 2012.....	119, 124
<i>Kearns tegen Frankrijk</i> , nr. 35991/04, 10 januari 2008.....	100, 113
<i>Kervanci tegen Frankrijk</i> , nr. 31645/04, 4 december 2008.....	35, 38
<i>Kjeldsen, Busk Madsen en Pedersen tegen Denemarken</i> , nrs. 5095/71, 5920/72 en 5926/72, 7 december 1976.....	39
<i>Klass en anderen tegen Duitsland</i> , nr. 5029/71, 6 september 1978.....	204

<i>Konstantin Markin tegen Rusland</i> [GK], nr. 30078/06, 22 maart 2012	146, 167
<i>Kontrová tegen Slowakije</i> , nr. 7510/04, 31 mei 2007	130
<i>Korneykova tegen Oekraïne</i> , nr. 39884/05, 19 januari 2012	222
<i>Kovač tegen Kroatië</i> , nr. 503/05, 12 juli 2007	210, 230
<i>Krušković tegen Kroatië</i> , nr. 46185/08, 21 juni 2011	69
<i>Kuptsov en Kuptsova tegen Rusland</i> , nr. 6110/03, 3 maart 2011	222, 225
<i>Labassee tegen Frankrijk</i> , nr. 65941/11, 26 juni 2014	70
<i>Ladent tegen Polen</i> , nr. 11036/03, 18 maart 2008	222
<i>Latifa Benamar en anderen tegen Nederland</i> , besluit van niet- ontvankelijkheid, nr. 43786/04, 5 april 2005	181
<i>Lautsi en anderen tegen Italië</i> [GK], nr. 30814/06, 18 maart 2011	35, 39, 40
<i>Lavida en anderen tegen Griekenland</i> , nr. 7973/10, 30 mei 2013	54
<i>Leander tegen Zweden</i> , nr. 9248/81, 26 maart 1987	204
<i>Levin tegen Zweden</i> , nr. 35141/06, 15 maart 2012	78, 88
<i>M.A.K. en R.K. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nrs. 45901/05 en 40146/06, 23 maart 2010	146, 160
<i>M.C. tegen Bulgarije</i> , nr. 39272/98, 4 december 2003	123, 129
<i>Maaouia tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 39652/98, 5 oktober 2000	191
<i>Malone tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 8691/79, 2 augustus 1984	204
<i>Marckx tegen België</i> , nr. 6833/74, 13 juni 1979	15, 19
<i>Markovics en anderen tegen Hongarije</i> , besluit inzake ontvankelijkheid, nrs. 77575/11, 19828/13 en 19829/13, 24 juni 2014	149
<i>Maslov tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 1638/03, 23 juni 2008	16, 32
<i>Mazurek tegen Frankrijk</i> , nr. 34406/97, 1 februari 2000	61
<i>McMichael tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 16424/90, 24 februari 1995	108
<i>Menesson tegen Frankrijk</i> , nr. 65192/11, 26 juni 2014	63, 68, 70
<i>Mikulic tegen Kroatië</i> , nr. 53176/99, 7 februari 2002	68
<i>Mizzi tegen Malta</i> , nr. 26111/02, 12 januari 2006	63, 69
<i>Mubilanzila Mayeka en Kaniki Mitunga tegen België</i> , nr. 13178/03, 12 oktober 2006	172, 183
<i>Muskhadzhiyeva en anderen tegen België</i> , nr. 41442/07, 19 januari 2010	184
<i>Mustafa en Armağan Akin tegen Turkije</i> , nr. 4694/03, 6 april 2010	78, 88
<i>Nart tegen Turkije</i> , nr. 20817/04, 6 mei 2008	210, 222, 225
<i>Nencheva en anderen tegen Bulgarije</i> , nr. 48609/06, 18 juni 2013	120, 122, 132, 142
<i>Neulinger en Shuruk tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 41615/07, 6 juli 2010	78, 95
<i>Nortier tegen Nederland</i> , nr. 13924/88, 24 augustus 1993	213

<i>O'Keefe tegen Ierland</i> [GK], nr. 35810/09, 28 januari 2014.....	119, 123, 124
<i>Odièvre tegen Frankrijk</i> [GK], nr. 42326/98, 13 februari 2003.....	68, 71
<i>Olsson tegen Zweden</i> (nr. 1), nr. 10465/83, 24 maart 1988.....	99, 106, 109
<i>Oršuš en anderen tegen Kroatië</i> [GK], nr. 15766/03, 16 maart 2010.....	49, 55, 145
<i>Oyal tegen Turkije</i> , nr. 4864/05, 23 maart 2010.....	146, 159
<i>P.V. tegen Spanje</i> , nr. 35159/09, 30 november 2010.....	89
<i>Panovits tegen Cyprus</i> , nr. 4268/04, 11 december 2008.....	209, 219
<i>Pini en anderen tegen Roemenië</i> , nrs. 78028/01 en 78030/01, 22 juni 2004.....	100, 112, 113
<i>Ponomaryovi tegen Bulgarije</i> , nr. 5335/05, 21 juni 2011.....	49, 57, 145, 156
<i>Popov tegen Frankrijk</i> , nrs. 39472/07 en 39474/07, 19 januari 2012.....	172, 184
<i>Povse tegen Oostenrijk</i> , besluit van niet-ontvankelijkheid, nr. 3890/11, 18 juni 2013.....	94
<i>R.M.S. tegen Spanje</i> , nr. 28775/12, 18 juni 2013.....	77, 81, 82
<i>R.R. en anderen tegen Hongarije</i> , nr. 19400/11, 4 december 2012.....	210, 232
<i>Rahimi tegen Griekenland</i> , nr. 8687/08, 5 april 2011.....	172, 191
<i>Rantsev tegen Cyprus en Rusland</i> , nr. 25965/04, 7 januari 2010.....	120, 137
<i>S. en Marper tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nrs. 30562/04 en 30566/04, 4 december 2008.....	204, 205
<i>S.N. tegen Zweden</i> , nr. 34209/96, 2 juli 2002.....	210, 230, 231
<i>Sahin tegen Duitsland</i> [GK], nr. 30943/96, 8 juli 2003.....	36, 45
<i>Salduz tegen Turkije</i> [GK], nr. 36391/02, 27 november 2008.....	219
<i>Salgueiro da Silva Mouta tegen Portugal</i> , nr. 33290/96, 21 december 1999.....	89
<i>Saviny tegen Oekraïne</i> , nr. 39948/06, 18 december 2008.....	99, 107
<i>Schneider tegen Duitsland</i> , nr. 17080/07, 15 september 2011.....	78, 87, 88
<i>Schwizgebel tegen Zwitserland</i> , nr. 25762/07, 10 juni 2010.....	19, 114
<i>Selçuk tegen Turkije</i> , nr. 21768/02, 10 januari 2006.....	222
<i>Şen tegen Nederland</i> , nr. 31465/96, 21 december 2001.....	172, 177, 181
<i>Siliadin tegen Frankrijk</i> , nr. 73316/01, 26 juli 2005.....	134
<i>Slivenko en anderen tegen Letland</i> [GK], besluit inzake ontvankelijkheid, nr. 48321/99, 23 januari 2002.....	74
<i>Smirnova tegen Rusland</i> , nrs. 46133/99 en 48183/99, 24 juli 2003.....	222
<i>Söderman tegen Zweden</i> [GK], nr. 5786/08, 12 november 2013.....	120, 140
<i>Sommerfeld tegen Duitsland</i> [GK], nr. 31871/96, 8 juli 2003.....	46, 78, 88
<i>Stummer tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 37452/02, 7 juli 2011.....	168
<i>T. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nr. 24724/94, 16 december 1999.....	209, 217

<i>T. tegen Tsjechië</i> , nr. 19315/11, 17 juli 2014	99, 110
<i>Tarakhel tegen Zwitserland</i> [GK], nr. 29217/12, 4 november 2014	172, 189
<i>Tuquabo-Tekle en anderen tegen Nederland</i> , nr. 60665/00, 1 december 2005.....	177
<i>Tyrer tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 5856/72, 25 april 1978.....	123, 126
<i>Üner tegen Nederland</i> , nr. 46410/99, 18 oktober 2006	188
<i>Uzun tegen Duitsland</i> , nr. 35623/05, 2 september 2010.....	204
<i>Valsamis tegen Griekenland</i> , nr. 21787/93, 18 december 1996.....	39
<i>Vidal tegen België</i> , nr. 12351/86, 22 april 1992	45
<i>Vojnity tegen Hongarije</i> , nr. 29617/07, 12 februari 2013.....	78, 89
<i>W. tegen Finland</i> , nr. 14151/02, 24 april 2007.....	230
<i>W. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 9749/82, 8 juli 1987.....	108
<i>Wallová en Walla tegen Tsjechië</i> , nr. 23848/04, 26 oktober 2006	99, 106, 165
<i>X. en anderen tegen Oostenrijk</i> [GK], nr. 19010/07, 19 februari 2013	100, 116
<i>X. tegen Letland</i> [GK], nr. 27853/09, 26 november 2013.....	78, 96
<i>Y.C. tegen het Verenigd Koninkrijk</i> , nr. 4547/10, 13 maart 2012.....	81, 82
<i>Yazgül Yilmaz tegen Turkije</i> , nr. 36369/06, 1 februari 2011	178
<i>Z. en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk</i> [GK], nr. 29392/95, 10 mei 2001.....	123, 131
<i>Zaak "met betrekking tot bepaalde aspecten van het recht inzake het taalgebruik in het onderwijs in België"</i> tegen België, nrs. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 en 2126/64, 23 juli 1968	61, 150
<i>Zorica Jovanović tegen Servië</i> , nr. 21794/08, 26 maart 2013.....	120, 143

Jurisprudentie van het Europees Comité voor Sociale Rechten

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen België</i> , klacht nr. 98/2013, 29 mei 2015.....	127
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen Slovenië</i> , klacht nr. 95/2013, 27 mei 2015	127
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) tegen Tsjechië</i> , klacht nr. 96/2013, 29 mei 2015.....	127
<i>Defence for Children International (DCI) tegen België</i> , klacht nr. 69/2011, 23 oktober 2012.....	32, 146, 162, 165
<i>Defence for Children International (DCI) tegen Nederland</i> , klacht nr. 47/2008, 20 oktober 2009.....	19, 28, 165
<i>European Action of the Disabled (AEH) tegen Frankrijk</i> , klacht nr. 81/2012, 11 september 2013.....	148, 152

<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) tegen Frankrijk, klacht nr. 82/2012, 19 maart 2013</i>	146, 169
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) tegen Italië, klacht nr. 27/2004, 7 december 2005</i>	165
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) tegen Ierland, nr. 89/2013, 12 september 2014</i>	138
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) en Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) tegen Griekenland, klacht nr. 66/2011, 23 mei 2012</i>	149, 168
<i>International Association Autism Europe (IAAE) tegen Frankrijk, klacht nr. 13/2002, 4 november 2003</i>	61, 148
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) tegen Kroatië, klacht nr. 45/2007, 30 maart 2009</i>	152
<i>International Commission of Jurists (ICJ) tegen Portugal, klacht nr. 1/1998, 9 september 1999</i>	32, 33
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) tegen Frankrijk, klacht nr. 14/2003, 8 september 2004</i>	146, 161
<i>Médecins du Monde – International tegen Frankrijk, klacht nr. 67/2011, 11 september 2012</i>	151, 165
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) tegen Bulgarije, klacht nr. 41/2007, 3 juni 2008</i>	32, 62, 149, 152
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) tegen Frankrijk, klacht nr. 26/2004, 15 juni 2005</i>	50
<i>World Organisation against Torture (OMCT) tegen België, klacht nr. 21/2003, 7 december 2004</i>	119, 127
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) tegen Griekenland, klacht nr. 17/2003, 7 december 2004</i>	32
<i>World Organisation against Torture (OMCT) tegen Ierland, klacht nr. 18/2003, 7 december 2004</i>	28

Nationale jurisprudentie

Het Verenigd Koninkrijk, Court of Appeal, <i>R. (op verzoek van B.) tegen The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton</i> [2003] EWHC 1689, 14 juli 2003	178
Het Verenigd Koninkrijk, Court of Appeal, <i>R. (op verzoek van C.J.) tegen Cardiff County Council</i> [2011] EWCA Civ 1590, 20 december 2011	178
Het Verenigd Koninkrijk, Upper Tribunal, <i>R. (op verzoek van M.K.) tegen Wolverhampton City Council</i> [2013] UKUT 00177 (IAC), 26 maart 2013	178

Zoeken naar jurisprudentie van de Europese rechterlijke instanties

Europees Hof voor de Rechten van de Mens: HUDOC-jurisprudentiedatabank

De HUDOC-databank biedt gratis toegang tot de EHRM-jurisprudentie:
<http://HUDOC.echr.coe.int>.

De databank is in het Engels en het Frans beschikbaar en is uitgerust met een gebruiksvriendelijke zoekmachine waarmee u de jurisprudentie eenvoudig kunt vinden.

Op de **hulppagina** van HUDOC vindt u video- en gebruikershandleidingen. Voor informatie en voorbeelden over het gebruik van de filters en de zoekvelden, plaatst u de muis op het vraagteken aan de rechterkant van de zoekinstrumenten in de HUDOC-interface.

De verwijzingen naar jurisprudentie in dit handboek bieden de lezer complete informatie op basis waarvan hij de volledige tekst van het geciteerde arrest of besluit eenvoudig zal kunnen vinden.

Voordat u een zoekopdracht invoert, moet u weten dat de arresten van de Grote Kamer en de Kamer volgens de standaardinstellingen worden weergegeven in de volgorde van het laatst gepubliceerde arrest. Om andere collecties te doorzoeken, zoals de besluiten, vinkt u het bijbehorende vakje aan in het veld **Document Collections**, in de linkerbovenhoek van het scherm.

De eenvoudigste manier om zaken te vinden is door het verzoeknummer in te voeren in het veld **Application Number**, onder **Advanced Search** in de rechterbovenhoek van het scherm, en door vervolgens op de blauwe Search-knop te klikken.

Om toegang te krijgen tot verdere jurisprudentie met betrekking tot andere onderwerpen, bijvoorbeeld kwesties gerelateerd aan kinderen, kan de gebruiker het **zoekveld** in de rechterbovenhoek gebruiken dat te herkennen is aan een vergrootglas. In het zoekveld kunt u de tekst doorzoeken op:

- een enkel woord (bijv. „child“)
- een zin (bijv. „child migrants“)
- de titel van een zaak
- een lidstaat
- Booleaanse operatoren (bijv. child IN alternative care)

De gebruiker kan zich bij een zoekopdracht bedienen van een **Simple Boolean Search** door de klikken op de pijl in het **zoekveld**. De eenvoudige Booleaanse zoekopdracht biedt zes mogelijkheden: this exact word of phrase (een exact woord of exacte zin), all of these words (alle ingevoerde woorden), none of these words (geen van de ingevoerde woorden), near these words (woorden die bij elkaar in de buurt liggen) en de free Boolean search (vrije Booleaanse zoekopdracht).

Wanneer de zoekresultaten verschijnen, kan de gebruiker deze eenvoudig verder verfijnen via de filters in het veld **Filters**, dat zich aan de linkerkant van het scherm bevindt (bijvoorbeeld „Language“ of „State“). De filters kunnen afzonderlijk of gecombineerd worden gebruikt om de resultaten verder te verfijnen. Het filter „Keywords“ kan nuttig zijn, omdat het vaak betrekking heeft op termen die uit de tekst van het EVRM zijn gehaald en omdat het rechtstreeks gekoppeld is aan de overwegingen en conclusies van het Hof.

Voorbeeld: Zoeken naar de jurisprudentie van het Hof over de uitzetting van asielzoekers die daardoor het risico lopen op foltering of een onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing als bedoeld in artikel 3 EVRM

- 1) Ten eerste voert de gebruiker in het zoekveld „asylum seekers“ (asielzoekers) in en klikt vervolgens op de blauwe knop Search.

- 2) Nadat de resultaten zijn verschenen vinkt de gebruiker “3” aan in het filter Violation in het veld Filters om alleen de resultaten te tonen die betrekking hebben op schendingen van artikel 3.
- 3) Vervolgens kan de gebruiker relevante trefwoorden invoeren bij het filter Keywords om alleen de resultaten te tonen die relevant zijn voor artikel 3, zoals de trefwoorden “(Art. 3) Prohibition of torture” (art. 3, verbod van foltering).

Van de belangrijkste zaken geeft HUDOC een samenvatting. Deze samenvattingen omvatten een beschrijvende kop, een korte weergave van de feiten en het recht, waarbij de nadruk ligt op de juridische aandachtspunten. Wanneer er een samenvatting beschikbaar is, verschijnt de link **Legal Summaries** in de resultaten, naast de link naar het arrest of besluit. De gebruiker kan ook uitsluitend naar samenvattingen zoeken door het vakje „Legal Summaries” aan te vinken in het veld **Document Collections**.

Wanneer er niet-officiële vertalingen van een zaak beschikbaar zijn, verschijnt de link **Language versions** in de resultaten, naast de link naar het arrest of besluit. HUDOC linkt ook door naar websites van derden waarop andere vertalingen van EHRM-jurisprudentie zijn gepubliceerd. Voor meer informatie, zie „Language versions” op de hulppagina van HUDOC.

Hof van Justitie van de Europese Unie CURIA-jurisprudentiedatabank

De CURIA-jurisprudentiedatabank biedt gratis toegang tot de jurisprudentie van het HvJ: <http://curia.europa.eu>.

De zoekmachine is in alle officiële talen van de EU beschikbaar.⁵⁶⁸ De taal kan in de rechterbovenhoek van het scherm worden geselecteerd. Met de zoekmachine kunt u alle documenten met betrekking tot afgeronde en lopende zaken van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken doorzoeken.

⁵⁶⁸ Beschikbaar sinds 30 april 2004: Spaans, Deens, Duits, Grieks, Engels, Frans, Italiaans, Nederlands, Portugees, Fins en Zweeds; sinds 1 mei 2004: Tsjechisch, Ests, Lets, Litouws, Hongaars, Pools, Slowaaks en Sloveens; sinds 1 januari 2007: Bulgaars en Roemeens; sinds 30 april 2007: Maltees; sinds 31 december 2011: Iers; er zijn tijdelijke afwijkingen vastgesteld bij [Verordening \(EG\) nr. 920/2005](#) en [Verordening \(EU\) nr. 1257/2010](#). De secundaire wetgeving die van kracht was op de datum van toetreding wordt naar het Kroatisch vertaald en wordt geleidelijk gepubliceerd in de [speciale editie van het Publicatieblad van de Europese Unie](#).

De **hulppagina** bevindt zich hier: <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aide-Globale.pdf>. Ieder zoekveld beschikt over een hulppagina die kan worden geraadpleegd door te klikken op het icoon. Deze pagina bevat nuttige informatie die de gebruiker helpt om het instrument optimaal te benutten.

De eenvoudigste manier om naar een bepaalde zaak te zoeken is door het volledige zaaknummer in te vullen in het zoekveld **Zaaknummer** en vervolgens te klikken op de knop „Zoeken”. U kunt ook naar een zaak zoeken door een deel van het zaaknummer in te voeren. Zo zoekt u, wanneer u „122” invoert in het zaaknummerveld, naar alle zaken met het nummer 122, uit alle jaren en van alle drie de rechterlijke instanties: het Hof van Justitie, het Gerecht en/of het Gerecht voor ambtenarenzaken.

Daarnaast kunt u via het veld **Partijnaam** zoeken aan de hand van de gangbare zaaknaam. Doorgaans is dat de vereenvoudigde naam van de partijen bij de zaak.

U kunt de zoekresultaten verfijnen aan de hand van zestien multifunctionele zoekvelden. De zoekvelden zijn gebruiksvriendelijk en kunnen op verschillende manieren worden gecombineerd. De velden beschikken vaak over zoeklijsten waartoe u toegang krijgt door op het icoon te klikken en de beschikbare zoektermen te selecteren.

Bij algemenere zoekopdrachten aan de hand van het **tekstveld** zijn de resultaten gebaseerd op de trefwoorden in alle documenten die sinds 1954 zijn gepubliceerd in de Jurisprudentie van het Hof en sinds 1994 in de Jurisprudentie van het Hof – Openbare dienst (ECR-SC).

Om specifiek op onderwerp te zoeken kunt u het veld **Onderwerp** gebruiken. Hiertoe klikt u op het icoon aan de rechterkant van het veld en selecteert u de relevante onderwerpen in de lijst. Op basis van de zoekresultaten verschijnt vervolgens een alfabetische lijst met geselecteerde documenten met betrekking tot de rechtsvragen die aan bod komen in de besluiten van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken en in de conclusies van de advocaten-generaal.

De CURIA-website biedt daarnaast de volgende aanvullende instrumenten op het gebied van jurisprudentie:

Rechtspraak op zaaknummer: deze sectie bevat informatie over alle zaken die bij een van de drie instanties zijn ingediend. De zaken zijn op zaaknummer gerangschikt in de volgorde van inschrijving in het desbetreffende register. Zaken kunnen worden geraadpleegd door op het zaaknummer te klikken. De sectie „Rechtspraak op zaaknummer” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Repertorium van de rechtspraak: deze sectie biedt een systematisch overzicht van de samenvattingen van de rechtspraak, waarin de belangrijkste rechtsvragen van een uitspraak aan bod komen. Deze samenvattingen sluiten zo dicht mogelijk aan op de formulering van de betreffende uitspraak. De sectie „Repertorium van de rechtspraak” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Rechtsgeleerde noten bij de arresten: deze sectie biedt verwijzingen naar de rechtsgeleerde noten betreffende de arresten van de drie instanties vanaf de oprichting ervan. De arresten zijn voor elke rechterlijke instantie chronologisch gerangschikt volgens zaaknummer, terwijl de verwijzingen naar de noten chronologisch zijn gerangschikt volgens de datum van publicatie. De verwijzingen worden in de oorspronkelijke taal weergegeven. De sectie „Rechtsgeleerde noten bij de arresten” is te vinden op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Databank nationale rechtspraak: deze externe databank kan worden geraadpleegd via de CURIA-website. Deze biedt toegang tot de desbetreffende nationale rechtspraak met betrekking tot het EU-recht. De databank bestaat uit een verzameling van rechtspraak van nationale rechtbanken en/of tribunalen van de EU-lidstaten. De informatie is verzameld op basis van een selectieve doorzoeking van juridische tijdschriften en op basis van rechtstreeks contact met talrijke nationale rechtbanken en tribunalen. De databank nationale rechtspraak is in het Engels en Frans beschikbaar op: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Rechtsinstrumenten waarnaar wordt verwezen

VN juridische instrumenten

Voor informatie over de VN-kernverdragen, waaronder het VRK, en de organen die erop toezien, zie: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Voor informatie over de verdragen van de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht die betrekking hebben op de internationale bescherming van kinderen en familie- en vermogensrechtelijke betrekkingen, zie: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Rechtsinstrumenten van de Raad van Europa

Alle RvE-rechtsinstrumenten kunnen online worden geraadpleegd op <http://conventions.coe.int/Treaty/>. Voor informatie over de aanvaarding van de RvE-rechtsinstrumenten door de EU-lidstaten, zie de pagina „International obligations” op de website van het FRA: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations>.

	Titel
Kinderrechten/ burgerrechten	
<i>Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zoals gewijzigd bij de Protocols nrs. 11 en 14, CETS nr. 005, Rome, 4.11.1950, blz. 1-15.
<i>Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zoals gewijzigd bij Protocol nr. 11, CETS nr. 009, Parijs, 20.3.1952, blz. 1-3.
<i>Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden</i>	Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, CETS nr. 177, Rome, 4.11.2000, blz. 1-3.
<i>Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind</i>	Europees Verdrag inzake de uitoefening van de rechten van het kind, CETS nr. 160, Straatsburg, 25.1.1996, blz. 1-10.
<i>Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen</i>	Europees Verdrag inzake de wettelijke status van buiten het huwelijk geboren kinderen, CETS nr. 085, Straatsburg, 15.10.1975, blz. 1-5.
<i>Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde</i>	Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijke wezen met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde: Verdrag inzake de rechten van de mens en de biogeneeskunde, CETS nr. 164, Oviedo, 4.4.1997, blz. 1-12.
Persoonlijke-identiteitskwesities	
<i>Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden</i>	Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden, CETS nr. 157, Straatsburg, 1.2.1995, blz. 1-10.
<i>Europees verdrag inzake nationaliteit</i>	Europees verdrag inzake nationaliteit, CETS nr. 166, Straatsburg, 6.11.1997, blz. 1-13.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen van staatloosheid met betrekking tot statenopvolging, CETS nr. 200, Straatsburg, 19.5.2006, blz. 1-7.
Familie- en gezinsleven en ouderlijke zorg	
<i>Verdrag inzake de omgang van en met kinderen</i>	Verdrag inzake de omgang van en met kinderen, CETS nr. 192, Straatsburg, 15.5.2003, blz. 1-13.
<i>Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien)</i>	Europees Verdrag inzake de adoptie van kinderen (herzien), CETS nr. 202, Straatsburg, 27.11.2008, blz. 1-11.
<i>Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen</i>	Europees Verdrag betreffende de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen inzake het gezag over kinderen en betreffende het herstel van het gezag over kinderen, CETS nr. 105, Luxemburg, 20.5.1980, blz. 1-12.

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting	
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik, CETS nr. 201, Lanzarote, 25.10.2007, blz. 1-21.
<i>Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing</i>	Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing, CETS nr. 126, Straatsburg, 26.11.1987, blz. 1-9.
<i>Verdrag inzake cybercriminaliteit</i>	Verdrag inzake cybercriminaliteit, CETS nr. 185, Boedapest, 23.11.2001, blz. 1-27.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel, CETS nr. 197, Warschau, 16.5.2005, blz. 1-21.
<i>Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld</i>	Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, CETS nr. 210, Istanbul, 11.5.2011, blz. 1-31.
Economische, sociale en culturele rechten	
<i>Europees Sociaal Handvest</i>	Europees Sociaal Handvest, CETS nr. 035, Turijn, 18.10.1961, blz. 1-18.
<i>Europees Sociaal Handvest (herzien)</i>	Europees Sociaal Handvest (herzien), CETS nr. 163, Straatsburg, 3.5.1996, blz. 1-29.
Migratie- en asieltwesties	
<i>Europees Verdrag inzake de repatriëring van minderjarigen</i>	Europees Verdrag inzake de repatriëring van minderjarigen, CETS nr. 071, Den Haag, 28.5.1970, blz. 1-9.
<i>Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers</i>	Europees Verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers, CETS nr. 093, Straatsburg, 24.11.1977, blz. 1-14.
<i>Europees Verdrag inzake sociale zekerheid</i>	Europees Verdrag inzake sociale zekerheid, CETS nr. 078, Parijs, 14.12.1972, blz. 1-42.
<i>Europese Code inzake sociale zekerheid</i>	Europese Code inzake sociale zekerheid, CETS nr. 048, Straatsburg, 16.4.1964, blz. 1-33.
Consumenten- en gegevensbescherming:	
<i>Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens</i>	Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens, CETS nr. 108, Straatsburg, 28.1.1981, blz. 1-10.
<i>Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie</i>	Europees Verdrag inzake grensoverschrijdende televisie, CETS nr. 132, Straatsburg, 5.5.1989, blz. 1-20.

EU-rechtsinstrumenten

Alle EU-rechtsinstrumenten kunnen online worden geraadpleegd op <http://eur-lex.europa.eu>.

	Titel
Non-discriminatie	
<i>Richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG)</i>	Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, PB L 180 van 19.7.2000, blz. 22-26.
<i>Richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG)</i>	Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep, PB L 303 van 2.12.2000, blz. 16-22.
<i>Richtlijn gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten (2004/113/EG)</i>	Richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, PB L 373 van 21.12.2004, blz. 37-43.
Familie- en gezinsleven en ouderlijke zorg	
<i>Brussel II bis-verordening (EG) nr. 2201/2003</i>	Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, PB L 338 van 23.12.2003, blz. 1-29.
<i>Alimentatieverordening (EG) nr. 4/2009</i>	Verordening (EG) nr. 4/2009 van de Raad van 18 december 2008 betreffende de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen, en de samenwerking op het gebied van onderhoudsverplichtingen, PB L 7 van 10.1.2009, blz. 1-79.
<i>Bemiddelingsrichtlijn (2008/52/EG)</i>	Richtlijn 2008/52/EG van het Europees Parlement en de Raad van 21 mei 2008 betreffende bepaalde aspecten van bemiddeling/mediation in burgerlijke en handelszaken, PB L 136 van 24.5.2008, blz. 3-8.
<i>Richtlijn toegang tot de rechter (2002/8/EG)</i>	Richtlijn 2002/8/EG van de Raad van 27 januari 2003 tot verbetering van de toegang tot de rechter bij grensoverschrijdende geschillen door middel van gemeenschappelijke minimumvoorschriften betreffende rechtsbijstand bij die geschillen, PB L 26 van 31.1.2003, blz. 41-47.

Bescherming van kinderen tegen geweld en uitbuiting	
<i>Richtlijn jonge werknemers (94/33/EG)</i>	Richtlijn 94/33/EG van de Raad van 22 juni 1994 betreffende de bescherming van jongeren op het werk, PB L 216 van 20.8.1994, blz. 12-20.
<i>Richtlijn ter bestrijding van mensenhandel (2011/36/EU)</i>	Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, PB L 101 van 15.4.2011, blz. 1-11.
<i>Richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie (2011/93/EU)</i>	Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad, PB L 335 van 17.12.2011, blz. 1-14.
<i>Slachtofferrichtlijn (2012/29/EU)</i>	Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ, PB L 315 van 14.11.2012, blz. 57-73.
<i>Richtlijn betreffende de verblijfstitel voor slachtoffers van mensenhandel (2004/81/EG)</i>	Richtlijn 2004/81/EG van de Raad van 29 april 2004 betreffende de verblijfstitel die in ruil voor samenwerking met de bevoegde autoriteiten wordt afgegeven aan onderdanen van derde landen die het slachtoffer zijn van mensenhandel of hulp hebben gekregen bij illegale immigratie, PB L 261 van 6.8.2004, blz. 19-23.
<i>Beschikking 2007/698/EG van de Commissie</i>	Beschikking 2007/698/EG van de Commissie van 29 oktober 2007 tot wijziging van Beschikking 2007/116/EG met het oog op de invoering van nieuwe gereserveerde nummers die met 116 beginnen (kennisgeving geschied onder nummer C(2007) 5139) (voor de EER relevante tekst), PB L 284 van 30.10.2007, blz. 31-32.
Migratie en asiel, met inbegrip van de sociale rechten van migrantenkinderen	
<i>Richtlijn asielprocedures (2013/32/EU)</i>	Richtlijn 2013/32/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 betreffende gemeenschappelijke procedures voor de toekenning en intrekking van de internationale bescherming, PB L 180 van 29.6.2013, blz. 60-95.

<i>Dublinverordening (EU) nr. 604/2013</i>	Verordening (EU) nr. 604/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om internationale bescherming dat door een onderdaan van een derde land of een staatloze bij een van de lidstaten wordt ingediend, PB L 180 van 29.6.2013, blz. 31-59.
<i>Erkenningsrichtlijn (2011/95/EU)</i>	Richtlijn 2011/95/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 inzake normen voor de erkenning van onderdanen van derde landen of staatlozen als personen die internationale bescherming genieten, voor een uniforme status voor vluchtelingen of voor personen die in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming, en voor de inhoud van de verleende bescherming, PB L 337 van 20.12.2011, blz. 9-26.
<i>Verordening (EU) nr. 492/2011</i>	Verordening (EU) nr. 492/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Unie (voor de EER relevante tekst), PB L 141 van 27.5.2011, blz. 1-12.
<i>Richtlijn vrij verkeer (2004/38/EG)</i>	Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (voor de EER relevante tekst), PB L 158 van 30.4.2004, blz. 77-123.
<i>Richtlijn 77/486/EEG van de Raad inzake het onderwijs aan de kinderen van migrerende werknemers</i>	Richtlijn 77/486/EEG van de Raad van 25 juli 1977 inzake het onderwijs aan de kinderen van migrerende werknemers, PB L 199 van 6.8.1977, blz. 32-33.
<i>Richtlijn gezinshereniging (2003/86/EG)</i>	Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging, PB L 251 van 3.10.2003, blz. 12-18.
<i>Richtlijn tijdelijke bescherming (2001/55/EG)</i>	Richtlijn 2001/55/EG van de Raad van 20 juli 2001 betreffende minimumnormen voor het verlenen van tijdelijke bescherming in geval van massale toestroom van ontheemden en maatregelen ter bevordering van een evenwicht tussen de inspanningen van de lidstaten voor de opvang en het dragen van de consequenties van de opvang van deze personen, PB L 212 van 7.8.2001, blz. 12-23.

<i>Richtlijn opvangvoorzieningen (2013/33/EU)</i>	Richtlijn 2013/33/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 tot vaststelling van normen voor de opvang van verzoekers om internationale bescherming, PB L 180 van 29.6.2013, blz. 96-116.
<i>Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG)</i>	Richtlijn 2008/115/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven, PB L 348 van 24.12.2008, blz. 98-107.
<i>Richtlijn langdurig ingezetenen (2003/109/EG)</i>	Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezetenen onderdanen van derde landen, PB L 16 van 23.1.2004, blz. 44-53.
<i>Schengengrenscore (Verordening (EG) nr. 562/2006)</i>	Verordening (EG) nr. 562/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2006 tot vaststelling van een communautaire code betreffende de overschrijding van de grenzen door personen (Schengengrenscore), PB L 105 van 13.4.2006, blz. 1-32.
Consumenten- en gegevensbescherming	
<i>Richtlijn consumentenrechten (2011/83/EU)</i>	Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van Richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van Richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van Richtlijn 85/577/EEG en van Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad (voor de EER relevante tekst), PB L 304 van 22.11.2011, blz. 64-88.
<i>Richtlijn 87/357/EEG betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument</i>	Richtlijn 87/357/EEG van de Raad van 25 juni 1987 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten betreffende artikelen die door een misleidend uiterlijk een gevaar vormen voor de gezondheid of de veiligheid van de consument, PB L 192 van 11.7.1987, blz. 49-50.
<i>Richtlijn inzake verkoop op afstand (97/7/EG)</i>	Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad van 20 mei 1997 betreffende de bescherming van de consument bij op afstand gesloten overeenkomsten – Verklaring van de Raad en van het Parlement ad artikel 6, lid 1 – Verklaring van de Commissie ad artikel 3, lid 1, eerste streepje, PB L 144 van 4.6.1997, blz. 19-27.
<i>Richtlijn algemene productveiligheid (2001/95/EG)</i>	Richtlijn 2001/95/EG van het Europees Parlement en de Raad van 3 december 2001 inzake algemene productveiligheid (voor de EER relevante tekst), PB L 11 van 15.1.2002, blz. 4-17.

<i>Richtlijn 2009/39/EG betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen</i>	Richtlijn 2009/39/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 mei 2009 betreffende voor bijzondere voeding bestemde levensmiddelen (herschikking) (voor de EER relevante tekst), PB L 124 van 20.5.2009, blz. 21-29.
<i>Richtlijn speelgoedveiligheid (2009/48/EG)</i>	Richtlijn 2009/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed (voor de EER relevante tekst), PB L 170 van 30.6.2009, blz. 1-37.
<i>Richtlijn televisie zonder grenzen (89/552/EEG)</i>	Richtlijn 89/552/EEG van het Europees Parlement en de Raad van 3 oktober 1989 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake de uitoefening van televisie-omroepactiviteiten, PB L 298 van 17.10.1989, blz. 23-30.
<i>Richtlijn audiovisuele mediadiensten (2010/13/EU)</i>	Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 10 maart 2010 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (voor de EER relevante tekst), PB L 95 van 15.4.2010, blz. 1-24.
<i>Richtlijn gegevensbescherming (95/46/EG)</i>	Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, PB L 281 van 23.11.1995, blz. 31-50.
<i>Richtlijn 2002/58/EG betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie</i>	Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie), PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37-47.
<i>Richtlijn betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten (2005/29/EG)</i>	Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt en tot wijziging van Richtlijn 84/450/EEG van de Raad, Richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad en van Verordening (EG) nr. 2006/2004 van het Europees Parlement en de Raad ("Richtlijn oneerlijke handelspraktijken") (voor de EER relevante tekst), PB L 149 van 11.6.2005, blz. 22-39.

<i>Richtlijn klinische proeven (2001/20/EG)</i>	Richtlijn 2001/20/EG van het Europees Parlement en de Raad van 4 april 2001 betreffende de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten inzake de toepassing van goede klinische praktijken bij de uitvoering van klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik, PB L 121 van 1.5.2001, blz. 34-44.
<i>Verordening (EU) nr. 536/2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik</i>	Verordening (EU) nr. 536/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik en tot intrekking van Richtlijn 2001/20/EG (voor de EER relevante tekst), PB L 158 van 27.5.2014, blz. 1-76.
Strafrechtelijke en alternatieve procedures	
<i>Richtlijn betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (2010/64/EU)</i>	Richtlijn 2010/64/EU van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures, PB L 280 van 26.10.2010, blz. 1-7.
<i>Richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures (2012/13/EU)</i>	Richtlijn 2012/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures, PB L 142 van 1.6.2012, blz. 1-10.
<i>Richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat (2013/48/EU)</i>	Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming, PB L 294 van 6.11.2013, blz. 1-12
<i>Handvest van de grondrechten</i>	Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, PB C 326 van 26.10.2012, blz. 391-407.
Kinderen met een handicap	
<i>Besluit 2010/48/EG van de Raad</i>	Besluit van de Raad 2010/48/EG van 26 november 2009 betreffende de sluiting door de Europese Gemeenschap van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap, PB L 23 van 27.1.2010, blz. 35-61.

Veel informatie over het Europees Bureau voor de Grondrechten is beschikbaar op internet. Toegang tot deze informatie kan worden verkregen via de FRA-website (fra.europa.eu).

Meer informatie over de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is te vinden op de website van het Hof: echr.coe.int. Het via internet toegankelijke gegevensbestand HUDOC biedt toegang tot arresten en beslissingen in het Engels en/of Frans, vertalingen in andere talen, maandelijks informatieve nota's over de rechtspraak, persberichten en andere informatie over de werkzaamheden van het Hof.

WAAR ZIJN EU-PUBLICATIES VERKRIJGBAAR?

Gratis publicaties:

- één exemplaar:
via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- meerdere exemplaren of posters/kaarten:
bij de vertegenwoordigingen van de Europese Unie (http://ec.europa.eu/represent_nl.htm),
bij de delegaties in niet-EU-landen (http://eeas.europa.eu/delegations/index_nl.htm),
door contact op te nemen met Europe Direct (http://europa.eu/eurodirect/index_nl.htm),
door te bellen naar 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis in de hele Europese Unie) (*).

(*) De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Betaalde publicaties:

- via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Hoe kunt u publicaties van de Raad van Europa verkrijgen?

Het publicatiebureau van de Raad van Europa („Council of Europe Publishing”) produceert werken over alle werkerreinen van de organisatie, waaronder rechten van de mens, rechtswetenschappen, gezondheid, ethiek, sociale aangelegenheden, milieu, onderwijs, cultuur, sport, jeugd en architectonisch erfgoed. Boeken en elektronische publicaties uit de uitgebreide catalogus kunnen online worden besteld (<http://book.coe.int/>).

Een virtuele leeskamer biedt gebruikers de mogelijkheid om kosteloos uittreksels van de belangrijkste recentelijk gepubliceerde werken of de volledige teksten van bepaalde officiële documenten te raadplegen.

Informatie over en de volledige tekst van de verdragen van de Raad van Europa zijn te vinden op de website van het Bureau van de verdragen van de Raad van Europa: <http://conventions.coe.int/>.

Kinderen zijn volwaardig bezitter van mensenrechten. Zij zijn begunstigen van alle mensen- en grondrechten en zijn onderwerp van speciale regelgeving in verband met hun specifieke kenmerken. Dit handboek beoogt te illustreren hoe de Europese wetgeving en jurisprudentie voorzien in de specifieke belangen en behoeften van kinderen, maar laat ook zien hoe belangrijk ouders en voogden en andere wettelijke vertegenwoordigers zijn. Het verwijst, waar van toepassing, naar de gevallen waarin de rechten en verantwoordelijkheden voornamelijk liggen bij de verzorgers van kinderen. Dit handboek beoogt het bewustzijn en de kennis van rechtsnormen ten behoeve van de bescherming en bevordering van de rechten van kinderen in Europa te vergroten. Het is een naslagwerk over het recht van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE) met betrekking tot deze onderwerpen en licht toe hoe elk onderwerp is geregeld in het EU-recht, met inbegrip van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het Europees Sociaal Handvest (ESH) en andere RvE-instrumenten. Het handboek is bedoeld voor niet-gespecialiseerde juridische professionals, rechters, openbaar aanklagers, kindbeschermingsautoriteiten en andere personen en organisaties die verantwoordelijk zijn voor het waarborgen van de rechtsbescherming van de rechten van kinderen. Het legt de belangrijkste jurisprudentie uit en vat de belangrijke arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) samen.

BUREAU VAN DE EUROPESE UNIE VOOR DE GRONDRECHTEN

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wenen – Oostenrijk
Tel. +43 (1) 580 30-60 – Fax +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

RAAD VAN EUROPA

67075 Straatsburg Cedex – Frankrijk

EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

Tel. +33 (0) 3 88 41 20 00 – Fax +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

DIVISIE KINDERRECHTEN

Tel. +33 (0) 388 41 25 07 – Fax +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Publicatiebureau

ISBN 978-92-871-9902-7 (Raad van Europa)
ISBN 978-92-9239-926-9 (FRA)